

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**İNSANİ GÜVENLİK PERSPEKTİFİNDEN BM İKLİM VE ÇEVRE
POLİTİKALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMED ALBAYRAK

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. MUSTAFA TURGUT DEMİRTEPE

ÇANAKKALE – 2024

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**İNSANİ GÜVENLİK PERSPEKTİFİNDEN BM İKLİM VE ÇEVRE
POLİTİKALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMED ALBAYRAK

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. MUSTAFA TURGUT DEMİRTEPE

ÇANAKKALE – 2024

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Muhammed ALBAYRAK tarafından Doç. Dr. Mustafa Turgut DEMİRTEPE yönetiminde hazırlanan ve **31/01/2024** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**İnsani Güvenlik Perspektifinden BM İklim ve Çevre Politikaları**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Doç. Dr. Mustafa Turgut DEMİRTEPE
(Danışman)

Prof. Dr. Soner KARAGÜL

Prof. Dr. Kamer KASIM

.....

.....

.....

Tez No :

Tez Savunma Tarihi : .././20..

.....

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içerisinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Muhammed ALBAYRAK

11/01/2024

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleştirilmesinde, çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen saygı değer danışman hocam Doç. Dr. Mustafa Turgut DEMİRTEPE'ye, hayatımın her evresinde bana desteğini hissettiren babam Mustafa ALBAYRAK'a, her zaman yanımda olan ve hiçbir zaman desteklerini esirgemeyen annem Havva ALBAYRAK, ablalarım Tuba DERELİ ve Zehra ALBAYRAK'a ve her zaman destekçim olarak aldığım kararlarda arkamda duran başta Mustafa Can KAY olmak üzere tüm dostlarıma, çalışma süresince tüm zorlukları benimle beraber göğüsledikleri için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Muhammed ALBAYRAK

Çanakkale, Ocak 2024

ÖZET

İNSANİ GÜVENLİK PERSPEKTİFİNDEN BM İKLİM VE ÇEVRE POLİTİKALARI

Muhammed ALBAYRAK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Mustafa Turgut DEMİRTEPE

31/01/2024, 192

Uluslararası sistemde yaşanan değişime paralel olarak zaman içinde güvenlik tehditleri çoğullaşmış ve güvenlik kavramı daha geniş bir perspektiften tanımlanmaya başlanmıştır. 20. Yüzyılda yaşanan ilk küresel savaşın etkisiyle böylesine bir savaşın bir daha tekrar etmemesi adına kolektif güvenlik anlayışına dayalı olarak Milletler Cemiyeti kurulmuştur. Savaş sonrası oluşan yeni uluslararası sistem iyimser ve iş birliğine dayalı güvenlik anlayışı ile inşa edilmeye çalışılmış ve sorun alanlarının uluslararası örgüt bünyesinde çözülebileceğine dair bir ideali yansıtmıştır. Ancak bu örgüt amacını yerine getirmede başarısız olmuş ve 1939 yılında 2. Dünya Savaşı'nın patlak vermesini önleyememiştir. Savaş sonrası uluslararası sistemin başat aktörleri tarafından Birleşmiş Milletler kurulmuş ve yaşanan tarihsel tecrübenin de etkisiyle karamsar, güç odaklı ve askeri güvenlik politikalarının hâkim olduğu bir atmosferde hayatıyetini devam ettirmiştir. Öte yandan süreç içerisinde özellikle de 1990 sonrası dönemde güvenlik tehditlerinin niteliğinde farklılaşma yaşanmış ve organize suç, kaçakçılık, iklim değişikliği, yasadışı göç gibi sorunlar da yeni güvenlik tehditleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum güvenlik kavramının yeni tehditleri de içerecek şekilde daha geniş bir perspektiften tanımlanmasını beraberinde getirmiş ve klasik güvenlik anlayışından insani güvenlik anlayışına doğru bir değişim yaşanmıştır. Bu değişim kendini belki de en çok iklim değişikliğinin bir güvenlik tehdidi olarak ele alınmaya başlanması ve sorunun çözümü için BM nezdinde çalışmaların yürütülmesinde göstermektedir. Nitekim, küreselleşme sürecinin de etkisiyle Birleşmiş Milletler iklim ve çevre politikaları referans nesnesi devlet olan klasik güvenlik anlayışından ziyade insan merkezli bir güvenlik yaklaşımı üzerine inşa edilmiştir. Çalışma, son yüzyılda güvenlik paradigmasında yaşanan değişime işaretlerle Birleşmiş Milletler'in iklim ve çevre politikalarına odaklanmakta ve uluslararası sistemde klasik

güvenlik yaklaşımından insani güvenlik yaklaşımına doğru yaşanan değişimin izleri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Birleşmiş Milletler, İklim Değişikliği, İnsani Güvenlik, Klasik Güvenlik, Milletler Cemiyeti.

ABSTRACT

THE UN CLIMATE AND ENVIRONMENTAL POLICIES FROM HUMAN SECURITY PERSPECTIVE

Muhammed ALBAYRAK

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in Department of International Relations

Advisor: Assoc. Prof. Mustafa Turgut DEMİRTEPE

31/01/2024, 192

In parallel with the changes in the international system, security threats have increased over time and consequently the concept of security has begun to be defined from a broader perspective. After the 20th century's first global war, the League of Nations was established based on the concept of collective security in order to prevent such a war from recurring. The new international system that emerged after the war was tried to be built with an optimistic and cooperative understanding of security and reflected an idea that problem areas could be solved within the international organization. However, this organization failed to fulfill its purpose and could not prevent the outbreak of World War II in 1939. The United Nations was established by the leading actors of the post-war international system and, with the influence of historical experience, continued its existence in an atmosphere dominated by pessimistic, power-oriented and military security policies. On the other hand, in the process, especially in the post-1990 period, the nature of security threats has changed and problems such as organized crime, smuggling, climate change and illegal migration have emerged as new security threats. This has led to a broader definition of the concept of security, including new threats, and a shift from classical security to human security. This change is perhaps most evident in the fact that climate change has begun to be treated as a security threat and that efforts are being carried out at the UN to solve the problem. As a matter of fact, with the influence of the globalization process, the United Nations climate and environmental policies have been built on a human-centered security approach rather than the classical security approach in which the object of reference is the state. The study focuses on the climate and environmental policies of the United Nations by pointing to the change in the security

paradigm in the last century, and traces the shift from the classical security approach to the human security approach in the international system.

Keywords: Classical Security, Climate Change, Human Security, League of Nations, United Nations.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xi
TABLolar DİZİNİ.....	xvi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xvii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

10

2.1. Güvenlik Kavramı.....	10
2.1.1. Klasik (Geleneksel) Güvenlik Yaklaşımı.....	14
2.1.2. Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Geçirdiği Dönüşüm.....	20
2.1.3. İnsani Güvenlik Yaklaşımı.....	27
2.2. İklim Değişikliği.....	34

2.2.1. Sera Etkisi.....	35
2.2.2. İklim Değişikliğinin Nedenleri.....	40
2.2.3. İklim Değişikliğinin Etkileri.....	42
2.3. Sürdürülebilir Kalkınma.....	49
2.3.1. Ortak Geleceğimiz (Brundtland Raporu) (1987)	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLETLER CEMİYETİ'NDEN BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'E KÜRESEL GÜVENLİK ARAYIŞI

	53
3.1. Tarihsel Arka Plan.....	54
3.2. Küresel Güvenlik Arayışı ve Milletler Cemiyeti.....	57
3.2.1. Milletler Cemiyeti'nin Kuruluşu.....	59
3.2.2. Milletler Cemiyeti'nin Faaliyetleri.....	61
3.2.3. Milletler Cemiyeti'nin Çöküşü.....	64
3.3. Bir Klasik Güvenlik Kurumu Olarak Birleşmiş Milletler.....	69
3.3.1. Birleşmiş Milletler'in Faaliyetleri.....	70
3.3.2. Birleşmiş Milletler'in Göreceli Başarısı.....	81

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İNSANİ GÜVENLİK ANLAYIŞINA DOĞRU: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İKLİM VE ÇEVRE POLİTİKALARI

	87
4.1. Güvenlik Tehditlerinin Çoğullaşması.....	88
4.2. Çevre Güvenliği Bilincinin Gelişimi.....	94
4.3. Çevreci Hareketlerin ve STK'ların Rolü.....	100

4.4. Birleşmiş Milletler İklim ve Çevre Politikaları.....	114
4.4.1. Stockholm Zirvesi ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) (1972)	115
4.4.2. Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi (1985)	122
4.4.3. Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü (1987)	125
4.4.4. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (1988)	131
4.4.5. Rio Zirvesi ve Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) (1992).....	135
4.4.6. Kyoto Protokolü (1997)	144
4.4.7. Paris İklim Anlaşması (2015)	151
BEŞİNCİ BÖLÜM	
SONUÇ	
	159
KAYNAKÇA.....	166
ÖZGEÇMİŞ.....	I

SİMGELER VE KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
APSWDP	Association of Professional Social Workers and Development Practitioners
AR	Değerlendirme Raporları
ASEAN	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
AWE	Association for World Education
AYEI	African Youth Employment Initiatives
BİK	Bölgesel Danışma Toplantısı
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
BMİDÇS	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
BNNRC	Bangladesh NGOs Network for Radio & Communication
C ⁴ H ¹⁰	Bütan
CAN	Climate Action Network
CAN	Climate Action Network Europe
CAPW	Plastik Atıklara Karşı Topluluk Eylemi
CBD	Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi
CCOL	Ozon Tabakası Koordinasyon Komitesi
CDEA	Culture and Development East Africa
CDM	Temiz Kalkınma Mekanizması
CEC	Eğitim ve İletişim Komisyonu
CEESP	Çevresel, Ekonomik ve Sosyal Politika Komisyonu
CEM	Ekosistem Yönetimi Komisyonu
CFC	Kloroflorokarbon
CH ⁴	Metan
CITES	Nesli Tehlike Altındaki Türlerin Ticaretine İlişkin Sözleşme
CO ²	Karbondioksit
COP	Taraflar Konferansı
CPR	Daimî Temsilciler Komitesi
ÇEKÜL	Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma Vakfı
DDT	Diklorodifeniltrikloroetan

DHKD	Doğal Hayatı Koruma Derneği
ECOSOC	Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi
EEB	Avrupa Çevre Bürosu
EJF	Environmental Justice Foundation
ELC	Çevre İrtibat Merkezi
EPA	Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı
ET	Emisyon Ticareti
ETF	Enhanced Transparency Framework/Gelişmiş Şeffaflık Çerçevesi
EU	European Union
FEC	Çevre Koruma Vakfı
FOEE	Friends of the Earth Europe
FOEI	Friends of Earth International
G10	The Green Ten
G9	The Green Nine
GGMCF	Gridded Global Model of City Footprints
GHG	Sera Gazları
GMGSF	Küresel Ana Gruplar ve Paydaşlar Forumu
HAF	The High Atlas Foundation
HFC	Hidroflorokarbon
HSN	İnsani Güvenlik Ağı
IAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
ICES	Uluslararası Dünya Simülasyon Merkezi
IFN	Friends of Nature International
IIED	Uluslararası Çevre ve Kalkınma Enstitüsü
IPCC	Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli
ITU	Uluslararası Telekomünikasyon Birliği
IUCN	Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği
IUNC	Uluslararası Doğayı Koruma Birliği
IUPN	Uluslararası Doğayı Koruma Birliği
IWC	Uluslararası Balina Avcılığı Komisyonu
JI	Ortak Uygulama
KAD	Kuş Araştırmaları Derneği
KBRN	Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer

KFOR	Kosova Barış Gücü
LDC	En Az Gelişmiş Ülkeler
MC	Milletler Cemiyeti
MINURCA	Birleşmiş Milletler Orta Afrika Cumhuriyeti Barış Güçleri
MINURSO	Birleşmiş Milletler Batı Sahra Referandum Misyonu
MIT	Massachusetts Teknoloji Enstitüsü
MLF	Çok Taraflı Fon
MONUA	Birleşmiş Milletler Angola Gözlemci Ekibi
MPA	Denizlerde Koruma Alanı
N ² O	Azot Protoksit
NASA	Amerikan Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NDC'ler	Ulusal Belirlenmiş Katkıları
NDC's	Nationally Determined Contributions
NRDC	Doğal Kaynaklar Savunma Konseyi
OAU	Afrika Birliği Örgütü
ODS	Ozon Tabakasını İncelten Maddeler
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
ONUB	Birleşmiş Milletler Burundi Barış Güçleri
ONUCA	Birleşmiş Milletler Orta Amerika Gözlem Grubu
ONUMOZ	Birleşmiş Milletler Mozambik Operasyonu
OSPAR	Kuzey-Doğu Atlantik Deniz Çevresinin Korunması Sözleşmesi
PFC	Perflorokarbon
PPB	Milyarda Bir Birim
PPM	Milyonda Bir Birim
R2P	Koruma Sorumluluğu İlkesi
SCOPE	Çevre Koruma Derneği
SDG	Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
SF ⁶	Kükürt Hekzaflorür
SoS	Save Our Species
SR1,5	1,5 Derecelik Küresel Isınma Özel Raporu
SSC	Türlerin Hayatta Kalma Komisyonu

SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluğu
T&E	Avrupa Ulaştırma ve Çevre Federasyonu
TAR	3. Değerlendirme Raporu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TEMA	Türkiye Erozyonla Mücadele ve Ağaçlandırma Vakfı
TTKD	Türkiye Tabiatını Koruma Derneği
UN	Birleşmiş Milletler
UNAMIC	Birleşmiş Milletler Kamboçya Barış Güçleri
UNAMIR	Birleşmiş Milletler Ruanda Yardım Ekibi
UNAMSIL	Birleşmiş Milletler Sierra Leone Barış Güçleri
UNAVEM	Birleşmiş Milletler Angola Ekibi
UNCCD	Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi
UNCED	Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı
UNCRO	Birleşmiş Milletler Güven Yenileme Harekâtı
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNEA	Birleşmiş Milletler Çevre Meclisi
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNESCAP	Birleşmiş Milletler Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu
UNFCCC	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
UNIDO	Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü
UNIKOM	Birleşmiş Milletler Irak-Kuveyt Gözlem Misyonu
UNMEE	Birleşmiş Milletler Etiyopya ve Eritre Barış Güçleri
UNMIH	Birleşmiş Milletler Haiti Barış Güçleri
UNMISSET	Birleşmiş Milletler Doğu Timor Destek Güçleri
UN-NGLS	Birleşmiş Milletler Sivil Toplum İrtibat Merkezi
UNOSOM-I	Birleşmiş Milletler Somali Operasyonu 1
UNOSOM-II	Birleşmiş Milletler Somali Operasyonu 2
UNPREDEP	Birleşmiş Milletler Önleyici Barış Gücü Kuvvetleri
UNPROFOR	Birleşmiş Milletler Koruma Güçleri
UNSMIH	Birleşmiş Milletler Haiti Destek Güçleri
UNTAES	Birleşmiş Milletler Doğu Slovenya, Baranja ve Batı Sirem Geçici Yönetimi

UNTAET	Birleşmiş Milletler Doğu Timor Geçici Yönetimi
UNTAG	Birleşmiş Milletler Namibya Geçiş Destek Grubu
UNTFHS	Birleşmiş Milletler İnsan Güvenliği Güven Fonu
WCED	Dünya Ekonomik Kalkınma Komisyonu
WCEL	Dünya Çevre Hukuku Komisyonu
WCPA	Dünya Korunan Alanlar Komisyonu
WMO	Dünya Meteoroloji Örgütü
WWF	Dünya Doğayı Koruma Vakfı

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1	Güvenlik Düzeylerinin, Güvenlik Sektörlerine Verdiği Öncelik ve Önem	24
Tablo 2	1880-2022 Yılları Küresel Sıcaklık Azalış ve Artış Grafiği	39
Tablo 3	İlk Taahhüt Dönemi İçin Kyoto Protokolü Ek B’de Yer Alan Ülkeler ve Emisyon Hedefleri	149

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa No
Şekil 1	1886, 1972 ve 2022 Küresel Sıcaklık NASA Uydu Görüntüleri	37
Şekil 2	1980 ve 2022 Buzul Kütleleri NASA Uydu Görüntüleri	45
Şekil 3	Emma Rothschild ve Güvenlik Kavramının Genişleme Boyutları	90

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Güvenlik kavramı ve bu kavrama yönelik teorik tartışmalar, 1648 Westphalia Anlaşması ile miladı başlatılan modern uluslararası sistemde büyük bir önem taşımaktadır. Güvenlik konusu her ne kadar insanlığın yeryüzündeki varoluşundan bu yana otoriteler ve toplumlar için öncelikli bir mesele olarak görülmüş ve hayati önem arz eden bir mesele olarak algılanmış olsa da akademik tartışmalara konu olması özellikle uluslararası ilişkilerin bir bilimsel disiplin olarak ortaya çıkması ile birlikte gerçekleşmiştir. Güvenlik kavramına ilişkin yaklaşımlar konjonktürel olarak uluslararası sistemde yaşanan değişimden de ciddi oranda etkilenmiş ve zaman içinde farklı güvenlik konseptleri gelişmiştir. Kavram, kimi zaman klasik ya da geleneksel güvenlik yaklaşımı olarak da bilinen biçimiyle nispeten daha basit ya da daha dar bir çerçeveden tanımlanırken kimi zaman da özellikle uluslararası sistemdeki değişimin ve karşılaşılan yeni meydan okumaların etkisiyle daha geniş bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu görüş ve yaklaşım farklılıklarını oluşturan temel unsur şüphesiz dünyanın görmüş olduğu iki büyük küresel savaş (1. ve 2. Dünya Savaşları) ve ikinci küresel yıkımın ardından cereyan eden Soğuk Savaş dönemi olarak değerlendirilebilir.

1. Dünya Savaşı'nın ardından benzeri bir savaşın bir daha tekrarlanmaması ve uluslararası sistemde olası güvenlik sorunlarının çözümü ve kalıcı barışın temini adına küresel bir örgüt olarak Milletler Cemiyeti kurulmuştur. Bu uluslararası örgüt, ulus-devletler arasındaki barış ve güvenliğin istikrarı açısından büyük bir umudu temsil etmiştir. Güvenliğin klasik (geleneksel) -iyimser düşüncelerinin hâkim olduğu bu paradigma Milletler Cemiyeti'nin amacını yerine getirmede başarısız kalması ile zaman içinde popülerliğini kaybetmeye başlamış, 2. Dünya Savaşı'na engel olunamayışı ile ciddi bir yara almıştır. Ancak, 2. Dünya Savaşı'nın 1945 yılında büyük bir küresel yıkımla bitmesi; uluslararası güvenliğin sağlanması ve küresel barışı daimî kılacak bir uluslararası sistemin oluşturulması ihtiyacını her zamankinden çok hissettirmiştir. Bu nedenle Milletler Cemiyeti tecrübesinden çıkarılan dersle benzeri bir akıbete düşmemesi umuduyla yine küresel bir örgüt olarak Birleşmiş Milletler örgütü kurulmuştur. BM de tıpkı Milletler Cemiyeti gibi güvenliğin uluslararası iş birliği ile uluslararası kurumlar aracılığıyla ve uluslararası hukuka dayalı olarak temin edilebileceğine dair klasik-iyimser güvenlik yaklaşımına dayanıyor

olmasına rağmen, sonraki süreçte ideoloji temelli olarak Batı ve Doğu bloku eksenli iki kutuplu bir dünya düzeninin oluşması ve küresel gerilimin tırmanmasıyla Soğuk Savaş dönemine girilmiştir.

1991’de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) dağılmasıyla birlikte biten bu döneme klasik-kararsız güvenlik yaklaşımları damgasını vurmuştur. Artık ulus-devletler için güvenliğin tesisi uluslararası örgütler ya da uluslararası hukukun güvencesi ile değil, tıpkı 1. Dünya Savaşı ve öncesinde olduğu gibi bizzat kendilerinin askeri kapasitesi ve caydırıcılık güçleriyle mümkündür. Bu yaklaşıma göre elbette BM gibi uluslararası örgütler sorunların dile getirildiği bir küresel platform olarak uluslararası güvenliğin tesisinde bir rol üstlenebilir, ancak bu tür yapıların etkisi uluslararası sistem üzerinde oldukça sınırlıdır. Dönem itibarıyla güvenlik artık güç, askeri kapasite, nükleer silahlanma, silah yarışı gibi kavramlar ile tanımlanmaktadır.

Soğuk Savaş’ın bitmesiyle birlikte liberal demokrasilerin “zaferi” ilan edilmiş, demokratik devletlerden oluşan ve uluslararası hukuka dayalı yeni bir dünya düzeninin kurulabileceğine dair iyimser bir atmosfer hakimken, etnik çatışmalar, göç, kaçakçılık, organize suç örgütleri, çevresel tehditler (örneğin iklim değişikliği) ve salgın hastalıklar gibi yeni tehditlerin ortaya çıkması güvenlik algısında köklü bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Öznesi “devlet” olan konvansiyonel tehditlerde bir azalma olmakla birlikte tehditlerin niteliği değişmiş, güvenlik tartışmalarının öznesinin “insan” olduğu yeni bir paradigmaya doğru bir değişim yaşanmıştır. Bu bağlamda devletlerin güvenliğinin artık daha kapsamlı olarak ele alınması gerektiği ve güvenlik paradigmasında radikal bir dönüşümün zaruri olduğuna dair görüşler yaygınlık kazanmış, güvenlik tehditlerinin çoğullaştığı bir konjonktürde insani güvenlik yaklaşımı öne çıkmaya başlamıştır.

Tam da bu dönemde, 1994 yılında Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim Raporu’nda (*United Nations Development Report – UNDP*) insani güvenlik konsepti uluslararası belgelerde ilk kez zikredilmiştir. Güvenlik tehditlerinin çoğullaştığına, geline nokta itibarıyla güvenlik kavramının daha geniş bir perspektiften değerlendirilmesi gerektiğine dair inanç, bu rapor ve takip eden diğer rapor ve alınan kararlarda da görülmekte ve etkileri hissedilmektedir. Bu durumun etkisiyle 20. yüzyılın son çeyreğinden günümüze değin klasik güvenlik yaklaşımının yerini insani güvenlik anlayışına bıraktığı görülmektedir. Artık klasik

güvenlik paradigmasında olduğu gibi güvenliğin öznesi yalnızca “devlet” değildir, “insan” odaklı yeni bir güvenlik paradigması söz konusudur. Bu bağlamda klasik güvenlik anlayışından insani güvenlik anlayışına doğru yaşanan değişim kendini belki de en çok iklim değişikliğinin bir güvenlik tehdidi olarak ele alınmaya başlanması ve sorunun çözümü için BM nezdinde çalışmaların yürütülmesinde göstermektedir.

İklim değişikliği, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası gündemin odak noktalarından biri haline gelmiştir. 2. Dünya Savaşı sonrası süreçte artan enerji rekabeti, ülkelerin sera gazı emisyonlarında ciddi artışların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu artış sonucu açığa çıkan karbon salınımı, dünya genelinde sera etkisini tetikleyerek ortalama sıcaklık artışlarının tırmanması ile sonuçlanmıştır. Gezegen her geçen gün daha fazla ısınmakta ve gelecekte geri dönüşü pek de mümkün olmayan risk unsurlarının derinleşeceği bir senaryoya doğru ilerlemektedir. Bu çevre sorununun önüne geçmek, devletlerin sera gazı emisyonlarındaki artışı kontrol altında tutmak, iklim değişikliğinin kaotik sonuçlarını geciktirmek ve mümkünse durdurmak amacıyla uluslararası platformlarda ciddi çabalar yürütülmektedir. İklim değişikliği ve çevre politikalarına ilişkin bu faaliyetlerde gerek toplum içinde çeşitli özellikleriyle öne çıkmış etkili bireylerin gerekse kamuoyunun temsilcileri olarak görülen ve küreselleşme sürecinde etkinlikleri daha da artan sivil toplum kuruluşlarının (STK) da önemli bir rolü bulunmaktadır. Sadece bu etki bile Birleşmiş Milletler’in klasik “devlet” merkezli güvenlik yaklaşımından uzaklaşarak “insan” merkezli güvenlik yaklaşımına doğru bir geçiş yaşadığının açık bir göstergesi olarak okunabilir. Bu bağlamda devlet merkezli güvenlik yaklaşımlarından insani güvenlik yaklaşımına geçiş sürecinde küresel bir çevre tehdidi olarak iklim değişikliğine karşı yürütülen Birleşmiş Milletler’in politikalarını incelemek faydalı olacaktır. Nitekim, küreselleşme sürecinin de etkisiyle Birleşmiş Milletler iklim ve çevre politikaları devlet merkezli bir güvenlik tanımlamasından ziyade insan merkezli bir güvenlik algılaması üzerine inşa edilmiştir.

Güvenlik konusu uluslararası ilişkiler disiplininde üzerinde çokça tartışma yürütülen alanlardan biri olmakla beraber uluslararası sistemde güvenlik paradigmasında yaşanan değişim çok daha az incelemeye konu olmuştur. Benzeri şekilde çevre krizi nedeniyle son dönemlerde çevre sorunlarına ve bu sorunların giderilmesi noktasında izlenen politikalara dair farklı bilimsel disiplinlerde çalışmalar yürütülüyor olmasına rağmen uluslararası

örgütlerin çevre ve iklim politikaları bağlamındaki çabalarına odaklanan çalışmalar da göreceli olarak çok daha azdır. Bu konudaki mevcut literatürü değerlendirecek olursak; Özgür Öztunç tarafından yazılan “Uluslararası Çevre Politikalarında Birleşmiş Milletlerin Rolü” başlıklı yüksek lisans tezi, küresel nitelikli çevre sorunlarının çözümüne yönelik Birleşmiş Milletler’in çabalarını ve bu alandaki uluslararası iş birliği çerçevesindeki katkılarını incelemektedir. Öztunç tezinde, iklim değişikliği krizine karşı çeşitli kurum ve kuruluşların faaliyetlerine de değinmekte, bu kurumlara kıyasla BM’nin iklim ve çevre politikalarında öncül konumda yer aldığını ve bu krize karşı önlem almada gerekli duyarlılığı gösterdiğini öne sürmektedir.

Murat Ömeroğlu tarafından yazılmış olan “Uluslararası Toplumun İklim Değişikliği ve Ozon Tabakasının İncelmesi Karşısındaki Tutumu ve Değişen “Güvenlik” Anlayışı” başlıklı yüksek lisans tezi, çevre sorunlarını bir güvenlik tehdidi olarak ele alarak uluslararası toplumun bu sorunlar karşısında nasıl bir tepki verdiğini ve hangi politika ve iş birliği önlemlerini aldığını incelemektedir. Çalışmada uluslararası sistemdeki temel aktörlerin süreç içinde çevre sorunlarına dair tutumlarının zamanla değiştiği, konvansiyonel güvenlik tehditlerinin yanı sıra çevresel tehditlerin de devletlerin güvenliğini etkilediğinin genel kabul görmeye başladığı öne sürülmektedir.

İbrahim Barış Şaylan tarafından yazılmış “Climate Change Regime Within The Context of International Environmental Politics” adlı yüksek lisans tezi konu hakkındaki bir diğer çalışma olarak değerlendirilebilir. Çalışma, uluslararası düzeyde iklim değişikliği ile mücadelede kullanılan politika araçlarını, küresel düzeyde iş birliği ve mücadele stratejilerini, katılımcı ülkelerin rollerini ve bu süreçte ortaya çıkan çeşitli politika zorluklarını ele almaktadır. Şaylan, bu çerçevede uluslararası çevre politikası içinde iklim değişikliği konusunda ortaya çıkan düzenin ve düzenlemelerin nasıl işlediğini, etkilediğini ve evrimleştiğini analiz etmektedir.

Çevre sorunlarına yönelik krize bir cevap mahiyetinde yürütülen küresel girişimlere dair diğer bir çalışma da Canan Can tarafından hazırlanmış olan “Küresel İklim Değişikliği ve Uluslararası Çabalar” başlıklı yüksek lisans tezidir. Çalışmada, iklim değişikliği sorununa yönelik çözüm arayışları ve bu yöndeki uluslararası anlaşma ve müzakereler incelenmekte, bu yöndeki çabaların başarılı olup olmadığı değerlendirilmektedir. Can, tezinde, yapısal

değişim yerine neoliberal bir ekonomi zihniyetinin çerçevesinde üretilen çözüm önerilerinin ve bu bağlamda ortaya konulan mevcut uluslararası sözleşmelerin sorunun çözümünde yetersiz kaldığını, sorunun çözümü için daha köklü bir zihinsel değişim gerektiğini öne sürmektedir.

Konu hakkındaki bir diğer çalışma, Cengiz Özbek tarafından yazılan “Küresel Çevre Güvenliği Perspektifinden Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Çerçevesinde Birleşmiş Milletler” başlıklı yüksek lisans tezidir. Çalışmada iklim değişikliği krizinden ziyade biyolojik çeşitlilikteki azalmaya odaklanılmış ve Birleşmiş Milletler’in biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik aldığı tedbirler ele alınmıştır. Çalışma, Kopenhag ekolünün görüşleri doğrultusunda biyolojik çeşitliliğin azalmasını küresel çevre güvenliği bağlamında değerlendirerek, sorunun çözümünde küresel nitelikte bağlayıcı kararlar alınarak uygulamaya geçilmesinde BM’nin öncü bir rol üstlendiğinin altını çizmektedir.

Literatürde konuya ilişkin bir diğer çalışma, Bengü Çelenk tarafından hazırlanmış olan “The Structuring and Institutionalizing of Discourses on Climate Change and Security in the United Nations Security Council” başlıklı doktora tezidir. Çelenk, çalışmasında iklim değişikliği krizinin giderek daha çok bir güvenlik paradigması eşliğinde değerlendirildiğine işaretlerken 2007-2021 yılları arasında konunun BM Güvenlik Konseyi tarafından ele alınış biçimini söylem analizi bağlamında incelemektedir.

İklim değişikliği krizi ve çevre sorunlarına yönelik başta BM olmak üzere yürütülen küresel nitelikli çabalara değinen bu çalışmaların yanı sıra tezimiz açısından güvenlik paradigmasındaki değişime dikkat çeken ve insani güvenlik kavramına odaklanan çalışmalar da önem arz etmektedir. Bu bağlamda üç çalışmayı anmak yerinde olacaktır. Yahya Alameşe tarafından yazılmış olan “İnsani Güvenlik ile İnsani Kalkınma ve İnsan Hakları İlişkisi” başlıklı doktora tezi, klasik yaklaşımlarda olduğu gibi uluslararası sistemin temel aktörü olarak devleti özne alan güvenlik anlayışından farklı olarak insani özne alan insani güvenlik yaklaşımının insani kalkınma ve insan hakları kavramları ile ilişkisine odaklanmaktadır. Alameşe; Kenya, Kamboçya ve Kosova örnekleri üzerinden BM’nin bu çerçevede bölgede yürüttüğü insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları faaliyetlerini incelemekte ve BM’nin bu faaliyetlerinin üç konsepti de içerecek şekilde birbirini tamamlar mahiyette bir

bütünsel perspektif ile gerçekleştirilmediği, insani güvenliğin, insani kalkınma ve insan haklarına göre daha çok önemsendiği ve önceliklendirildiği görüşünü öne sürmektedir.

İnsani güvenlik konseptine odaklanan bir diğer çalışma da Burçak Kılınç tarafından yazılmış olan “The Governance of International Humanitarian Order: Non-Coercive Practices of the United Nations” başlıklı yüksek lisans tezidir. Çalışmanın özellikle birinci ve ikinci bölümlerinde insani güvenlik konsepti incelenmiştir. Tez, insani yönetişimin uluslararası çerçevede teorik ve pratik boyutlarını inceleyerek BM kurumunun bu noktadaki konumunu ele almayı amaçlamıştır.

Son olarak Fatih Tekin tarafından yazılmış olan “Türkiye’de ve Uluslararası Alanda Yapılan İnsani Güvenlik Çalışmalarının Tarihsel Perspektiften Nitel Analizi” başlıklı yüksek lisans tezine değinmek de yerinde olacaktır. Tekin, çalışmasında, güvenlik konusundaki teorik yaklaşımları irdelemekte, Soğuk Savaş sonrası dönemde insani güvenlik yaklaşımının gelişimine odaklanmakta, ülkemizde ve yurtdışında konuya ilişkin yapılan çalışmaları değerlendirmektedir.

Bu bağlamda yukarıda anılan tezlerin dışında uluslararası literatürde konuya ilişkin bazı çalışmaların olduğunu da anmak gerekir. Nitekim, bu çalışmaların önde gelenlerinden biri, Harriet Bulkeley ve Peter Newell tarafından yazılmış “*Governing Climate Change*” başlıklı eserdir. Bulkeley ve Newell bu çalışmalarında, BM başta olmak üzere küresel yönetişime etki eden kurumların iklim değişikliği krizine yönelik yaklaşımlarını irdelemektedir. Çalışma, iklim değişikliği krizi başta olmak üzere çevre sorunlarının neden, nasıl ve kim tarafından ele alındığı sorularına odaklanmakta, diğer bir ifadeyle iklim değişikliği krizinin yönetişimini incelemeyi amaçlamaktadır.

Sabita Mohapatra tarafından yazılmış “*Climate Change, New Security Challenges and the United Nations*” başlıklı eser; iklim değişikliği krizini konvansiyonel tehditlerin dışında günümüzde yerkürenin tümünü etkileyecek bir güvenlik tehdidi olarak ele almakta ve iklim değişikliğinin olası sonuçlarını su, gıda ve sağlık güvenliği kavramları bağlamında incelemektedir. Mohapatra eserinde, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin giderilmesine yönelik BM’nin uluslararası bir örgüt olarak cevap verme kapasitesini irdelemekte ve bu kapasitenin güçlendirilmesine yönelik politika önerileri getirebilmeyi amaçlamaktadır.

Konuya yönelik bir diğer çalışma da Choy Kee Keong tarafından 2020 yılında kaleme alınan “*Global Environmental Sustainability: Case Studies and Analysis of the United Nations’ Journey Toward Sustainable Development*” başlıklı eserdir. Keong kitabında; sürdürülebilir kalkınma kavramını tarihsel kökenlerine inerek ele almış, devamında ise BM tarafından yürütülen iklim ve çevre politikalarının ayrıntılı bir incelemesine yer vermiştir. Ayrıca 1972 Stockholm Zirvesi ile başlayan bu politikaların BM üyeleri tarafından uygulanabilirliği noktasında karşılaşılan sorunlara işaret edilmiştir. Keong çalışmasında BM iklim ve çevre politikalarının her üye devlet tarafından uygulanabilirliği gözetilerek daha uygun perspektifler ve kavramlar geliştirilmesi gerektiği, yaşanan karmaşadan ancak bu yolla çıkılabileceğini öne sürmektedir.

Yukarıda anılan çalışmalar toplu olarak değerlendirildiğinde görüleceği üzere, literatürde BM’nin çevre ve iklim politikaları ya da insani güvenlik yaklaşımını esas alan çalışmalar olmakla birlikte BM’nin güvenlik paradigmasındaki değişim çerçevesinde bu politikaları inceleyen bir çalışma eksiktir. Klasik bir güvenlik yaklaşımını yansıtan Birleşmiş Milletler’in zaman içinde güvenlik tehditlerinin niteliğinin değişimine paralel olarak insani güvenlik yaklaşımını benimsemeye başlamasına dikkat çeken ve bunun da BM iklim değişikliği ve çevre politikaları üzerinden incelenmesini amaçlayan bu çalışma literatürdeki eksikliği giderme yönünde bir mütevazı katkı olmayı amaçlamaktadır.

Çalışmamız, yeni güvenlik tehditlerinin olduğu konjonktürde uluslararası bir örgüt olarak Birleşmiş Milletler’in politika belirlemede insani güvenlik konseptine doğru bir dönüşüm geçirdiğini öne sürmektedir. Çalışma, bu durumun en açık olarak çevresel tehditlere yönelik yürütülen girişimler üzerinden okunabileceğini iddia etmektedir. Bu bağlamda ilk akla gelen, dünyanın hala en büyük kanayan yaralarından biri olarak görülebilecek çevresel tehdit, iklim değişikliğidir. Çalışma, Birleşmiş Milletler’in yeni küresel tehditler karşısında insani güvenlik konseptine yöneldiğini örgütün iklim ve çevre politikaları bağlamında ele almayı amaçlamaktadır.

Uluslararası örgüt ve kuruluşların küresel siyasette etkisi gün geçtikçe artmaktadır. Bu etki, güvenlik politikalarının klasik yaklaşımlarından sıyrılma sürecine girmiş ve insani güvenlik konseptinin ışığında ele alınmaya başlamıştır. Bu durum özellikle iklim ve çevre

politikalarında belirgin şekilde gözlemlenebilmektedir. Bu hipotez ışığında tez, “İnsani güvenlik konseptinin Birleşmiş Milletler iklim ve çevre politikalarındaki yansımaları nelerdir?” temel sorusu odağında inşa edilecektir. Tezde “Birleşmiş Milletler karar alma mekanizmalarında çevresel güvenlik tehditlerine karşı insani güvenlik yaklaşımının etkisi ne ölçüdedir? “Bu etki iklim krizinin çözümüne ilişkin yeterli sonuçlar doğurmuş mudur?” “Birleşmiş Milletler nezdindeki küresel iklim ve çevre politikaları belirlenirken hangi unsurların etkisi olmuştur?” “Uluslararası çabalar, bu ciddi küresel güvenlik tehdidinin çözümünde yeterli midir?” gibi soruların cevapları irdelenecektir.

Çalışma, Birleşmiş Milletler iklim ve çevre politikaları sonucunda ortaya çıkan yazılı metinler ve anlaşmalar gibi ortak çabalar ile sınırlı tutulacaktır. Bununla birlikte bu ortak çabalarda hangi unsurların etkili olduğu da ayrı bir soru olarak incelenecek ve yanıtı aranacaktır. Ayrıca Birleşmiş Milletler örgütü ve selefi olan Milletler Cemiyeti kuruluşu, tarihsel arka planları eşliğinde irdelenecektir. Güvenlik kavramının bahsi geçen bu iki uluslararası örgütün dönemlerinde, uluslararası yaklaşımların ve düşünce akımların etkisiyle nasıl değiştiği de ele alınacaktır.

Tezde yöntem olarak birincil ve ikincil kaynaklara dayalı literatür incelemesi esas alınmıştır. Çalışmada birincil kaynaklar (özellikle Birleşmiş Milletler’in iklim ve çevre politikaları sonucu ortaya çıkan anlaşmalar ve çerçeveler) ve ikincil kaynaklardan yararlanılacaktır. Bu noktada tez kapsamında ilgili makaleler, kitaplar ve internet kaynaklarını incelemek amacıyla geniş bir literatür taraması yapılacaktır.

Tezin “Giriş” bölümünü müteakiben “Kuramsal/Kavramsal Çerçeve” başlıklı ikinci bölümünde ilk olarak; güvenlik kavramına dair literatürdeki tartışmalara değinilecek, bu bağlamda klasik güvenlik yaklaşımları ve insani güvenlik konseptine yer verilecektir. Devamında ise güvenliğin yeniden kavramsallaştırılmasına sebebiyet veren yeni güvenlik tehditleri arasında belki de ilk akla gelen ve etkileri her geçen gün gezegen için daha büyük bir tehdiye dönüşen iklim değişikliği sebep-sonuç ve etkileriyle birlikte değerlendirilecektir. Sonrasında ise bu çevre tehdidine karşı küresel bir çözüm önerisi olarak geliştirilmeye çalışılan sürdürülebilir kalkınma kavramı ele alınacaktır.

Tezin “Milletler Cemiyeti’nden Birleşmiş Milletler’e Küresel Güvenlik Arayışı” başlıklı üçüncü bölümünde klasik güvenlik anlayışı doğrultusunda küresel sorunların çözümü için iş birliğine dayalı ilk örgüt olarak Milletler Cemiyeti’ne ve ikinci örgüt olarak Birleşmiş Milletler’e odaklanılacaktır. Bu amaçla ilk olarak Milletler Cemiyeti örgütünün tarihsel arka planı ele alınacak, sonrasında küresel güvenlik arayışında bu örgütün konumu ifade edilecektir. Devamında ise kuruluşuna ve faaliyetlerine yer verilecek ve çöküşüne değinilecektir. Ardından Birleşmiş Milletler, küresel bir güvenlik örgütü olarak ele alınacak ve bu örgütün faaliyetleri irdelenecektir. Son olarak bu bölümde Birleşmiş Milletler’in göreceli başarısı analiz edilecektir.

Tezin “İnsani Güvenlik Anlayışına Doğru: Birleşmiş Milletler İklim ve Çevre Politikaları” adlı dördüncü bölümünde ise ilk olarak güvenlik tehditlerinin çoğullaşmasına paralel olarak güvenlik anlayışındaki değişime değinilecektir. Devamında güvenlik anlayışındaki değişime kaynaklık eden çevre sorunlarına odaklanılarak çevre bilincinin gelişimi ve bu olgunun küresel yansımaları üzerinde durulacaktır. Sonrasında tüm gezegeni tehdit eden bir soruna dair küresel çözüm arayışına yönelik BM nezdindeki yürüten çabalar incelenecek, bu çerçevede Birleşmiş Milletler iklim ve çevre politikaları ele alınacaktır. Nitekim iklim değişikliği krizi, bireysel ya da ulusal çabayla sonuç bulmayacak küresel bir tehdittir, bu bağlamda ortak çaba ve küresel iş birliği gerektirir. Birleşmiş Milletler’in devlet merkezli klasik güvenlik yaklaşımından insan merkezli güvenlik yaklaşımına doğru evrilmesi en açık olarak örgütün iklim ve çevre politikaları üzerinden okunabilir. Bu bağlamda bahsi geçen politika adımları yadsınamaz derecede büyük önem taşımaktadır.

Tezin beşinci bölümü olarak “Sonuç” kısmında ise BM iklim ve çevre politikalarının insani güvenlik konseptinin sonucunda ortaya çıktığına dair hipotez, elde edilen bulgular doğrultusunda değerlendirilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Güvenlik, gerek akademik bir disiplin olarak uluslararası ilişkilerin ortaya çıkışından önce gerek sonrasında büyük önem taşıyan ve her zaman gündem konusu olmuş bir olgudur. Bununla birlikte güvenlik kavramına yönelik yaklaşımlar zaman içinde farklılaşmış ve devletlerin karşılaştığı sorunlar ve uluslararası sistemin yapısındaki değişimlerin doğurduğu meydan okumalar güvenlik algısının değişimine yol açmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak güvenlik kavramı ele alınacak, kavramı değişik boyutlarıyla ortaya koyan tanımlar irdelenecek ve zaman içinde değişen güvenlik kavramına vurgu yapılacaktır. Ardından 20. Yüzyıla büyük oranda damgasını vuran geleneksel (klasik) güvenlik yaklaşımları ele alınacaktır. Devamında, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle oluşan konjonktürde klasik güvenlik yaklaşımlarına yönelik artan eleştiriler ve yükselen yeni tehditler ile insani güvenlik anlayışına doğru yaşanan değişim incelenecektir. Güvenlik anlayışında klasik güvenlik yaklaşımından insani güvenlik yaklaşımına doğru yaşanan değişim belki de kendini en çok iklim değişikliği ve çevre sorunlarının küresel bir tehdide dönüşmesi bağlamında göstermektedir. Tezin odak noktasını da güvenlik anlayışındaki dönüşümün BM iklim ve çevre politikaları üzerinden incelenmesi oluşturduğu için bu bölümde son olarak iklim değişikliği krizi tanımlanacak ve bu kriz ile başa çıkmada uluslararası çözüm önerisi olan sürdürülebilir kalkınma kavramı irdelenecektir.

2.1. Güvenlik Kavramı

Güvenlik, en küçük toplumdan en büyük ulus-devlete kadar her zaman öncelikli bir konu olarak uluslararası ilişkiler disiplininde yerini almıştır. Bununla birlikte göreceli tanımı gereği “kimin güvenliği?” sorusunun öznesi, kavramın ilk ortaya çıktığı dönemlerden bu yana özellikle 20. yüzyıl ve devamındaki süreç içerisinde sürekli değişime uğramıştır.

Kavram üzerinde net bir uzlaşıya varılamamış, bu durum konu üzerinde çalışmalar yürüten çoğu düşünür tarafından kabul edilmiştir.

Yalın halde güvenlik kavramının tanımlamasını yapmak oldukça zordur. Nitekim gerçekçi bir tanımlama yapmak için güvenliği başka kavramlarla ele almak gerekmektedir. Güvenlik kavramının; tehdit, risk ve tehlike kavramları ekseninde şekillenerek tanım bulduğu yaygın kabul gören bir görüştür (Özdoğan, 2019: 2-4). Bu bağlamda ilk olarak bu üç kavramı kısaca açıklamak, güvenliği daha iyi idrak edebilmek adına büyük önem taşımaktadır.

Tehdit kavramı kısaca, “*Bir tarafın iradesi dışında ona karşı yapılacak olan her türlü saldırının haber verilmesi ya da korkutma aracı olarak kullanılması*” olarak tanımlanmıştır (Elmas, 2013: 75). Risk kavramı ise, “*Bir tehlikenin gerçekleşme olasılığı ile gerçekleşmesi halinde yol açacağı sonucun şiddetinin birlikte ele alınması*” şeklinde tanım bulmuştur (“Türkçe Bilgi”, t.y.). Son olarak tehlike kavramı, “*Büyük zarar veya yok olmaya yol açabilecek tehlikeli durum, muhatara*” ve “*Gerçekleşme ihtimali bulunan fakat istenmeyen sakıncalı durum*” olarak tanımlanmıştır (“Türk Dil Kurumu Sözlükleri”, t.y.).

Birbirleri ile iç içe geçmiş tehdit, risk ve tehlike durumlarının olmaması, “güvenli” olarak ifade edilecek ortama zemin hazırlamaktadır (Küçükşahin vd., 2009: 10). Nitekim bir devlet veya kişi; tehlike unsurunu algıladığı ortamda kendini güvenli hissedemez, riskli olarak tanımladığı herhangi bir durumu ortadan kaldırmadan güvenliğini sağlayamaz ve tehlike olarak gördüğü bir atmosferde güvenliğin sağlandığından bahsedemez. Bu bağlamda güvenliğin sağlanmasının birbirine bağlı ve yakın kavramların birlikte hayata geçirilmesi ve endişe halinin giderilmesi ile mümkün olduğu görülmektedir. Nitekim Beril Dedeoğlu güvenlik sorunundan bahsederken kavramı, “*Bir birey için çeşitli kademelerdeki tehlike bütününü ifade eden bir kavram*” olarak tanımlamıştır (Dedeoğlu, 2014: 27).

Güvenlik kavramı etimolojik olarak incelendiğinde kelime kökeninin antik dönemlere kadar uzandığı görülmektedir. Latince “*securitas*” kelimesinden türetilen

güvenlik kavramı; “*securitas*” olarak görülen, yani “*dertsiz, kedersiz*” bir atmosferin sağlandığı durumu ifade etmektedir (Balcı ve Kardaş, 2014: 327). Bu bağlamda dertsiz ve kedersiz olmak; tehdit altında olmama ile riskten ve tehlikeden arındırılmış olmakla ilişkilendirilebilir. Bu durum, “güvenlik” kavramının neyi hangi şartlar altında ifade ettiğinin açık bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Güvenlik çalışmaları incelendiğinde kavramın birçok tanımına rastlamak mümkündür. Arnold Wolfers güvenliği, daha öncesinde kazanılmış olan birtakım değerlerin korunması olarak nitelendirmiştir. Richard Henry Ullman’a göre bir konunun güvenlik gündemine alınabilmesi için o konunun bir tehdit altında olması gerekmektedir. Güvenlik, ancak bir tehdit altında iken hangi konunun ne derecede önemli olduğu sorularıyla netlik kazanmaktadır. Güvenlik, bir güvensizlik halinin ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Ayrıca güvensizlik hali de tehdit oluşturduğundan dolayı güvenlik kavramını işaret eder. Bu bağlamda güvenlik ve güvensizlik kavramları birbirleri ile iç içe geçmiş ve birbirleri ile ilişkili kavramlar olarak görülebilir. Özetle, bir konu hakkında güvenlik unsurundan söz edebilmek için bir kişinin ya da toplumun varlığının bekası ve sürdürülebilirliği tehdit altında olmalıdır. Güvenlik için iç veya dış tehditlerin veya buna benzer algılama ve öngörülerin varlığı gerekmektedir (Dönmez, 2020: 20).

Bununla birlikte güvenliğin bağlı olduğu bu kavramlar, ulus-devletler için farklı algılamalar ile karşılaştığından dolayı güvenlik nesnel bir kavram olmaktan ziyade öznel nitelik taşımaktadır. Bu ifadeyi netleştirmek adına kimi devletin tehdit olarak gördüğü bir durumu başka bir devletin böyle algılamadığından dolayı bir güvenlik sorunu olarak görmediği söylenebilir. Örneğin Senkaku/Diaoyu/Diaoyutai Adaları’nın egemenlik konusu; Japonya, Çin ve Tayvan için bir güvenlik tehdidi oluştururken bu konu Türkiye için bu ülkelere kıyasla doğrudan bir sorun teşkil etmez. Bu durum güvenlik kavramının öznelliğine işaret etmektedir. Güvenlik sorununun her aktör için aynı konuları simgelememesi, kavramın muğlaklığına işaret etmektedir. Güvenlik üzerine salt bir uzlaş yoktur, kavram örnekteki gibi öznel. Nitekim Senkaku/Diaoyu/Diaoyutai Adaları üzerinde hak iddia eden bu ülkeler için bile bu ada grubunun ne derecede önemli olduğu muğlak bir konu olarak nitelendirilebilir.

Güvenliğin muğlaklığına ilk dikkat çeken isimlerden biri olan Arnold Wolfers, 1952 yılında literatüre kazandırdığı *National Security as an Ambiguous Symbol* adlı makalesinde; bir ulusun benimsediği herhangi bir değerini, ona karşı yöneltilen hangi tehditlerden ne şartlar ve maliyetler uğruna koruyacağını belirsizliğine vurgu yaparak güvenliğin muğlaklığına işaret etmiştir (Wolfers, 1952: 482-485). Bir konuyu güvenlik tehdidi olarak görebilmek için ilk olarak Wolfers'ın altını çizdiği bu sorulara cevap verilmelidir. Burada özellikle kişilerin, ulus-devletlerin ve uluslararası örgütlerin tehdit algılamalarındaki çeşitlilik büyük önem taşımaktadır. Güvenliğin muğlaklığı, konu olan aktörler tarafından kabul görmekte ve karar alma mekanizmalarına politika yapım süreçlerinde esneklik kazandırmaktadır (Sancak, 2013: 124). David Baldwin, 1997 yılında yayınladığı *The Concept of Security* adlı makalesinde güvenliğin tanımı ve kapsamı ifade edilirken dikkat edilmesi gereken hususları ortaya koyacak bazı sorulara işaret etmiştir. Bunlar “Kim için?”, “Hangi değerler için?”, “Ne kadar?”, “Hangi tehditlere karşı?”, “Hangi araçlarla?”, “Ne pahasına?” ve “Hangi zaman dilimi içerisinde?” sorularıdır (Baldwin, 1997: 13-16).

Uluslararası ilişkiler disiplininde güvenlik kavramı, her ne kadar süreç içerisinde farklı tanımlamalar ile formüle edilse de gündem önceliğini her zaman üst sıralarda tutmayı başarmıştır. Gerek insan gerek ulus-devlet gerekse de uluslararası örgütler için güvenlik yadsınamaz derecede büyük önem taşımaktadır. Bu aktörler, söz konusu güvenliklerinin korunması olduğunda sahip oldukları tüm kapasiteleri ile tehditlerin ve risklerin oluştuğu konuları ekarte etmeye çalışmaktadırlar. Nitekim Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1987 yılında gerçekleştirmiş olduğu Silahsızlanma ve Kalkınma Konferansı'nda güvenlik kavramının öneminin; “tüm uluslar için başta gelen bir önceliktir” ifadesiyle altı çizilmiştir (Çomak, 2008).

Güvenlik yaklaşımlarını kategorize edecek olursak bunu en genel çerçeve ile iki bölüme ayırmak mümkündür. Nitekim 1. Dünya Savaşı'ndan günümüze değin çeşitlenen ve değişen güvenlik tehditleri ile yaşanan küresel savaşlara karşı oluşan güvenlik tanımlamaları bu iki kategoriye uymaktadır. Bunlardan ilki klasik ya da geleneksel güvenlik yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre “Kimin Güvenliği?” sorusunun öznesi “Devlet”tir. Güvenlik unsuruna

yönelik tehditler daha çok askeri planda kalmaktadır. İkinci güvenlik yaklaşımı ise insani güvenlik kavramıdır. Bu yaklaşıma göre “Kimin Güvenliği?” sorusunun öznesi “İnsan”dır. Devletin güvenliği de önemlidir, fakat asıl güvenlik unsuru insan onurudur. Genel hatları ile güvenlik kavramı gerek savaşların ve döneminin çözüm yollarının etkisiyle gerek sorunların çeşitlendiği 20. yüzyıl son çeyreği ile sürekli bu iki güvenlik yaklaşımı arasında gidip gelmiştir. Bu bağlamda ilk olarak klasik güvenlik yaklaşımı, devamında ise bu yaklaşımın insani çerçeveye doğru geçirdiği dönüşüm ele alınacaktır. Sonrasında ise bu dönüşümün sonucu olarak uluslararası sistemde yerini alan insani güvenlik yaklaşımı irdelenecektir.

2.1.1. Klasik (Geleneksel) Güvenlik Yaklaşımı

1648 yılında Otuz Yıl Savaşları’nın ardından imzalanan Westphalia Barışı (Osnabrück ve Münster Anlaşmaları), uluslararası ilişkiler disiplininin başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Bu barış sistemi ile ortaya çıkan ulus-devletler, halkın monarşik mutlak hakimiyetin egemenliği altına girdiği bir yönetim sistemine dayalı güvenlik kavramını inşa etmiştir. Bu bağlamda güvenlik kavramı, halkların haklarını egemen bir güce devrederek karşılığında korunma talep ettiği bir sistemi temsil etmektedir. Bu minvalde kavram uzun yıllar boyunca egemenlik altındaki bir toplumun ve toprak parçasının temel ve vazgeçilemez bir ihtiyacı olarak görülmüştür. Bu bağlamda yönetimi elinde tutan kişinin ulusuna karşı önemli bir ödevi olan güvenliği sağlama, doğrudan ilişkilendirdiği yönetici-ulus ilişkisinden dolayı uzun yıllar ulusal güvenlik olarak değerlendirilmiştir (Ergüven, 2016: 778).

Takip eden süreç boyunca disiplinin birincil aktörü konumundaki devletlerin (yönetici) hayatta kalma gayesi, güvenlik yaklaşımlarının klasik perspektifte bir numaralı ilgi odağı haline gelmiştir. Peki bu hayatta kalma dürtüsüne devletleri iten şey nedir? Güvensizlik hisleri mi? İnsan doğasına karşı duydukları şüphe mi? Yoksa geçmişte edindikleri devletler arası kötü savaş tecrübeleri mi? Aslında bu soruların hepsi dönemin konjonktürleri ele alındığında aynı kapıya çıkmaktadır. Bu kapı, belki de güvenlik alt disiplininin ortaya çıkmasını sağlayan savaşlar ve oluşturdukları tehditlerdir. Burada ulus-devlet tanımlaması yapılırken Jean Bodin’in düşünceleri kritik önem taşımaktadır. Bodin’e

göre “egemenlik” kavramının ulus-devletler nezdindeki yeri son derece önemlidir. Bodin’e göre bu kavram, devletin mutlak gücünü sembolize etmektedir ve bu güç süreklilik arz eder (Birdişli, 2011: 156). şiddet, egemenliğin ayrılamaz bir yapı taşıdır. Nitekim egemenliği meydana getiren ana unsur olarak şiddet görölmektedir.

Klasik yaklaşımlar arasında güvenlik kavramına yönelik başat tehdit olarak görölen savaşın, insanın doğasına içkin olduğu genel kabul gören bir görüş olmakla birlikte kimi yaklaşımlar bu durumu daha karamsar, kimileri daha iyimser ve kimileri ise daha orta yolcu bir perspektiften değerlendirmektedir. Savaşa dair bu farklı perspektifler Thomas Hobbes, Immanuel Kant ve Hugo Grotius gibi bazı düşünürler üzerinden okunabilir. Karamsarlar olarak Hobbesular gerek insanın gerek uluslararası sistemin şiddete eğilimli olduğu görüşündedirler ve bu anlayışın aksine olan fikirleri gerçekçi bulmazlar. Kantılar ise bu durumun aksine savaştan ve çatışmadan arınmış barışçıl bir dünyanın mümkün olabileceğini savunurlar. Kantılara göre uluslararası örgüt ve anlaşmalar gibi araçlarla şiddetin üstesinden gelinebilir. Grotiusular ise bu iki ekol arasında orta yolu bularak savaşların ve çatışmaları tetikleyecek unsurların ortadan kaldırılmasının imkânsız olmadığını ancak çok zor olduğunu savunmaktadırlar. Bu bağlamda Grotiusu düşünce, şiddet ve tehditlerin azaltılabileceği görüşüyle savaş ihtimalinin en aza indirgenebileceğini iddia etmektedir (Baylis, 2008: 153-154).

Klasik güvenlik yaklaşımının karamsarlar grubunda Thomas Hobbes, Niccolo Machiavelli ve Jean-Jacques Rousseau gibi isimler başı çekmektedir. Bu isimlere göre devletler, kendi güvenliklerini başka devletler ile olan ilişkileri pahasına savunmaktadırlar. Nitekim birbirleri ile olan ilişkileri de güç mücadelesinden ibarettir. Bu mücadele ise şiddeti, tehditleri ve savaşları beraberinde getirmektedir. Machiavelli’ye göre, devletin güç artırmada kullanacağı her yol mübahtır. Gerek şehir devletleri arasında gerek ulus-devletler arasında doğabilecek tüm kargaşalardan kurtulmanın yolu savaş ve güç odaklıdır. Güçlü bir merkezi otorite doğabilecek tüm risklere karşı güvenlik kaynağı olarak görölmektedir (Birdişli, 2019: 83-98).

Karamsar gelenekseller, güvenlik kavramını üç farklı noktadan ele almaktadır. Bunlardan ilki devletin uluslararası ilişkilerde ana aktör olduğu görüşüdür. Bu bağlamda bir güvenlik tehdidi, ancak başka bir ana aktör olarak yine bir devlet tarafından meydana getirebilir. Bu durumun başlıca sebebi uluslararası sistemin anarşik yapısından kaynaklanmaktadır ki bu anarşik düzen güvenlik kavramının ele alındığı ikinci nokta kabul edilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus uluslararası sistemin, devletleri denetleyecek veya sınırlayacak üst bir merteye bulunmamasından dolayı anarşik olduğudur. Üçüncü nokta ise anarşik düzen ile bağlantılı bir çözüm yolu olarak ele alınan güç kavramıdır. Buna göre, uyumsuzlukları, tehditleri ve riskleri ortadan kaldırmak ve güvenliğini sağlamak için savaşa başvurulur. İyi savaşmanın ve kazanmanın yolu ise güç ve kapasite artırmaktan geçer. Nitekim güçlü olmak askeri konularla ilişkilendirilerek güvenliğin sağlanması denildiğinde askeri güvenlik ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda karamsar görüştekiler tarafından güvenlik kavramı, devlet eksenli bir çerçeveye oturtulmaktadır (Ergüven, 2016: 786).

Kant'a göre böyle bir atmosferde kalıcı bir barış hali imkansızdır. Güvenliğin sağlanması için devletin yapabileceği en istikrarlı sonucu verebilecek şey bir güç dengesi oluşturmaktadır. Böylelikle bir devlet başka bir devletten güçlü olamayarak mutlak kontrol kazanamaz ve güvenlik tehdidi oluşturmaz (Baylis, 2008: 155). Kant ve John Locke gibi isimlerin yer aldığı güvenlikte iyimser grubun karamsar grup ile ayrıştığı temel noktalardan biri, iyimserlerin devletin ana aktör olmasını kabul etmekle birlikte tek aktör olmadığı görüşüdür. Devletin yanı sıra uluslararası kurum ve kuruluşlar (ticaret ortaklıkları, yargı organları, şirketler vb.) ile Avrupa Birliği (AB), Milletler Cemiyeti (MC) ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi örgütler de uluslararası düzende kritik önem taşıyan aktörler arasındadır. Nitekim uluslararası olan bu ve benzeri kurumlar iş birlikleri oluşturarak ana aktör olan ulus-devletler arasında karşılıklı bağımlılık yaratacaktır. Bu bağlamda oluşturulan güç dengesi ise güvenlik endişelerinin azalmasına imkân sağlayacaktır. Ayrıca Kant, devletlerin şiddete eğilimi hususunda demokrasinin önemine işaret etmektedir. Bu görüşe göre demokratik devletler şiddete daha az başvururlar. Bu açıdan bakılacak olursa klasik güvenlik yaklaşımında iyimser grup, güvenliğin demokratik bir düzlemde uluslararası birlik ve anlaşmalarla karşılıklı bağımlılığın olduğu bir güç dengesi vasıtası ile korunabileceği görüşündedir (Ergüven, 2016: 780-783).

Klasik güvenlik yaklaşımlarının tamamında aktörleri güvensizlik hissine iten şeyin uluslararası sistemin anarşik düzeni olduğu kabul edilmektedir. Bu fikri destekleyen klasik ekolün içerisinde Edward Hallett Carr, Hans Morgenthau, John Mearsheimer ve Kenneth Waltz gibi isimlerin yer aldığı bilinmektedir. Örnekleri verilen bu isimler ve diğer klasik güvenlik yaklaşımını savunanlar, güvenliğin tanımına dair net bir uzlaşının olmadığı hususunda mutabık kalmıştır. Ayrıca, klasik ekol içerisinde güvenlik kavramının algılanışına dair düzey bağlamında (ulusal, uluslararası veya bireysel mi olması gerektiği noktasında) bir ayrışma bulunmaktadır. Ancak, klasik yaklaşımlar içerisinde büyük bir çoğunluğun güvenlik kavramının odak noktasında ulusal güvenliğin bulunduğu dair bir uzlaşıya sahip olduğu söylenebilir (Baylis, 2008: 156).

Ulusal güvenlik yaklaşımı askeri güvenliğe işaret eder. Devletler kendilerine karşı olan tehditler ile mücadelede askeri kapasitelerini geliştirmelidir. Nitekim klasik bir tehdit olarak görülebilecek olan savaş ve olası zararları ile başa çıkmanın klasik güvenlik yaklaşımının çoğunluğuna göre en doğru yolu, klasik bir çözüm olarak daha iyi savaşabilme kabiliyetidir. Bunun da yolu askeri kapasiteyi artırmaktan geçer. Devletin bir numaralı önceliği kendi güvenliğini sağlamaktır. Bu bağlamda askeri kapasite artırımı, strateji geliştirme ve güç gibi hususlara *high politics* olarak öncelik verilirken; devletin sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel ödevleri *low politics* olarak arka planda değerlendirilmektedir. Klasik görüşe göre devletler güvensizlik endişesi ve süreklilik arz edebilecek güvenlik arzusu ile var olmaktadır. Bu bağlamda güvenlik kavramını ele alan kimi klasik yaklaşımlar, ulus-devletler arasındaki rekabetlerin güvensizlik endişesine yol açacağı ve bu durumun devletleri güç artırma yoluna iteceğini savunmaktadır. Nitekim karşılıklı olacak bu güç artırımı da güvenlik ikilemini meydana getirmektedir. Bu ikilem, “sıfır toplamı oyun” olarak nitelendirilir. Buna göre ulus-devletler arasındaki iş birlikleri, devlet tarafından göreceli kazanç olarak görülmektedir. Bu durum devletin dış politik hamlelerini belirlemektedir. Devlet, iş birliklerinden elde ettiği kazançlardan tatmin olmayabilir. Ortağının iyi niyetlerine şüpheli yaklaşır. Bu bağlamda her zaman en kötü durumu ele alarak iş birliğini bir güç yarışına çevirir. İş birliğindeki bir devlet, diğer devletten daha kazançlı olmayı arzular. Bahsi geçen bu durumlar, tercih edilmese de ülkeleri savaş ve çatışma yoluna başvurmaya itmektedir. Elbette kimi durumlarda devletlerarası iş

birlikleri söz konusu olabilir, ancak bu hem istisnaidir hem de devamlılığını sağlamak oldukça güçtür (Kamacı, 2021: 88).

Barry Buzan, “*People, States & Fear*” adlı eserinde ulusal güvenlik kavramının zayıf bir şekilde kavramsallaştırıldığına işaret etmektedir. Buzan’a göre ulusal güvenlik, tanımlamadaki zayıflığa karşı politik bağlamda çok güçlü bir kavramdır. Bahsedilen güç, kavramı bir noktada askerileştirilmiş ve tehlikeli olmaya yatkın hale getiren bir çerçeveye sokmaktadır. Nitekim Wolfers’ın daha önce bahsi geçen güvenliğin muğlaklığına yönelik düşünceleri, bu fikri destekler nitelik taşımaktadır (Buzan, 1983: 4). Örnek verecek olursak, klasik güvenlik tanımlamaları içerisinde kimi fikirler devletin silahlanmasını ve askeri kapasitesini artırmasını gerektirirken; kimi fikirler güvenlik için silahsızlanma, devletler arası çıkarların uyumu ve uluslararası iş birliğine işaret etmektedir. Klasik güvenlikteki bu fikir çatışmaları, güvenlik kavramını belirsizliğe itmektedir. Nitekim bir taraf güvenlik konusuna fazla iyimser, bir taraf fazla karamsar yaklaşmaktadır. Bu durumun sonucunda güvenliğe karşı doğan yanılgı, Carr’ın yorumu ile birbirlerini takip eden bir sarkaç ilişkisi meydana getirmektedir. Bu ifadeyi açmak gerekir ise, 1914 öncesi güvenlik tanımlamalarına ve uluslararası ilişkilere dair karamsar yaklaşım hakimken, 1. Dünya Savaşı’nın yol açtığı felaketlerden ders çıkarıldığı düşüncesiyle savaş sonrası süreçte uluslararası örgüt, uluslararası hukuk ve uluslararası iş birlikleri aracılığıyla barışın temin edilebileceğine yönelik “iyimser” (idealist/liberal) yaklaşımlar güç kazanmıştır. Ancak 2. Dünya Savaşı’na giden süreç ve savaşın patlak vermesi ile iyimser hava dağılmış ve sonrasında Soğuk Savaş döneminin de etkisiyle yerini 1991’de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) dağıldığı yıllara kadar “karamsar” (realist) güvenlik düşüncelerine bırakmıştır (Buzan, 1983: 250). Bu örnek ve güvenlik tanımlamalarının sadece klasik fikirler arasında bile olan muğlaklığı, güvenliğin yeni çerçevelerde tanımlamalara olan ihtiyacını öne çıkarmıştır.

Güvenlik kavramı; insanları, devletleri ve uluslararası sistemi birbirine bağlamaktadır. Bu bağlamda kavramın klasik yaklaşımındaki ulusal ölçekte tanımlamalarının aksine bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması gerekmektedir. Ulusal, uluslararası ve insani güvenlik yaklaşımları kendi başlarına güvenliği belirsiz ve dar tanımlamalara sevk etmektedirler. Bu bağlamda birlikte anılmaları ve güvenliğin bütüncül

olarak incelenmesi, kavramın çarpıklıklara uğramasının önüne geçebilir. İnsanın güvenliği, bir yandan devlete bağlı iken bir yandan devlet tarafından tehdit edilerek bir paradoks içerisinde sıkışıp kalmıştır (Buzan, 1983: 245). Bu düşünce de güvenliğin bütüncül olarak tanımlanması gerekliliğinin altını çizmektedir.

Güvenlik kavramına dair geleneksel yaklaşımlardan uzaklaşılarak yeni tanımlamalar getirilmesi şüphesiz, uluslararası konjonktürde meydana gelen birtakım olaylar ile gerçekleşmiştir. Bunlardan bazıları örnek olarak verilecek olursa, ilk olarak ABD-SSCB geriliminin uluslararası sistemdeki tek güvenlik sorunu olmadığını hatırlatan üçüncü ve tarafsız bir blok olarak “Bağlantısızlar Hareketi”nin ortaya çıkmasından bahsedilebilir. Ayrıca, 1970’li yıllarda yeni bir ekonomik düzene yapılan çağrı, uluslararası konjonktürde Doğu-Batı ekseninin önemini inkâr etmemekle birlikte Kuzey-Güney ekseninin de altını çizerek yeni güvenlik çağrılarına ekonomik bir perspektif kazandırmıştır. Klasik güvenlik yaklaşımlarının yetersiz kalmaya başladığı bir konu da 1960’lı ve 1970’li yıllarda iklim ve çevre sorunlarının yavaş yavaş bir güvenlik tehdidi olarak görülmeye başlamasıyla sürdürülebilir yeni bir dünya düzenine olan istek ve ihtiyacın belirginleşmesidir. 1980’li yıllarda ABD ve İngiltere başta olmak üzere birçok gelişmiş ülkede nükleer silahsızlanma karşıtı toplumsal hareketler, güvenlik noktasında alternatif bir savunma modelinin tartışmalarını alevlendirmiştir. Ek olarak feminizmin 1970-1980 yıllarında aktivizmi ve konuya dair yaklaşımları, güvenlik kavramının farklı boyutlarının ortaya çıkmasında önemli bir etken olmuştur. “Üçüncü Dünya” ve “Kuzey-Güney” çalışmaları alanlarında öne çıkan düşünürler, geleneksel güvenlik yaklaşımlarının sığ bir tanımlama ile kavramı ele aldığını öne sürerek güvenliğin yeniden incelenmesi gerekliliğini desteklemiştir. Her ne kadar Soğuk Savaş döneminde klasik güvenlik yaklaşımı hakimiyetini korusa da süreç içinde yaşanan bu ve benzeri gelişmeler yeni güvenlik tanımlamalarının önemini ve gerekliliğini artırmıştır (Bilgin, 2006: 73-74).

Gelinen bu noktada sorulması gereken soru, güvenlik kavramının öznesinin kim olduğudur. Dönemin şartlarına göre tehdit algısı değişip çeşitleniyorsa, güvenlik tehdidi altındaki özne de değişebilir. Bu bağlamda klasik güvenlik konseptinin büyük çoğunlukla savunduğu “ana aktör devlet”, “güvenlik tehdidi altındaki devlet” ve “savunulması gereken

tehdit öznesi devlet” fikirlerinin yerini 1970’lerin başlangıcında özellikle 1991’de SSCB dağıldıktan sonra oluşan konjonktürde insani güvenlik yaklaşımlarının hızla popülerleştiği atmosfere bıraktığı görülmektedir. Bu bağlamda insani güvenlik yaklaşımını inceleyip detaylandırmadan önce klasikten güvenlikten insani güvenliğe dönüşümü, yaşanan tarihsel olaylar ve konjonktürdeki tartışmalar eşliğinde irdelemek faydalı olacaktır.

2.1.2. Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Geçirdiği Dönüşüm

Klasik güvenlik perspektifinin “iyimser” yaklaşımları, özellikle 1. Dünya Savaşı sonrası kurulan Milletler Cemiyeti ile adeta altın çağını yaşamıştır. Cemiyet’in temel prensibi; uluslararası bir birlik kurarak yeni kuralları ve normları uluslararası bir standart belirleyerek oluşturmak ve bu minvalde savaşa karşı kolektif güvenliği sağlamaktır. Nitekim bu amaç ve Milletler Cemiyeti fikri, 2. Dünya Savaşı patlak verene kadar iyimser klasik güvenlik yaklaşımlarının uluslararası sistemde baskın gelmesini sağladı. Wilson İlkeleri’nde yansımaları bulan bu fikirler devletlerarası bir başarı olarak görüldü. Fakat 2. Dünya Savaşı’nın patlak vermesi ile uluslararası sistemde iyimser klasik güvenlik fikirleri inandırıcılığını yitirdi ve yerini karamsar klasik güvenlik fikirleri aldı. Bu bağlamda ortaya çıkan güvenlik algılamaları, 1945’te 2. Dünya Savaşı bitse ve aynı yılda Birleşmiş Milletler kurulsaydı dahi varlığını sürdürdü. Nitekim güvenliğe dair karamsar yaklaşımın oluşturduğu bu hegemonya, 1947-1991 yılları arasında da hâkim güvenlik yaklaşımı olarak yerini aldı (Karabulut, 2021: 58).

Güvenlik kavramı, 2. Dünya Savaşı’nın 1940’lı yıllarında kaos hala devam ediyorken uluslararası ilişkiler disiplininde “Stratejik Çalışmalar” adı altında ele alınmıştır. Nitekim bu kavram uzun yıllar boyunca karamsar güvenlik yaklaşımlarının etkisinde bir alt disiplin olarak incelenmiştir. Bu bağlamda stratejik çalışmalar disiplininin güvenliği daha çok hegemon güçlerin savunması, ulusal ve bölgesel güvenlik, nükleer caydırıcılık ve silahlanma gibi konular üzerinden incelediği görülmektedir (Açıkmeşe, 2021: 246). 1980’lere kadar stratejik çalışmalar alt disiplini olarak tanımlanan kavram, 1980 sonrası konjonktürde “Güvenlik Çalışmaları” alt disiplini olarak literatürde yerini bulmuştur. Bu dönemlerde güvenlik kavramı, stratejik çalışmalar alt disiplini içerisinde oluşturulan dar tanımlamalara

sığmadı ve yeni ve özel bir alt disiplin haline geldi. Bu duruma sebep olan önemli bir durum olarak Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru kutuplar arasındaki nükleer gerilimin hafiflemesi gösterilmektedir. Bu bağlamda klasik güvenlik tanımlarının etrafında şekillendiği askeri sorunlar yerini ekonomik, çevresel, nüfus yoğunluğu, yoksulluk, kaçakçılık, organize suçlar, hastalık, göç, siyasi ve politik istikrarsızlıklar gibi sorunlara bırakmıştır. Bu durum da klasik güvenlik tanımlamalarının uzun bir aradan sonra tekrar sorgulanmasına neden olmuştur. Nitekim klasik (çoğunlukla askeri) güvenlik tanımlamalarının artık bahsedilen yeni güvenlik sorunları karşısında yetersiz kaldığı açıkça görülmektedir (Açıkmeşe, 2021: 241-243).

Bununla birlikte güvenlik kavramının geçirdiği dönüşüm sadece kavramsal düzeyde değil aynı zamanda güvenliğin öznesinin de sorgulandığı bir aşamaya geçmiştir. Yeni güvenlik yaklaşımları sadece devleti öznesi olarak değerlendirmemiş, aynı zamanda insan, uluslararası sistem, azınlık gruplar, çok uluslu şirketler ve buna benzer güvenlik öznelerini de değerlendirmeye başlamıştır. Nitekim bu öznelerin Soğuk Savaş yıllarında ve öncesinde de varlığı, güvenlik kavramının sorgulanmasına ve yeniden tanımlanmasına olan ihtiyacı derinden güçlendirmiştir. Bu minvalde stratejik çalışmaların kendi bünyesinde bile sorgulanması; “Demokratik Barış”, “Güvenlik Rejimleri”, “Üçüncü Dünya Güvenlik Okulu” ve “Alternatif Güvenlik” gibi yeni güvenlik yaklaşımlarının etkisiyle birlikte gerçekleşmiştir. Yeni güvenlik yaklaşımlarından her birini birer cümle ile açıklamak gerekir ise ilk olarak demokratik barış yaklaşımları, demokratik ulus-devletler ya da ulusüstü kurumlar arasında savaş olmayacağını savunmakta ve bu sebeple karamsar güvenlik algılamalarının ve stratejik çalışmaların güvenliği farklı boyutları ile kavramsallaştırması gerektiğini savunmaktadır. Bu fikrin öncüsü olarak Kant'ın *Perpetual Peace* adlı 1795 yılında yazdığı eseri görülmektedir. Güvenlik rejimleri yaklaşımı ise güvenliği uluslararası bir çerçevede ele alarak devletlerin güvenliğini Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler gibi örgütlerde arar. Üçüncü dünya güvenlik okulu yaklaşımları doğu-batı eksenini eleştirisini yaparak, gelişmiş ülkelerin (Batı) gelişmekte olan ya da gelişmemiş ülkelere karşı güvenliğe olan bakış açılarına eleştiri getirmektedir. Gelişmiş ülkelerin kavrama bütünsel bir bakış açısı kazandırmadığını ve bunun sorgulanması gerektiğini ifade eder. Gelişmiş ülkeler ya da Batı için güvenliği tehdit eden unsurlar dışarıdan gelirken, üçüncü dünya ülkeleri ya da Doğu için bu tehditler içeriden gelmektedir (gıda, çevresel, ekonomik vb. tehditler). Alternatif güvenlik yaklaşımları ise güvenliğin sıfır toplamı bir oyun olduğu klasik düşüncüyü

eleştirerek karşılıklı bağımlılığın artırılması, devletlerin birbirine karşı duyduğu güvensizliklerle başa çıkmada karşı devletin güvensizliğini artırmadan alternatif çözüm önerileri ile başa çıkması gerektiğini savunmaktadır (Açıkmeşe, 2021: 247-248). Örnek vererek açmak gerekir ise bir devletin sahip olduğu askeri kapasitesini savunma maksadıyla kullanması, bu minvalde yeniden yapılandırması ve Birleşmiş Milletler nezdindeki barış gücü operasyonlarından bahsedilebilir.

Klasik güvenlik tanımlamalarına karşı bir diğer güvenlik yaklaşımı, klasik güvenliğin hâkim olduğu Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkmış olmakla birlikte son dönemde etkisini giderek artan “Barış Araştırmaları” alanında gelişmiştir. Bu yaklaşıma göre; güvenliğin tesisi için uzun vadeli ve kalıcı bir barış halinin olması gerekmektedir. Yaklaşımın önde gelen ismi Johan Galtung’un 1960 yılında ileri sürdüğü bireysel ve yapısal şiddet sınıflandırması büyük önem taşımaktadır. Galtung şiddeti; “*İnsanın temel gereksinimlerine ve hayatına yönelik kötü niyetli eylemler*” şeklinde tanımlamıştır. Yapısal ve bireysel şiddet Galtung’a göre madalyonun farklı yüzlerini temsil etmektedir. Bireysel form doğrudan bireyden bireye şiddete işaret ederken, yapısal form şiddetin kaynağının belli olmadığı ya da kaynağının bir kurum veya devlet olduğu biçime işaret etmektedir. Barış araştırmalarına bir diğer kaynak isim olarak Elise Marie Biorn-Hansen Boulding gösterilebilir. Boulding’e göre Soğuk Savaş esnasındaki nükleer caydırıcılık fikirleri ve nükleer silahlanma kalıcı bir barışın tesisi adına doğru bir yaklaşım değildir. İstikrarlı bir barış hali nükleer silahlanma ile mümkün olamaz. Bireyin ya da toplumun güvenlik sorunu, bu öznelerin mensup oldukları yapısal çerçeve olan devlet ile kavramsallaştırılmalıdır. Bu yaklaşım kimi düşünürlerce insani güvenliğin kavramsallaştırılmasında kilit ve öncü rol üstlenmektedir (Ovalı, 2006: 7-8).

1990’lı yılların ortalarında klasik güvenlik yaklaşımlarını eleştiren ve karşı çıkan bir diğer düşünce ekolü olarak eleştirel güvenlik yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Eleştirel güvenlik yaklaşımı, klasik güvenlik perspektifinin uluslararası güvenlikte kültürel, sosyal, tarihi ve insani unsurları ikinci plana ittiğini, hatta bu unsurları görmezden geldiğini öne sürmektedir. Eleştirel güvenlik yaklaşımına göre, söz konusu güvenlik tehdidi askeri de olsa ya da askeri önlemler de gerektirse kültürel, sosyal, tarihi ve insani boyutları ile topyekûn

ele alınması gerekir. Örnek vererek durumu daha iyi izah etmek gerekir ise söz konusu nükleer bir savaş tehdidi olduğunda bu konu sadece klasik güvenliğin göz önüne aldığı şekilde değil; nükleer tehdit ile başa çıkma politikalarında işin çevresel güvenliği tehdit edecek boyutunu da düşünerek hareket etmekten söz edilebilir (Roach, 2013: 182).

Klasik güvenlik fikirlerinin 1980'lerden itibaren başlayarak ama özellikle 1991'de Soğuk Savaş bittikten sonra oluşan konjonktürde yerini yeni güvenlik fikirlerine bırakması birçok sebebe dayandırılmaktadır. Ancak uluslararası sistemin küreselleşmesi ve dünya genelinde yaşanan teknolojik ilerleme en önemli sebepler arasındadır. Bu gelişmelerin ışığında yaşanan değişim ve beraberinde ortaya çıkan yeni sorun alanları klasik güvenlik yaklaşımlarının sorgulanmasına ve yeni fikirlerin doğmasına yol açmıştır. Bu yeni düşüncelerin yer aldığı önemli bir eser, Barry Buzan'ın *People, States & Fear* adlı eseridir. Buzan, klasik güvenlik yaklaşımlarını “askerileştirilmiş güvenlik” olarak fazla indirgemeci ve dar anlamda olması hasebiyle eleştirerek güvenliği daha geniş bir kapsamda ele almıştır. Buzan bu eserinde, uluslararası sistemin ve devletlerin güvenlik algısının yeniden şekillenmesi gerektiğine dair düşüncelerini; geleneksel güvenlik yaklaşımlarının güvenliği devlet merkezli ve askeri güvenlik olarak algılaması yönündeki görüşlerine karşı yapmış olduğu eleştirilerine dayandırmaktadır (Buzan, 1983: 73-83).

Barry Buzan, Ole Wæver ve Jaap de Wilde, 1998 yılında yayınladıkları “*Security: A New Framework for Analysis*” adlı çalışmalarında güvenlik kavramını dar tanımlamalarından kurtarmayı amaçlayarak beş düzey ve beş ana sektör olarak daha geniş bir perspektifte ele almışlardır. Burada güvenlik analiz düzeyinin beş boyutu; uluslararası sistem (tüm gezegen), uluslararası alt sistemler (Avrupa Birliği (AB), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) gibi bölgesel birlikler), birimler (devletler, uluslar ve ulusötesi firmalar), alt birimler (lobiler) ve bireyler olarak irdelenmiştir. Beş güvenlik sektörü ise; askeri, politik, toplumsal, ekonomi ve çevre güvenliği olarak analiz edilmiştir. Buzan, Wæver ve Wilde tarafından formüle edilmiş bu güvenlik yaklaşımı, çeşitli akademisyenler tarafından da doğrulanarak yeni güvenlik yaklaşımlarının oluşumunda büyük önem taşımaktadır. Sektörlerin, düzeylere göre taşıdığı önemi aşağıdaki tabloda görmek mümkündür;

Tablo 1

Güvenlik Düzeylerinin, Güvenlik Sektörlerine Verdiği Öncelik ve Önem (Buzan vd., 1998: 165).

Düzeyler/Sektörler	Askeri	Politik	Toplumsal	Ekonomik	Çevre
Uluslararası Sistem	**	***	**	****	****
Uluslararası Alt Sistemler	**	*	**	**	**
Birimler	****	****	****	***	***
Alt Birimler	***	**	****	***	***
Bireyler	***	**	****	***	***

****-baskın güvenlikleştirme, ***-alt baskın güvenlikleştirme, **-küçük çaplı güvenlikleştirme, *-güvenlikleştirme yok.

Buzan ile aynı ekolden gelen ve güvenlik kavramına yeni ve güçlü bir ses getiren bir diğer isim şüphesiz Ole Waever olarak bilinmektedir. Waever, 1995 yılında yayınladığı “*Securitization and Desecuritization*” adlı makalesiyle “Güvenlikleştirme” yaklaşımını geliştirmiştir. Bu kavram herhangi bir konunun güvenlik meselesi haline gelme sürecini ifade etmektedir. Bir durumun elzem bir öncelik ile güvenlik gündemine alınmasına ve güvenlik konusu olarak tanımlanmasına işaret eder. Güvenlikleştirme, herhangi bir tehdit ile karşı karşıya kalındığında bununla mücadele etmek adına istisnai eylemleri meşru kılar (Waever, 1995: 46-87). Waever tarafından geliştirilen bu kavram, uluslararası ilişkiler disiplinde büyük katkı sağlamıştır. Nitekim bu yaklaşım ve Buzan’ın fikirlerinin de etkisiyle Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik yaklaşımları gerek Birleşmiş Milletler içinde gerek konuya ilişkin yürütülen akademik çalışmalarda “ulusal güvenlik” ekseninden “insani güvenlik” eksenine kaymıştır. Bu isimlere ek olarak ayrıca Richard Henry Ullman, Jessica Tuchman Mathews ve Norman Myers gibi önemli akademisyenlerin de güvenlik kavramının dönüşümünde büyük katkılarının olduğu bilinmektedir (Brauch, 2008: 5-6).

Ullman, 1983'te yayınladığı “*Redifining Security*” adlı makalesiyle güvenlik tanımının dönüşümünde büyük yankı uyandıran bir isim olarak anılmıştır. Ullman yazdığı bu makalesinde; ulusal güvenlik kavramının yalnızca askeri tanımlamalar ile anılmasının büyük bir yanlış olduğunu ve bu yanlış imajın ciddi derecede yanıltıcı olmasından dolayı büyük tehlike uyandırdığını iddia etmektedir. Güvenliğin daha geniş bir yelpazede ele alınması adına Ullman, öncelikle “Daha fazla güvenlik elde etmek için nelerden vazgeçmeye hazır olmalıyız?” ve “Güvenlik ve diğer değerler arasındaki denge nasıl sağlanabilir?” gibi soruların cevabının bulunması ve ancak bundan sonra bir konunun güvenlik sorunu teşkil edip etmediğinin tartışılması gerektiğini öne sürmektedir (Ullman, 1983: 129-130). Ayrıca Ullman, güvenliğin sadece bir amaç olmadığının aynı zamanda bir sonuç da olduğunun altını çizmektedir. Bu ifadeyi açmak gerekir ise bir kişi ya da devlet, güvenliğini kaybetmedikçe onun ne kadar önemli bir konu olduğunu kavrayamaz. Bir bakıma güvenlik, karşı karşıya kaldığı tehditler tarafından tanımlanır ve bu çerçevede önem taşır (Ullman, 1983: 133). Ullman, güvenliğin Buzan ve Waever’in görüşlerinde olduğu gibi bütünsel tanımının önemini ve güvenlik kavramının içinde bulunduğu konjonktüre göre daha çeşitli konuları içerebileceğini savunmaktadır. Bu bağlamda bahsi geçen akademisyenler, insani güvenlik yaklaşımını desteklemekten ziyade klasik güvenlik yaklaşımlarının yetersiz kalmasına vurgu yaparak güvenliğin yeniden kavramsallaştırılmasına katkıda bulunmuştur. Nitekim bu görüşler, Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile yeni güvenlik tehditlerinin ortaya çıkmasını takiben popüler hale gelmiş ve ulus-devlet tarafından dış politika çerçevesi olarak benimsenmeye başlamıştır.

Yeni güvenlik konseptlerinin ortaya çıkmasında ve kavramın dönüşüme uğramasında bir başka etken, güvenlik tanımındaki öznenin çeşitlenmesiyle bu öznelere artık güvenlik tehditlerinin klasik tanımlamalardaki gibi sadece devlet sınırları dışından değil, aynı zamanda devlet sınırları içinden de gelebileceğinin fark edilmesiyle olmuştur. Bireyler kimi zamanlarda kendi devletlerine karşı uluslararası yargı organlarınca güvenlik tedbiri talebinde bulunabilmektedir (Çakır, 2022: 276). Buradan çıkışla, güvenlik tanımlamalarındaki öznenin devlet olduğu sonucu kabul edilmekle birlikte aynı zamanda tehdit altındaki öznenin insan olabileceği de varsayılabilir. Bu durum, insani güvenlik yaklaşımlarının önemini vurgulamaktadır. Nitekim insan haklarının evrensel kabulü ve

güvenlik kavramının insan onuruna karşı oluşabilecek tehditlerle ele alınması, insani güvenlik konseptini anlamlandırmada son derece kritik önem taşımaktadır. Ek olarak pek çok ulus-devletin de günümüzde dış politikada güvenlik misyonlarını şekillendirirken insani güvenlik çerçevesini baz aldıkları bilinmektedir. Bu durum keskin hatları ile Avrupa Birliği'nde, şüpheli fakat hissedilebilir şekilde ise ABD'de gözlemlenebilir (Henk, 2005: 91). İnsani güvenlik yaklaşımının öneminin vurgulanması bağlamında Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan Ruanda Soykırımı, Yugoslavya'nın dağılması sonrasındaki iç savaş ve 11 Eylül terör saldırıları örnek gösterilebilir. Nitekim bu olaylar çerçevesinde, güvenlik öznesi olarak devleti ele almanın ve güvenlik tehditlerini devletlerarası çatışmalarla sınırlı tutmanın ne kadar yetersiz bir yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır (Erdem, 2016: 256). Soykırım bir insanlık suçudur, iç savaş bir iç siyasi istikrarsızlıktır ve terör saldırıları bir iç güvenlik tehdididir. Bu bağlamda güvenliği klasik karamsar ve iyimser güvenlik yaklaşımlarında olduğu gibi devletin dış tehditleri çerçevesinde ele almanın yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Soğuk Savaş sonrası dönemde şiddetlenerek artan güvenlik yaklaşımları da bu iddiayı destekler nitelik taşımaktadır.

Güvenlik kavramının uluslararası ilişkilerde yaşadığı bu genişlemenin pratikte gördüğü değişim, en rahat şüphesiz çevre sorunları üzerinden okunabilir. Nitekim 1960-1970'li yıllarda küresel siyasette çevre sorunları ve çevre güvenliği büyük önem taşımaya başlamış ve gündemde yerini almıştır. Ulus-devletler, uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, çok uluslu şirketler ve kamuoyunun farklı kesimlerinde çevre sorunlarının küresel bir çevre güvenliği tehdidi olarak algılanmaya başladığı görülmektedir. Nitekim çevre güvenliği ve çevre sorunları, en uygun olarak küreselleşme kapsamında değerlendirilebilecek olgulardır. Bunun sebebi günümüzün en büyük çevre güvenliği tehdidinin iklim değişikliği olarak değerlendirilmesi ve bu krizin dünyanın her yerinde hissedilen küresel bir sorunu ifade etmesidir. Bu bağlamda iklim değişikliği sadece ulusal güvenlik sorunu olarak ele alınarak ulusal güvenlik tedbirleri ile çözüme kavuşturulabilecek bir konu değil, ancak küresel iş birliği ve küresel güvenlik tedbirleri ile mücadele edilebilecek bir sorundur (Mazlum, 2021: 457).

2.1.3. İnsani Güvenlik Yaklaşımı

Soğuk Savaş'ın bittiği yıllara doğru, klasik güvenlik anlayışının yerini yeni güvenlik düşüncelerine bırakacağı uluslararası sistemde fark edilmeye başlanmıştır. Nitekim Soğuk Savaş'ın bitmesini takiben 1990'ların ortalarına doğru yaşanan gelişmelerin de etkisiyle güvenlik konusundaki tartışmaların arasında özellikle referans nesnesi insan olarak belirlenen insani güvenlik yaklaşımı son derece kritik önem taşımaktadır. Bu bağlamda Soğuk Savaş dönemindeki gelişmeler, insan hakları normlarının ulusötesi bir boyut kazanmasını gerektirmiş, nitekim bu doğrultuda güvenlik konsepti insan merkezli olarak yeniden değerlendirilmiştir. Savaşlar, silah teknolojisinin de gelişimiyle zaman ilerledikçe daha ölümcül boyutlara varmış ve daha büyük bir etki alanına yayılmıştır. Bu bağlamda masum sivilleri korumak her zamankinden daha zor hale gelmiş, devletin güvenliğini sağlamak için kullandığı enstrümanlar sivil yaşamlar için büyük tehditler oluşturmaya başlamıştır. Bu bağlamda yeni güvenlik perspektiflerine ihtiyaç duyulmuş ve güvenlik tehditlerinin genişlemesi ile güvenlik yaklaşımları da çeşitlenmeye başlamıştır. Nitekim insani güvenlik yaklaşımı, Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde ortaya çıkarak insan güvenliğini esas alan bir mekanizmanın oluşumuna zemin hazırlamıştır (MacFarlane ve Khong, 2006: 262).

İnsani güvenlik konsepti ilk kez 1990'lı yıllarda resmi formuyla BM nezdinde gündeme gelmiştir. 1994 yılında BM Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayınlanan "*İnsani Gelişme Raporu 1994 (Human Development Report 1994)*" kavramın fiziki formuna kavuştuğu ilk yazılı metin olarak bilinmektedir. Bu kavrama öncülük yapmış isimler arasında en önemlileri ve fikir babaları olarak Mahbub el Haq ve Amartya Sen gösterilmektedir. Nitekim bu isimlerden Mahbub el Haq, 1994 yılında ilgili UNDP raporunu hazırlayan ekibin kurucusu ve öncüsüdür. Güvenliğin silahlanmadan ziyade "*Sürdürülebilir İnsani Gelişme*" ile tesis edilebileceğini savunan rapor; AIDS, terörizm, yoksulluk, çevre kirliliği ve iklim değişikliği gibi tüm dünyayı yakından ilgilendiren küresel tehditlerle başa çıkmada insani güvenlik konseptini öne sürmektedir (United Nations, 1994: 24-33). Kavramın ilk defa en üst düzeydeki uluslararası bir örgüt aracılığıyla dile getirildiği bu rapor

insani güvenlik yaklaşımının yaygınlaşmasında bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Erdem, 2016: 259).

Raporda insanı esas alan güvenliğin sağlanması adına birtakım alt kurum ve sistemlerin oluşturulması öngörülmüştür. Bunlar; Ekonomik Güvenlik Konseyi, İnsani Güvenlik Erken Uyarı Sistemi ve Küresel Vergilendirme Yöntemi olarak bilinmektedir. Bunlara ek olarak sürdürülebilir insani gelişme metodunu geliştirmek adına 1999 yılında BM İnsani Güvenlik Himaye Fonu kurulmuştur. BM nezdindeki insani yardımların finanse edilmesi için oluşturulan fonun en büyük finansörü olarak Japonya, ayrıca fonun oluşturulmasına zemin hazırlayan başat ülke olarak görülmektedir (Alameşe, 2021: 27). Bununla birlikte insani güvenlik oluşturulmasında bir diğer önemli etken, gerek Norveç ve Kanada ülkelerinin aktif destekleri gerek ilgili birtakım sivil toplum kuruluşlarının özverili çalışmaları ile kurulan “İnsani Güvenlik Ağı” (*The Human Security Network – HSN*) ile mümkün olmuştur (Paris, 2001: 87).

2000 yılında yine BM tarafından insani güvenlik yaklaşımını destekler nitelikte bir diğer girişim olarak Müdahale ve Devlet Egemenliği Üzerine Uluslararası Komisyon kurulmuştur. Bu komisyonun amacı aslında klasik karamsar güvenlik tanımlamalarındaki bir boşluğa da işaret etmektedir. Komisyon’un amacı, bir devletin kendi sınırları içerisindeki vatandaşlarının insani güvenliğini ve refahını sağlayamadığı durumlarda olaya dahil olarak bu refahın tesisini sağlamaktır. Bu bağlamda sadece “dışarıdan” gelen tehditlere değil, aynı zamanda “içeriden” gelen tehditlere de vurgu yapan Komisyon, insani refah şartlarını gözetmektedir. Devlet egemenliği ile hükümete demokratik yollarla tanınan yetkiler, aynı zamanda o devletin tüm vatandaşlarını koruma sorumluluğu demektir. Bu bağlamda eğer bir devlet kendi sınırları içerisinde vatandaşlarına insani güvenlik ve refah imkanları tesis edemiyor ya da etmiyorsa; böylesine bir durumda Müdahale ve Devlet Egemenliği Üzerine Uluslararası Komisyon’a bu refahın ve insani güvenliğin tesisi üzerine etki alanı açılmaktadır (Alameşe, 2021: 27-28).

2001 yılına gelindiğinde insani güvenlik konseptinin kuramsal çerçevesini gerek teoride gerek pratikte güçlendirmek ve geliştirmek adına Amartya Sen; İnsani Güvenlik

Komisyonu’nu kurmuştur. Kurulan komisyon bünyesindeki yoğun çalışmalar sonucunda 2003 yılında “*İnsani Güvenlik Şimdi (Human Security Now)*” başlıklı rapor sunulmuştur. Raporla insani güvenliğin ancak koruma ve güçlendirme metotlarının birlikte uygulanması ile mümkün olduğu savunulmuştur. Yine bu raporda insani güvenlik yaklaşımının, kalkınma ve insan haklarıyla ilişkisine işaret edilerek insani güvenlik konseptinin devlet güvenliğini tamamlayıcı özelliği vurgulanmıştır (Alameşe, 2021: 28-29).

2004 yılında BM nezdindeki insani güvenlik çalışmalarının koordinasyonunu sağlamak adına İnsani Güvenlik Birimi kurulmuştur. Bu birimin oluşturulmasındaki temel amaçlar; insani güvenlik yaklaşımının BM politikalarına entegrasyonunu sağlamak ve İnsani Güvenlik Kalkınma Fonu’nun kullanımını denetlemek olarak belirlenmiştir. Yine bu yıl içerisinde BM en üst merci olan Genel Sekreter’e konuyla ilgili tavsiyelerde bulunma yetkisi tanınmış bir alt kurum olarak İnsani Güvenlik Danışma Kurulu oluşturulmuştur (Alameşe, 2021: 29-30).

İnsani güvenlik yaklaşımını merkeze alan ve destekleyen bir diğer girişim, 2005 yılında kabul gören “*Koruma Sorumluluğu İlkesi (Responsibility to Protect)*” ya da kısaltılmış ve yaygın kullanımıyla “R2P” prensibidir. 2005 Dünya Zirvesi’nde R2P ilkeleri, “*Koruma Sorumluluğu ve Müdahale Hakkı*” adıyla katılımcı devletlerin insani güvenlik konseptlerini dolaylı yoldan da olsa kabul etmelerini sağlamıştır. Nitekim bu rapor ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından oluşturulmuş raporda insani güvenlik konseptine dair atıflara rastlamak mümkündür. Bununla birlikte yine bu yılki Dünya Zirvesi’nde BM Genel Sekreteri Kofi Annan, “*Daha Geniş Özgürlük: Herkes için Kalkınma, Güvenlik ve İnsan Haklarına Doğru (In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Right for All)*” başlıklı raporunu yayınlamıştır. Rapor, insani güvenlik kavramını onurlu yaşama hakkını da kapsayacak şekilde genişletmeyi amaçlamıştır (Alameşe, 2021: 27-30).

BM Genel Kurulu’nun 10 Eylül 2012 tarihli kararı, BM nezdinde insani güvenlik yaklaşımının altını keskin hatlarla çizen bir diğer yazılı rapor olarak kritik önem taşımaktadır. BM üyesi devletlerin halklarının yaşamı, geçimi ve onuruna yönelik tehditlerin

ele alınması ve belirlenmesi hususunda yardımcı ve önemli bir yaklaşım olarak kabul edilmiştir. Rapor, insani güvenlik yaklaşımı çerçevesinde sekiz noktayı vurgulamaktadır. Bunlar;

- *İnsanların yoksulluk ve umutsuzluktan uzak, özgürlük ve onur içinde yaşama hakkı. Tüm bireyler, özellikle de savunmasız kişiler, tüm haklarından yararlanma ve insani potansiyellerini tam olarak geliştirme konusunda eşit fırsatlarla birlikte korkudan ve yoksulluktan kurtulma hakkına sahiptir.*
- *İnsani güvenlik; tüm insanların ve tüm toplulukların korunmasını ve güçlendirilmesini destekleyen, insan merkezli, kapsamlı, bağlama özgü ve önleme odaklı yanıtlar gerektirir.*
- *İnsani güvenlik; barış, kalkınma ve insan hakları arasındaki bağlantıları tanıır ve medeni siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları eşit derecede dikkate alır.*
- *İnsani güvenlik kavramı, koruma sorumluluğundan ve uygulanmasından farklıdır.*
- *İnsani güvenlik, tehdidi veya güç kullanımını ya da zorlayıcı tedbirleri gerektirmez. İnsani güvenlik, devlet güvenliğinin yerini almaz.*
- *İnsani güvenlik ulusal mülkiyete dayanmaktadır. İnsan güvenliğine ilişkin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel koşullar ülkeler arasında ve ülkeler içinde ve farklı zamanlarda önemli ölçüde farklılık gösterdiğinden, insani güvenlik yerel gerçeklerle uyumlu ulusal çözümleri güçlendirir.*
- *Hükümetler, vatandaşlarının hayatta kalmasını, geçimini ve onurunu sağlama konusundaki birincil rol ve sorumluluğu elinde tutar. Uluslararası toplumun rolü, hükümetlerin mevcut ve yeni ortaya çıkan tehditlere yanıt verme kapasitelerini güçlendirmek amacıyla, talepleri üzerine hükümetleri tamamlamak ve onlara gerekli desteği sağlamaktır. İnsani güvenlik, hükümetler, uluslararası ve bölgesel kuruluşlar ve sivil toplum arasında daha fazla iş birliği ve ortaklık gerektirir.*
- *İnsan güvenliği, amaçlara tam saygı gösterilerek uygulanmalıdır ve Birleşmiş Millet Şartı'nda yer alan ilkelere tam saygı dahil devletlerin egemenliği, toprak bütünlüğü ve müdahale edilmemesi açısından esas olarak*

devletlerin ulusal yargı yetkisi dahilindedir. İnsan güvenliği devletler açısından ek yasal yükümlülükler gerektirir.

Bu noktalar, Genel Kurur kararınca BM nezdinde kabul edilmiş insani güvenlik konseptinin çerçevesini oluşturmaktadır¹ (United Nations, 2012: 1-2).

Genel olarak insani güvenlik yaklaşımı, insan yaşamını ve güvenliğini gerek ulusal gerek uluslararası güvenlik politikalarının odak noktası ve temel amacı olarak tanımlamaktadır. Yaklaşımın ana fikri, güvenlik kavramının öznesi ya da referans nesnesi olarak devletten ziyade insan yaşamını öne çıkarmaktır. Geniş tanımıyla insan güvenliği, yoksulluktan ve korkudan kurtulma ile tanım bulmaktadır (Newman, 2010: 78). Frene Ginwala, güvenliğe dair klasik fikir yapılarının devletin güvenliği ile alakalı özel bir kaygıdan insanların güvenliği ile alakalı bir kaygıya doğru değişim yaşadığını öne sürmüştür. Bu yeni düşüncüyü takiben devletlerin tek başlarına güvenlik politikaları belirlemeleri yetersiz kalmaya başlamış, bununla birlikte yeni güvenlik tehditleri insan merkezli yeni güvenlik fikirlerini beraberinde getirmiştir. İnsani güvenliğin ön plana çıkması ile güvenlik kavramı; vatandaşların ve halkların özgürlük ve barış içinde kalkınma süreçlerinde de tam katılımlarının olduğu bir güvenlik perspektifini ifade etmektedir (Fukuda-Parr ve Messineo, 2012: 3).

Bu yeni güvenlik konsepti, ulus-devletler arasındaki güvenlik sorunlarına, sınır problemlerine ve askeri çözümlere odaklanan klasik yaklaşımın yerini almıştır. Bununla birlikte güvenlik kavramı ile kalkınma kavramları arasında bir bağlantının kurulmasını da sağladığını söylemek mümkündür. Nitekim bu bağlantı ile karşılıklı bağımlılık artmış ve devletler uluslararası sisteme her zamankinden daha fazla muhtaç hale gelmiştir. Zaman değiştikçe insani güvenlik yaklaşımı; silahlı çatışmalar, insan hakları ihlalleri, çevresel krizler ve kıt kaynaklar gibi sorunlar dahil olmak üzere birçok güvenlik tehdidini müfredatına alan bir kavram haline gelmiştir (Zyla, 2021: 1-5).

¹ Burada belirtmek gerekir ki Genel Kurul'un insani güvenlik yaklaşımı hakkındaki 2012 kararında sekiz farklı uzlaşımın tamamının, insani güvenlik konseptinin resmen BM tarafından literatüre kazandırılmış olması hasebiyle doğrudan alıntılanması uygun görülmüştür.

Kavramın fikir babası Haq, insani güvenliğin tesisinde insanların sadece referans nesnesi olarak değil aynı zamanda güvenliğin temel unsurları olarak da önem taşıdığını ileri sürmüştür. Haq'a göre insanlar, kendi içlerinde izole varlıklar olmadığından dolayı kimlikleri birbirleri ile olan ilişkileri ile ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda karmaşık bir yapıda olduklarını söylemek mümkündür. Nitekim insani güvenliğin temelindeki insan kavramı bir canlı olarak insan türünü ifade etmekle birlikte birbirleriyle, diğer canlılarla ve doğa ile etkileşim halinde ve risk altında olan canlı türüne işaret etmektedir (Gasper, 2014: 28). Diğer bir deyişle insan, çevresi ve birbirleri ile olan etkileşimleriyle beraber değerlendirilmelidir. İnsani güvenlik aynı zamanda bir etik değer taşımakta ve sadece insanı "birey" olarak dar bir tanımla ele almamaktadır. Bu bağlamda insan, güvenliğin sadece referans nesnesi değil aynı zamanda unsuru olarak görülmelidir.

Birleşmiş Milletler İnsan Güvenliği Güven Fonu (UNTFHS), 2016 yılında yayınladığı *Human Security Handbook* adlı el kitabında; doğal afetler, şiddetli çatışmalar, yoksulluk, salgın hastalıklar, göç, terörizm ve ani ekonomik gerilemelerin önemli insan güvenliği tehditleri olduğunu ifade etmiştir. Bu tür güvenlik tehditlerinin karmaşıklığının insani güvensizlik oluşturacağı ve bu tehditlere karşı ulus-devletlerin tek başlarına istikrarlı çözümler üretemeyeceği açıklanmıştır. Bu bağlamda bahsi geçen yeni güvenlik tehditleri ile başa çıkmada uluslararası birliktelik ve kolektif adım atmak, insani güvenliğin tesis edilmesi açısından nihai yol olarak belirlenmiştir. Ayrıca yine bu el kitabında çevresel tehditler ve iklim değişikliği bir insani güvenlik tehdidi olarak görülmektedir. Bu sorunla başa çıkmada geliştirilmekte olan sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının da ancak insani güvenlik yaklaşımının benimsenmesi ile mümkün olacağı ifade edilmiştir (United Nations, 2016: 3). Bu bağlamda insani güvenlik yaklaşımının tam anlamıyla uygulanabilirliğinin ancak sürdürülebilir insani gelişme ile mümkün olabileceğini söylemek mümkündür (Suhrke, 1999: 270-271).

İnsani güvenlik yaklaşımlarına yapılan eleştirilerden kısaca söz etmek gerekir ise bunların genelde kavramın ele alındığı çerçeveye göre kökten farklılık göstermesine yönelik olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımlara göre insani güvenlik yaklaşımları; benimseyen devlet

ya da kurumun uzmanlığına, tecrübelerine, büyüklüğüne, kapsamına ve kapasitesine göre değişkenlik göstermektedir. Kimi taraflar için herhangi bir konu insani bir güvenlik tehdidi iken kimi taraflar için bu konu bir insani güvenlik tehdidi olarak algılanamayabilir (Alkire, 2003: 23). Bu düşünce, insani güvenliğin tıpkı klasik güvenlik yaklaşımları gibi muğlak bir kavram olduğunu iddia etmektedir. İnsani güvenlik yaklaşımına bir başka eleştiri Alexandra Homolar tarafından getirilmektedir. Burada Homolar, kavramın insan yaşamını ve standartlarını güvenli bir yaşama ithafen dar anlamda ele aldığını ve bu sebeple yeterli bir tanımının olmadığını savunmaktadır (Homolar, 2015: 862).

Bir ülkenin ya da uluslararası kuruluşun güvenlik perspektifi ne olursa olsun dikkat edilmesi gereken husus, belirlenecek olan güvenlik politikalarının iç ve dış etmenlerin harmanlandığı bütüncül bir bakış açısına sahip olmasıdır. Bu noktada, güvenlik tehditlerinin ulusal sınırları aştığı 21. Yüzyılda artık daha kapsayıcı ve referans nesnesinin devlet olmadığı bir güvenlik perspektifine ihtiyaç her zamankinden daha fazla hissedilir hale gelmiştir. Yeni ve kapsayıcı bir güvenlik yaklaşımı ne devletin mutlak hakimiyetini meşrulaştırır ne de devlet egemenliğinin değerini düşürür. Bu bağlamda insani güvenlik yaklaşımı da uluslararası sistemde denenmiş geçerli bir paradigma olarak kabul edilmektedir (Thomas ve Tow, 2002: 189).

İnsani güvenlik yaklaşımı, iklim değişikliği bağlamında ele alındığında 2014 yılında yayınlanan Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (*Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC*) raporunda; “*insan yaşamının hayati özü korunduğunda ve insanların onurlu yaşama özgürlüğüne ve kapasitesine sahip olduğunda var olan bir durum*” olarak tanımlanmaktadır (IPCC, 2014: 759). Bu tanım, insani güvenliğin insan onuruyla bağlantısını kurarak yoksulluk, açlık, salgın hastalıklar ve çevresel bozulmaların birer insani güvenlik tehdidi olarak değerlendirilmesine işaret etmektedir. Nitekim, insan yaşamının hayati özünü ve insan onurunu korumak, bahsi geçen bu ve benzeri tehditlerin engellenmesi ile mümkündür. Burada insani güvenlik, insan merkezli bir bakış açısı olarak antroposentrik² çerçevede algılanmamaktadır. Ekosentrik³ bir perspektif ile insani güvenlik yaklaşımı, daha

² Evrendeki her şeyin insan için yaratıldığını ve ancak ona hizmet etmek için var olduğunu savunan düşünce biçimi.

³ Evreni başlı başına bir değer olarak gören, insanı ön plana almadan doğanın korunması gerektiğini savunan bütünsel düşünce biçimi.

kapsayıcı daha bütünsel, nitekim daha doğru bir çerçeveden ele alınmaktadır (Arı, 2021: 511).

İnsani güvenliğin uluslararası sistemde klasik güvenlik yaklaşımlarını geride bırakarak yerini aldığı görülmektedir. Bu durum, en rahat iklim ve çevre krizleri ve bunlara bağlı gerçekleştirilen iklim ve çevre politikaları üzerinden okunabilmektedir. Geline bu noktada ilk olarak iklim değişikliği derken neyin ima edildiğini daha sağlıklı idrak edebilmek adına iklim değişikliği krizini açıklamak faydalı olacaktır. Devamında ise bu soruna karşı uluslararası kabul görmüş bir çözüm metodolojisi olarak sürdürülebilir kalkınma kavramını ele almak gerekmektedir.

2.2. İklim Değişikliği

Tüm dünyanın yakından etkilendiği bir hadise olan iklim değişikliği sorunsalını açıklamadan önce krizi doğru tanımlamak gerekmektedir. Burada özellikle sorunun “Küresel Isınma” olarak tanımlanmasından ziyade “İklim Değişikliği” olarak geniş anlamda ifade edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bunun sebebi günümüzde gerçekleşen küresel ısınma gibi küresel soğumanın da gerçekleşebileceği ihtimalidir. Küresel sıcaklık artışlarının kontrolsüz yükselişi küresel ısınmaya, bu sıcaklık artışlarının kontrolsüz bir şekilde düşmesi ise küresel soğumaya sebebiyet verebilir. Bu bağlamda iki senaryo arasında sıcaklık değerlerini dengede tutmak büyük önem taşımaktadır. Sorunu sadece küresel ısınma olarak ifade etmek, madalyonun arka yüzünü görmezden gelmeye sebebiyet verebileceğinden dolayı krizi “İklim Değişikliği” olarak tanımlamak hem daha doğru hem de daha geniş bir perspektif kazandırmaktadır. Nitekim küresel sıcaklık değerlerindeki kontrolsüz artış küresel ısınmaya sebebiyet vermektedir. Bu durumun sonucu olarak iklim değişikliği ise bir küresel kriz olarak ortaya çıkmıştır (Doğan vd., 2020: 1454-1455).

Küresel sıcaklık artış ya da düşüşlerindeki normal değerler, konu üzerinde ileri gelen kişi ya da kadrolarca araştırılmış ve bulgular gerek kamuoyu gerekse uluslararası karar alma mekanizmaları ile paylaşılmıştır. Bu araştırmalardan en önemlilerinden biri 1975 yılında

Amerikalı Profesör William Dawbney Nordhaus'un yayınladığı “*Can We Control Carbon Dioxide?*” adlı çalışmasıdır. Nordhaus’a göre; küresel çapta karbondioksit (CO_2) salınım değerlerinin, uzun vadede iklim değişikliği sorununu tetiklememesi adına kısa vadede normal kabul gören değerler arasında tutulması gerekmektedir. Bu değerler genel kabul gören anlayışta 1 derecelik sıcaklık artışı ya da düşüşü olarak bilinmektedir. Yapılan pek çok araştırmaya ithafen uzun vadede normal küresel sıcaklık değerlerinin 5 derece yükseliş ya da düşüş bandı olarak okunduğunu belirten Nordhaus; kısa vadedeki 2-3 derecelik sıcaklık dalgalanmalarının uzun vadede bahsi geçen normal değerleri aşacağını ve ciddi iklim krizlerinin gerçekleşeceğini ifade etmiştir (Nordhaus, 1975: 22-23).

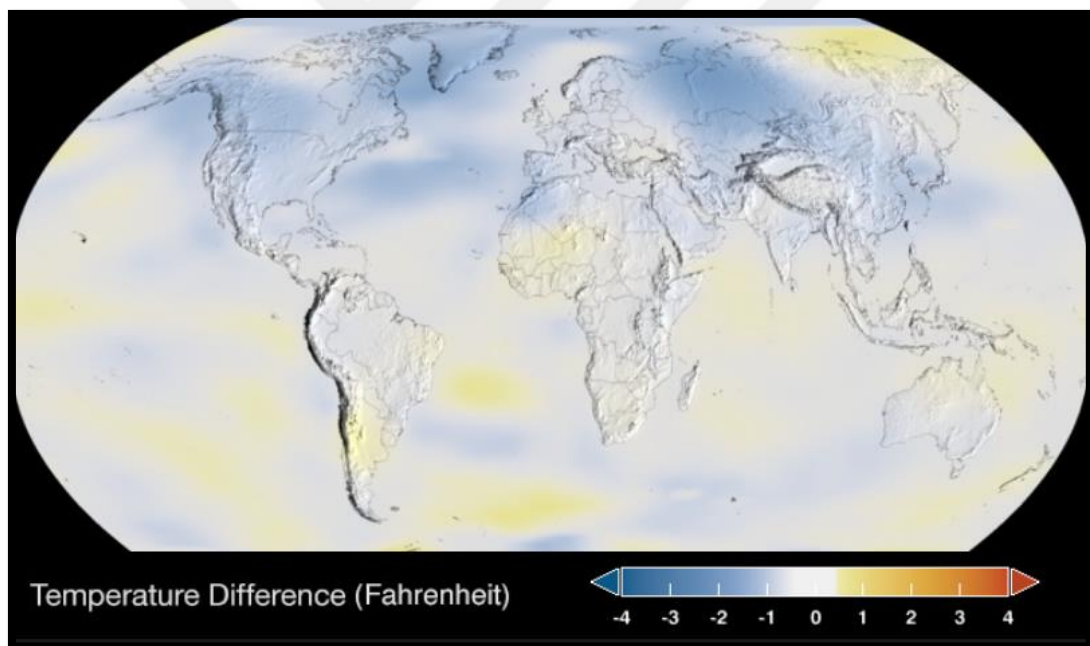
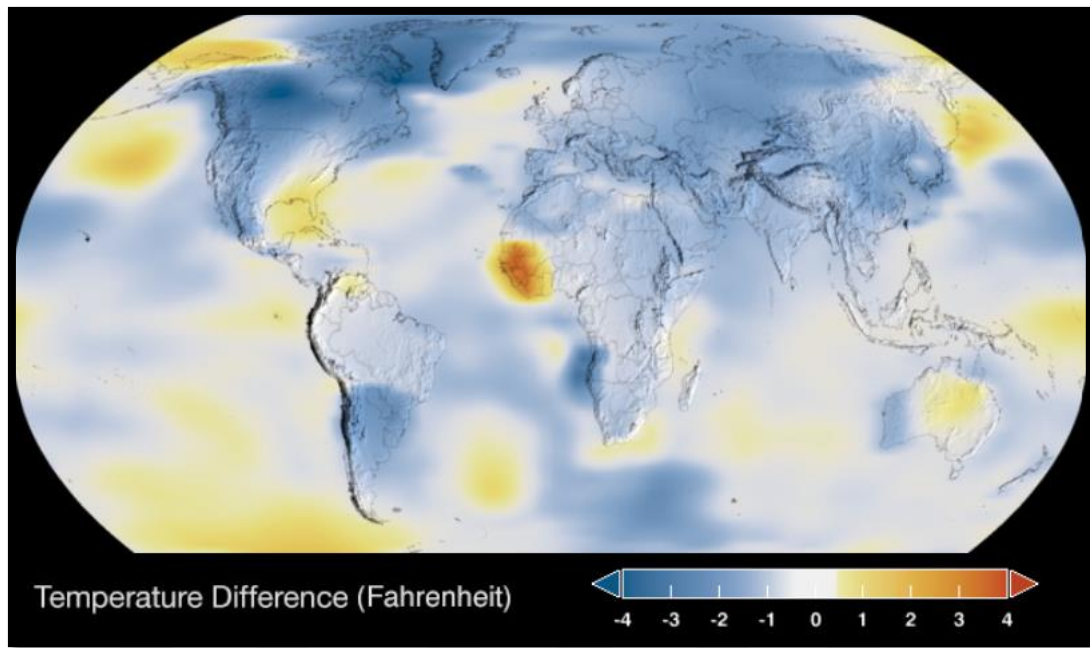
Ortalama küresel sıcaklık değerlerindeki artışı tetikleyen unsur, “Sera Etkisi” üzerinden açıklanmaktadır. Nitekim sera etkisini tetikleyen ve yükselmesine neden olan zararlı sera gazları, ortalama küresel sıcaklık değerlerinin kontrolsüz yükselişine sebebiyet vererek iklim krizine neden olmuştur. Bu bağlamda bahsi geçen küresel çevre sorununu daha iyi anlamak için ilk olarak “Sera Etkisi” olarak bilinen olguyu açıklamak faydalı olacaktır.

2.2.1. Sera Etkisi

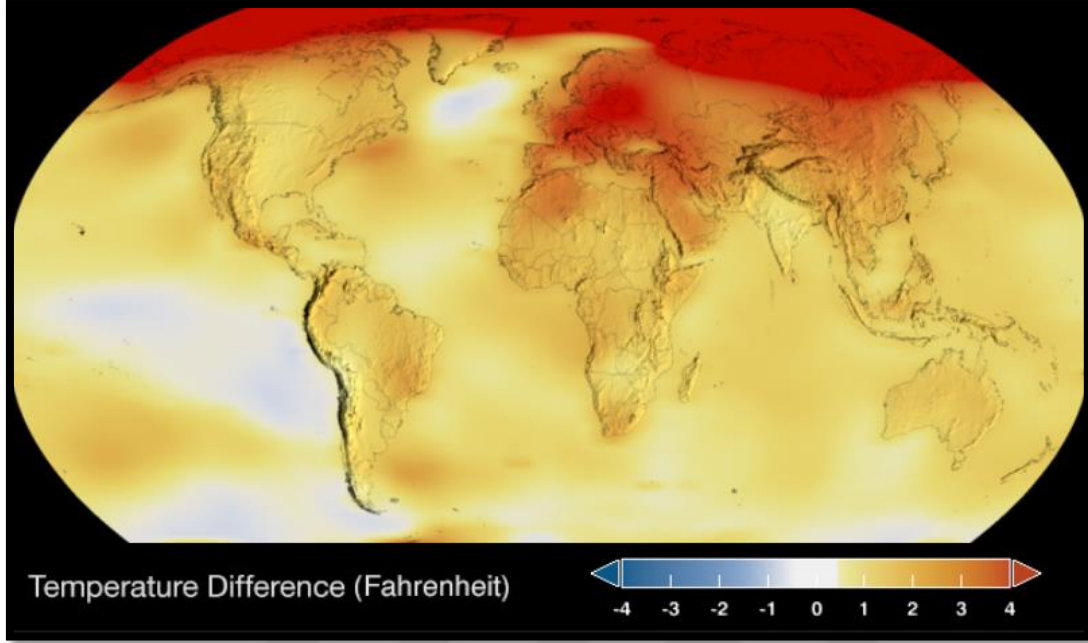
“Sera Etkisi” olarak ifade edilen olay, güneş ışınlarının atmosferde zararlı bileşenleri ile karbondioksit (CO_2), metan (CH_4), bütan (C_4H_{10}), azot protoksit (N_2O), kloroflorokarbon (CFC), hidroflorokarbon (HFC), perflorokarbon (PFC) ve kükürt hekzaflorür (SF_6) gibi zararlı sera gazları aracılığı ile gereğinden fazla miktarda tutulması olarak açıklanabilir (Altuğ ve Özkan, 2015: 71-72). Daha sade bir anlatım ile ifade edilecek olursa; yerkürenin ısınması için büyük çoğunlukla Güneş ışınlarına ihtiyacı vardır. Güneş ışınları, ozon tabakasında zararlı bileşenlerinin engellenmesi ile yerküreye düşmekte, kara ve denizler tarafından ısı emilmektedir. Dünya bu prensip ile ihtiyaç duyduğu ısıyı karşılamaktadır. Fakat ihtiyaç duyulan güneş ışınlarının fazlası ve zararlı bileşenleri; çoğunluğu karbondioksit olan kimyasal maddeler tarafından atmosferde tutulmaktadır. Bu durum hem zararlı güneş ışınlarını engelleyen ozon tabakasının incelmesine, hem de dünyanın gereğinden fazla ısınmasına sebebiyet vermektedir. Doğru orantılı bir biçimde ne kadar fazla sera gazı emisyonu olursa, bir o kadar fazla güneş ışını atmosferde tutulacağından dolayı bu

prensip “Sera Etkisi” olarak ifade edilmiştir. Sera etkisi arttıkça ortalama küresel sıcaklık değerleri yükselmekte, böylelikle küresel ısınma söz konusu olmakta, küresel ısınma ise iklim değişikliğini tetiklemektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, sera etkisinin başlı başına bir tehdit olabileceği yanılgısıdır. Sera etkisi, küresel soğuma ile küresel ısınma arasında bir dengede olduğu sürece sorun teşkil etmez. Nitekim sera etkisinin söz konusu olmadığı bir atmosferde yerküre ortalama sıcaklık değerlerinin -18 derece bandında olabileceğine yönelik araştırmalar mevcuttur (Altuğ ve Özkan, 2015: 77).

Başta karbondioksit olmak üzere sera gazlarının yerküreye verdiği zarar, bir metafor üzerinden net bir biçimde anlaşılabilir. Bir insan, özellikle kış aylarında üşümek adına üstüne kalın bir kazak giyebilir. Burada kazak herhangi bir ısı üretmez, fakat insan vücudunun sahip olduğu mevcut sıcaklık değerlerini koruduğu ve ısının dışarıya çıkmasını engellediği için kişiyi soğuktan korur. Bu noktada tıpkı kazağın insanı soğuktan koruduğu gibi güneş ışınları da yerküreyi soğuktan korumaktadır. Bu yararlı bir etki olsa da kişi soğuk olmayan bir ortamda kazağını giymeye devam ederse terleyebilir hatta kurdeşen dökebilir. Gereğinden fazla ısının sera gazları vasıtası ile atmosferde tutulması yerkürenin tabiri caiz ise kurdeşen dökmesine yani küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliği krizine sebebiyet vermektedir (Kaya, 2020: 170). Bu durumu daha iyi idrak edebilmek adına küresel sıcaklık değerlerindeki artış, görseller üzerinden açık bir biçimde görülebilmektedir. Bu bağlamda Şekil 1 üzerinden 1884, 1972 ve 2022 NASA Küresel Sıcaklık Uydu Görüntülerini incelemek faydalı olacaktır;

Şekil 1'in Devamı

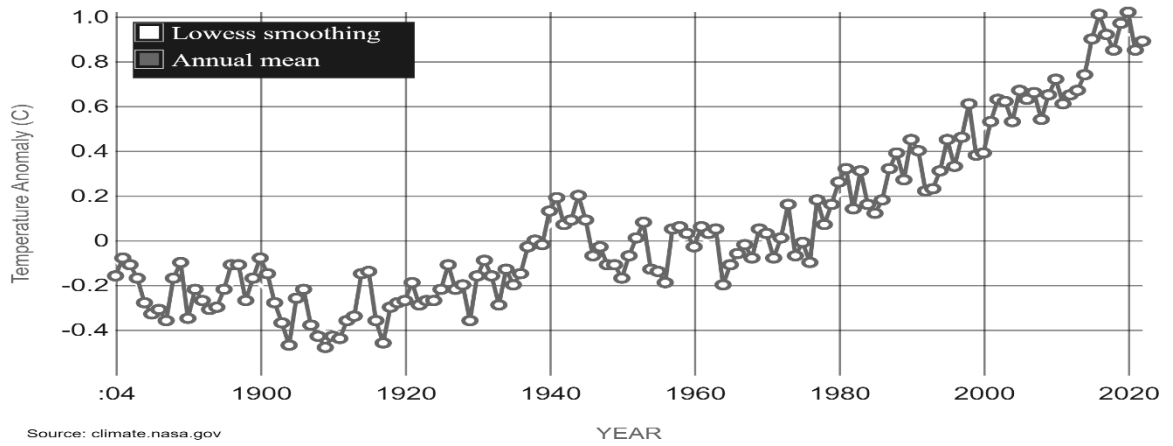

Şekil 1. 1886, 1972 ve 2022 Küresel Sıcaklık NASA Uydu Görüntüleri

Yukarıdan aşağıya ilk uydu görüntüsü 1884, ikinci uydu görüntüsü 1972 ve üçüncü uydu görüntüsü ise 2022 yılına aittir (NASA, 1884-2022). Sera etkisine bağlı olarak küresel sıcaklıklardaki değişimdeki yükseliş aşağıda verilen Tablo 2 üzerinden rahatlıkla görülebilmektedir. Bu tabloda; 1880 yılı ortalama sıcaklık değerlerindeki azalış -0,09 derece, 1972 Stockholm Zirvesi zamanında küresel sıcaklık değerlerindeki artış 0,01 derece, 1997 Kyoto Protokolü dönemi 0,42 derece, 2015 Paris İklim Anlaşması dönemi 0,83 derece ve 2022 yılı 0,89 derecelik ortalama küresel sıcaklık yükselişinde okunabilmektedir. Tabloda özellikle dikkat çeken, 2016 ve 2020 yılının dünyanın gördüğü en sıcak yıllar olarak yakın geçmişte yer almasıdır. Bu durum iklim değişikliğinin ilerleyişini gözler önüne sermektedir (“NASA”, t.y.).

Tablo 2

1880-2022 yılları küresel sıcaklık değerleri azalış ve artış grafiği (NASA, 1880-2022).

Sera gazları tek başlarına ısı üretmezler. Bununla birlikte bu gazlar birer baloncuk olarak düşünüldüğünde içlerinde güneş enerjisini ve ısıyı hapsederler. Böylelikle güneş ışınları, ihtiyaç duyduğumuz ısıyı kara ve denizler tarafından emilmesinin yanı sıra zararlı bileşenleri ile atmosferde hapsolür. Baloncukların sayısı arttıkça da mevsimler fark etmeksizin dengesiz sıcaklık artışları ve düzensiz doğa olayları gözlemlenebilir. Ayrıca sera etkisindeki kontrolsüz artış ozon tabakasını da incelttiğinden dolayı güneş ışınlarının zararlı bileşenleri de yerküredeki canlı popülasyonuna radyoaktif etki bırakabilir. Bu bağlamda sera etkisindeki artış gerek bizzat dünyanın kendisi gerek dünya vatandaşları için önlenmesi gereken küresel bir güvenlik tehdidi olarak okunabilir. Bu bağlamda, ilk olarak iklim değişikliğinin nedenlerini açıklamak, devamında ise etkilerine ve sonuçlarına değinmek faydalı olacaktır.

2.2.2. İklim Değişikliğinin Nedenleri

İklim değişikliğine sebebiyet veren etmenler arasında, yukarıda ifade edildiği üzere sera etkisindeki artış başat rol üstlenmektedir. Genel kabul gören anlayışa göre; insan faaliyetlerinin sonucunda ortaya çıkan sera gazları artış göstermiş ve bu durum sera etkisinin artmasıyla karbon gazlarının güneş enerjisini atmosferde daha fazla tutmasına sebebiyet vermiştir. Oluşumunda karbondioksit ve metan gazlarının öncü rol üstlendiği sera etkisi; özellikle sanayileşmenin yükselişi ile söz konusu çevre olduğunda kontrolsüz bir şekilde artmıştır. Böylece birbirleri ile iç içe geçmiş çevre sorunları, iklim değişikliği minvalinde meydana gelmiştir.

Bu duruma açıklık getirmek adına birçok örnek verilebilir. Örneğin küresel sıcaklıkların yükselmesi ile buzulların erimesi, deniz su seviyelerinde yükselmenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, özellikle sahil kesimlerindeki yaşam alanlarını ve biyoçeşitliliği tehdit altına almaktadır. Ek olarak küresel sıcaklık artışları, okyanus ve denizlerde buharlaşmalara sebebiyet verebilmektedir. Bu durum neticesinde şiddetli yağmur, seller veya erozyon kaçınılmaz olabilir, deniz popülasyonunda ve yaşam alanlarında ciddi tahribatlar görülebilir. Bir başka örnek ise tarımsal faaliyetlerin gerçekleştiği toprak alanlarına yönelik tehditlerdir. Başta insan olmak üzere biyolojik yaşamın büyük çoğunluğunun üstüne inşa edildiği toprak alanlarının; insan faaliyetleri sonucunda kontrolsüz işletilmesi ve kullanılması uzun vadede ciddi tehlikeler doğurabilmektedir. Toprak yapısında bozulmalar ve kimyasal bileşenlerin gerek karada gerek denizde ve havada artması sonucu gıda güvenliği tehlikeye girmekte, üstelik iklim değişikliğiyle birlikte tehlikenin ciddiyeti daha da artmaktadır (Kaymaz ve Tut, 2020: 82).

İnsan faaliyetlerinin ana nedeni olduğu iklim değişikliğine dair bu faaliyetlerin neler olduğunu detaylandırmak gerekebilir. Burada ilk dikkat edilmesi gereken husus, daha önce de zikredildiği üzere sanayi ve enerji sektörlerindeki hızlı ve kontrolsüz yükseliştir. Bunlara ek olarak iktisadi kalkınma ve faaliyetlerin de iklim değişikliğine neden olduğu söylenebilir. Bu durumu Türkiye örneği üzerinden açıklayacak olursak; Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın 2017 yılında yayınladığı bir rapora göre Türkiye içerisinde 2016

yılı sonundaki veriler dikkate alındığında 1990 yılı göstergeleri ile kıyaslandığında sera gazı emisyonlarında %135 artış gözlemlenmiştir. Bunun başlıca sebebi, aynı rapora göre iktisadi ve endüstriyel kalkınmanın ışığında açığa çıkan enerji tüketimi olarak ifade edilmiştir. Bu emisyon artışları sektörel bazda %56,2 değerinde bir oran ile bahsi geçen başlıklarda duyulan yakıt ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Tıpkı Türkiye’de olduğu gibi küresel çapta da sera gazı emisyonlarındaki artışın ana sebebi; sanayileşme ve kontrolsüz teknolojik ilerlemenin ihtiyaç duyduğu enerji talebinden ve yakıt tüketimi üzerinden açıklanabilmektedir (Kaymaz ve Tut, 2020: 84).

İklim değişikliğinin nedenleri insan faaliyetleri üzerinden 4 farklı kulvarda incelenebilir. Burada bahsi geçen enerji ihtiyacı sonucunda kömür, petrol, doğalgaz vb. kullanımı ile ortaya çıkan sera gazları; iklim krizinin ana aktörü olarak %50 oranında bir paya sahiptir. Kimya sektöründe kullanılan CFC, HFC ve PFC gibi maddeler takribi olarak %20’lik bir pay ile iklim krizinin ikincil sorumlusu olarak görülebilir. Kimya sektörünü %15’lik bir oran ile tropikal yeşil alanların yok edilmesi ve %15’lik bir oran ile bilinçsiz tarımsal faaliyetler sonucunda açığa çıkan tahribat izlemektedir (Öztürk, 2002: 52).

Enerji sektöründe yakıt ihtiyacının karşılanmasında en önemli kaynak, şüphesiz karbondioksit gazıdır. Bu bağlamda yapılan araştırmalar sonucunda 20. yüzyılda açığa çıkan karbondioksit değerlerinin 355 *parts per million*, yani 355 milyonda bir birim (ppm) bandında olduğu bilinmektedir. Yapılan birçok araştırma neticesinde yine bu değerlerin, içinde bulunduğumuz yüzyıl sonucunda iki katına çıkacağı ileri sürülmüş, nitekim 2022 yılı sonunda Amerikan Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA) tarafından yapılan ölçümlerde bu değerlerin 419,66 ppm değerlerine ulaştığı kaydedilmiştir. Bununla birlikte metan gazı değerleri 1999 yılı ölçümlerinde ortalama 1773 *parts per billion*, yani 1773 milyarda bir birim (ppb) bandında ölçülmüştür. 2021 yılı verilerinde ise bu değerlerin yaklaşık 138 ppb artarak takribi 1911,84 ppb değerine ulaştığı bilinmektedir (“NASA”, t.y.). Ayrıca ormansızlaşmanın da iklim değişikliğinin derinleşmesinde kritik önem taşıdığı söylenebilir. Bilindiği üzere temel oksijen kaynakları olarak ormanlar ve yeşil alanlar görülmektedir. Bu arazilerin yakıt üretmek veya yerleşim alanı olarak kullanılma amacı ile yok edilmesi, doğal olarak oksijen üretimini azaltacağından dolayı sera etkisinin hızlanmasında son derece kritik

bir rol üstlenmektedir. Ek olarak bilinçsiz tarımsal faaliyetlerin de gerek toprağa nüfuz eden kimyasal tarım ilaçları ile gerek benzeri diğer zararlı bileşenleri ile iklim değişikliğinde etkili olduğu ileri sürülmektedir (Türkeş, 2008: 32).

Her ne kadar küresel sıcaklık değerleri doğal yollardan insan kontrolü dışında da artıyor olsa da insan faaliyetleri dahilinde sanayileşmenin kontrolsüz yakıt tüketim ihtiyacı başta karbondioksit olmak üzere çeşitli sera gazı emisyonlarının artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda doğal yollardan yavaş ve kontrollü biçimde artması gereken küresel sıcaklık değerleri insan müdahalesi ile ivme kazanmış, hızlı ve kontrolsüz bir biçimde artış göstermiştir. Böylelikle küresel ısınma neticesinde iklim değişikliği krizi etkilerini hissedilir hale getirmiş ve ekolojik yaşam için büyük bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Bu bağlamda iklim krizinin etkilerini detaylandırmak, krizin ciddiyeti düşünüldüğünde büyük önem taşımaktadır.

2.2.3. İklim Değişikliğinin Etkileri

İklim değişikliğinin küresel bir tehdit olarak ortaya çıkmasında büyük bir yüzdelik dilime insan faaliyetleri sonucu sera gazı emisyonlarındaki artış neden olmaktadır. *Gridded Global Model of City Footprints* (GGMCF) modeline göre ortalama olarak karbondioksit başta olmak üzere en çok sera gazı emisyonu üreten ilk on şehir ve ülke aşağıdaki gibidir;

- Seul, Güney Kore (276,1 metrik ton)
- Guangzhou, Çin (272 metrik ton)
- New York, ABD (233,5 metrik ton)
- Hong Kong, Çin (208 metrik ton)
- Los Angeles, ABD (196,4 metrik ton)
- Shanghai, Çin (181 metrik ton)
- Singapur, Singapur (161,1 metrik ton)
- Chicago, ABD (152,9 metrik ton)
- Tokyo, Japonya (132,8 metrik ton)

- Riyad, Suudi Arabistan (118,8 metrik ton)

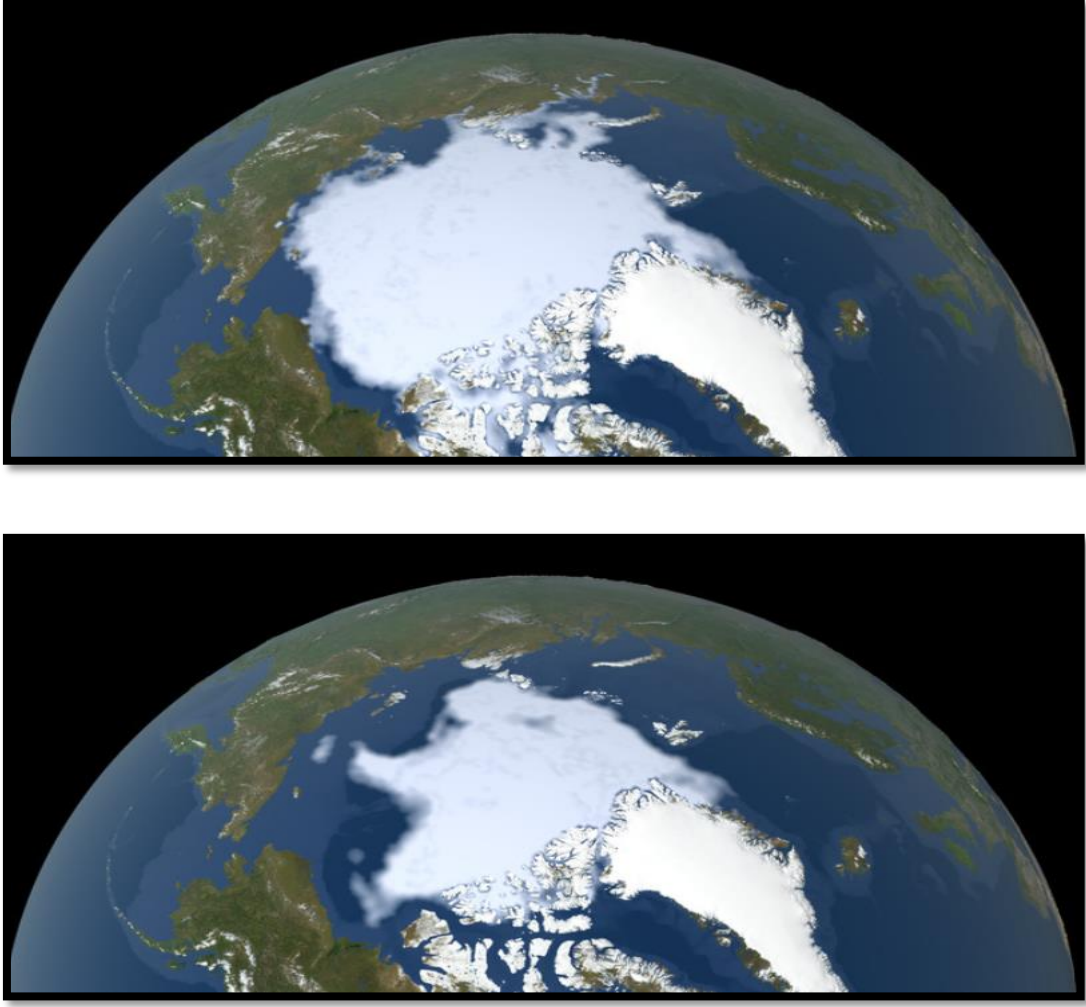
Listede de görülebileceği üzere küresel çapta sera gazı emisyonlarındaki artışın en büyük sebebi; Çin ve ABD gibi ülkelerde bulunan sanayileşmiş ve insan popülasyonunun yoğunlukta olduğu kentlerin oluşturduğu kirliliktir. GGMCF modelinde yer alan bir diğer bilgiye göre; dünyadaki 100 şehir, küresel çaptaki emisyon değerlerinin yaklaşık %18'inden sorumlu olmaktadır ("GGMCF", t.y.).

Küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliğinin etkileri, kutuplarda buzulların erimesi ve buna bağlı deniz su seviyelerinde gözlemlenen artışlar üzerinden açıkça görünmektedir. 67 buzul kütlesi üzerinde gerçekleştirilen araştırmalara göre 20. yüzyılın ikinci yarısında; buzul kütlelerinin her yıl 48 cm incelendiği ortaya çıkmıştır. Halihazırda şiddetini artıran iklim değişikliğinin, buzul kütlelerini azaltmaya devam edeceği ve Alaska gibi buzul turizmi üzerinden gelir elde eden bölgelerin bundan en fazla etkilenen bölgeler olacağı tahmin edilmektedir. Arktik Araştırma Komisyonu'nun gerçekleştirdiği bir çalışmaya göre; bahsi geçen buzul kütlelerinin 2050 yılına kadar takribi %30 küçüleceği, %40 oranında ise hacim kaybına uğrayacağı tahmin edilmektedir. Bununla birlikte buzul bölgelerindeki canlı popülasyonu yaşam kaybı tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır. Ek olarak yine bu bölgelerde varlığını sürdürmekte olan insan yaşamı ciddi zarara uğrayacak; bölgelerdeki altyapı çalışmaları, yollar, istasyonlar ve evler tehlike altına girecektir. Küresel çapta buzulların erimesi, deniz su seviyelerindeki artışa neden olacağından dolayı özellikle sahil kesimlerindeki yaşam alanları başta olmak üzere ciddi yaşamsal tehditler içermektedir. Bunlar kısaca; erozyon, sel baskınları ve toprak kayması tehditleri şeklinde sıralanabilir (Sağlam vd., 2008: 90).

Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) ve diğer çeşitli kuruluşların yaptıkları bilimsel araştırmalar çerçevesinde; krizin küresel çapta uyandırdığı sonuçlar gözler önüne serilmiştir. 2014 yılı IPCC raporunda; küresel sıcaklık değerlerindeki değişimin, en çok 1850 yılından bu yana arttığı ve benzeri bir değişimin 1850 yılının öncesinde benzerine rastlanmadığı görülmektedir. Küresel sıcaklık artışlarından en çok etkilenen atmosfer ve okyanusların toplam değerlerde 0,85 derece ısındığı kanıtlanmıştır.

Buna bağılı olarak buzullar eriyerek kütle kaybetmiş, zincirleme şekilde deniz seviyeleri yükselmiştir. 1850 yılından bu yana, küresel sıcaklık değerlerindeki artışa bağılı olarak en sıcak yılların 2010 sonrası dönemlere ait olduğı bilinmektedir. En sıcak yıllar sırasıyla; 2016, 2020 ve 2019 olarak ölçülmüştür. 2000 sonrası dönem özelinde Grönland ve Arktik bölge, tehlikeli ve hızlı bir biçimde kütle kaybına devam etmektedir. Okyanuslarda sera etkisindeki artışın bir sonucu olan küresel sıcaklığı yüzeylerde tutması ile buharlaşma meydana gelmektedir. Bu olay; suyun gökyüzüne çıkmasıyla şiddetli fırtına, hortum, sel ve yağmur gibi doğa olaylarına sebebiyet vermektedir. Atmosferin yeryüzüne en yakın katmanındaki karbondioksit miktarı, sanayileşme öncesi dönemlerle kıyaslandığında %40 artmıştır. Bununla birlikte okyanuslar, karbondioksit başta olmak üzere sera gazlarının %30'luk bölümünü soğurmaktadır. Bu durum da asitleşmeyi takiben asit yağmurları ve benzeri doğa olaylarını tetiklemektedir. 20. yüzyıldan bu yana küresel çapta deniz seviyeleri takribi olarak 19 cm yükselmiştir. Bu veriler, özellikle tüm yüzyıllar içerisinde eşı benzeri görülmemiş bir iklim değışikliği olduğı düşünöldüğünde son derece kritik bir önem arz etmektedir. İklim değışikliğine ithafen yapılan hemen hemen tüm bilimsel araştırmalarda küresel çapta sıcaklık artışlarının 21. yüzyılın sonunda 1,5 dereceyi aşacağı hatta 2 dereceyi geçeceği öngörülmektedir (İğci ve Çobanoğlu, 2019: 131-132). Nitekim NASA tarafından yapılan araştırmalar incelendiğinde; küresel sıcaklığın sanayileşme öncesi dönemle kıyasla 2023 verilerine göre 1,1 derece arttığı görölmektedir ("NASA", t.y.). Bu bilgi ışığında 21.yüzyılın sonlarında küresel sıcaklık artışlarının 2 dereceye dayanması ya da daha kötü bir biçimde aşması kaçınılmazdır. Ayrıca bahsi geçen verilerin sonuçları olarak; seller, kuraklık ve çölleşme, normal değerlerden çok daha yüksek deniz seviyeleri, sıcak hava dalgaları, tropikal siklonlar ve benzeri doğal tepkimeler de 1950 yılı sonrasında artış göstermiş ve kayıt altına alınmıştır.

NASA kurumunun uydu görüntüleri ile her yıl eylöl ayında yaptığı çalışmalarda arktik buzul kütlelerindeki küçölme gözle görölür bir biçimde ortaya konulmuştur. 1980 yılı verileri dikkate alındığında 7,54 milyon kilometre kare çapında bir alana yayılan buzul kütlelerinin, 2022 yılı araştırmalarına bakıldığında 4,67 milyon kilometre kare çapına düştüğü bilinmektedir ("NASA", t.y.). Bu düşüş şekil 2'deki 1980 ve 2022 Buzul Kütleleri NASA Uydu Görüntüleri üzerinde rahatlıkla görölebilmektedir:

Şekil 2. 1980 ve 2022 Buzul Kütleleri NASA Uydu Görüntüleri

Üstteki uydu görüntüsü 1980, alttaki uydu görüntüsü ise 2022 yılına aittir (NASA, 1979-2022). NASA tarafından yapılan araştırmalar ve uydu görüntüleri, 1981-2010 yılları arasında buzulların ortalama kütlelerine kıyasla takip eden on yıllık dönemde %13 oranında küçüldüğünü göstermektedir. Antarktika buzullarında 2002'den 2023'e kadar yılda takribi 148 milyar metrik ton kütle kaybı ölçülmüştür Bununla birlikte Grönland bölgesinde aynı yıl aralığında kütle kaybı 271 milyar metrik ton olarak göze çarpmaktadır. Kuzey ve Güney kutup bölgelerinde gözlemlenen kütle kaybı, grafik üstünden ele alındığında istikrarlı bir düşüş çizelgesi oluşturarak ciddi bir tehlike biçiminde gözlere çarpmaktadır. Bu durumun başlıca oluşturduğu tehdit, deniz seviyelerinin yükselmesi ve kutup bölgelerinin dünyadaki

toplam tatlı suyun takribi 2/3'ünü depoladığı düşünülduğünde büyük önem taşımaktadır. 1993 yılından itibaren veriler incelendiğinde erimiş olan buzul kütesinin, deniz seviyelerindeki artışın ortalama 1/3'ünden sorumlu olduğu görülmektedir. Deniz seviyelerindeki yükseliş, buzulların erimesinin yanı sıra küresel sıcaklık artışlarına bağlı olarak ısınan okyanus ve denizlerin genişlemesine de bağlıdır. 1993 Ocak ayından 2023 Aralık ayına kadar uzanan dönemde yapılan ölçümler; su seviyelerinin 0 çizgisini aşp, yaklaşık 98,5 milimetre yükseldiğini kanıtlamaktadır ("NASA", t.y.). Özetlemek gerekir ise tatlı su kaynakları her geçen gün azalmakta, sahil kesimleri başta olmak üzere yaşam alanları deniz seviyesinin yükselmesi ile ciddi tehlike altına girmektedir.

İklim değişikliğinin etkileri en çok dünyanın yaklaşık %70'ini kaplayan okyanuslarda hissedilmektedir. Son derece büyük su kütleleri oldukları için sera gazı emisyonları doğrultusunda ortaya çıkan küresel sıcaklığın %90'ı okyanuslar tarafından emilmiş, büyük bir genişmeyi doğurmuş ve su seviyelerindeki artışın neredeyse %50'sinden sorumlu hale gelmiştir. Okyanuslar, 1955 yılından itibaren yapılan ölçümlere bakıldığında 2019 yılına kadar toplamda 345 zettajoule⁴ ısınmıştır. 1955 yılında okyanuslardaki ısının 0 zettajoule olduğu düşünülduğünde verilerin ciddiyeti kritik önem taşımaktadır. 2012 yılından 2022 Aralık ayına kadar geçirilen süre zarfı okyanusların en sıcak olduğu dönem, 2022 yılı ise okyanus sıcaklıklarının tavan yaptığı yıl olarak kaydedilmiştir. Bu bağlamda küresel çapta deniz seviyeleri de en yüksek seviyelerine ulaşarak üzücü bir rekora imza atmıştır ("NASA", t.y.). Bu verilerin ışığında bahsi geçen tehlikelere ek olarak okyanus ve denizlerdeki mercanlar gibi canlı popülasyonlarını tehlike altına almıştır. Ayrıca şiddetli yağışların, kasırgaların ve fırtınaların da habercisi olmuştur.

Avustralya'da yapılan araştırmalar çerçevesinde küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliğinin etkileri dört ana kategoride toplanmıştır. Bu kategorilerden ilki, iklim değişikliğinin dağılımlar ve stoklar üstündeki etkisini irdelemektedir. Buna göre küresel sıcaklık artışlarını takiben okyanus ve denizlerdeki balıklar başta olmak üzere çeşitli canlı türleri daha sıcak bölgelere doğru göç edecek, özellikle kabuklu canlı türlerinde azalmalar baş gösterecektir. İkinci kategori iklim değişikliğinin yaşam döngüsündeki süreci

⁴ 1 Zettajoule, 526565076466460000 Santigrat Derecedir.

hızlandırmasına işaret eder. Okyanus ve denizlerdeki bahsi geçen ısınmanın etkisiyle su kaynaklarında oksijen depoları olan plankton sayısında hızlı çoğalma ve genel canlı popülasyonlarında hızlı göçlerin meydana gelebileceği ifade edilmiştir. Üçüncü kategori, ekosistemde iklim değişikliğine bağlı davranışsal bozukluklar olabileceğini ifade etmektedir. İnsan dahil olmak üzere gerek canlı metabolizmalarında gerek büyüme ve gelişme evrelerinde değişimlerin olabileceği ortaya konulmuştur. Dördüncü ve son kategoride ise herhangi bir türün besin zinciri içerisindeki konumu ve işlevinin yer değişebileceği açıklanmaktadır (Sağlam vd., 2008: 91).

İklim değişikliği; sıcaklık artışlarına bağlı buharlaşma ve devamında gözlemlenen şiddetli yağışlar, fırtına ve hortum gibi şiddetli doğa olayları, insanlarda humma ve lyme gibi bulaşıcı hastalıklar, karbondioksitin okyanus ve denizlerde tutulması ile ortaya çıkabilen asitlenme tehlikesi, su kıtlığı, aynı zamanda kuraklık ve çölleşme gibi çeşitli etkileriyle her geçen yıl daha hissedilebilir olarak ekosistemde yer edinmektedir. İklim değişikliğinin insan sağlığına doğrudan etkileri de mevcuttur. Bunlardan bazıları; tatlı su kaynaklarının tükenme tehdidine bağlı su kıtlığı ve içme suyundaki bozulmayla böbrek hastalıkları, arazi kullanımı ve bilinçsiz tarıma bağlı toprak yapısında ve mamullerinde bozulmayla gıda güvenliği, doğal yapısı bozulmuş mamuller ile beslenmeye bağlı olarak enfeksiyon hastalıklar ve benzeri farklı sonuçlar üstünden okunabilmektedir. Ek olarak havadaki oksijen kalitesine bağlı olarak ortaya çıkabilecek akciğer kanseri ve astım gibi solunum yolu hastalıklarından da bahsetmek mümkündür. Bununla birlikte ozon tabakasının incelmeye bağlı olarak güneşin ultraviyole ışınlarının, insan cildi üzerinde deri kanseri ve yaşlanma gibi hastalıklar başta olmak üzere başta olmak üzere ekosistemin genelinde son derece zararlı etkileri olabileceğinden söz edilebilir. Küresel sıcaklık artışlarının etkisiyle hava sıcaklıkları; özellikle yaşlı dünya nüfusunda inme, tansiyon ve kardiyovasküler hastalıkları tetikleyebilmektedir. Ayrıca iklim değişikliği tırmanarak etkisini artırmaya devam ederse; hastalık taşıyıcı organizmalar artacağından dolayı, kalitesizleşen su kaynakları üstünden kolera ve mevsimsel çeşitlilik ve gıda tüketimi üzerinden rota virüs gibi bulaşıcı hastalıklara davetiye çıkarabilmektedir (Çeçen ve Güvenç, 2022: 16-18). Nitekim bu nedenlerle küresel çapta binlerce insan hayatını kaybetmektedir. Örnek olarak iklim değişikliği, sadece solunan havada uyandırdığı etki ile 2017 yılında yapılan bir araştırmanın sonucunda Türkiye’de

51,574 kişinin hayatını kaybetmesine sebebiyet vermiştir (“Anadolu Ajansı”, 2019, 7 Mayıs).

Bunlara ek olarak yine küresel sıcaklık artışlarını takiben gıda güvenliği de yerkürede başta insan olmak üzere canlı popülasyonunun karşı karşıya kalabileceği bir tehdit olarak öne çıkmaktadır. Yetersiz beslenme durumunda kalabilme ve gıdaya erişimin sorun haline gelebileceği gibi sonuçlarla gıda güvenliği tehlikesi; özellikle sıcak hava dalgaları ile ürünlerin yetiştirilmesinin zorlaşması, arazi kullanımındaki güçlükler, toprak verimliliğinin azalması, gıda çeşitliliğinin ve tehlike altına girmesi ile son derece kritik önem arz etmektedir (Türkeş, 2020: 126-133).

Küresel sıcaklık artışları ile iklim değişikliğinin yerküreye belki de en kritik etkileri, kuraklık ve çölleşme tehdidi olarak ortaya çıkmaktadır. Kuraklık tehdidini ekonomik, çevresel ve sosyal sonuçları itibariyle üç farklı kategoride incelemek mümkündür. Kuraklık tehdidinin ekonomik sonuçları; gıda ürünlerinde kayıplar, bitki popülasyonlarında hastalıklar, tarımda verimliliğin azalması, ormansızlaşma, su ürünlerinin azalması, turizmde kayıplar, üretimde azalma ve buna bağlı işsizlik gibi çeşitli başlıklar altında değerlendirilmektedir. Çevresel sonuçları ise; erozyon, bitki türlerinin yok olması, su kaynaklarında kalite düşüklüğü, hayvanların yaşam alanlarının daralması gibi tehditler olarak sıralanabilir. Kuraklık tehdidi sosyal boyutu itibariyle; toplumsal huzursuzluk, göç dalgalanmaları, yoksulluk ve gıda güvenliğinin tehlikeye düşmesi gibi sonuçlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Öztürk, 2002: 63).

Bahsi geçen iklim değişikliği etkilerine hiçbir ülkenin tam anlamıyla hazır olabileceği söylenilemez. Bu iddia belki de en gelişmiş ülkelerden biri olan ABD üzerinden bir örnek ile açıklanabilir. 2005 yılında ABD’de görülen Katrina Kasırgası; esnasında ve sonrasında toplam can kaybı 1,392 kişi ile büyük bir yıkımı gözler önüne sermiştir. Yönüyle ABD tarihindeki en yıkıcı kasırgalardan biri olarak anılmaktadır. Burada görülmektedir ki, ABD gibi gelişmiş ülkeler bile iklim değişikliğinin yıkıcı etkileri ile yüz yüze geldiğinde çaresiz kalabilmektedir. 2004 Şubat ayında ABD Savunma Bakanlığı Pentagon, iklim

değişikliğinin su ve gıda güvenliği gibi olası etkilerinin şiddetlenmesi halinde küresel savaşların çıkabileceğini öngörmüştür (Yıldırım, 2007: 24).

İklim değişikliğinin bir sonucu olarak, deniz su seviyeleri üzerinde değişim gözlemlenmektedir. Bu durum, özellikle kıyı şeritlerindeki yaşam alanları için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Kıyı kesimlerinde bataklıkların oluşmaya başlaması ve bu bölgelerdeki insan yerleşimlerinin sular altında kalması; küresel sıcaklık değerlerinin artması ile kaçınılmaz bir gelecek senaryosu haline gelmektedir. Türkiye üzerinden bir örnek ile sahil kesimlerindeki yerleşimlerin karşı karşıya kalabileceği iklim krizi tehdidi açıklanabilir. Akdeniz, Ege, Karadeniz ve Marmara bölgelerinde denizlerle çevrili olan ve toplamda 8,333 km kıyı şeridine sahip olan Türkiye, yapılan araştırmalar neticesinde iklim krizinin etkilerine karşı riskli ülkeler kategorisinde bulunmaktadır. Deniz seviyelerindeki oluşabilecek yükselmeye bağlı olarak bu tehlike; Türkiye'nin engebeli coğrafi yapısının da vermiş olduğu etki ile sel felaketi ve benzeri klimatolojik doğa olaylarına geçmişte ev sahipliği yapmış olup, ilgili iklim ve çevre önlemlerinin alınmadığı senaryoda gelecekte de ev sahipliği yapmaya devam edecektir. Yapılan çeşitli iklim değişikliği araştırmaları ve olası senaryoları üzerinden Türkiye'nin kıyısı bulunan coğrafi bölgelerinde iklim değişikliğinden en çok etkilenecek olan illerin Akdeniz bölgesinde Adana, Ege Bölgesinde İzmir, Karadeniz bölgesinde Samsun ve Marmara bölgesinde Edirne olacağı öngörülmektedir (Geymen ve Dirican, 2016: 66-71).

2.3. Sürdürülebilir Kalkınma

“Sürdürülebilir Kalkınma”, doğal kaynakların kontrolsüz kullanımına yönelik bir alternatif olarak ortaya çıkmış; zaman içinde iklim değişikliği krizine karşı uluslararası kamuoyunda genel kabul görmüş bir kavramdır. Yenilenebilir enerji tüketimini iklim değişikliği ile başa çıkmada esas alan bu anlayış; özellikle 1970 yılından sonra dünya çapında ses getirmeye başlamıştır (Griggs vd., 2014: 49). 1987 yılına gelindiğinde Dünya Ekonomik Kalkınma Komisyonu (WCED), “*Our Common Future*” adlı rapor (Brundtland Raporu) ile sürdürülebilir kalkınmayı tüm dünya ülkeleri tarafından benimsenmiş ya da benimsenmesi gereken insani gelişim anlayışı olarak ortaya koymuştur. Nitekim 1987 yılını

takiben 1992 yılında Rio Zirvesi'nde, 1996 Habitat II Zirvesi'nde, 1997 Rio+5 Zirvesi'nde ve 2002 Johannesburg Zirvesi'nde de sürdürülebilir kalkınmanın öneminin altı çizilmiştir (Özmehmet, 2008: 1858). Brundtland Raporuna göre sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerinden ödün vermeden mevcut kuşağın kendi ihtiyaçlarını karşılamasını içeren kalkınma anlayışıdır. Rapor; sürdürülebilir kalkınmanın hayata geçirilebilmesi için gerek çevresel gerek ekonomik ilkelerin, eşitlik ilkesi ile bir eşgüdüm içinde benimsenmesi gerektiğini ifade eder. Nitekim bu açıdan raporun çevresel faktörleri en az ekonomik faktörler kadar öne çıkardığı görülmektedir. Her ne kadar raporun sunulduğu ilk yıllarda dünya genelinde birtakım eleştiriler ve çekimser yaklaşımlarla karşı karşıya kalsa da bu raporla birlikte zamanla küresel çapta sürdürülebilir kalkınma kavramına bağlılık artmış ve gelişmiştir. Sürdürülebilir kalkınma fikirleri gerek bölgesel gerek uluslararası politika belirleme ve karar alma süreçlerinde hızla yayılmıştır. Böylelikle gerek özel gerek kamusal tüm devlet, dernek ve şirketlerin kendi bünyelerinde politikalarını oluştururken sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gözettiği görülmektedir (Gedik, 2020: 197). Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınmada Brundtland Raporu'nu kısaca incelemek faydalı olacaktır.

2.3.1. Ortak Geleceğimiz (Brundtland Raporu) (1987)

Ortak Geleceğimiz adlı sürdürülebilir kalkınma raporunun sıklıkla Brundtland Raporu olarak anılmasının sebebi; komisyonun kurulduğu tarihlerde WCED başkanının dönemin Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland olmasıyla ve kendisinin özverili çalışmaları ile bağlantılıdır. Yaklaşık üç yüz sayfadan oluşan rapor; ekonomik ilerlemenin tek başına yeterli olmadığını öne sürerek aynı zamanda sosyal ve çevresel gelişmenin de ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Rapor; gelişim süreçlerinin tüm boyutlarıyla ele alınması gerektiğini, kalkınma konusuna ancak bu şekilde bütüncül bir perspektifle yaklaşıldığı takdirde daha istikrarlı ve daha kalıcı bir gelişimin mümkün olabileceğini ileri sürmektedir (Toprak, 2005: 148-149).

Brundtland Raporu toplamda dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, yerkürenin ortak kaygısı olarak gelecek kuşakların tehlike altında olduğuna işaret etmektedir.

Sürdürülebilir kalkınmanın çerçevesini çizmekte ve uluslararası ekonominin bu endişelerdeki rolüne işaret etmektedir. İkinci bölüm, insan yaşamının karşı karşıya olduğu zorlukları tanımlamaktadır. Bunlar arasında ilk olarak, hızlı nüfus artışı ve bu olguyla ters orantılı biçimde bağlı olarak yaşamsal anlamda ihtiyaç duyduğumuz doğal kaynaklardaki azalış gelmektedir (Perveen, 2004: 629). Ek olarak yine bu bölümde gıda güvenliği, ekosistemdeki bazı türlerin tükenme tehdidi ile karşı karşıya kaldığı gerçeği ve enerji sektöründeki bilinçsiz gelişmenin ortaya çıkardığı çevresel tahribat değerlendirilmiştir. Ayrıca yine bu bölümde endüstri sektöründeki gelişmelerde; “daha azı ile daha çok üretmeye” yönelik eylem planları bulunmakta, karşı karşıya kalınan kentsel ve bölgesel zorluklar yer almaktadır (Kurian, 2012: 673). Üçüncü bölümde ise sürdürülebilir kalkınmaya yönelik ülkeler arası küresel iş birliği ve şirketler ile diğer kurumsal oluşumların bu konudaki ortak çabaları ele alınmıştır. Ayrıca yine bu bölümde okyanuslar, kutuplar ve uzay gibi müşterek alanların yönetimine dair sürdürülebilir kalkınma hedefleri yer almaktadır (Özkan ve Ökem, 2019: 107). Bununla birlikte barış, kalkınma ve çevre planlarından; kurumsal ve hukuki çözüm önerileriyle birlikte üçüncü bölümde bahsedilmiştir. Son olarak dördüncü bölümde ise sürdürülebilir kalkınmayı hayata geçirebilmek adına eylem çağrısında bulunulmuş ve nelerin nasıl yapılması gerektiği kısaca özetlenmiştir (Clark, 2017: 53-58).

Brundtland Raporu’nun ilk bölümünde, sürdürülebilir kalkınma alt başlığının ilk paragrafında; “...gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılamasını sağlamak için kalkınmayı sürdürülebilir kılma yeteneğine sahiptir.” ifadesi ile sürdürülebilir kalkınmanın insanlık için önemine işaret etmektedir (WCED, 1987: 16). Bu rapor, dünya ülkelerinin uluslararası çevre anlaşmalarında beyan ettikleri sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik taahhütlerini hayata geçirebilmeleri için son derece gerçekçi bir çözüm önerisidir (Lim vd., 2018: 21). Böylesine uzun bir rapor tezin içeriği itibarıyla etraflıca incelenemeyeceğinden dolayı iklim değişikliğine karşı uluslararası kabul gören bu çözüm önerisini dar kapsamda tutmak daha sağlıklı olacaktır. Geline bu noktada Birleşmiş Milletlerin klasik güvenlikten insani güvenlik anlayışına geçişinde selevi olan ve başarısızlıkla sonuçlanıp halefine çıkartılması gereken dersleri miras bırakan Milletler Cemiyet’ini ve bu örgütün klasik güvenlik perspektifini incelemek gerekmektedir. Ayrıca yine küresel bir güvenlik örgütü olarak Birleşmiş Milletler’in faaliyetlerini ve göreceli başarısını analiz etmek büyük önem

taşımaktadır. Nitekim kuramsal ve kavramsal çerçeve açıklandığı üzere üçüncü bölümde Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler tarihsel arka planlarını fikri temelleriyle birlikte irdelenmek son derece isabetli bir başlangıç olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLETLER CEMİYETİ'NDEN BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'E KÜRESEL GÜVENLİK ARAYIŞI

Modern uluslararası sistemin kuruluşunun ve barış ile güvenliği teminat altına almaya yönelik girişimlerin köklerini, 17. Yüzyılın ilk yarısında *Otuz Yıl Savaşları* sonunda imzalanan Westphalia Barış Anlaşması'na kadar götürmek mümkündür. Bununla birlikte uluslararası kolektif güvenliğin ve iş birliğinin oluşturulmasına dair nispeten daha belirgin çabalar, her ne kadar gayri resmi de olsa 18.yüzyılda “Avrupa Ahengi” sistemi ile görülmektedir (Sander, 1994: 56-65). Bu yıllarda Avrupa'nın önde gelen güçleri idealist fikir akımlarının da etkisiyle barışın ve demokrasinin inşası üzerine çaba göstermiş, güç dengesi temelinde uluslararası güvenliğin teminine yönelik hamleler gerçekleştirmiştir. Bu hamleler her ne kadar gayri resmi bir düzlemde gerçekleşse de özellikle dünyanın yaşadığı ilk küresel savaşın akabinde Milletler Cemiyeti'nin (MC) oluşumuna zemin hazırlayacaktır.

Nitekim “Avrupa Ahengi” sistemi, 19. Yüzyılın ikinci yarısında bir dizi savaş ile sarsılmış ve ulus-devletlerin çıkar mücadeleleri eşliğinde 1. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği bir tablo ile sonuçlanmıştır. Öte yandan milyonların yaşamını yitirdiği ve yine milyonların kayb olduğu bu savaşın vermiş olduğu itici güç ile; işin iktisadi boyutundaki tahribat da düşünüldüğünde güvenlik sorunlarını çözecek ve küresel barışı temin edecek bir uluslararası örgüte olan ihtiyaç her zamankinden çok daha fazla hissedilir olmuş ve Milletler Cemiyeti artık Avrupa için cazip bir fikir haline gelmiştir. Nitekim bu doğrultuda Milletler Cemiyeti oluşturulmuş, Cemiyet 1939 yılında patlak veren ve 1945 yılında sonuçlanan 2. Dünya Savaşı'na kadar hayatini devam ettirmiştir. Bununla birlikte Milletler Cemiyeti'nin kuruluş amaçları dikkate alındığında böylesine bir savaşın tekrar etmemesi adına yapılan girişimler başarısız olmuş ve 2. Dünya Savaşı'na engel olunamamıştır. Bu durum aslında Milletler Cemiyeti'nin büyük ölçüde başarısız bir deneyim olarak kaldığını göstermiştir. Bununla birlikte insanlığın güvenlik arayışı sona ermemiş, 2. Dünya Savaşı sonrası önceki deneyimlerden de dersler çıkararak daha kapsayıcı ve kuşatıcı bir uluslararası örgüt kurma hedefiyle Birleşmiş Milletler teşkil edilmiştir. Bu bağlamda işaret edilmesi gereken önemli bir nokta iki örgütün de dünya savaşları sonrası kurulmuş olması nedeniyle klasik güvenlik paradigmasını yansıtır biçimde güvenlik yaklaşımlarının temelinde özne olarak devletin

bulunuyor oluşudur. Soğuk Savaş'ın bitimiyle ortaya çıkan konjonktürde hem güvenlik tehditlerinin (klasik konvansiyonel tehditlerin dışına çıkarak) çoğullaşması hem de insani güvenlik yaklaşımının daha çok benimsenir hale gelmesine kadar geçen sürede bu durum değişmemiş ve devlet güvenlik paradigmasının temel öznesi olmaya devam etmiştir.

Bu bölümde 20. Yüzyıl boyunca Soğuk Savaş döneminin sona ermesine kadar olan süreçte uluslararası sistemde küresel güvenlik arayışının bir yansıması olarak ortaya çıkan Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler örgütleri ele alınacak ve onların klasik güvenlik yaklaşımı çerçevesinde küresel güvenliği ve barışı temin etme yönündeki çabalarına değinilecektir. Bunun için öncelikle Milletler Cemiyeti örgütünün fikri temellerini oluşturan tarihsel arka planı irdelenecektir. Ardından Milletler Cemiyeti düşüncesinin doğuşuna yol açan konjonktür incelenecek ve örgütün kuruluş aşamasına yer verilecektir. Devamında Milletler Cemiyeti'nin küresel güvenliği temine yönelik yürüttüğü başlıca faaliyetleri ve çöküşüne zemin hazırlayan gelişmeler değerlendirilecektir. Ardından kurumsal düzeyde küresel güvenlik paradigmasının yansıması olarak kurulan Birleşmiş Milletler'e yer verilecek ve örgütün özellikle Soğuk Savaş döneminde küresel güvenliğin temini ve olası bir çatışma ortamından kaçınılması yönünde yürüttüğü faaliyetler irdelenecek ve bu bağlamda göreceli başarısı değerlendirilecektir.

3.1. Tarihsel Arka Plan

Milletler Cemiyeti'nin kuruluşuna etki eden gelişmeler arasında; 1789-1799 yılları arasında gerçekleşen Fransız İhtilali'nin sonucu olarak ortaya çıkmış “Avrupa Ahengi” sistemi görülebilir. Fransız Devrimi sonrasında Napolyon Savaşları'nı takiben Büyük Britanya, Avusturya, Rusya, Prusya ve daha sonrasında Fransa; Avrupa'nın önde gelen güçleri olarak her ne kadar gayri resmi de olsa bir ittifak oluşturmanın gayreti içindeydiler. Bu ülkeleri Avrupa Ahengi oluşturma fikrine iten şey, birbirlerine karşı gelecekte duydukları güvensizlik ve endişeydi. Bu endişe ve güvensizlik duygusuna neden olan iki gerekçe bulunmaktaydı. Bunlardan ilki; Napolyon'un 1803-1815 yılları arasında Avrupa'nın geri kalanına açmış olduğu savaşın bir benzerinin yeniden yaşanabileceğine dair güvensizlik ve böylesi bir girişimin başarılı olması durumunda bir kıta hegemonyasının doğabileceği endişesiydi. Bir diğer gerekçe ise, saldırgan tutumları benimseyebilecek ve Avrupa ülkelerinde rejim değişikliklerini destekleyebilecek radikal devrimci gruplardı (Lascurettes,

2017: 4). Bu bağlamda ifade edilecek olursa Avrupa Ahengi, Napolyon Savaşları'ndan 1. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği tarihlere kadar Avrupa'da birliği ve güvenliği sağlamak adına tesis edilmiş bir ittifak sistemidir.

Napolyon Savaşları, 1803-1815 yılları arasındaki bir dizi küçük çaplı savaşlardan oluşmaktadır. Burada Napolyon'un amacı, Fransa'nın Avrupa'da hegemon ve tek güç haline gelmesini sağlamaktır. Bu amaca hizmet etmeye yönelik Napolyon tarafından gerçekleştirilmiş hareketler; Büyük Britanya, Avusturya, Rusya ve Prusya tarafında ciddi bir endişeye yol açmış ve bu ülkeler Fransa'ya karşı bir nevi ittifak oluşturmuşlardır. Hem birbirlerine karşı duydukları güvensizlik hisleri hem de ilerleyen yıllarda daha çok Fransa ekseninde ortaya çıkan hegemonya endişeleri; Avrupa'nın önde gelen güçlerini bu kaygıları sonlandırmaya yönelik bir birlik oluşturmaya itmiştir. Bu bağlamda atılan adımların mimarları ise Büyük Britanya Dışişleri Bakanı Lord Castlereagh ve Avusturya Başbakanı Klemens von Metternich olarak bilinmektedir (Sander, 1994: 94-103).

Tüm bu endişeleri ve savaşları sonlandırmak adına bir anlaşma yapmak üzere taraflar, ilk defa 1814 yılında bir araya gelmiştir. 1813-1814 yıllarındaki Viyana Kongresi'ne yapılan bir atıfla "Viyana Sistemi" olarak da bilinen Avrupa Ahengi, bir dizi anlaşma ve bir ittifak grubundan oluşan uzun bir dönemi kapsamaktadır. Bu anlaşmalardan ilki Mart 1814'te imzalanan "Chaumont Antlaşması" olarak bilinmektedir. Bu anlaşma ile Fransa'ya karşı taraflar, yalnızca ittifak içerisinde birlikte müzakere süreçlerinde Fransa ile görüşeceklerini taahhüt etmişlerdir ve Dörtlü İttifak kurulmuştur. Chaumont Antlaşması öncesinde Avusturya, Rusya ve Prusya arasındaki ittifak, Büyük Britanya'nın da dahil olması ile daha çok Fransa'ya karşı bir güç dengesi oluşturmaya yönelik hale gelmiştir. Nitekim Mayıs 1814'e gelindiğinde imzalanan "Birinci Paris Barış Anlaşması"; Büyük Britanya, Avusturya, Rusya ve Prusya'nın bir ittifak olarak kendilerini barış şartlarının savunucusu ve garantörü olarak belirledikleri yazılı metin olarak büyük önem taşımaktadır. Eylül 1815'te Avusturya, Rusya ve Prusya tarafından ilahi temeller üzerine Hristiyanlığı esas alan Kutsal İttifak kurulmuştur (Şemşek, 2014: 29). Kasım 1815'te Büyük Britanya'nın da ittifaka katılmasından sonra Napolyon ordularının Waterloo hezimetini takiben, "İkinci Paris Anlaşması" imzalanmıştır. Dörtlü ittifak ve bu anlaşmanın sonucunda Eylül 1818

yılında imzalanan “Aix-la-Chapelle Antlaşması”, ittifaka Fransa’nın da katıldığı bir hegemonya birliğini ve barış güvenliğinin takibini oluşturmuştur. Özetle Avrupa Ahengi, Avrupa kıtasındaki ifade edilen büyük güçlerin birbirleri ile ilişkilerinde barışı güvence altına alacak bir dizi ilkeyi kabul ettikleri bir anlaşma olarak değerlendirilebilir (Özcangaz, 2015: 37-38). Bu bağlamda ulus-devletlerin Milletler Cemiyeti’nin öncesinde de ittifaklar oluşturarak huzuru ve barışı güvence altına almaya çalıştıkları birliklerin izlerine rastlamak mümkündür.

Napolyon Savaşları’nın bitmesi ile 1. Dünya Savaşı’nın patlak vermesi arasındaki hemen hemen yüz yıllık süreç, Avrupa topraklarının yaşadığı neredeyse en barışçıl dönem olarak okunabilir. Her ne kadar çeşitli isyan ve küçük çaplı savaşlar bu dönemlerde de yaşansa da diğer dönemler ile kıyaslandığında bu savaşların yol açtığı zayıflığın ölçek olarak düşüklüğü göz önüne alındığında; gayri resmi bir ittifak olan Avrupa Ahengi için kısmi başarı sağlamış bir güvenlik sözleşmesi demek pek de yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte Avrupa Ahengi ne Milletler Cemiyeti gibi uluslararası bir kuruluş ne de Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi resmiyete dayanan bir ittifaktır. Her ne kadar tıpkı Milletler Cemiyeti gibi bir savaşın sonucunda ortaya çıkmış olsa da Avrupa Ahengi için aslında daha doğru bir ifadeyle “*muğlak bir fikri mutabakat*” ya da “*birlikte hareket etme teamülü*” olarak bahsetmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır (Moran, 1995: 1). Nitekim güç dengesini oluşturmada Avrupa Ahengi, güvenlik tehditleri üzerine inşa edilmekten çok ulus-devletlerin birbirlerini karşılıklı olarak kısıtlamaları üzerine inşa edilmiş bir uyum sürecini ifade eder (Schroeder, 1975: 18). Söz konusu uluslararası bir anlaşmazlık olduğunda; bunu ortadan kaldırmaktan ve çözmekten ziyade daha çok anlaşmazlığı yönetmek üzerine bir birliktelik olduğunu söylemek doğru bir yaklaşım olacaktır (Elrod, 1976: 170). Bu noktada sağlam temeller üzerine inşa edilebilmiş bir kurum ya da kuruluş, ancak 1. Dünya Savaşı’nın sonunda Milletler Cemiyeti’nin kurulması ile mümkün olabilecektir. Bu bağlamda Milletler Cemiyeti düşüncesinin doğuşunu ve gelişim sürecini irdelemek faydalı olacaktır.

3.2. Küresel Güvenlik Arayışı ve Milletler Cemiyeti

Her ne kadar Avrupa Ahengi ortaya çıkmış olsa da gerek küçük çapta savaşların hala yaşanmasıyla gerek devletler arası güvensizlik hissinin hala devam ediyor olmasıyla 1850’li yıllara kadar barışa karşı duyulan hisler, bir arzu veya idealden öteye geçememişti. Avrupa ülkeleri, bahsi geçen türde küçük çatışmaları ve savaşları bastırabilecek, ayrı ayrı olan güçlerini kalıcı biçimde bir araya getirebilecek bir ulusüstü otoriteyi oluşturma fikrinden hala uzaktaydılar. Bununla birlikte ulus-devletlerin bu tutumunun dışında dönem itibariyle radikal olarak değerlendirilebilecek fikirlerin temelleri de yine bu yıllarda atılmaya başlamıştı. Örneğin, Alman filozof Karl Christian Friedrich Krause’nin 1814 yılında yayınladığı “*Entwurf eines europäischen Staatenbundes*” adlı eserinde; Avrupa devletlerinin aralarındaki fikir ayrılıkları ve anlaşmazlıkları bir uluslararası devlet sistemi oluşturarak çözebilecekleri önerisinde bulunmuştur (Anderson, 1993: 236-245).

Belki de bu ve benzeri önerilerin eşliğinde 1843 yılında Londra’da ilk Genel Barış Konvansiyonu’nun toplandığını söylemek mümkündür. 324 delege eşliğinde yürütülen Konvansiyon, devamında 1848 Brüksel, 1849 Paris, 1850 Frankfurt ve 1851 2. Londra Konvansiyonları gibi daha büyük çapta barış çabalarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sanayi Devrimi sonrası Avrupa’da siyasal, ekonomik ve sosyal açılardan yaşanan hızlı değişim bilimin ışığında ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmenin ön plana çıktığı yeni bir dünya düzeni kurma düşüncesini de beraberinde getirdi. 1850’li yıllara gelindiğinde özellikle Almanya ve İtalya toprakları, Avrupa ülkelerinde demiryolu çağının da başlaması ile son derece büyük teknolojik ve ekonomik fırsatlardan istifade etmeye başlamıştı (Thomson, 1990: 263-274). Bu durum vesilesi ile Avrupa ülkelerinde, birbirleri ile yakın iş birliği çerçevesinde savaş dönemini sonlandırma dürtüsü uyanmıştır. Bu bağlamda Avrupa ülkeleri arasında özellikle teknik hususlar düşünüldüğünde iş birliği noktasında bir ivme yakalanmıştır. Bu duruma örnek olarak 1856 yılında Tuna Nehri üstündeki seferleri koordine etmek ve denetlemek adına kurulan uluslararası komisyon gösterilebilir. Ayrıca, 1873’te Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO), 1904 yılında kadın ve çocukların fuhuş trafiğini engellemek üzere imzalanan uluslararası sözleşme ve 1905 yılında

kurulan Uluslararası Ziraat Enstitüsü; Avrupa’da çeşitli alanlardaki iş birliğine işaret etmek adına örnek gösterilebilir (Ginneken, 2006).

Dönemin önde gelen Fransız filozoflarından Pierre-Joseph Proudhon; hegemon güç veya güçlere karşı duyduğu güvensizlik duygusu ile milliyetçilik dürtüsünden uzak, ortak dil ve vatan konseptine dayalı ulus devlet anlayışına karşı uluslararası bir birlik olarak Avrupa çağrısında bulunmuştur. Bu düşünce, 21. Yüzyıl’da Avrupa Birliği’nin geldiği aşamanın 19. Yüzyıl’dan habercisi olarak görülebilir. Bu ve benzeri fikirlere dönem itibariyle Avrupa devletleri düzeyinden bir karşılık gelmese de barış derneklerinin sayısında ciddi oranda bir artış gözlemlendi. 1870 Hollanda, 1871 Belçika, 1878 İtalya, 1882 Danimarka, 1883 Norveç ve İsveç’te ve 1903’te İsviçre’de barış fikri üzerine inşa edilmiş dernekler kurulmaya ve çeşitli Avrupa ülkelerinde uluslararası toplantılar düzenlemeye başladılar (Anderson, 1993: 248-249).

Bu süre zarfında Avrupa devletlerinden de kolektif barış ve iş birliğine yönelik önemli adımlar atılmıştı. 1851 yılında Fransız hükümeti tarafından sağlık alanında gerçekleştirilen bir etkinlik bunun ilk adımlarındandı. Paris’te öldürücü bir tehlikeye sahip olan kolera hastalığının yayılmasını engelleme ve mücadele etme çerçevesinde uluslararası bir konferans düzenlendi. Bu konferans, her ne kadar krize ciddi bir fayda sağlayamasa da takip eden yıllardaki ulusüstü konferansların önünü açarak bu yöndeki çabaların artmasında ciddi bir rol oynadı. 1871 yılındaki Alabama Davası ile Amerika ve Büyük Britanya arasındaki anlaşmazlığın tahkim yoluyla çözüme kavuşturulması, uluslararası anlaşmazlıklarda bu çözüm yolunun ve uluslararası hukukun önünü açtı. 1873’te Avam Kamarası çıkardığı bir yasa ile Daimî Uluslararası Tahkim Sistemi’ni kurdu. Nitekim devamında İtalya, İsveç, Belçika ve Hollanda gibi Avrupa ülkeleri Avam Kamarası’nın çıkardığı yasanın benzerlerini çıkardılar. Avrupa’nın genelinde cereyan eden bu gelişme, kalıcı bir uluslararası mekanizmanın kurulmasının temellerini attı (Anderson, 1993: 252-255).

1899 ve 1907 yıllarındaki Lahey Barış Konferansları, silahsızlanmayı vurgularken aynı zamanda hegemon güç anlayışı yerine hukukun üstünlüğü prensibini esas alan bir

perspektif sunmuştu. Nitekim bu konferanslar, gerçekleştiğinde dünyanın o güne kadar gördüğü en büyük iki barış konferansı olarak bir bakıma Milletler Cemiyeti'nin fikri temellerini inşa etmişti. Ayrıca İngiliz John Atkinson Abson, Leonard Sidney Woolf ve Henry Noel Brailsford'un 1915 yılında yayınladıkları "*Towards International Government*" adlı eserleri; uluslararası uyuşmazlıkları tahkim yoluyla çözmek yerine uluslararası bir birliğin oluşturulmasının gereğinin altını çizerek uluslararası bir yürütmeyi önermişlerdi (Winkler, 1948: 97). Fakat 1914 yılında Avusturya-Macaristan veliahtı Franz Ferdinand'ın bir Sırp milliyetçisi tarafından suikasta uğraması ile patlak veren 1. Dünya Savaşı, tüm bu barış çabalarına adeta bir darbe vurarak eşi benzeri görülmemiş bir yıkıma davetiye çıkardı. Son derece maliyetli ve yüksek can kayıplı ilk küresel savaşın ardından taraf devletler, uluslararası sistemi yeniden şekillendirecek radikal bir uluslararası mekanizmanın gerekliliği noktasında mutabık kalmış ve Avrupa Ahengi sistemindeki gibi dolaylı olarak değil, 1. Dünya Savaşı bittikten 2 yıl sonra doğrudan bir şekilde uluslararası barışın temini için Milletler Cemiyeti'nin kuruluşunun temellerini atmıştır (Erim, 1943: 31-34). Nitekim Avrupa ülkelerinin ve ABD'nin çabalarıyla devletlerarası ilişkileri olası bir savaş durumunu engelleyecek şekilde inşa etmeleri gerek bu ülkelerin gerek dünyanın geri kalanının ihtiyaç duyduğu fiziki forma 10 Ocak 1920 tarihinde kavuşmuştur (Pell, 1919: 47).

3.2.1. Milletler Cemiyeti'nin Kuruluşu

Milletler Cemiyeti (diğer bir ismiyle Cemiyet-i Akvam), 1919 senesinde 1. Dünya Savaşı sonrasında Versay Barış Anlaşması çerçevesinde kurulmuştur. 1920-1946 yılları arasında varlığını sürdüren cemiyet, orijinal adıyla "*League of Nations*" olarak anılmaktadır. En göze çarpan özelliklerinden biri "*uluslararası iş birliğini geliştirmek ve uluslararası barış ve güvenliği sağlamak*" üzerine inşa edilmiş, türünün ilk devletler arası örgütü olmasıdır ("United Nations", t.y.). Bu minvalde ortaya çıkmış bir birlik fikri; Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Theodore Roosevelt'in Nobel ödüllü konuşmasında da belirttiği gibi barışı "*gerekirse zorla*" tesis etmek için büyük güçlerin birleşmesi ile mümkün olabilirdi (Fleming, 1935: 20).

Milletler Cemiyeti'nin kuruluş bildirisi, aslına bakıldığında yalın halde bir uluslararası anlaşma niteliği taşımamaktadır. 1. Dünya Savaşı'nın sonlarında Paris'teki barış görüşmeleri esnasında kabul edilen bildiri, 28 Haziran 1919 tarihinde imzalanan Versay Barış Anlaşması'na yedirilmiş bir metindir. Almanya ile İtilaf Devletleri arasındaki savaşı sona erdiren Versay Anlaşması, özellikle ilk küresel savaşın mecazi bir tabir ile “noktası” olma niteliği taşımaktadır (Ellis,1928: 66). Cemiyetin kuruluşuna imza atan hareketlerden ilki ABD Senatosu'ndan gelmiştir. Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Parti'nin zihniyetlerinin ortak bir ürünü olarak 1915 senesinde oluşturulan “*League to Enforce Peace*” adlı kuruluş, ABD başkanı Woodrow Wilson'ın 8 Ocak 1918 tarihli 14 ilkesini takiben barışın bekasını sağlayacak bir cemiyetin temellerini inşa etmiştir (Kıran, 2008). Versay çatısı altında kabul edilen sözleşme, Wilson'ın önderliğinde 18 üye ile kurulan geçici bir komite tarafından hazırlanmıştır. Fransız delege Léon Bourgeois ve İngiliz kanadında Robert Cecil gibi isimlerin yer aldığı komite, Versay Anlaşması'nın 10 Ocak 1920'de yürürlüğe girmesiyle Milletler Cemiyeti'nin kurulmasında büyük önem arz etmiştir (Tomuschat, 1997: 762).

Her ne kadar bu komitenin kurulmasında lider isim Wilson olsa da gerek ülke içi siyaset gerek hegemonya mücadelesi, ABD'nin Milletler Cemiyeti üyeliğinin önünü tıkamıştır. Wilson'ın ABD'yi cemiyete dahil etme mücadelesi, ABD Senatosu'nun aleyhte tutumundan mütevellit başarısız olmuştur. Bu sebeple ABD, hiçbir zaman Milletler Cemiyeti üyesi olamamıştır. Fakat Wilson'ın 14 ilkesinin sonuncusuna eklediği cemiyet kurma fikri, başta Fransa'dan Georges Clemenceau ve Birleşik Krallık'tan Llyod George onayı ile fiziki bir varlık kazanmıştır (“Office of the Historian”, t.y.).

Milletler Cemiyeti, 15 Kasım 1920 senesinde 41 üye ile ilk oturumunu İsviçre'nin Cenevre kentinde gerçekleştirmiştir. Üye ülkeler her ne kadar dönem itibariyle dünya nüfusunun %70'lik bir dilimini oluştursa da ABD'nin taraf olmama durumu, Cemiyet'in evrensel bir statü kazanmasının önünde büyük bir engel oluşturmuştur (“United Nations”, t.y.). Fakat dönemin konjonktürü ele alındığında özellikle ilk küresel savaşın oluşturduğu enkazın altında yeşertilmeye çalışılan uluslararası kolektif güvenlik ve barış fikirleri; Milletler Cemiyeti'nin kurulması ile en azından selefi olduğu Birleşmiş Milletler (BM) kurumunun ortaya çıkacağı tarihe kadar bu ihtilafların çözümünde kısmi de olsa başarılı

olarak değerdendirilebilir. Bu sebeple Milletler Cemiyeti her ne kadar başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da üzerine inşa edildiğı değerdler dikkate alınmalıdır.

1. Dünya Savaşı sonrasında oluşan tahribat ve konjonktürde öne çıkan idealist zihniyet, ulus-devletleri kolektif bir uluslararası yapı oluşturmaya itmiştir (Eminoğlu, 2006: 105). Bunun sebebi devletlerin güvenlik endişesidir. İkinci bir küresel savaşın oluşmaması adına atılan adımlar maalesef yetersiz kalmış, ulus-devletlerin birbirlerine yönelik güvenlik tehditleri ve güç rekabeti galip gelmiştir. Bu durumun da anlaşma ve cemiyet içerisindeki birtakım hukuki ve pratik boşluklardan meydana geldiğini zikretmek pek de yanlış olmaz. Bununla birlikte her ne kadar 2. Dünya Savaşı'nın gelişini engelleyemese de fiziki varlığıyla Milletler Cemiyeti'nin belli başlı başarıları imza attığı da bilinmektedir. Bu bağlamda Milletler Cemiyeti deneyimini sağlıklı değerdendirebilmek için ilk olarak Cemiyet'in faaliyetlerine göz atmak ve bu bağlamda başarıları ve başarısızlıklarını incelemek yerinde olacaktır.

3.2.2. Milletler Cemiyeti'nin Faaliyetleri

1. Dünya Savaşı'nın sonunda; böylesine bir yıkımın bir daha tekrarlanmaması adına devletler arasında ortak bir kanaat oluşmuş, bu bağlamda uluslararası iş birliğini tesis edecek ve uluslararası barış ve güvenliği koruyacak bir mekanizma olarak Milletler Cemiyeti kurulmuştur. Genel hatları ile uluslararası anlaşmazlıkları ülkeler arasında barış temelinde çözmek adına Milletler Cemiyeti, özellikle kuruluşunun erken aşamasında hakem yöntemini yaygın biçimde kullanmıştır. Ayrıca Milletler Cemiyeti, devletler arası anlaşmazlıklarda daimî bir uluslararası birlik olarak hareket etmeye gayret göstermiştir. Örgüt, silahsızlanmanın garantörü olarak bu amaca hizmet eden faaliyetlerin koordinasyonunu misyon edinmiştir (Smith, 1976: 319). Her ne kadar 2. Dünya Savaşı'nın gelişini engelleyemeyip başarısızlıkla sonuçlansa da Milletler Cemiyeti'nin; ikinci küresel savaş öncesi kısmi de olsa bazı konuların çözümüne dair bir başarı elde ettiğini söylemek mümkündür.

Bu başarılarla örnek vermek adına belki de ilk akla gelen, Finlandiya ve İsveç arasındaki Aland Adaları sorunu olabilir. Bu anlaşmazlık, Cemiyet'in kurduğu Konsey ve Haziran 1921'de bu Konsey'in kurduğu özel hukuk uzmanları tarafından oluşan bir Komisyon vasıtası ile çözüme kavuşmuştur. Finlandiya'nın bahsi geçen adalar üzerindeki egemenliği tanınmış, ek olarak İsveç'e de bu adaların asla bir karakol olarak kullanılmayacağına dair garanti verilmiştir. Nitekim Aland Adaları, Finlandiya tarafından etkisizleştirilmiş ve bu adalara özerk statü tanınmıştır. 1920'lerde gerçekleşen Polonya-Litvanya anlaşmazlıklarında Milletler Cemiyeti, uluslararası barış adına son derece kritik bir rol üstlenmiştir. İki ülke arasındaki olası bir savaşı engellemek ve barışı güvence altına almak için Konsey; Askeri Kontrol Komisyonu kurarak ihtilafa konu olan tartışmalı topraklarda tarafsız bölgeler oluşturmayı başarmıştır. Bu da Polonya ve Litvanya arasında olası bir savaşı engellemek anlamına geliyordu. 1921'de Yukarı Silezya'nın bölünmesi, özellikle Almanya ve Polonya arasında ciddi bir tehdit oluşturmuştu. Milletler Cemiyeti Konsey'i, Yukarı Silezya'nın plebisit oylamasına saygı gösterip bölgenin taraflar arasındaki uygun taksimini gerçekleştirerek kritik bir sürecin daha üstesinden gelmiştir. Versay Barış Anlaşması ile yarı bağımsız bir bölge haline gelen ve Fransa ile Almanya arasında bir anlaşmazlık konusu olan Saar Vadisi sorunu da yine Milletler Cemiyeti'nin denetimi altına alarak krizi yatıştırmada etkili olduğu bir diğer olay olarak bilinmektedir. Ek olarak yine bu dönemlerde Milletler Cemiyeti'nin Almanya ve Polonya arasındaki bir diğer egemenlik sorunu olan Danzig şehrinin koruyucusu olarak bölgede sözü geçen bir rol üstlendiği ve çatışmaları yatıştırdığı söylenebilir. Bunlar ve benzeri anlaşmazlıklarda özel olarak kurduğu komisyonlarla Milletler Cemiyeti hem silahsızlanmayı teşvik etme hem hukukun üstünlüğünü öne çıkararak hakemlik aracılığı ile çözüm yollarını araştırma hem de sınır problemlerinin dışındaki kara-hava ve denizlerde uluslararası meselelerle ilgilenme yönüyle gerek Avrupa'nın gerek dünyanın merkezi kurumlarından biri haline gelmiştir (Levermore, 1921: 11-12).

Bu örneklerle ek olarak Arnavutluk'un 1. Dünya Savaşı sonrası sınırlarının belirlenmesi, Polonya ve Çekoslovakya arasındaki Javorina sorunu, Çekoslovakya ve Macaristan arasındaki Salgo-Tarjan krizi, Almanya ve Brüksel arasındaki Eupen-Maldemy bölgeleri anlaşmazlığı sonrasında bölgenin Belçika egemenliğine kesin olarak devredilişi, Yugoslavya ve Macaristan arasındaki sınır problemleri gibi çoğu anlaşmazlıkta Milletler

Cemiyeti'nin barışı güvence altına almaya yönelik müdahalelerine rastlamak mümkündür. Ayrıca Milletler Cemiyeti, Hollanda'nın başkenti Amsterdam'da dünyanın önde gelen hukukçularından oluşan bir Kongre toplayarak olası bir uluslararası savaşın önüne geçmek adına hakemlik işlevi görecektir bir uluslararası mahkeme için taslak planı hazırlamıştır. Ek olarak dönem itibariyle o güne dek görülmemiş bir iktisadi kongreyi Belçika'nın başkenti Brüksel'de düzenlemiştir (League of Nations Activities, 1920: 363-364). Bu bağlamda Milletler Cemiyeti'nin gerek sınır problemlerinde gerek uluslararası iktisadi meselelerde gerekse de sağlık gibi diğer çeşitli konularda ülkelerin savaşa başvurmalarında caydırıcı bir arabulucu olarak ön plana çıktığı görülmektedir.

Milletler Cemiyeti'nin faaliyetleri arasında belki de ilk akla gelen; 1923'te İtalya ve Yunanistan arasındaki sınır anlaşmazlıkları ve bu ihtilafa karşın Cemiyet'in oluşturduğu Müttefikler Arası Sınır Komisyonu'nun elde ettiği kısmi başarıdır. Ekim 1925' e gelindiğinde Milletler Cemiyeti, Yunanistan ve Bulgaristan arasında sınır anlaşmazlığı nedeniyle çıkan ve bir Yunan askerinin bir Bulgar sınır bekçisi tarafından öldürülmesi ile büyüyen sorunun çözümünde kritik rol üstlenmiştir. Yunan ordularının savaş çağrısını takiben Bulgaristan'ın Konsey'e yaptığı başvuru ile Milletler Cemiyeti bu anlaşmazlığa müdahale etmiştir. Bütün bahsedilen örnekler arasında belki de en önemli ve kritik Milletler Cemiyeti faaliyeti, Çin ile Japonya arasındaki ihtilafın giderilmesine yönelik atılmış olan adımdır. 18 Eylül 1931 yılında Japonya'nın Mançurya İşgali ile patlak veren gerilim, Çin tarafından Milletler Cemiyeti'ne yapılan başvuru ve Cemiyet'in müdahaleleri sonrasında Japonya'nın bölgedeki askerlerini geri çekmesiyle sonuçlanmıştır. Öte yandan, Japonya gönülsüz de olsa işgali sonlandırmış olmasına karşın Milletler Cemiyeti'nin aldığı karara tepki göstererek örgütten ayrılmıştır (Benes, 1932: 73-74).

Her ne kadar Milletler Cemiyeti kurulduğu konjonktür itibari ile bazı konularda kuruluş amaçlarına uygun olarak kısmi de olsa bir başarı sergilemiş olsa da 1 Eylül 1939'da 2. Dünya Savaşı'nın gelişini durduramamış ve Milletler Cemiyeti tarihler 20 Nisan 1946'yı gösterdiğinde çalışmalarına resmi olarak son vermiştir. Bunun öncesinde ise 24 Ekim 1945'te Birleşmiş Milletler (BM) örgütünün kurulması ile Milletler Cemiyeti görevini fiilen

BM'ye devretmiştir. Bu bağlamda BM kurumunu detaylandırmaya geçmeden önce son olarak Milletler Cemiyeti'nin çöküş evresini genel hatları ile açıklamak faydalı olacaktır.

3.2.3. Milletler Cemiyeti'nin Çöküşü

Milletler Cemiyeti, 1920 senesinde kuruluşundan itibaren ilk küresel savaş sonrası ihtilafların çözümünde kısmi başarılarla imza atmıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere; İsveç ve Finlandiya arasındaki adacıklar gerilimi, Yugoslavya ve Arnavutluk arasındaki sınır sorunları, Macaristan ve Avusturya arasındaki tazminat problemi ve Almanya ve Polonya arasındaki Silesia açmazı, Cemiyet'in çabaları ile çözüme kavuşmuştur (Bennet, 1995: 35).

Bununla birlikte Milletler Cemiyeti varlığı boyunca, olağan bir savaş durumunda radikal bir önleyici güç konumunda bulunamamıştır. Ülkeler arasında bazı küçük toprak anlaşmazlıklarında başarılı bir arabuluculuk rolü üstlense de söz konusu daha büyük çapta krizler olduğunda sınıfta kaldığını söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Bazı krizlerin çözümünde her ne kadar kısmi bir başarı sergilemiş olsa da Milletler Cemiyeti'nin yetersiz kaldığı olaylara İtalya-Habeşistan Savaşı ile Etiyopya krizi örnek olarak gösterilebilir. Ek olarak Milletler Cemiyeti, Almanya'yı bünyesine dahil edebilmesine rağmen uzun zaman alıcı müzakere süreçleri ile ülkelerin saldırgan tutumlarını caydırmada yeterli başarıyı sağlayamamıştır (Pedersen, 2007: 1093).

Sulhu korumada çerçeve sözleşmesinin yetersiz kaldığı ve birtakım hukuki boşluklar içerdiği açıkça görülmektedir. Ek olarak, oy çokluğundan ziyade oy birliğine dayanan karar alma mekanizması da ciddi sorun teşkil ediyordu. Habeşistan vakası, Japonya ile Mançurya hususu, Almanların günün sonunda cemiyetten çekilerek Polonya'yı işgali, ABD'nin Wilson'ın çabalarına rağmen Cemiyet'e katılmaması ve Sovyetler Birliğinin (SSCB) Konsey'deki uyumsuz tutumu ve ulusal çıkarları ile ters düştüğü hususlarda başvurduğu veto kararları ile çözülemeyen olaylar; Cemiyet'in başarısızlık örnekleri olarak sıralanabilir (Polat, 2020: 1960). Son olarak Cemiyet'in meydana getirdiği manda sistemi, özellikle ilk küresel savaşın sonunda ortaya çıkan halklar üzerinde Fransa ve İngiltere gibi güçlü

devletlerin söz sahibi olarak hak iddia etmesine sebebiyet vermiştir. Bu durum güç dengesini ciddi oranda hasara uğratmış ve Cemiyet'in üzerine inşa edilmesi planlanan değerlerini büyük ölçüde zayıflatmıştır. Bu tabloda demokrasi ve barışı temin etme kisvesi altında manda himayesinin statükoyu koruma amaçlı olduğu açıkça görülmektedir (Altınar, 2014: 2).

Tabloya genel hatları ile bakıldığında Milletler Cemiyeti, aktif olduğu periyod aralığında ortalama 60 davada aktörleşmiş ve bunların sadece yarısı çözüme kavuşmuştur (O'Callaghan ve Griffiths, 2002: 178). İlk küresel savaşa; 65.038.810 askerin dahil olduğu, savaşın 8.556.315 ölü, 21.219.452 yaralı, 7.750.945 kayıp veya tutsak asker ile sonuçlandığı bilinmektedir (Türkmen vd., 2014: 2). Böylesi bir tahribatın oluştuğu atmosferde inşa edilen Milletler Cemiyeti, yaşanan kayıpların tekrarlandığı bir savaşın bir daha olmaması adına kolektif bir yapı içerisinde kurulmuş bir örgüttür. Her ne kadar sonuç başarısızlık olsa da uluslararası konjonktürde birtakım fikirlerin ve uygulamaların fitilini ateşlemiştir. Gerçekte, Fransız delegesi Joseph Paul-Boncour'un da isabetle işaret ettiği gibi *"Başarısız olan lig değildi. Eksik bulunan ilkeleri değildi. Onu ihmal eden uluslardı. Onu terk eden hükümetlerdi."* ("United Nations", t.y.). Nitekim bu düşünce yapısı takip eden aylarda dönemin Birleşik Krallık Başbakanı Winston Churchill ve Dominik Cumhuriyeti delegesi Andres Pastoriza tarafından da tasdiklenmiş ve tekrarlanmıştır ("United Nations", t.y.).

1. Dünya Savaşı sonrası dönem incelendiğinde özellikle iktisadi ve askeri gücün Avrupa kıtası harici taraflara geçtiğini söylemek pek de yanlış olmaz. Nitekim küresel savaş sonrası Paris Barış Konferanslarında kendini idame ettirebilecek bir Avrupa'nın mümkün olmayacağı anlaşılmıştı. Avrupa ülkeleri, kendi sorunlarını kendileri çözebilecek kapasiteden aciz hale gelmişti. Bu doğrultuda Avrupa ülkeleri tekelindeki güç eksenini, ABD, İngiltere ve Uzak Doğu'da da Japonya'ya kaymıştı (Sander, 2007: 253). Milletler Cemiyeti, her ne kadar küçük çapta anlaşmazlıklara çare olsa da nispeten daha büyük ölçekteki krizlere çare olamamış ve bu krizler 2. Dünya Savaşı'nın ayak sesleri haline gelmiştir.

Cemiyetin karnesine bakıldığında içerdiği yapısal boşluklar, Cemiyet'in etkisizliği ve üye olan ulus-devletlerin çıkar çatışmaları örgütü sınıfta bırakmıştır ve 2. Dünya Savaşı'nı

engelleyememiştir. Örneğin Milletler Cemiyeti üyelik protokolleri ciddi bir sorun haline gelmeye başlamıştı. Nitekim ABD'nin Cemiyet'e katılımını reddetmesine ek olarak birçok devletin Milletler Cemiyeti üyeliğinden geri çekilmesinin Cemiyet'in amaçlarını gerçekleştirebilmesinin önünde bir engel teşkil ettiği de bilinmektedir. 1924-1940 yılları arasında Almanya ve Japonya dahil olmak üzere toplamda on altı devlet Milletler Cemiyeti üyeliğinden geri çekilmiştir. Bu durum Milletler Cemiyeti'nin evrenselliğini ciddi oranda sekteye uğratarak kolektif güvenlik anlayışını zedelemiştir. Bununla birlikte Milletler Cemiyeti'nin üzerine inşa edildiği barış ve güvenlik fikirleri, sosyal ve ekonomik bir anlayışı da kapsayacak biçimde dünya örgütü oluşturma yolunda kaybolmuş değildi. Nitekim 1942 yılında müttefikler arasında halef bir örgütün kurulmasına yönelik fikir birliği sağlanmıştır. 2. Dünya Savaşı sonunda 18 Nisan 1946 tarihli 21. Genel Kurul kararı ile Milletler Cemiyeti'nin varlığı son bulmuş ve yerini selefi olduğu 24 Ekim 1945 tarihinde kurulan Birleşmiş Milletler örgütüne bırakmıştır (White, 2019: 277-278).

1. Dünya Savaşı'nın sonunda ulus-devletler, dünyanın benzeri bir yıkımı tekrar yaşamaması adına Milletler Cemiyeti'ni kurmuştu. Lakin gerek Cemiyet'in mekanizmasındaki yapısal sorunlar gerekse ulusların güç ve hakimiyet arzusu 2. Dünya Savaşı'nın gelişini durduramadı. Nitekim ilk küresel savaştan çok daha yıkıcı sonuçlar doğuran ikinci küresel savaş, 24 milyon asker ve 49 milyon sivil olmak üzere yaklaşık 73 milyondan fazla insanın hayatını kaybetmesine yol açtı (O'Brien, 2010). Böylesine ciddi bir tahribatın olduğu dönemde devletler, dünya barışına olan arzuları ile MC karnelerindeki hataları düzeltmeye giderek Birleşmiş Milletler örgütünün temellerini atmıştır.

Tarihler Haziran 1945'i gösterdiğinde gerçekleşen San Francisco Konferansı öncesinde, bu konferansın oluşumunu temellendiren takribi dört yıllık yoğun bir hazırlık süreci vardı. Milletler Cemiyeti'nin halefi olacak yeni ve daha güçlü bir kurumun oluşum fikirleri etraflıca tartışılmış ve detaylandırılmıştı.

Bu dört yıllık yoğun çabalar sonucu hayata geçen yeni bir küresel güvenlik birliği fikrinin, altı gelişmenin ışığında olgunlaştığını söylemek mümkündür. Bunlardan ilki, 12 Haziran 1941 tarihli "Müttefikler Arası Deklarasyon" ya da bir diğer ismiyle "Londra Deklarasyonu" olarak bilinmektedir. Deklarasyon toplantısı, "*Diğer özgür halklarla hem savaşta hem de barışta birlikte çalışmak*" fikri ile St. James Sarayı'nda gerçekleşmiştir. 2.

Dünya Savaşı'nın halihazırda devam ettiği esnada Birleşik Krallık, Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Güney Afrika Birliği, Belçika, Çekoslovakya, Fransa, Yunanistan, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya ve Yugoslavya temsilcileri Londra'da toplanmıştı. Bu konferans ile taraf devletler birbirlerinden bağımsız şekilde barış sözü vermenin bir çözüm yolu olmadığını kabul ederek; *“Sürekli barışın tek gerçek temeli, saldırı tehdidinden kurtulan herkesin ekonomik ve sosyal güvenlikten yararlanabileceği bir dünyada özgür insanların istekli iş birliğidir”* fikrinde mutabık kalmışlardır. Bununla birlikte konferanstan yaklaşık 10 gün sonra Hitler Almanyası Sovyetler Birliği'ne yönelik saldırı başlatma kararı almıştı (Gale, 2004: 8).

İkinci gelişme olarak şüphesiz 14 Ağustos 1941 tarihli Atlantik Şartı gösterilebilir. Dönemin Birleşik Krallık Başbakanı Sir Winston Leonard Spencer Churchill ve ABD Başbakanı Franklin Delano Roosevelt; HMS Prince of Wales gemisinde Kuzey Atlantik açıklarında bir araya gelmişti. Bu görüşmede taraflar, yeni dünya düzenini belirleyecek küresel bir birliği oluşturmada mutabık kaldıklarını açıklayan bir deklarasyon olarak Atlantik Şartı'nı imzaladılar. Bu bildiri, tüm uluslar tarafından güç kullanımının terk edilmesi ve silahlanmanın mümkün mertebe azaltılması çerçevesinde büyük bir adım olarak okunabilir (Hughes, 1974: 180-181). Nitekim Atlantik Şartı ve BM Deklarasyonu, Birleşmiş Milletler kurumunun oluşumunda en önemli iki temel yazılı metin olarak değerlendirilebilir.

Bu minvalde üçüncü gelişme, 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Deklarasyonu'ydu. Tarihler 7 Aralık 1941'i gösterdiğinde Japonya, Pearl Harbor limanına saldırmıştı. Bu durumun sonucunda ABD'nin de 2. Dünya Savaşı'na dahil olması ile bu küresel savaş kendine daha geniş bir etki alanı bulmuştu. Bu durumun bir sonucu olarak Almanya, İtalya, Japonya'nın oluşturduğu ve Mihver Devletleri'ne karşı Müttefik Devletler, kendi taraflarını güçlendirmenin önemini anlamıştı. Nitekim taraflar 1942 yılında BM Deklarasyonu'nu görüşmek ve karara bağlamak üzere ilk kez Washington'da bir araya geldi. 26 devletin temsilcileri bu deklarasyonun ön sözünde ortak bir amaç uğruna katılım çağrısında bulunup Atlantik Şartı'na atıfta bulunarak ilk kez “Birleşmiş Milletler” fikrini dile getirdiler. Mihver Devletleri'ne karşı bir uluslararası birlik oluşturma üzerine bu deklarasyon daha sonra 21 ek ülke tarafından da imzalandı (Hula, 1949: 404-405).

Dördüncü gelişme, 30 Ekim 1943 tarihli Moskova Bildirgesi olarak bilinmektedir. Bu bildirgenin çerçevesinde Milletler Cemiyeti'nin yerini alacak yeni bir uluslararası kuruluşun temelleri atılmıştır. Bir araya gelen ABD, Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği'nin Dışişleri Bakanları ve Çin Büyükelçisi; böylesine bir kolektif güvenlik birliğinin kurulmasına yönelik “*Genel Güvenlik Üzerine Dört Millet Deklarasyonu*” metnini kaleme almıştır. Bu deklarasyon, küresel çapta büyük veya küçük tüm devletlerin katılımına açık, barış ve güvenliğin sağlanması temelinde oluşturulan uluslararası bir birliğin öncü adımı olarak görülebilir (Otaç, 2019: 111).

Beşinci gelişme, 21 Ağustos-7 Ekim 1944 tarihleri arasında Washington'da düzenlenen Dumbarton Oaks Müzakereleri olarak değerlendirilmektedir. Bu müzakere toplantıları, yeni bir küresel örgütün kurulmasını tartışmak ve süreci detaylandırmak adına büyük güçler tarafından gerçekleşen ilk toplantıydı. BM Genel Kurulu ve BM Güvenlik Konseyi gibi küresel güvenliği sağlama alacak BM nezdindeki alt organların temelleri (her ne kadar Sovyetler Birliği tarafından küçük çapta itirazlarla karşı karşıya kalsa da) bu müzakere toplantıları ile uluslararası gündeme alınmıştı. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler kurumu tıpkı Milletler Cemiyeti örneğinde olduğu büyük güçlerin öncülüğünde kurulmaya başlanmıştı. Nitekim Birleşmiş Milletler çerçevesindeki bu yapılanma sürecinin, selefi olan Milletler Cemiyeti ile yapısal olarak büyük benzerlikler taşıdığını söylemek mümkündür (Goodrich, 1947: 12-14).

Son olarak altıncı gelişme, 11 Şubat 1945'te gerçekleşen Yalta Konferansı'dır. Dumbarton Oaks Müzakereleri çerçevesindeki Sovyetler Birliği'nin karşılaştığı birtakım itirazlar; Birleşik Krallık'tan Başbakan Churchill, ABD'den Başkan Roosevelt ve Sovyetler Birliği'nden Mareşal Stalin'in katıldığı Yalta toplantıları ile çözüme kavuşmuştur. Böylece Yalta'da toplanan taraflar, mümkün olan en erken zamanda uluslararası bir örgütün kurulması için 25 Nisan 1945 tarihinde San Francisco'da tarafların toplanması için gün vermiştir. Nitekim San Francisco'da toplanan 282 delege ve 1.444 katılımcı; küresel bir örgüt fikrinin yaygın kabul gördüğünün açık bir göstergesiydi. San Francisco'daki 50 ülkenin temsilcileri, BM Şartı'na 111 maddesi ile hayat vermişti. 25 Haziran'da kabul edilen söz konusu anlaşma 26 Haziran'da vakit kaybetmeden imzaya açıldı. 24 Ekim gününe gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Birleşik Krallık, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Çin, Fransa ve diğer katılımcı ulus-devletlerin imzaları ile

BM Şartı yürürlüğe girerek örgütün resmi olarak kurulmasını sağladı (Sandifer, 1945: 16). 18 Nisan 1946'da Milletler Cemiyeti Meclisi, MC varlığını sonlandırmak ve sahip olduğu tüm mal varlığını Birleşmiş Milletler'e devretmek üzere bir araya geldi. Bu bağlamda devir teslim süreci, Cenevre'de sade bir tören eşliğinde gerçekleşti. Böylece küresel iş birliği ve güvenliği amaçlayan ancak başarısız olan bir kurum resmen rafa kalkarak; yerini daha geniş katılımlı ve önceki tecrübeden ders çıkarılarak yapılandırılmış yeni bir kuruma Birleşmiş Milletler'e devretmiş oldu. (Goodrich, 1947: 3).

3.3. Bir Klasik Güvenlik Kurumu Olarak Birleşmiş Milletler

1. Dünya Savaşı sonrasında küresel güvenlik ihtiyacının ön plana çıkmasıyla ulus-devletler uluslararası sistemde barışı hâkim kılmak için uluslararası bir örgütün gerekliliği hususunda mutabık kalmış, nitekim bu doğrultuda Milletler Cemiyeti kurulmuştu. Fakat Cemiyet amacını yerine getirmede başarısız olmuş ve 2. Dünya Savaşı'nın gelişini engelleyememiştir. Takip eden süreç içerisinde ise aynı amaç üzerine Birleşmiş Milletler kurulmuş ve yeni uluslararası örgüt de konvansiyonel güvenlik tehditleri nedeniyle tıpkı Milletler Cemiyeti gibi öznesinin devlet olduğu geleneksel güvenlik anlayışını esas almıştır. Bununla birlikte Birleşmiş Milletler, özellikle Soğuk Savaş'ın bitmesi sonrasında yerküreyi ve insanlığı tehdit eder mahiyette küresel bir nitelik arz eden açlık, yoksulluk, insan kaçakçılığı, göç ve iklim krizi gibi konuları da bir güvenlik meselesi olarak algılamaya başlamış; dolayısıyla güvenlik paradigmasında klasik güvenlik yaklaşımından insani güvenlik yaklaşımına doğru bir dönüşüm geçirmiştir.

Birleşmiş Milletler'in, özellikle kurulduğu 1945 yılından itibaren 1991'de Sovyetler Birliği dağılana kadar dönemin konjonktürü düşünüldüğünde geleneksel bir güvenlik yaklaşımını benimsediği görülmektedir. Bu yaklaşımın başlıca sebebi, BM'nin modern toplumun yaşadığı en yıkıcı küresel savaşın üzerine kurulmuş bir yapı olmasından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar bu küresel savaş 1945 yılında sonlanmış olsa da etkileri birçok alanda uzun yıllar süregelmiştir. Ek olarak 1946'dan itibaren Soğuk Savaş'ın sıcak bir savaşa dönüşmemesi adına BM tarafından yürütülen çabaların tamamı geleneksel güvenlik perspektifini beslemeye devam etmiştir. BM nezdindeki geleneksel güvenlik

yaklaşımından insani güvenlik konseptine doğru olan değişim radikal anlamda ancak Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması sonrasında mümkün olabilmektedir. Geline bu noktada örgütün geleneksel güvenlik yaklaşımı çerçevesinde barış ve güvenliği sağlamak adına müdahalelerini ve bu yönde yürütmüş olduğu başlıca faaliyetlerini incelemek yerinde olacaktır.

3.3.1. Birleşmiş Milletler'in Faaliyetleri

Dünyanın neredeyse tüm bölgelerinde Birleşmiş Milletler, özel olarak görevlendirdiği askeri barış güçleri ile bulunabilmektedir. BM tarafından yetkilendirilen bu barış güçleri ilgili oldukları alanlarda taraflar arasındaki olası anlaşmazlıkların askeri boyuta tırmanmasını engellemek adına bölgede güvenliği temin etmek için faaliyet göstermektedir. Bu duruma aşağıdaki gibi onlarca örnek verilebilir:

- BM Angola Ekibi (United Nations Angola Verification Mission, UNAVEM) (1988-1991)
- Birleşmiş Milletler Namibya Geçiş Destek Grubu (United Nations Transition Assistance Group, UNTAG) (1989-1990)
- BM Orta Amerika Gözlem Grubu (United Nations Observer Group in Central America, ONUCA) (1990-1991)
- BM Kamboçya Barış Güçleri (United Nations Advance Mission in Cambodia, UNAMIC) (1991-1992)
- BM Batı Sahra Referandum Misyonu (United Nations Mission for the Referendum in Western Sahara, MINURSO) (1991)
- BM Irak-Kuveyt Gözlem Misyonu (United Nations Iraq – Kuwait Observation Mission, UNIKOM) (1991-2003)
- BM Mozambik Operasyonu (United Nations Operations in Mozambique, ONUMOZ) (1992-1994)
- BM Somali Operasyonu 1 (United Nations Operation in Somalia I, UNOSOM-I) (1992-1993)

- BM Somali Operasyonu 2 (United Nations Operation in Somalia II, UNOSOM-II) (1993-1995)
- BM Koruma Güçleri (United Nations Protection Force, UNPROFOR)- (Hırvatistan-Bosna ve Makedonya bölgeleri için) (1992-1995)
- BM Haiti Barış Güçleri (United Nations Mission in Haiti, UNMIH) (1993-1996)
- BM Ruanda Yardım Ekibi (United Nations Assistance Mission for Rwanda, UNAMIR) (1993-1996)
- BM Güven Yenileme Harekâtı (United Nations Confidence Restoration Operation in Croatia, UNCRO)- (UNPROFOR Kuvvetleri'nin Hırvatistan'da yerini aldı.) (1994-1996)
- BM Önleyici Barış Gücü Kuvvetleri (United Nations Preventive Deployment Force, UNPREDEP)- (UNPROFOR Kuvvetleri'nin Makedonya'da yerini aldı.) (1995-1999)
- BM Haiti Destek Güçleri (United Nations Support Mission in Haiti, UNSMIH) (1996-1997)
- BM Doğu Slovenya, Baranja ve Batı Sirem Geçici Yönetimi (United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium, UNTAES) (1996-1998)
- BM Angola Gözlemci Ekibi (United Nations Observer Mission in Angola, MONUA) (1997-1999)
- BM Orta Afrika Cumhuriyeti Barış Güçleri (United Nations Mission in the Central African Republic, MINURCA) (1998-2000)
- BM Doğu Timor Geçici Yönetimi (United Nations Transitional Administration in East Timor, UNTAET) (1999-2002)
- BM Sierra Leone Barış Güçleri (United Nations Mission in Sierra Leone, UNAMSIL) (1999-2005)
- BM Doğu Timor Destek Güçleri (United Nations Mission of Support to East Timor, UNMISET) (2002-2005)
- BM Etiyopya ve Eritre Barış Güçleri (United Nations Mission in Ethiopia and Eritrea, UNMEE) (2002-2008)

- BM Burundi Barış Güçleri (United Nations Operation in Brundi, ONUB) (2004-2007)

Yukarıda listelendiği üzere BM barış güçlerinin yürüttüğü birçok askeri operasyon örneklerine rastlamak mümkündür (Kurunç, 2012: 174-176). Bu bağlamda bahsi geçen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararlarının ve yetkilendirilen BM güçlerinin bazılarının örnek teşkil etmek adına detaylandırılması, konuyu daha iyi idrak edebilmek adına gereklidir.

Bu örneklerin başını çeken ilk BM görevi, kuruluşundan üç sene sonra 1948 yılında Orta Doğu'daki savaş ve karışıklıkların neticesinde gerçekleşmiştir. Takip eden süreç içerisinde ise dönemin ikinci BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld tarafından “Barışı Koruma Güçleri” konsepti geliştirilmiştir. Nitekim bu konsept 1956 yılına gelindiğinde Süveyş Krizi'nde sorunu çözmek için formüle edilmiş ve devamındaki olası anlaşmazlık ve savaş durumlarında BM tarafından başvurulacak bir araç haline gelmiştir. “Barışı Koruma Güçleri” konseptine göre Hammarskjöld, BM müdahalesi için beş prensibi esas almıştır. Bunlar;

- Anlaşmazlığa konu olan ülkenin BM güçlerinin orada bulunması için rızasının olması,
- Büyük güçlerin BM kuvvetlerine askeri destekte bulunmaması,
- Barış güçlerinin oluşumunda yalnızca BM kurumunun karar mercii olması,
- İlgili BM güçlerinin tamamıyla tarafsız olması ve
- Bu barış güçlerinin baskılamaya ve çatışma durumuna mahal vermeden yalnızca bölgedeki tansiyonu düşürmeye yönelik girişimlerde bulunmasıdır.

Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler Birliği'nin dağıldığı son iki yıl hariç tutulduğunda BM, 1945-1989 arası dönemlerde kendi bünyesinde 13 farklı operasyona onay vermiştir. Bu operasyonlardaki barış güçlerinin görevleri; bölgelerde ateşkes durumunun denetlenmesi, çatışmaya konu olan taraflar arasında tampon bölge oluşturma ve anlaşmazlıkların çözümünde diplomatik sürecin önünü açma olarak sıralanabilir (Williams,

2000: 6). Bu minvalde “Barışı Koruma Güçleri” konsepti çerçevesinde BM tarafından yürütülen ve yukarıda ismen zikredilmiş olan bazı faaliyetlerden birkaçını kısaca özetlemek, BM’nin küresel güvenliği temin noktasındaki çabalarını daha iyi değerlendirebilmek açısından yerinde olacaktır.

Birleşmiş Milletler Namibya Geçiş Destek Grubu (United Nations Transition Assistance Group, UNTAG), 1945-1946 yıllarında Güney Afrika Cumhuriyeti’nin Namibya topraklarını ilhak talebi ve bu talebin BM tarafından reddi üzerine Soğuk Savaş’ın sonlarına doğru 1989 yılında aktifleşmiştir. 1945’lerde Namibya topraklarına Güney Afrika Cumhuriyeti’nin göz koymasıyla BM, Namibya yönetiminin Mütevelli Heyeti’ne bırakılmasında karar kılmıştır. Bu kararı Güney Afrika Cumhuriyeti tanımamış ve bölgede uzun yıllar sürecek olan bir anlaşmazlığa neden olmuştur. 1970 yılına gelindiğinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), Güney Afrika Cumhuriyeti’nin Namibya topraklarındaki varlığını yasa dışı ilan etmiştir. Süreç içerisinde Namibya’nın bağımsızlığı üzerine ortaya konulan anlaşma teklifleri, Güney Afrika Cumhuriyeti tarafından reddedilmeye devam edilmişti. Bu durumun sebebi komşu ülkede (Angola’da) bulunan Küba askerleriydi. Bu gerekçe, Güney Afrika Cumhuriyeti’nin ABD destekli olduğu düşünüldüğünde Soğuk Savaş’ın son zamanlarında kritik önem taşımaktaydı. Nitekim ilgili şartlar 1991’de sağlanmış, Küba askerleri bölgeden çekilmiştir. Böylelikle Güney Afrika, BM ile iş birliği yoluna giderek Namibya’nın özgürlüğünü bölgedeki adil bir seçim ile desteklemiştir. Genel hatları ile bölgedeki tabloya bakıldığında UNTAG, anlaşmazlığa konu olan topraklarda 7000 personel barındırmıştır. Bölgedeki görevleri ise; taraf devletler arasında barışı korumak, Güney Afrika Cumhuriyeti askeri birliklerinin Namibya topraklarından çekilmesini sağlamak, mülteci vatandaşların geri dönüşünü kolaylaştırmak ve Namibya demokratik seçiminin gerçekleşmesi için zemin hazırlamak olmuştur (Langholtz, 2018: 41-59).

1960’ın Haziran ayında Demokratik Kongo Cumhuriyeti topraklarında henüz yeni seçilmiş bir Başbakan olarak Patrice Lumumba; dönemin BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld’e bir mektup yazarak ülkenin siyasal ve sosyal yeniden inşasını tesis etmek adına BM yardımını talep etmişti. Nitekim Hammarskjöld bu çağrıya olumlu yanıt vermiş, Kongo’ya barışın sağlanması ve ülkenin yeniden inşası için yardım ekipleri sevk edilmiştir.

Bununla birlikte ülkede Belçika güçleri ve Kongo halkı arasında gerilim tırmanmış ve ciddi bir raddeye ulaşmıştır. Bu durumun ışığında Temmuz ayında Kongo yerli askerleri üsleri olan Belçika askeri güçlerine karşı isyan düzenlemiştir. Takip eden süreç içerisinde askeri karışıklıklar, orantısız şiddet ve tecavüz vakaları ile kaotik bir ortam oluşmuş ve Kongo’da genel çapta bir isyan dalgasının fitili ateşlenmiştir. Bu durumun sonucunda ise Belçika kanadı, Kongo topraklarını terk etme durumunda kalıp ülkeden çekilmiştir. Hammarskjöld, Kongo’da bağımsızlığını ilan eden Katanga lideri Moise Tshombe ile görüşmek üzere Kongo’ya hareket ederken geçirdiği uçak kazası sonucu hayatını kaybetmiştir. Bu durum zamanında talihsiz bir ölüm olarak değerlendirilse de Sovyetler Birliği’nin Kongo’daki BM tutumlarına karşı duruşu ve BM güçlerinin Kongo topraklarından çıkmasına ilişkin yolladığı nota; takip eden süreç içerisinde Hammarskjöld’ün ölümünün bir suikast olabileceğine dair şüpheleri hızla tırmandırmıştır (Goetze, 2017: 43-44). Bu şüpheler, kimi araştırmalarca hala netliğe kavuşamamış birer soru işareti olarak devam etmektedir.

Aynı yıllarda bir diğer anlaşmazlık, Orta Amerika ülkeleri arasında gerçekleşmiştir. Bölge ülkeleri kendi aralarındaki kriz ve çatışmaları bir anlaşma ile sonlandırmayı başarsa da barış şartlarının uygulanabilirliğini sağlaması adına BM müdahalesine başvurdular. Bu destek çağrısına kulak veren BMGK, 1989 Kasım ayında bölgeye müdahale kararını imzalamıştır. Böylelikle bölgedeki; Kosta Rika, El Salvador, Guetamala, Honduras ve Nikaragua BM tarafından oluşturulan BM Orta Amerika Gözlem Grubu (United Nations Observer Group in Central America, ONUCA) gözetiminde barış anlaşması imzalamış ve ONUCA’nın süreci takibi gerçekleşmiştir. 1200 civarında personeli bulunan ONUCA, BM’nin barışı koruma faaliyetlerinin büyük başarı örnekleri arasında değerlendirilebilir. Nihai amacı, bölge ülkelerinin barış anlaşmasına uyumlarını denetleme olarak belirlenmiştir. Nitekim bölgedeki her ülkenin sınırlarında ONUCA gibi BM tabanlı alt kuvvetlerin de bulunduğu bilinmektedir. ONUCA’nın, ülkelerin demokratikleştirilmesi, silah kullanımını engelleme, self-determinasyon hakkını gereğiyle yerine getirme, toprak egemenliğine ve iç işlerine saygı gibi hususlarda Orta Amerika’daki barışı koordine ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Baranyi, 1995: 346-354).

BM müdahalesini gerektiren bir diğer bölge Batı Sahra olarak örneklendirilebilir. İspanya, 1880'lerin ortalarında bu topraklarda bir koloni kurmuştu. Bu koloni gerek BM gerek Afrika Birliği Örgütü (OAU) baskılarına rağmen 1976 yılına kadar ayakta kaldı. Bu yıllarda Batı Sahra; İspanya, Fas ve Moritanya arasında bir toprak ve işgal çatışmasına sahne oldu. BM tarafından alınan bölgenin self determinasyon hakkına yönelik kararlar, özellikle Fas ve Moritanya taraflarının çıkarlarıyla ters düştü ve gerilim tırmanmaya devam etti. Bu iki ülke bölge topraklarını gizli bir anlaşma ile paylaştı ve akabinde Fas kuzey cepheden, Moritanya ise güney kanadından Batı Sahra topraklarını işgal ettiler. 1976 yılında İspanya bölgeden resmen çekilmişti. Kendi topraklarında öldürülmeden iltica edebilen yerli halk çoğunlukla Cezayir sınırlarında örgütlendi ve bu bölgede bir direniş hareketi başlattı. Direnişe karşı BM ve uluslararası baskıların eşliğinde ilk olumlu yanıt Moritanya'dan geldi ve Ağustos 1979'da Cezayir Barış Anlaşması ile Batı Sahra'nın tarafsızlığını kabul etti. Takip eden süreç içerisinde gerek mali gerek askeri olarak Fas'ın yıpranması ile bölgede Batı Sahra'nın self determinasyon hakkına olan inanç arttı ve Sovyetler Birliği'nin dağıldığı yıllarda BMGK kararıyla bölgede 1991 yılında BM Batı Sahra Referandum Misyonu (United Nations Mission for the Referendum in Western Sahara, MINURSO) MINURSO yetkilendirildi. BMGK tarafından yetkilendirilen diğer örnekler gibi MINURSO da bölgenin demokratikleştirilmesi, barışın sağlanması ve Batı Sahra topraklarının silahtan arındırılması gibi noktalarda gerek bunları gerçekleştirme gerek bu durumların sürekliliğini sağlamada önemli bir aktör haline gelmiştir (Durch, 1993: 155-158).

BM tarafından bir diğer müdahale, 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali ve 2 Ağustos 1990 - 28 Şubat 1991 tarihleri arasındaki Körfez Savaşı sırasında gerçekleşmiştir. Ağustos ayında başlayan işgal, takip eden üç ay boyunca BMGK tarafından bölgeye yönelik onlarca karar alınmasına sebep olmuştur. Bu kararlar arasında belki de en önemlisi şüphesiz 678 numaralı olanıdır. BMGK aldığı bu karar ile Irak'ın 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'ten çıkmadığı durumda barışın sağlanması için BM müdahalesinin zorunlu olacağını açıklanmıştır. Irak bu kararı dikkate almayarak işgale devam etmiş, bunun üzerine BM bölgeye hava ve kara operasyonları düzenleyerek Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini sağlamıştır. Nitekim BM müdahalesi sonrasında Irak, BMGK kararlarına uyacağını taahhüt etmiş ve böylece bölgedeki operasyonlar sonlandırılmıştır. Bu durumun neticesinde Irak'ın askeri operasyonlarını durdurduğundan emin olmak ve Kuveyt'te barışın yeniden inşasını

sağlamak adına BMGK, 1991 yılında alınan bir kararla BM Irak-Kuveyt Gözlem Misyonu (United Nations Iraq – Kuwait Observation Mission, UNIKOM) grubunu kurmuştur. Ülkelerin arasındaki silahtan arındırılmış sınır bölgesindeki yönetim UNIKOM tarafından üstlenilmiştir. Her ne kadar bölgede kısmi bir barış sergilenmiş olsa da Irak, yaklaşık üç yıl sonra yeniden Kuveyt sınırlarını ihlal etmiş ve bölgedeki karışıklık yeniden alevlenmiştir. Taraflar arasındaki anlaşmazlıklar takribi on üç yıl sürmüş ve ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgali ile sonlanmıştır (Okur, 2008: 165-168).

Nitekim bu olay öncesinde ABD müdahalesi ile gelişen ve terörle mücadele çerçevesinde belki de ilk BM kararları arasında yer alan 11 Eylül Olayları da büyük dikkat çekmektedir. Bin Ladin liderliğindeki El-Kaide terör örgütü ABD'de dört uçağı kaçırarak, Dünya Ticaret Merkezi'ne (İkiz Kuleler), Pentagon'a ve Washington Hükümet Binası'na (bu uçak planlandığı gibi hükümet binasını vurmadan uçak içi karışıklıklar sebebiyle boş bir tarlaya düştü) saldırmıştır. BMGK, El-Kaide'nin Usama Bin Ladin liderliğinde yürüttüğü faaliyetleri göz önüne alarak Afganistan'dan emri verilen bu saldırıları terör çerçevesinde nitelendirmiştir. 28 Eylül 2001 tarihinde de BMGK Terörle Mücadele Komitesi'ni kurmuştur. Bununla birlikte teröre karşı mücadelede yürüttüğü faaliyetlerinde gerek sürecin uzaması gerek önleyici bir etki yaratma noktasında yetersiz kalması; ABD'nin müdahalesini tıpkı Irak olaylarında olduğu gibi gerektirdi ve 7 Ekim 2001'de ABD'nin Afganistan müdahalesi başladı. Nitekim bu noktada Bin Ladin'in yakalanması ve Afganistan'daki bahsi geçen terör örgütlerinin faaliyetlerinin sonlandırılması ile ülkede iç güvenlik ve barış nispeten koruma altına alınmıştır (Azarkan, 2008: 51).

Bir diğer örnek de BM'nin Mozambik'teki iç savaşa yönelik müdahalesidir. 1975 yılından Soğuk Savaş'ın sonlandığı 1991 yılına kadar geçen sürenin neredeyse tamamında Mozambik, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin el altından desteklediği bir iç savaş ile mücadele halindeydi. Bu iç savaş ve oluşturduğu tahribat 1992 yılına gelindiğinde son bulmuş ve taraflar müzakere masasına oturarak bir barış anlaşması imzalamıştı. Devamında barışın takibi ve koordinasyonu için BM başvurusunda bulunan Mozambik'te BMGK kararı ile BM Mozambik Operasyonu (United Nations Operations in Mozambique, ONUMOZ) güçleri yer aldı. Fakat BM nezdinde alınan karara rağmen bölgeye bu güçlerin konuşlanması aylar aldı.

Bu durum Mozambik topraklarında barışın tam anlamıyla tesisini ciddi oranda zora soktu. ONUMOZ görevi olan; bölgeyi demokratikleştirme, self determinasyon hakkının tesisi ve insani yardım paketlerini yardıma muhtaç bölge halklarına ulaştırma gibi hususlarda nispeten yavaş ilerledi ve Mozambik'te tam anlamıyla barış ancak 1995 yılında sağlanabildi (Hultman vd., 2014: 737).

BM müdahalesini gerektiren bir diğer kriz, Kamboçya topraklarında yaşanmıştır. 1953 yılında bağımsızlığını kazanan ülke, özellikle 1970'lere kadar krallık olarak yönetilmiştir. Fakat 1970 yılında askeri darbe gerçekleşmiş ve bu askeri yönetim, krallığın ideolojisinden farklı bir biçimde anti-komünist bir fikri benimsemiştir. Bu ideolojinin temellerinde ABD'nin Vietnam müdahaleleri ile ilişkili biçimde Soğuk Savaş'ın etkilerine rastlamak mümkündür. Nitekim askeri darbe sonrasında krallık üyelerinin Çin'e kaçması ve ideolojik ayrışma, Kamboçya topraklarında takribi beş yıl sürecek bir iç savaşı başlatmıştır. İç savaşın ve büyük bir katliamın neticesinde krallık galip gelmiş ve takip eden süreçte Kamboçya, 1978 yılında bu sefer Vietnam işgaline uğramıştır. Kuzey Vietnam'ın ABD'ye karşı sergilemiş olduğu askeri zafer ve Kamboçya işgali, ek olarak Güney Vietnam ile birleşmesi; bölgedeki başta Çin olmak üzere büyük güçler tarafından bir endişe kaynağı olmuştur. Nitekim Soğuk Savaş içerisinde Vietnam'ın Sovyetler Birliği tarafından desteklenmesi, Kamboçya'nın da ABD ile Çin tarafından destek bulması bölgede uzun yıllar süren bir karışıklığa zemin hazırlamıştır. Bu anlaşmazlık, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası bölgeye olan desteğini çekmesi ve Vietnam'ın bölgeden çekilerek barışa imza atması ile sonra ermiştir. BM'nin bölgeye 1991 yılında BM Kamboçya Barış Güçleri (United Nations Advance Mission in Cambodia, UNAMIC) ile müdahalesi de bu esnada başlamıştır. Barışın sürdürülebilirliğini koordine etmek üzerine faaliyetler yürüten UNAMIC, Ekim 1991'de gerek silahlı çatışmanın önüne geçmek gerek bölgeyi demokratikleştirmeyi sağlamak gibi hususlarda Kamboçya-Vietnam sınırlarında son derece kritik bir önem arz etmiştir ve ciddi oranda başarılı olmuştur (Amer, 1993: 213-223).

Yine benzer bir BMGK kararı Somali'deki iç savaşın sonlandırılması ve barışın tesisi için 1992 yılında alınmıştır. 1991 yılında ülkede şiddetli biçimde başlayan iç savaş, yüz binlerce insanın komşu ülkelere iltica etmesine sebebiyet vermiştir. Ek olarak Somali iç

savaşında siyasi istikrarsızlık, kıtlık ve kuraklık gibi nedenlerle yüz binlerce insan ya silahlı güçlerin elinden ya da açlıktan hayatını kaybetmiştir. Bu durumu kontrol altına almak adına BM ilk etapta bölgeye insani yardım paketleri göndermiştir. Fakat iç savaşın taraflarınca bu yardım paketlerine el konulmuş, yardım yerine ulaşamamıştır. Sonuç olarak BMGK aldığı bir karar ile BM Somali Operasyonu 1 (United Nations Operation in Somalia I, UNOSOM-I), ilerleyen tarihlerde ise BM Somali Operasyonu 2 (United Nations Operation in Somalia I, UNOSOM-II) kuvvetlerini yetkilendirerek bölgede barışı tesis etmeyi amaçlamıştır. Ancak bütün çabalara rağmen Yugoslavya topraklarında olduğu gibi bölgede de huzur uzun bir süre sağlanamamış, ABD'nin askeri müdahalesi ile Somali iç savaşında barış tabiri caiz ise zorlanmıştır. Nitekim bu müdahale ile kriz yatıştırılmış, ABD güçleri barışın koordinasyonunu UNOSOM-II aracılığı ile Birleşmiş Milletler'e devretmiştir (Jones vd., 2006: 83-85).

UNAMIC ve UNOSOM I-II görevlerine benzer bir diğer BMGK müdahalesi, yine 1991-1992 yıllarında Yugoslavya topraklarında yürütülmüştür. 1991 yılında Yugoslavya'nın parçalandığı tarihlerde bölgede Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu durum neticesinde bölgede yaşayan Sırlar, Yugoslavya askeri desteğini arkalarına alarak bu topraklarda bir iç savaş başlatmışlardır. Bunun üzerine BMGK alınan bir kararla iç karışıklığı bastırmaya ve halkların self determinasyon haklarını güvence altına almaya yönelik 1992-1995 yıllarında BM Önleyici Barış Gücü Kuvvetleri (United Nations Preventive Deployment Force, UNPREDEP) ekibini yetkilendirmiştir. Devamında iç savaşın Makedonya ve Bosna topraklarına da yayılması ile çeşitli destek kuvvetlerini görevlendiren BMGK, uzun yıllar bölgede barışı sağlayamamıştır. UNPROFOR, UNAMIC gibi bir başarı sergileyememiş ve Sırların acımasız saldırıları eşliğinde Srebrenica ve Zepa katliamları gerçekleşmiştir. Bölgede barış ancak ABD askeri müdahalesi sonrasında Sırların direnişi sonlandırması ile mümkün olmuş ve 1995 yılında Dayton Anlaşması imzalanarak bölge barışı sağlanmıştır. 9 Haziran 1999'da yaklaşık 80 günlük NATO operasyonları ardından Yugoslavya'nın Kosova'dan geri çekilmesini sağlayacak bir anlaşma daha imzalanmıştır. Böylelikle bölgede huzurun ve barışın tesisi adına BMGK, NATO kurumunun liderliğini üstleneceği yaklaşık 50.000 kişi kapasiteli Kosova Barış Gücü (KFOR) ekibini yetkilendirmiştir. Ayrıca Kosova'da sivil idareyi yetkilendirmek, bölgede demokrasiyi hâkim kılmak, organize suçlar, yolsuzluk ve taraflar arasındaki etnik önyargılar

ile mücadele etmek için BMGK kararı ile BM Kosova Geçici Yönetim Misyonu (United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, UNMIK) ekibi kurulmuştur (Jones vd., 2005: 27-28).

Konuya bir diğer örnek de BM'nin Mozambik'teki iç savaşa yönelik müdahalesidir. 1975 yılından Soğuk Savaş'ın sonladığı 1991 yılına kadar geçen sürenin neredeyse tamamında Mozambik, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin el altından desteklediği bir iç savaş ile mücadele halindeydi. Bu iç savaş ve oluşturduğu tahribat 1992 yılına gelindiğinde son bulmuş ve taraflar müzakere masasına oturarak bir barış anlaşması imzalamıştı. Devamında barışın takibi ve koordinasyonu için BM başvurusunda bulunan Mozambik'te BMGK kararı ile BM Mozambik Operasyonu (United Nations Operations in Mozambique, ONUMOZ) güçleri yer aldı. Fakat BM nezdinde alınan karara rağmen bölgeye bu güçlerin konuşlanması aylar aldı. Bu durum Mozambik topraklarında barışın tam anlamıyla tesisini ciddi oranda zora soktu. ONUMOZ görevi olan; bölgeyi demokratikleştirme, self determinasyon hakkının tesisi ve insani yardım paketlerini yardıma muhtaç bölge halklarına ulaştırma gibi hususlarda nispeten yavaş ilerledi ve Mozambik'te tam anlamıyla barış ancak 1995 yılında sağlanabildi (Hultman vd., 2014: 737).

Modern çağın belki de en korkunç katliam ve soykırım suçlarından biri Ruanda'da işlenmiştir. 1959 yılında bölgede ayaklanan Hutu halkı, Belçika sömürgeciliğinin bölgeden ayrılması ile Ruanda'da yönetimi ele geçirmişti. Uzun yıllardır sebebi kesin olarak çözülemeyen bir biçimde aralarında husumet olan Tutsi halkı ise, Hutu halkının yönetime geçmesi sonrasında ayaklanmış ve Ruanda iç savaşı başlamıştır. Bu kanlı vahşetin sonrasında Afrika Birliği Örgütü'nün arabuluculuğunu takiben taraflar arasında 1993'te barış anlaşması imzalanmış ve talepleri üzerine BM, Ruanda'da barışı koordine ve takip etmek adına bir misyon görevlendirmiştir. BM Ruanda Yardım Ekibi (United Nations Assistance Mission for Rwanda, UNAMIR) olarak bilinen bu güçler; 1994 yılında Ruanda Başkanı'nın suikasta uğraması sonucu Hutu-Tutsi geriliminin soykırım boyutuna ulaştığı bir vahşetle karşı karşıya kalmıştır. Gerek UNAMIR güçlerinin bölgeye isabetli müdahalelerde gecikmesi gerek taraflar arasındaki gerilimin suikast sonrası farklı bir boyuta taşması ile

Ruanda Soykırımı, BM faaliyetleri arasında belki de en büyük başarısızlıklar arasında değerlendirilmektedir (Rawson, 2012: 115-117).

Kosova’da ve Yugoslavya topraklarında yaşanan krize benzer ve belki de daha şiddetli bir diğer örnek 1990’ların sonunda Doğu Timor topraklarında yaşanmıştır. Bölgede büyük bir yıkıma sebebiyet veren kriz, Doğu Timor’un Endonezya ile birleşmesini amaçlayan silahlı bir grup militan tarafından başlatılmıştı. Bu topraklarda neredeyse tüm köyleri yıkıp yağmalayan militan güçler, birçok kişiyi gerek öldürerek gerek zorla topraklarından sürerek bölgeyi temizlemeyi amaçlıyordu. Bu durumun sonucunda da binlerce Doğu Timor vatandaşı ya Batı Timor’a ya da Orta Timor’un engebeli dağlarına kaçtı. 15 Eylül 1999’da BM tarafından yetkilendirilen uluslararası barış gücü olaylara müdahale ederek kısa sürede Doğu Timor’un kontrolünü eline geçirmiştir. BM tarafından bölgede oluşturulan Birleşmiş Milletler Geçici Yönetimi (United Nations Transitional Administration in East Timor, UNTAET) 25 Ekim 1999 – 20 Mayıs 2002 tarihleri arasında Doğu Timor bağımsızlığını elde edinceye dek geçiş sürecini yönetmiştir (Çınar, 2016: 97-98). Bu bağlamda UNTAET, Doğu Timor’da yargı problemini çözme başta olmak üzere gerek bölge halkının topraklarına geri dönüşü gerek bölgenin silahlı militan gruplardan arındırılarak barışa kavuşturulması gibi hususlarda BM tarafından yetkilendirilen başlıca aktör olarak faaliyetlerini yürütmüştür (Strohmeyer, 2001: 51-52).

BMGK kararı ile bir diğer güç, Haiti Cumhuriyeti’ndeki askeri darbe sonrasında yetkilendirilmiştir. Haiti’de uzun bir süre boyunca iktidarda olan tek adam yönetimi, 1990’da BM tarafından izlenilen demokratik bir seçimin sonucunda iktidardan düşmüştür. Yerine gelen yönetim ise ülkedeki askeri darbe sonrasında iktidarda tutunamamış ve Haiti’den sürgün edilmiştir. Bunun üzerine sürgün edilen Haiti Başbakanı’nın başvurusu ve ülkede kötüleşen siyasi ve sosyal durum üzerine bölgede BM müdahalesine alan açılmıştır. Nitekim BMGK koordinasyonunda petrol ve silah ambargolarının eşliğinde Haiti askeri yönetimi; sürgündeki Başbakan’ın ülkeye geri kabulünü onaylamıştır. Bunun üzerine BM uyguladığı ambargoları kaldırsa da takip eden süreç içerisinde BMGK tarafından yetkilendirilen güçlerin Haiti askeri yönetimi tarafından ülkeye girişinin kabul edilmemesi ve benzeri hususlar sonucunda gerilim uzun yıllar tırmanmaya devam etmiştir. Bunun

üzerine BMGK konu üzerine tekrar toplanarak barışın tesisi ve denetlenmesi üzerine BM Haiti Destek Güçleri'ni (United Nations Support Mission in Haiti, UNSMIH) daha geniş bir kapsamda yetkilendirmiştir. Ek olarak ABD güçleri tarafından da bölgede BM Haiti Barış Güçleri (United Nations Mission in Haiti, UNMIH) ve UNSMIH kuvvetlerine yapılan yardım ve iş birliği sonuçlarını ancak 1996-1997 yıllarında verebilmiş ve bölgede huzur nispeten sağlanmıştır (Kretchik, 2003: 394-398).

Kurulduğu 1945 yılından itibaren BM, yukarıda birçok örneği etraflıca verildiği üzere hemen hemen dünyanın tüm bölgelerinde barışı ve güvenliği temin etmek amacıyla çeşitli roller üstlenmiştir. Bunların birçoğu başarılı olmakla birlikte bazılarının da hüsrana uğratıldığı bilinmektedir. Ayrıca BM müdahalelerinde göreceli başarı örneklerinin de yadsınamaz derecede fazla olduğu, bunların başarılı olup olmadığı noktasında literatürde hala fikir ayrılıklarının bulunduğu da bilinmektedir. Nitekim BM müdahalelerinin nispeten yetersiz kaldığı durumlarda bu bölgelere ABD başta olmak üzere büyük güçlerin dahil olması; BM'nin göreceli başarılarının birer başarısızlık örneği olarak da değerlendirilebileceği iddiasını beslemektedir. Bu durumun sebebi aslında bir noktada askeri çatışmaların yine bir askeri çatışma ile zorlanarak çözülmesidir. Bu bağlamda çalışma kapsamında örnekleri zikredilen BM faaliyetlerini değerlendirmek ve örgütün kısmi başarısını irdelemek faydalı olacaktır.

3.3.2. Birleşmiş Milletler'in Göreceli Başarısı

Özellikle 2. Dünya Savaşı'nın 1945 yılında bitmesi ile 1991 yılında Soğuk Savaş'ın sonlandığı kırk altı yıllık dönemde; din, dil, ırk, toprak ve yönetim gibi hususlarda dünyanın hemen hemen her yerinde gerek bölgesel gerek toplumsal savaşlar gerçekleşmiştir. Bu savaşlar sadece konu olduğu topraklarda barış ve güvenliği tehlikeye sokmamış, aynı zamanda uluslararası gündem için de büyük bir soru işareti haline gelmiştir. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler, dünyanın çeşitli bölgelerinde güvenliği sağlamak, barışı yeniden tesis etmek ve sürekliliğini korumak adına barış gücü faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır. Bu BM faaliyetlerinin asli amacı, anlaşmazlığa veya savaşa konu olan bölgeye gidip çatışmaları savaşı durdurmak değildir. Barış gücü operasyonlarının amacı; ateşkes anlaşmalarına

yapıldıktan sonra tarafların bağı kalmalarını sağlamak, sıcak çatışma noktalarında tampon bölgeler oluşturmak, çatışmalardan etkilenen masum halka insani yardım paketleri tedarik etmek ve tarafların savaş ve çatışmaları yeniden canlandırmasını engellemek olarak özetlenebilir. BM nezdindeki barış gücü operasyonları fikri, özellikle Soğuk Savaş yıllarında küresel çapta güvenliğin kırılgan bir yapı arz ettiği bir atmosferde ortaya atılmıştır (Öztürk, 2017: 133-136).

Her ne kadar başarısız kaldığı bölgeler olsa da birçok açıdan değerlendirildiğinde bazı noktalarda kısmi bazı noktalarda ise tam anlamıyla başarılarının olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler kurumunun bu faaliyetlerini değerlendirirken savaşı sonlandırmaktan ziyade savaşı yatıştırmak amacını barışçıl yollarla götüğünü gözetmek daha doğru bir değerlendirme yapılmasını sağlayacaktır. BM güçlerinin amacı kısaca bölgede statükoyu sağlamaktır. Statükonun korunduğu şekliyle taraflar arası müzakerelerin devam etmesini amaçlar. Bununla birlikte savaşların yaşandığı bölgelerde savaşın halihazırda nispeten durduğu zamanda bölgede bir aktör olarak öne çıkması ile Birleşmiş Milletler, yürüttüğü barış gücü faaliyetlerinin başarılarının göreceli olarak okunmasına sebebiyet vermektedir. Ek olarak BMGK karar alma süreçlerinde daimî üyelerin sahip olduğu veto yetkisi de BM müdahalesini gerektirecek olan bölgelerde daimî üyelerin ilk olarak kendi çıkarlarını düşünmesine neden olmaktadır. Bu durum da BM barış güçleri faaliyetlerinin göreceli olarak okunduğu iddiasını desteklemektedir (Şahoğlu, 2023: 1).

BM tarafından yürütülen barış gücü faaliyetlerinin eleştirildiği en büyük nokta, barışı sağlamak adına gerçekleşen BM müdahalelerinin, savaşı sonlandırmak yerine savaşı kontrol altına almaya yönelik adımlar olmasıdır. Öte yandan, unutulmamalıdır ki bahsi geçen Barış Gücü Operasyonları ya Soğuk Savaş esnasında ya da başta Sovyetler Birliği ve Yugoslavya gibi sosyalist ülkeler dağıldıktan sonra yaşanan geçiş sürecinde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda 1950-2000 arası dönem itibarıyla BM operasyonları değerlendirilirse, gerçekleşmiş olan müdahalelerin genel olarak başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Birleşmiş Milletler, taraflar arasındaki anlaşmazlıklarda sübjektif bir yaklaşımdan uzak üçüncü bir taraf olarak objektif iyiliği amaçlamıştır. Bunun için de her ne kadar veto yetkisinin ülkelerin radikal çıkarlarına göre meydana getirdiği sonuçlar, göreceli kararlar ve

başarısız kalan örnekleri olsa da bölgelerde sivil halk için oluşturdukları silahtan arındırılmış tampon bölgeler gibi faaliyetleri ile kısmi başarı örnekleri sergilemiştir (Yılmaz, 2005: 18).

Lisa Hultman, Jacob Kathman ve Megan Shannon 2013 yılında yayınladıkları bir araştırmada, bölgesel çatışmalar ve iç savaşlardaki sivil yaşam kayıpları ile BMGK kararlarının ilgili bölgelerde yetkilendirdikleri asker ve polislerin sayısındaki ters orantıya dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda araştırmaya göre; anlaşmazlık bölgelerinde Birleşmiş Milletler ne kadar çok asker ve polis barındırmışsa ters orantılı olarak sivil ölümlerin o kadar azaldığı gözlemlenmiştir. Nicel verilerin de ortaya koyduğu üzere BM Barışı Koruma Operasyonları, üye devletlerden kolluk birliklerinin tedarik edilmesi ile işin ekonomik boyutu düşünüldüğünde de son derece ciddi bir mali yükü azaltmaktadır. Bu bağlamda BM bünyesinde askeri birlik oluşturmaktan ziyade, üye devletlerin askeri birliklerini BM mevzuatına uygun şekilde eğitmek daha doğru bir yaklaşımdır (Hultman vd., 2013: 888-889).

Birleşmiş Milletler tarafından yürütülen müdahaleler gerek operasyonların yönetiminde gerek mevzuatta gerekse de küresel karar alma süreçlerinde birtakım zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu zorluklardan kısaca bahsetmek gerekir ise ilk olarak barış gücü operasyonlarının yönetiminden bahsetmek uygun olacaktır. Bilindiği üzere BM bünyesinde doğrudan bir askeri birlik ya da kurum bulunmamaktadır. Bu sebeple barış güçleri operasyonlarındaki askerler genelde BM üyesi çeşitli ülkelerin kolluk kuvvetlerinden oluşturulmaktadır. Bu durum da bazen operasyonun gerçekleşeceği ülkede dil bariyeri oluşturabilmekte ve iletişim kopukluğuna sebebiyet verebilmektedir. Ek olarak askeri anlayışta ülkeden ülkeye az da olsa farklılık görülebildiği için bu durum barış güçleri arasında disiplinsizliğe neden olabilmektedir. Mevzuata göre gerek BM barış güçlerine katkıda bulunan ülkeler gerek ilgili krizin yaşandığı ev sahibi ülke bazen; ilgili anlaşmalara, olası çatışma kurallarına ve yetkilerine uymada başarısız kalabilmektedirler. Fikir birliğine varamadıkları bu uyumsuzluk, BM nezdinde nihai karar alma mekanizmaları ve yetkilendirme süreci ile çakıştığında bu durum ilgili bölgelere yollanan kolluk kuvvetlerinin etkinliğini sorgulanır hale getirmektedir. Bu duruma verilebilecek en uygun örnek 1990'larda Ruanda'daki barış gücü operasyonudur. Ruanda yönetimi tarafından BM

personelinin karadaki hareketlerinin kısıtlandığı görülmektedir. Ek olarak Ruanda yönetimi BM personelinin bölgeye yapmaya çalıştığı lojistik desteği de kısıtlamıştır. Bu durum yürütülen operasyonun ciddi bir başarısızlıkla sonuçlanmasında önemli paya sahiptir (Tuvdendarjaa, 2022: 3).

Bir diğer ve belki de en önemli sorunlardan biri daha önce de kısaca değinildiği üzere küresel güç dengelerinin BM içindeki yapısal yansıması ile alakalıdır. Bu durum özetle BMGK içinde veto yetkisinin, bu yetkiye sahip olan ülkelerin arasındaki çıkar çatışmaları doğrultusunda kullanılabilmesiyle açıklanabilir. BMGK bünyesinde beşi daimî olmak üzere toplamda on beş üye bulunmaktadır. Bu üyeler arasında daimî olanların veto yetkisine sahip olduğu bilinmektedir. Bu da BMGK çerçevesinde alınması planlanan bir kararın daimî üyeler olarak; ABD, İngiltere, Fransa, Rusya ve Çin tarafından reddedilebilmesine alan açmaktadır. Nitekim daimî üyeler arasındaki jeopolitik çıkar çatışmaları, sahip oldukları veto hakkının bir sonucu olarak; BM müdahalesini gerektirecek herhangi bir bölgede ayrıştıkları noktada krizin çözülmesini ciddi oranda sekteye uğratmaktadır. Ayrıca bu veto hakkı sorununun, literatürde BM kurumunun eşitlik ilkesini ihlal ettiği görüşü de yaygın biçimde görülmektedir (Dadaşova, 2018: 67).

1948 yılından 1990'a kadar BM kararları ile on sekiz barış gücü operasyonu yürütülmüştür. 1990 yılından itibaren Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasını takiben 2023 yılına kadar elli dört operasyon ile toplam olarak yetmiş iki operasyonun gerçekleştirildiği görülmektedir. Genel tabloya bakıldığında ve dönemin konjonktürü göz önüne alındığında bu operasyonların çoğunlukla başarılı olduğu görülmektedir (Sandler, 2017: 1876). Bununla birlikte BM barış gücü faaliyetlerinin daha üstün bir başarı sergilemesi için geliştirilmesi gerekmektedir. Nitekim Soğuk Savaş bittikten sonra ABD'nin İspanya Büyükelçiliği görevini üstlenmiş olan Richard Newton Gardner, BM barışı koruma faaliyetlerinin daha sağlam bir zemine oturtulması açısından 24 Ekim 1963 tarihinde on maddeden oluşan bir program geliştirmiştir. Bu on madde, BM içerisindeki kurumların geliştirilmesi ve henüz kurulmamış fakat kurulması gereken yapıların hayata geçirilmesi üzerinedir. Program sırasıyla;

- BM Genel Sekreteri'nin politik konumunun güçlendirilmesi,
- BM raportörler ve analizlerinin daha şeffaf şekilde ön planda tutulması,
- Uluslararası Adalet Divanı'nın yargı yetkisinin kuvvetlendirilmesi,
- Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun geliştirilmesi,
- BM Enstitüsü'nün kurulması,
- Barışı Koruma Operasyonları analizlerinin gerçekleştirilmesi ve hatalardan ders çıkartılması,
- BM Askeri Personel Birimi oluşturulması,
- BM üye ülkelerinin kolluk kuvvetlerinin BM mevzuatına göre eğitilmesi,
- BM gözlemci gruplarının geliştirilmesi,
- BM barış operasyonlarının finansal desteğinin artırılması

şeklinde başlıklandırılmıştır (Green, 1963: 33-35). Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra BM Barışı Koruma Operasyonları sayısında 1948-1990 arası dönemle kıyas yapıldığında gözlemlenen ciddi artış, aslında Gardner tarafından 1963 yılında geliştirilen programın yeteri kadar dikkate alınmadığının bir göstergesi olarak okunabilir. Bu durum da BM müdahalelerinin göreceli olarak yetersiz kaldığına yönelik iddiaları destekleyen başka bir fikir olarak değerlendirilebilir (Kertcher, 2012: 611).

21. yüzyıl şartlarında bile Gardner'in teklif ettiği program önemini korumaktadır. BM Barışı Koruma Operasyonları ile gerçekleştirilen birtakım müdahaleler, Hammarskjöld'un formüle ettiği üzere anlaşmazlığa taraf olan devletlerin rızası dışında da gerçekleşerek barışı zorlayıcı ve ABD gibi gelişmiş ülkelerin müdahalesini elzem kılan bir kimliğe bürünebilmektedir. Bu durumun ilk akla gelen örnekleri olarak Somali, Bosna, Kamboçya, Ruanda ve Haiti gösterilebilir. Bu tür operasyonlar "Rıza" ve "Tarafsızlık" ilkelerini baltalayan müdahale örnekleri olarak eleştirilmektedir (Nisar-ul-Haq, 2004: 45).

Gerek 20. yüzyıl öncesinde gerek iki dünya savaşı dönemlerinde gerekse de Soğuk Savaş yıllarında; uluslararası gündemi oluşturan konular, 21. yüzyıl ile kıyaslandığında gayet kısıtlı kalıyordu. Bu durumun doğal bir sonucu olarak ulus-devletler arası iletişim,

özellikle 1991’de Sovyetler Birliği dağıldıktan sonraki uluslararası sistem ile karşılaştırıldığında çok daha azdı. Devletler arasındaki anlaşmazlıkları gidermede belki de ilk başvurulacak çözüm yolu olarak savaş görülüyordu. Bununla birlikte Soğuk Savaş sonrası döneme bakıldığında savaşa başvurma hem ilkel bir yöntem olarak görülmeye başlandığı hem de uluslararası gündemi oluşturan konuların fazlaca çeşitlendiği görülmektedir (Arıkanoglu, 2016: 166). Bu bağlamda uluslararası bir yapı olarak Birleşmiş Milletler kurumunun üzerine inşa edildiği güvenlik anlayışının da çeşitlendiği görülmektedir. Açlık, yoksulluk, insan kaçakçılığı, göç ve iklim krizi gibi konular kurumun gündemini oluşturur hale gelmiştir. Her ne kadar bu ve benzeri konular gerek iki dünya savaşının yaşandığı dönemlerde gerekse Soğuk Savaş yıllarında da konuşuluyor olsa da özellikle Soğuk Savaş yılları bittikten sonra BM nezdinde klasik güvenlik anlayışından insani güvenlik anlayışına doğru bir değişimin yaşandığı görülmektedir. 20. Yüzyıla klasik güvenlik anlayışının damga vurmasının başlıca sebebi, küresel güvenlik açısından devletin özne olduğu konvansiyonel tehditlerin baskın olması, yüzyılın neredeyse tamamında savaşların gerek küresel çapta gerek bölgesel anlaşmazlık olarak engellenememesi ve sonlandırılmayışıdır. 20. yüzyıl ve öncesinde yaşanan krizler konvansiyonel tehdit olduğu için küresel güvenliği temin etme yönündeki çözüm çabaları da doğal olarak geleneksel güvenlik paradigması çerçevesinde gelişmiştir. Bu durum da gerek Milletler Cemiyeti’nin gerek Birleşmiş Milletler kurumunun güvenlik konseptini klasik çerçevede oluşturmaya sebebiyet vermiştir. Fakat küresel savaşlar, iç savaşlar ve diğer bölgesel anlaşmazlıklar 1991 sonrası dönemde “nispeten” azalmıştır. Öte yandan daha önceki dönemlerde görülmediği ölçekte ve çeşitte yerkürenin tümünü ve tüm insanlığı etkileyebilecek yeni güvenlik tehditleri ortaya çıkmıştır. Bu durumun ışığında BM’nin güvenlik anlayışında da klasik güvenlik yaklaşımından insani güvenlik anlayışına doğru bir değişim süreci yaşanmıştır. İnsani Güvenlik konsepti veya İnsani Müdahale fikirlerine geçiş ve BM’nin küresel güvenliğe dair gündemindeki çeşitlenme, en açık olarak Birleşmiş Milletler küresel iklim politikaları üzerinden okunabilir. Bu bağlamda örgütün küresel ısınma ve iklim değişikliği üzerine faaliyetlerini incelemek, güvenlik algısındaki çeşitlenmeyi daha iyi anlamak adına son derece kritik bir önem arz etmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İNSANİ GÜVENLİK ANLAYIŞINA DOĞRU: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İKLİM VE ÇEVRE POLİTİKALARI

1. Dünya Savaşı sonrasında küresel güvenliğin ön plana çıkmasıyla ulus-devletler; benzeri bir yıkımın tekrarlanmaması adına uluslararası bir örgütün gerekliliği hususunda mutabık kalmış, nitekim bu doğrultuda Milletler Cemiyeti kurulmuştur. Fakat cemiyet amacını yerine getirmede başarısız olmuş ve 2. Dünya Savaşı'nın çıkmasını engelleyememiştir. Takip eden süreç içerisinde ise aynı amaç üzerine Birleşmiş Milletler kurulmuş ve tıpkı Milletler Cemiyeti gibi klasik güvenlik anlayışına dayalı olarak faaliyet yürütmüştür. Soğuk Savaş'ın Sıcak Savaş boyutuna taşmasını engellemek adına Birleşmiş Milletler'in; dördüncü bölümde açıkça ifade edildiği üzere bölgesel savaşlar, toprak anlaşmazlıkları, iç savaşlar ve benzeri çatışmalarda dönemin konjonktürünün etkisiyle klasik güvenlik kalıplarından dışarı çıkamadığını söylemek pek de yanlış olmaz. Bununla birlikte Birleşmiş Milletler, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ve Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra güvenlik sorunlarının çeşitlenmesi ve çevre sorunlarının gezegen için küresel bir tehdide dönüşmeye başlaması ile çevreci hareket, oluşum ve STK'ların da etkisiyle iklim ve çevre politikalarını gündemine dahil etmiştir.

Bu bölümde; ciddi bir ekolojik tehdit olarak karşımıza çıkan iklim değişikliği sorununa karşı, Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altında üretilen çevre politikaları incelenecek ve bu politikaların BM'deki değişen güvenlik anlayışının bir sonucu olduğu öne sürülecektir. Bu bağlamda öncelikle güvenlik tehditlerinin çoğullaşması ile geleneksel güvenlik anlayışından insani güvenlik anlayışına doğru değişen yaklaşımlar irdelenecek ve çevre sorunlarının artışına paralel olarak çevre güvenliği bilincinin yaygınlaşmasına değinilecektir. Bu bilincin yaygınlaşmasında çevreci hareket ve STK'ların rolü incelenecek ve BM'nin güvenlik yaklaşımındaki değişimde bu oluşumların rolü değerlendirilecektir. Akabinde BM'nin gezegenin yüz yüze olduğu akut sorunlara karşı geliştirdiği iklim ve çevre politikaları açıklanacak, BM bünyesinde atılan somut adımlar olan zirveler ve anlaşmalara yer verilecek ve örgütün güvenlik yaklaşımında çevre sorunlarını da küresel bir tehdit olarak değerlendiren insani güvenlik anlayışına doğru değişimi irdelenecektir. Bu bağlamda ilk

olarak BM nezdinde klasik güvenlik konseptinden insani güvenlik konseptine geçişi gerektiren güvenlik tehditlerindeki çeşitlenmeye açıklık getirmek son derece faydalı bir yaklaşım olacaktır.

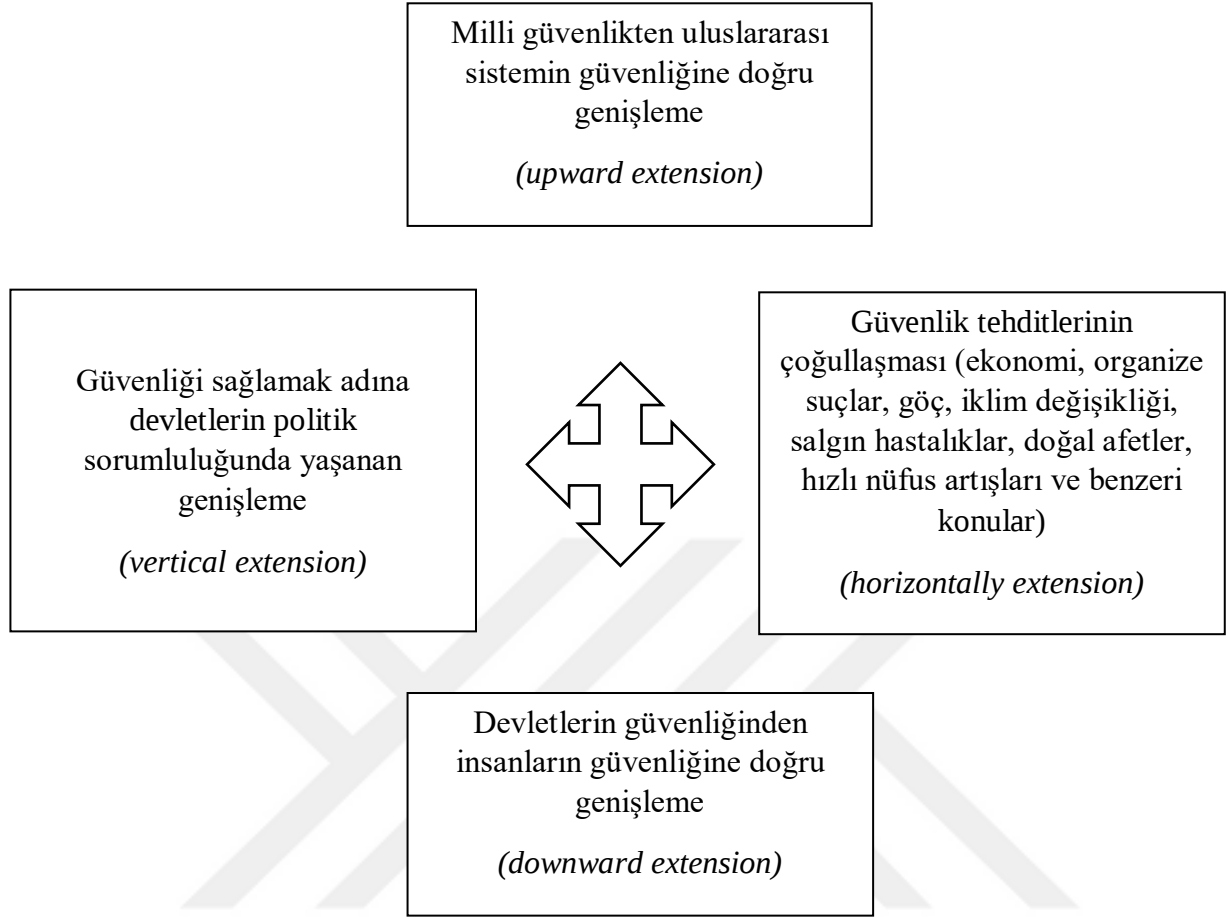
4.1. Güvenlik Tehditlerinin Çoğullaşması

Güvenlik kavramı genel kapsamda, antik dönemlerden modern zamanlara kadar; bir ulusa karşı başka bir ulustan kaynaklanan ve en az bir askeri unsuru içeren tehdide karşı sağlanması gereken durum olarak tanım bulmuştur (Craig, 2007: 25). Bu ve minvalindeki güvenlik yaklaşımları klasik güvenlik tanımlamaları olarak gelişmiş, ulus-devletlerin karşılaştıkları tehditlere yönelik güvenlik eylemleri de 21. Yüzyıla kadar bu çerçevede süregelmiştir. Bununla birlikte Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte barışçıl ve sorunlardan arındırılmış yeni dünya düzenin oluşturulmasına yönelik beklentiler karşılanamamış, klasik güvenlik tehditlerinin yanına yenileri eklenmiş, bu sebeple klasik güvenlik yaklaşımları uluslararası sistemde yavaş yavaş terk edilmeye başlanmış ve insani güvenlik konsepti popüler hale gelmiştir. Bunun başlıca sebebi küreselleşmenin etkisiyle güvenlik tehditlerinin çeşitlenmesi ve bu çeşitlenmeye adaptasyon sağlamaya yönelik olarak devletlerin güvenlik anlayışlarında klasik yaklaşımları terk etmeye başlamasıdır. Bu bağlamda küreselleşme, güvenlik algısındaki çeşitlenmeyi Birleşmiş Milletler gibi ulusüstü kurumlara da zorunlu kılmış, böylelikle devletlerin çıkarlarını baz alan uluslararası sistemden insanların çıkarlarını baz alan uluslararası sisteme doğru bir dönüşümün ayak sesleri duyulmaya başlamıştır. Özellikle 1970 ve sonrası konjonktürde küreselleşme; güvenlik tehditlerinin çeşitlenmesine neden olmuş, bu durum ışığında yeni güvenlik yöntemleri oluşmaya başlamıştır. Küreselleşme; bir taraftan insan yaşamına refah ve özgürlük sunarken bir taraftan da açlık ve sefaleti destekleyen adaletsiz bir uluslararası sisteme yol açmıştır. Bu durum hem tehdit olarak algılanan olguların neler olduğuna dair fikirleri hem de bu tehditlere karşı alınabilecek önlemleri çeşitlendirmiştir. (Kanat ve Aktel, 2019: 88).

21. yüzyılda etkileri her zamankinden daha fazla hissedilir hale gelen teknolojik ilerleme, iletişim ve ulaşım seçeneklerinin hızla çeşitlenmesi; klasik güvenlik tehditlerinden bağımsız yeni ve daha etkili tehditlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim Soğuk

Savaş sonrası dönemde yeni dünya düzeninin şekillenmesinde bilinen güvenlik yaklaşımlarından çok daha farklı, insanı merkeze koyan yeni bir güvenlik konseptine ihtiyaç duyulmuştur. Yeni dünya düzeninde ülkeler ve vatandaşlarına karşı tehditlerde başı çeken konu, devletler arası savaş ve bu ülkelerin askeri birlikleri değildir. Ekonomik krizler, organize suçlar, kaçakçılık, göç, iklim değişikliği, ambargolar, salgın hastalıklar, doğal afetler, etnik ve dini çatışmalar, hızlı nüfus artışları ve benzeri konular gerek ulus-devletler gerek ulusüstü kurumlar tarafından güvenlik tehditlerinde küresel savaşlar kadar önemli hale gelmiştir. Bu durum, Soğuk Savaş'ın bitmesini takiben hem yeni bir savunma ihtiyacına alan açmış hem de bu ihtiyaca sebep olan nedenleri değiştirmiştir (Aksu ve Turhan, 2012: 70).

İngiliz tarihçisi Emma Georgina Rothschild; 1995 yılında yayınladığı “*What is Security?*” adlı makalesinde güvenlik kavramının genişleme boyutlarını ele almıştır. Ele aldığı bu boyutlar bir şekil üzerinde rahatlıkla görülebilmektedir. Rothschild’a göre güvenlik kavramının uğradığı genişleme aşağıdaki gibidir;

Şekil 3. Emma Rothschild ve Güvenlik Kavramının Genişleme Boyutları (Rothschild, 1995: 55).

1970 ve sonrası dönemde ulus-devletler; ekonomik krizler, petrol krizleri, iklim krizi ve enerji krizi gibi sorunlarla karşı karşıya kalmış, bu küresel güvenlik tehditlerine karşı olarak küresel güvenlik politikalarını benimsemeye başlamıştır. Özellikle klasik güvenlik yaklaşımlarının bu ve benzeri sorunları çözmede yetersiz kalmasıyla uluslararası sistemde güvenlik kavramı ve tehditleri yeniden değerlendirilmiştir. Nitekim bu değerlendirmeler ile güvenlik kavramı Şekil 3'te bir örneği görüldüğü üzere genişlemiştir. Birleşmiş Milletler kurumunun 1994 yılında yayınladığı BM İnsani Gelişme Raporu'nda insan güvenliğine tehdit oluşturan unsurlarla mücadele yedi farklı kategoride ele alınmıştır. Bunlar; Ekonomik Güvenlik, Gıda Güvenliği, Sağlık Güvenliği, Çevre Güvenliği, Kişisel Güvenlik, Toplum Güvenliği ve Politik Güvenlik olarak sıralanmıştır (United Nations, 1994: 24-33). Bu

güvenlik çeşitlerini kısaca açıklamak gerekir ise Ekonomik Güvenlik kavramı; maddi karşılığının alınabildiği şartlar ile garanti bir gelire sahip olmak ve bunu elde edemeyen kesimlere gelir sağlamaya yönelik bir güvenlik ağı oluşturmanın çerçevesini çizmektedir. Gıda Güvenliği; insan sağlığı için kritik önem arz eden gıdaya fiziksel ve ekonomik erişim güvenliğini ifade etmektedir. Sağlık Güvenliği, tıbbi hizmetlere erişim ve gıda ile çevre güvenliğiyle bağlantılı hastalıklara karşı mücadeleyi kapsamaktadır. Çevre Güvenliği; iklim değişikliği, ormansızlaşma, ekosisteme verilen tahribat, çölleşme ve kuraklık tehditleri ile mücadeleyi içermektedir. Kişisel Güvenlik, fiziksel şiddet yollarından kaynaklanan tehditleri ele almaktadır. Toplum Güvenliği ise kişilerin bir topluluk olarak hissettikleri kimlik ve aidiyet gibi değerleri koruma altına almaya yönelik güvenlik çerçevesini ifade etmektedir. Son olarak Politik Güvenlik kavramı ise, özgürlüklerin temel insan haklarına saygılı ve demokratik bir şekilde yürütülmesine engel olan siyasi yaklaşımlara karşı ifadeleri kapsamaktadır (Hamourtziadou, 2019: 122).

2004 yılında yine BM tarafından yayınlanan “*Daha Güvenli Bir Dünya: Ortak Sorumluluğumuz*” adlı rapor, güvenlik tehditlerinin çoğullaştığının ve bu durumun BM tarafından ciddiye alınarak ele alındığının bir başka kanıtı olarak değerlendirilebilir. Bu rapor, BMGK karar alma süreçlerine tavsiye niteliği taşımaktadır. Büyük bir bölümü kolektif güvenlik sorunlarının ana kaynakları ve bunların çözüm önerilerine ayrılan raporda uluslararası güvenlik tehdidi; büyük ölçeklerde ölüme sebebiyet veren, insanların yaşam şansını azaltan ve yaşam kalitesini büyük ölçekte olumsuz etkileyen olaylar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda rapor, güvenlik tehditleri için altı farklı tehlike kümesi belirlemiştir. Bu tehlike kümesinde ilk olarak “Ekonomik ve Sosyal Tehditler” ön plana çıkmaktadır. Genel olarak bu kategori; yoksulluk, bulaşıcı hastalıklar ve iklim değişikliği gibi sorunları kapsamaktadır. Bir diğer tehlike, klasik güvenlik anlayışına belki de en çok oturan “Devletlerarası Çatışmalar” olarak belirlenmiştir. Üçüncü kategori iç savaş, soykırım ve benzeri krizleri tanımlamak üzere “İç Çatışmalar” olarak ifade edilmiştir. Dördüncü olarak “KBRN Maddeler” (Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer) ve oluşturma potansiyeli taşıdıkları güvenlik tehditleri anılmaktadır. Beşinci olarak, “Terörizm” ve son olarak da “Uluslararası Organize Suçlar” dünyanın karşı karşıya kaldığı en önemli güvenlik tehditleri olarak değerlendirilmektedir (United Nations, 2005: 595).

Hollanda Uluslararası İlişkiler Enstitüsü (Clingendael), dünyanın çeşitli bölgelerinde yüzlerce güvenlik uzmanıyla birlikte yaptığı çalışma anketinde yeni güvenlik tehditlerinin neler olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmaya göre; Terörizm, Göç, İklim, Serbest Ticaret (ABD'nin olası gümrük vergileri oranlarının AB ülkelerinin ekonomisini olumsuz etkileyebilme tehdidi) ve KBRN Maddeler modern toplumun karşı karşıya kaldığı yeni güvenlik tehditleri olarak listelenmiştir (The Hague Centre for Strategic Studies, 2017: 1).

Tarihsel arka planı incelendiğinde güvenlik tehditleri ve bu tehditlere karşı olan çözümlerin son derece ilkel bir çerçevede gerçekleştiği görülmektedir. Roma, Pers ve Hun İmparatorlukları gibi emperyal dönemlerin ilk akla gelen örnekleri yayılmacılık stratejilerini ve savaşları, varoluşlarının vazgeçilmezi olarak görmüştür. Bu yayılmacı ideoloji ve savaşlar, beraberinde barış ve ateşkes anlaşmalarını da getirerek uluslararası sistemde güvenlik tehdidinin ne olduğuna ve çözümünün nasıl olacağına dair ilk izlenimleri oluşturmaya başlamıştır. Bu bağlamda her ne kadar güvenlik kavramının teorik tezahürleri Sümerler ile milattan öncesine kadar götürülebilse de ilk pratik örneğine yine milattan önce Hititler ile rastlamak mümkündür. Mısırlılar ve Hititler arasındaki savaş ve anlaşmazlıkların, tarihteki ilk yazılı anlaşma olan Kadeş Anlaşması ile çözüme kavuşturulduğu bilinmektedir. Fakat bu tarihlerden neredeyse 20. Yüzyılın son on yılına kadar güvenlik kavramı sadece savaşlar, yayılmacılık ve sömürgecilik gibi klasik tehditlere karşı klasik çözümler olarak cereyan etmiştir. Bu bağlamda özellikle Batı uygarlıkları, sömürgeciliği kendi topraklarında tükenme tehlikesi ile karşı karşıya kalan kaynakların yeniden tesisi için bir çözüm yolu olarak görmüş, böylelikle keşfettikleri topraklarda gerek iç savaşları gerek dini ve etnik çatışmaları beraberlerinde getirmiştir. Bu durum asırlar boyunca devam ederek iki küresel savaşın yaşanmasına sebep olmuştur. Nitekim etnik ve dini çatışmalar, politik ve yönetsel ayrışmalar, toprak anlaşmazlıkları ve kaynak yönetimi gibi krizler Soğuk Savaş esnasında ve bittikten sonra ciddi oranda artmış ve haliyle klasik zorluklar klasik çözümleri beraberinde getirmiştir. 1970 sonrasına gelindiğinde ise güvenlik tehditlerindeki çeşitlenme başlamış; iklim değişikliği, petrol krizi, ekonomik krizler, organize suçlar, kaçakçılık, siber saldırılar, kimyasal suçlar ve benzeri birçok alan güvenlik tehdidi olarak algılanmaya başlamıştır (Bakan ve Şahin, 2018: 136-138). Klasik güvenlik konseptinden insani güvenlik konseptine geçiş aşamasında insan yaşamı ön planda tutulmuş; radikal anlamda insani güvenlik konseptine geçişi takiben insan onurunu hiçe sayacak olaylar da uluslararası karar

alma süreçlerinde gözetilen bir güvenlik tehdidi olarak görülmeye başlamıştır. Bu noktada insan hakları, kadın hakları ve çocuk haklarının ihlali ile cinsiyet eşitsizliği de literatürde güvenlik tehditlerine örnek olarak görülmektedir (Taylor, 2004: 65).

Hegemon güç olma arzusu ve bölgesel savaşlar gibi geleneksel güvenlik tehditleri süreç içerisinde devam ederken 11 Eylül 2001 tarihinde yaşanan terör olayları, Covid-19 Pandemisi ile bir örneği yaşanan küresel salgınlar, Asya kıtasında meydana gelen tsunami ve benzeri iklim değişikliği etkileri; klasik tanımlamalarda yer bulmayan yeni sorunlar olarak baş göstermiştir. Bu örnekler ve niceleri, daha belirgin hale gelmelerini takiben insan yaşamında ve gelişiminde bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda küresel bir kaygı konusu haline gelen yeni tehditler; küresel karar almayı gerektirmiş, bu ve benzeri krizler ortak kaygı konusu haline gelmiştir (Guangkai, 2007: 101). Nitekim, “klasik güvenlik tehditleri klasik güvenlik çözümlerini gerektirir” anlayışı, güvenlik tehditlerinin çoğullaşması ile yerini “yeni güvenlik tehditleri yeni çözümler gerektirir” fikrine devrederek 21. yüzyılda İnsani Güvenlik Konsepti ve İnsani Müdahale yaklaşımlarının gelişmesine yol açmıştır.

Aslında yeni bir sorun olmasa da önleyici politikaların uluslararası düzlemde yakın tarihte alınmaya başlandığı en önemli sorun şüphesiz “İklim Değişikliği” ve mevcut etkileridir. Çevre güvenliğinin tesis edilmesine yönelik en büyük tehdit olarak uluslararası sistemde gündeme alınan iklim değişikliği, tüm dünya ülkelerinde etkilerini göstermesiyle genel kabul gören bir güvenlik tehdididir. 2007 yılında BMGK üyeleri iklim değişikliğine yönelik güvenlik müzakerelerinde, bu krizin meydana getirdiği güvenlik endişelerini özetlemiştir. Nitekim bu müzakere sürecinde ortaya sunulan bulgular 2009 yılında BM Genel Kurulu tarafından onaylanmıştır. Onaylanan bulgulara göre iklim krizinin; ulusal istikrarsızlıklar, sınır çatışmaları ve 1994 yılında yayınlanan BM İnsani Gelişim Raporu’nda ele alınan diğer tüm güvenlik alanlarını tehdit edeceği gözlemlenmiştir (Mabey vd., 2011: 17-18). Bu sebeple böylesine önemli bir güvenlik tehdidinin incelenmesi ve Birleşmiş Milletler düzeyinde alınan kararların değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmamızın bu bölümünde ilk olarak dünyada çevre bilincinin gelişimini açıklamak ve toplumsal hareketlerin etkisine değinmek önem arz etmektedir.

4.2. Çevre Güvenliği Bilincinin Gelişimi

Yeşil politikaların ve çevreci hareketlerin kökeni üç evre olarak incelendiğinde ilk aşama, 1866 yılında Alman zoolog Ernst Haeckel tarafından dile getirilmiş “ekoloji” terimine ve bilimine dayanmaktadır (Bozkır, 2018: 58). Bu noktada *oikos* yani aile kavramına ciddi bir atıf görülmektedir. Bunun sebebi ekoloji kelimesinin Latince *oikos* ve bilim anlamına gelen *logia/logos* kavramlarının kombinasyonu şeklinde ortaya çıkmasıdır (Bozkır, 2018: 58). Bu bağlamda ekolojinin sivil toplum ile ilişkilendirildiği açıkça görülmektedir.

Her ne kadar ortaya çıktığı dönemde; hayvanların gerek doğal gerekse yapay çevreleri ile tüm ilişkilerini konu alan bir ifade olsa da ekoloji terimi, zaman içinde genişleme yaşamış ve yeşil politika ile çevreci hareketlerin çıkış noktası olarak görülmüştür. Nitekim ekolojizm ve yeşil siyaset gibi fikirler, sanayileşmenin ve kentleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan çevre kirliliği, hızlı ve aşırı kaynak tüketimi ve hızlı nüfus artışı ile özellikle 19. yüzyıl son çeyreği ve 20. yüzyılda ciddi oranda derinlik kazanmıştır. Burada özellikle ekolojizm ve çevreci fikir arasındaki bir ayrıma parantez açmak gerekir. Ekolojizm, insan ve doğa arasındaki bağıntıyı açıklamaya çalışan liberalizm ve sosyalizm gibi fikir akımlarına eleştiri getiren bir düşüncedir. Bu bağlamda insan-doğa ilişkisini sosyo-ekonomik düzlem üzerinden yeniden tanımlamaya çalışmaktadır (Kılıç, 2013: 226). Ekolojizm gerek sosyal gerek siyasal çerçevede iklim ve çevrenin muhafaza edilmesi açısından radikal fikirleri desteklemektedir. Çevreci fikir ise daha yumuşak bir perspektifle radikal yaklaşımlardan ziyade gerekli önlemlerin ve sorumlulukların alındığı bir ilerleme fikrini desteklemektedir. İspanyol sosyolog Manuel Castells’e göre çevreci hareketlerin odak noktası; egemen kişi ya da kurumların yani otoritelerin, gerçekleştirdikleri faaliyetler ve politikalar ile iklim ve çevreye verdikleri hasarı gün yüzüne çıkarmaktır. Ayrıca çevreci hareketler veya çevreci fikirler, iklim ve çevreye zararlı bu faaliyetleri önleme kaygısı da gütmektedirler (Mavi, 2021: 121).

Bu noktada iddiayı beslemek ve daha iyi idrak edebilmek adına bir örnek verilebilir. Ekolojizm hava kirliliğini tetikleyecek herhangi bir fabrika inşasını kabul etmezken, çevreci fikir fabrika bacalarına temiz hava filtreleri takılması gerektiğini savunmaktadır (Bozkır, 2018: 58). Bu bağlamda değerlendirecek olursak, yeşil siyaseti destekleyen siyasi partilerin ya da çevreci STK'ların ekolojizm temelli olmaktan ziyade çevreci bir anlayışa dayandırıldıklarını söylemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Fabrikaların kurulmasına karşı değil, bacalarına temiz hava filtresi sistemleri kurulmamasına karşıdır.

İkinci aşama 1940 yılı ve sonrasında ilgili kavramın sadece bilimsel olarak değil toplumsal olarak da anlam genişlemesi yaşadığı bir kırılma dönemidir. 1940'lardaki ikinci kırılma anı ile ekoloji, kavramsal genişleme ve çevre sorunlarının türemesiyle tepkisel bir boyuta kavuşmuştur. Fakat gerek II. Dünya Savaşı konjonktürünün gerek dünya genelindeki siyasal ve toplumsal sıkıntıların, iklim ve çevre sorunlarını arka plana attığını söylemek pek de yanlış olmaz. Bu dönemde seyrek de olsa birtakım çevreci hareketlerin "kıpırdadığı" söylenebilir. Fakat çevreci hareketlerin birinci aşamasındaki varlığının daha hissedilebilir olduğu görülmektedir. Nitekim ikinci evredeki etki kaybı, bir sonraki yani üçüncü aşamada başlamış ve modern çevreci hareketlerin temeli atılmıştır.

Son olarak üçüncü kırılma anı ile çevreci hareketler, 1968 Mayıs'ı ve devamında cereyan eden her türden otoriteye karşı direnişi amaçlayan öğrenci eylemlerini ve ayaklanmalarını takiben siyasal düzlem içerisinde yerini bulmuştur (Ceritli, 1998: 256-257). 1960-1970'li yıllar ile başlayan çevresel hareketler ilk olarak toplumsal hareket kimliği taşımıştır. Çevreci hareketlerin dönemin konjonktürünün de etkisiyle kısa sürede siyasallaşmasıyla ilk siyasal partiler kurulmaya başlamıştır. Dünya'da ilk yeşil parti, Yeni Zelanda'da 1972 yılında kurulmuştur. Siyasal parti örnekleri olarak çevre endişelerinin zaman içerisinde artması ile 1973 İngiltere Yeşil Partisi (1987 öncesi orijinal isminin Türkçe tercümesi ile Halk Partisi), Galler Yeşil Partisi ve 1987 Alman Yeşil Partisi gibi çevreci siyasi partiler ve nice örnek gösterilebilir (Heywood, 2015b: 218). 1970-1980 aralığında Avusturya Yeşil Partileri, Belçika'da *Agalev* ve *Ecolo* Partileri, Finlandiya Yeşil Partisi, Fransa'da Yeşiller Partisi, İrlanda'da Ekoloji Partisi, İtalya'da *The Green Lists*, Lüksemburg'da Yeşiller, Hollanda'da *The Green Progressive Accord* ve İsveç'te İsveç Yeşil

Partisi; Avrupa'daki çevreci hareketlerin siyasallaştığı örnekler olarak sunulabilir (Bomberg, 2005: 177-184).

Özellikle ABD, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde kurulan çevreci oluşumlar ile yeşil partiler, çevreci hareketlerin kamuoyu nezdinde önemini vurgulamaktadır. İngiltere'de kurulan çevreci STK'lara örnek vermek gerekir ise 1865 yılında kurulan *British Commons, Open Spaces and Footpaths Preservation of Society* ve 1889 yılında kurulan *Royal Society for the Protection of Birds* örgütü konu üzerine faaliyet yürütmüş ilk örnekler arasındadır. Ayrıca ABD'de 1892 yılında John Muir'in kuruculuğunu üstlendiği Sierra Club ve 1905 yılında ABD'de ornitolojistler tarafından kurulan *National Audubon Society*, çevreci STK'ların oluşumunda ABD'de ilk örnekler olarak sıralanabilir (Duru, 1995: 20-25). Bunlar ve benzerleri çevreci STK'ların artış göstermesi, çevreye karşı duyarlılığı derinleştirmiştir. Alman Yeşil Partisi üzerinden çevreci hareketlerin siyasallaştığı bölgelere bir başka örnek verilebilir. Bu bağlamda Parti'nin üç temel konu üzerine inşa edildiği görülmektedir. Bunlar sırasıyla; gezegendeki tükenen kaynak problemi, bu duruma bağlı olarak tetiklenen atık sorunsalı ve çevre sorununun ortaya çıkmasının ahlaki açıdan etik dışı olduğu düşüncesidir. Alman Yeşil Partisi'nin görüşleri büyük oranda 1972 yılında yayınlanan "Roma Kulübü'nün Raporu"na dayanmaktadır. Söz konusu raporda hızlı nüfus artışı, sanayileşme, teknolojinin yükselişi, kirlilik sorunu ve gıda gibi kaynakların hızlı tükenişi ile diğer ilgili krizlerin etkisinin sonucunda; dünya üzerinde bulunan petrol rezervlerinin 1992 yılına gelindiğinde bitebileceği iddiası ortaya atılmıştır. Bu iddia, 1972 yılında büyük ses getirmiş ve çevreci hareket temelli yeşil partilerin oluşmaya başladığı, bir başka deyiş ile çevreci hareketlerin siyasallaştığı bir dönemi başlatmıştır (Üste, 2015: 41).

Çevreci hareketler, antroposentrik bir yaklaşımdan ziyade ekosentrik bir çerçeveye dayanmaktadır. Başlangıç itibariyle daha radikal bir yaklaşıma sahip olan bu hareketler süreç içerisinde endüstriyelleşme ve büyüme karşıtlığından uzaklaşmış; sürdürülebilir kalkınma, iklim değişikliği, kuraklık, çölleşme, hızlı nüfus artışı, biyolojik çeşitlilikte gözlemlenen nicel azalış gibi konuları gündeme taşımıştır. Bu bağlamda çevreci hareketlerin, modern anlamda yukarıda bahsi geçen sorunlara bir tepki olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Balkaya, 2014: 46). Bu tepkinin bir sonucu olarak sadece politik ve sivil toplum değil aynı zamanda

iş dünyasının bazı kesimleri de etkilenecek yeşil yönetim fikrini yavaş yavaş gündemlerine almaya başlamıştır. Artan iklim ve çevre krizi etkilerine bağlı olarak çevre bilinci iş dünyasında da hissedilir hale gelmiştir. Bu bağlamda çevre merkezli yönetim, iş dünyasında da etkilerini göstermeye başlamıştır. Bu duruma örnek vermek gerekir ise bazı şirketlerde enerji tüketiminin azaltıldığı, atık ve su tüketiminin asgari düzeye indirildiği, yenilenebilir kaynaklara yönelindiği, çevre bilincinin gündeme alındığı ve yeşil düşünceye uygun çalışma ortamı inşa edilmeye çalışıldığı görülmektedir (Doğan, 2022: 385-483).

Kapitalist sistemin küreselleşmesini ve yaygınlaşmasını takiben iklim ve çevre sorunlarının etkisinin de şiddetlendiği ve zararlı sonuçlar doğurmaya başladığı söylenilebilir. Nitekim özellikle Sanayi Devrimi sonrasına bakıldığında iklim ve çevre sorunlarına karşı olan ilginin arttığı gözlemlenebilmektedir. Kapitalist yaklaşımların yaygınlaşması ve endüstriyelleşmenin yükselişi ile tüketim ciddi oranda artmıştır. Bu noktada üretim kaynakları ile tüketim arasındaki ters orantı olduğu göz önüne alınırsa “daha fazlasına” olan talebin iklim ve çevre krizlerini tetiklediği söylenebilir. Nitekim İngiliz demograf ve iktisadi teorisyen Thomas Robert Malthus hızlı nüfus artışı üzerine yaptığı bir değerlendirmede; dünyadaki üretim kaynakları ile hızlı nüfus artışı arasında dengesizlik olduğuna, bu sebeple nüfus artışının sınırlandırılması gerektiğine işaret etmiştir (Savaş, 2007). Amerikan sosyolog John Bellamy Foster; insanların doğayı ve çevreyi içini açacakları bir kaynak olmaktan daha çok atıklarını dökecek bir bulaşık çukuru niteliğinde gördüklerini ifade etmektedir (Foster, 1999). Bu ifade irdelendiğinde insanların aslında doğal kaynakları kontrollü tüketiminden ziyade kontrolsüz israfı gün yüzüne çıkmaktadır.

Daha önce de belirtildiği üzere özellikle 1960’lı yıllardan sonra çevreci hareketler önce toplumsal daha sonra da siyasal bir hareket kimliğine bürünmüştür. Aktivist eylemler, barış protestoları, nükleer güç karşıtı hareketler ve kadın hakları mücadelesi gibi toplumsal hareketler ile çevreci hareketler de giderek daha çok sesini duyurmaya başlamıştır. 1961 yılında Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF) bünyesinde yapılan çeşitli çalışmalar sonucu, özellikle tarım ilaçlarının kullanımı çerçevesinde doğal su kaynaklarının kirletilmesi ve toprak yapısının bozulmasına karşı büyük bir tepki doğmuştur. Nitekim WWF tarafından yapılan bu ve benzeri çalışmalar, çevrenin korunması konusunda bir farkındalığın

oluşmasına büyük bir katkı sağlamıştır (Kartal ve Kartal, 2020: 764). 1962 yılına gelindiğinde Amerikan bilim insanı Rachel Carson tarafından yayınlanan *Silent Spring* adlı eser, konu üzerine uzmanlaşmış birçok araştırmacı tarafından Ekoloji devrinin miladı olarak kabul edilmektedir. Carson, DDT olarak bilinen Diklorodifeniltrikloroetan maddesinin böcek ilacı yapımında kullanılmasının gerek insani yaşam gerek ekolojik çevre için zararlarını bilimsel olarak kanıtlayarak, DDT maddesini yasaklatmıştır. Bu araştırmalar kamuoyu nezdinde ciddi oranda ses getirmiş ve bu çalışmalar zaman içerisinde *Silent Spring* eserini ortaya çıkarmıştır (Carson, 1962). Nitekim DDT maddesinin o tarihlerin öncesinde bir kimyasal silah olarak II. Dünya Savaşı'nda kullanılmak üzere geliştirildiğini savunan düşünceler de mevcuttur. Bu bağlamda Carson tarafından DDT karşıtı araştırmalar ve bu araştırmalar ışığında ortaya çıkan *Silent Spring*, ekolojik miladın ateşlenmesinde yadsınamaz ölçüde önem taşımaktadır.

Dünya genelinde yaşanan iklim ve çevre sorunlarına karşı çevreci hareketlerin gelişmesi özellikle 1970 ve sonrasında görülmektedir. Bu dönemde iklim, çevre ve ekoloji gibi hususlardaki bilimsel araştırmaların sayısı hızla artmış, bulguların kamuoyuyla paylaşımı çevreci konusunda hassasiyetin geniş kitlelerde artmasına yol açmıştır. Bu nedenle resmi otoriteler de çevre konusunda her zamankinden daha fazla ihtiyatlı davranmak zorunda kalmışlardır. Nitekim bu tarihlerdeki bilimsel araştırmaların sonucu olarak ortaya çıkan 1969 Friends of Earth International (FOEI) ve 1971 Greenpeace International gibi çevreci STK'lar bu hususta son derece kritik bir önem arz etmektedirler. Ek olarak yine 1970'ler ve sonrasında ortaya çıkmış ekolojik yaklaşımlar da mevcuttur. Bunlar arasında; Yeni Malthusçuluk, Gaia Hipotezi, Ekozofi, Ekofeminizm, Marksist Ekoloji, Sosyal Ekoloji, Chipko Hareketi, Eko Anarşizm, Eko Sosyalizm ve Eko Terörizm gibi fikir akımları örnek olarak zikredilebilir (Kartal ve Kartal, 2020: 765-768). Çevreci anlayış bu tarihlerde her zamankinden daha fazla siyasallaşmış ve çevreci STK'ların sayısı ciddi oranda artış göstermiştir. Çevreci STK'lar; lobicilik faaliyetleri, ilgili hükümetlere karşı boykot politikaları gerek kamu gerek özel kurum ve şirketlere karşı dava açma, kamusal alanlarda iklim ve çevre krizine dikkat çekmek adına tiyatro oyunları ve imza toplama gibi çeşitli faaliyetler yürüterek iklim krizinin varlığını ve bu alanda faaliyet yürüten STK'ların etkinliğini derinleştirmişler (Bozkır, 2018: 60).

Bu bağlamda çevreci hareketlerin özellikle 1970 sonrası dönemde daha çok öne çıkmasının bir başka sebebi de dönem itibariyle yaşanan ve dünya çapında etkide bulunan ekonomik krizdir. Bu krizi atlatmak adına kapitalist model, üretim-tüketim kaynakları bulma arayışı içerisinde ekolojik kaynakları daha fazla sistemin içerisine çekmeye çalışmıştır (Baysal, 2018: 260). Doğal kaynakların hızlı ve aşırı tüketiminin derinleştiği bu tarihlerde kamuoyu nezdinde konuya olan karşıt bakış açısı derinleşmiş ve çevreci STK'lar daha fazla destek görür hale gelmiştir. Bu noktada çevreci STK'ların gerek bölgesel gerek uluslararası politikalarda etkinliği artmış 1972 Stockholm Zirvesi ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) gibi sonuçlar gün yüzüne çıkmıştır.

İklim ve çevre sorunlarına ithafen gerek sivil toplumun gerekse bireylerin tepki derecesine göre kimi zaman iklim ve çevre sorununa karşı önlem alma doğrudan devlet politikası olmuş, kimi zaman ise dolaylı yoldan çevreci siyasi partilerin (yeşil partiler) veya çevreci STK'ların oluşumuna zemin hazırlamıştır (Keleş vd., 2016: 303). Çevreci fikirlerin günümüz siyasetinde artık neredeyse politik spektrumun tüm bileşenlerini etkilediği ve kamu otoritelerinin çevre sorunlarını gidermek için gerekli önlemleri almaya çalıştıkları görülmektedir. Örneğin Türkiye'de 2023 yılı itibari ile hala geçerli olan 1982 T.C Anayasası 56. Madde ile; *“Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir”* denilmiştir. Çevreyi korumak ve geliştirmek gerek vatandaşların gerekse bizi devletin görevidir (TBMM, 1982: 11). Nitekim Türkiye'de çevre sorunlarının önlenmesine ilişkin farklı mevzuatlar ve düzenlemeler de bulunmaktadır. Her ne kadar eksik yanları olsa da iklim ve çevre sorununa karşı Türkiye'deki yaklaşımın, uzmanlar tarafından pek de zayıf olmadığına işaret edilmiştir (Dural, 2008: 198-199).

Çevreci hareket ve oluşumların yerel ve ulusal bazdaki etkilerinden çok daha önemli olarak küresel siyaset üzerinde de giderek artan oranda etkide bulunduğu görülmektedir. Bunun en somut örneği uluslararası örgütler tarafından alınan kararlarda, özellikle BM politikalarında ortaya çıkmaktadır. Bu oluşumlar kamuoyu oluşturarak ve değişik baskı grubu yöntemleri uygulayarak 1972 Stockholm Zirvesi ile başlayan BM politikalarının oluşumunda yadsınamaz derecede önem taşımaktadır. Bu noktada bahsi geçen başarının

nasıl gerçekleştiğini daha iyi anlayabilmek için evreci STK’ların politika belirlemedeki etkilerine değinmek faydalı olacaktır.

4.3. Çevreci Hareketlerin ve STK’ların Rolü

İklim ve evre krizinin, her ne kadar özellikle Batı lkelerinin endüstriyelleşme ve teknolojik ilerlemesi ile ivme kazandığı bilinse de küresel bir sorun olarak tüm dünyanın ortak kaygı konusu olduğu kabul edilen bir gerçektir. Bu bağlamda iklim değişikliği sorununa ulusal ya da bölgesel bir perspektiften ziyade evrensel bir çerçeveden bakmak daha etkili bir yaklaşıma olacaktır. Nitekim iklim değişikliğine karşı atılmış olan hemen hemen tüm adımlar, Birleşmiş Milletler (BM), Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD) ve Avrupa Birliği (AB) gibi kurumlarca atılmıştır. Ulus-devletler, iklim krizine karşı önlemler alırken söz konusu uluslararası örgütler ve diğer devletler ile iş birliği yoluna gitmişlerdir. Bunu yaparken mevcut egemenlik haklarını güvence altında tutarak küresel iş birliğine yöneldikleri, diğer bir ifadeyle bir denge politikası güttükleri görölmektedir (Tuna, 2003: 258). Bu yaklaşıma, iklim krizine karşı işin hukuki ve siyasi düzlemdeki yansımasıdır. Bu iş birliğini somutlaştıran çalışmalar, yani işin arka mutfağı düşünöldüğünde ise devletleri ve devlet üstü yapıları etkilemede, kamuoyu oluşturmada, baskı grupları ve lobicilik faaliyetleri yürütmede STK’ların ön plana çıktığı görölmektedir.

Uluslararası iklim ve evre politikalarını ortaya çıkarmada iki önemli aktör grubundan bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki BM ve bünyesinde kurulan Birleşmiş Milletler evre Programı (UN Environment Programme – UNEP) gibi uluslararası resmi örgütler, ikinci ise bu alanda faaliyet gösteren ve yaptığı çalışmalar ile kamuoyunu arkasına alabilmiş evreci STK’lardır (Connelly ve Smith, 1999: 184). Çevresel felaketler noktasında kamuoyunun tepki göstermeye başlaması, evreci STK’ların kamuoyu için devletlere ve devlet üstü kurumlara tepki ve iletişim aracı haline gelmesi ile hissedilebilir hale gelmiştir. 1966 yılında Galler’deki Aberfan kasabasında cereyan eden maden faciası, 1967 yılında İngiltere’de Torrey Canyon petrol tankeri enkazı, 1969 yılında Kaliforniya’da bir petrol kuyusunun patlaması ve yine 1960’larda Japonya’da Minimata kasabası civarındaki denizde cıva ve benzeri kimyasallarla gerek deniz popölasyonunun gerek insanların yaşamlarının

ciddi oranda zararı uğraması gibi vakalar; özellikle medyada yarattıkları infialler ile kamuoyunu arkasına alan çevreci STK'lara etki alanı açmıştı (McCormick, 2001: 46).

UNEP özellikle 1992 yılında Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu kurulana kadar iklim ve çevre üzerine ciddi bir yapılanmaydı. Fakat bahsi geçen Komisyon kurulduktan sonra BM bünyesinde UNEP için ayrılan mali bütçenin de yetersiz kaldığı düşünülürse UNEP kurumunun gücü 1992 yılı öncesine kıyasla zayıflamıştı. UNEP kurumunun gerek mali gerek idari bağlamda zayıflaması ile çevreci STK'ların konu üzerindeki etkinliği ters orantılı biçimde artış göstermiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, çevreci STK'ların UNEP kurumunun etkisinin azalması ile ön plana çıktığı yanılgısıdır. Çevreci STK'lar konu üzerinde seyrek de olsa 1992 yılı öncesinde de oturlara katılabilme, öneri sunabilme, gözlemci statüsünde bulunma gibi noktalarda etkinlik göstermiştir. Bu duruma örnek vermek gerekir ise 1971 yılında gündeme gelen Sulak Alanlar Üzerine Ramsar Sözleşmesi'nde bir çevreci STK olarak IUCN örgütü sekreterlik görevi üstlenmiştir. 2023 itibari ile hala BM bünyesinde tek gözlemci statüsü kazanmış STK, IUCN olarak bilinmektedir. Bununla birlikte Greenpeace gibi çeşitli STK'lar kendi bünyelerinde; mühendisler, doktorlar, avukatlar ve öğretmenler gibi nitelikli uzman kadroları barındırmaktadırlar (Açıkgöz, 2019: 99). Böylece STK'lar, savundukları fikirle kamuoyu nezdinde etkide bulunarak BM gibi uluslararası örgütlerin iklim ve çevre politikalarında itici bir güç olmaktadır. Konuya ilişkin bir diğer ve daha güncel örnek ise 1987 yılında imzalanan "Ozon Tabakasına Zarar Veren Maddeler Hakkında Montreal Protokolü" metni üzerinden verilebilir. Ortaya çıkış aşamasında birçok STK'nın özverili çalışmalarının son derece büyük bir payı olduğu bilinmektedir (Küçüközyiğit, 2004: 62).

Uluslararası iklim ve çevre politikalarında STK'lar, özellikle toplantı ve müzakere süreçlerinde son derece kritik bir önem arz etmektedirler. Gerek devletler ile lobicilik faaliyetleri yoluyla iletişime geçerek gerek uluslararası müzakerelerde baskı politikaları ile devletleri taahhüt altında bırakarak etkilerini gösterebilmektedirler (Raustiala, 1997: 721). Bu ve benzeri hususlarda özellikle hukuki bir varlığa sahip resmi STK'ların, devletlerin zararlı politikalarını denetleyerek mevcut konjonktörü dengeledikleri söylenebilir. Nitekim hükümetlerin daha önceden belirlenmiş çevre politikalarını uygulamada belli başlı

sebeplerden dolayı isteksiz kaldığı durumlarda çevreci STK'lar, baskı grubu politikaları güderek hükümetleri iklim ve çevre politikalarını uygulamada denetler özellik taşıyabilmektedirler. Bu bağlamda çevreci STK'ların politika yapıcılar olarak devletlere ve ulusüstü kurumlara ithafen gerçekleştirdikleri yürüyüş eylemleri, imza kampanyaları, kamuoyu basın açıklamaları ve diğer protestolar büyük önem taşımaktadır (Hurrell, 1994: 158).

Çevreci STK'ların iklim ve çevre politikalarındaki rolü ve işlevi, özellikle çevre hususunda politika yapıcılarının konumundan ziyade bilimin söz sahibi olarak etki alanını genişlettiği noktada büyük etki kazanmıştır. Bu STK'lar özellikle CFC'lerin kademeli olarak kaldırılması ve bu sürecin hızlandırılması noktasında küresel örgütlere ve devletlere nüfuz ederek büyük oranda yardımcı olmaktadır. Bu duruma örnek 1992 yılındaki Rio Zirvesi üzerinden verilebilir. Rio Zirvesi'ndeki STK temsilci ve üyelerinin BM ile diğer hükümet yetkililerine oranının nicel olarak takriben bire bir olduğu bilinmektedir (Tarlock, 1992: 63). Uluslararası çevre metinlerine katkı sağlayan bu STK'lar, 1992 Zirvesi yapılırken kulis politikaları izlemişlerdir. Daha da açmak gerekir ise, Rio Zirvesi'ndeki örneği ile “Öteki Ekonomik Zirve” gibi resmi görüşmeler yapıldığında paralel olarak kendileri de toplantılar düzenlemektedirler. Örneğin Greenpeace, çevre üzerine tezin ilerleyen başlıklarında ifade edilecek olan BM nezdindeki anlaşmalarda örneklerine rastlanıldığı gibi bu anlaşmaların hazırlık aşamalarında lobicilik faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Ek olarak taslak metinleri ilgili kurumlara beyan ederek kabul görmeleri için çeşitli çalışmalar gerçekleştirmektedirler (Sönmezoğlu ve Erler Bayır, 2012: 260-263).

Ayrıca çevreci STK'lar, politika yapıcı kişi ya da kurumları daha şiddetli şekilde etkilemek adına kendi aralarında koalisyon kurabilmektedir. Bu duruma örnek olarak Brüksel'de “Green Nine” (G9) gösterilebilir. Bu STK grubu; Avrupa Çevre Bürosu (EEB), Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF), Health and Environment Alliance (HEAL), Friends of the Earth Europe (FoEE), Greenpeace, Avrupa Ulaştırma ve Çevre Federasyonu (T&E), BirdLife International, Climate Action Network Europe (CAN) ve Friends of Nature International (IFN) kurumlarından oluşmaktadır. G9 grubu özellikle AB içinde çevre yasaların oluşması ve uygulanmasını denetlemek ile daha istikrarlı bir güç oluşturmak adına

toplanmıştır. Yeni çevre taslak metinlerinin oluşmasında lobicilik faaliyetlerine ek olarak AB kurumları ile konu hakkında sürekli irtibat ve istişare halinde olan bir yapılanmadır (Kılıç, 2006: 59-68). CEE Bankwatch Network kurumunun da katılımı ile “Green Ten” (G10) olarak bilinmektedirler (“The Green Ten”, t.y.).

STK’ların aktifliği ve etkinliği; misyonlarının ciddiyetine, mali kaynaklarına, araştırmalarının akademideki derecesine, siyasi gündem oluşturma ve savunuculuk becerilerine, baskı politikalarına ve odak merkezlerine göre değişkenlik göstermektedir. Uluslararası veya bölgesel kuruluşlarda daha önce de bahsedildiği gibi danışmanlık statüsü kazanabilirler. Bünyelerinde belirledikleri temsilciler, lobi faaliyetleri gerçekleştirerek BM iklim ve çevre politikalarında olduğu gibi hazırlık aşamasında ve sonrasında politika yapıcı kişi ya da kurumları etkisi altına alabilmektedirler. Çevreci STK’ların, BM veya herhangi bir başka uluslararası örgütün politika belirleme sürecine ne oranda katılabileceği ise o örgütün yapısal kuralları ve protokollerine tabidir. Fakat iklim ve çevre sorununa karşı BM nezdinde ortaya çıkan anlaşmalar ve zirvelerde olduğu gibi çevreci STK’lar, toplantılara gözlemci olarak katılabilmektedirler. Ayrıca birçok STK, uluslararası gündem oluşturma adına küresel olduğu gibi bölgesel düzeyde de kurum ve devletlerin bünyesinde ortak hareket etmektedirler. Devletlerin faydalı politikalarını gerek bölgesel gerek uluslararası düzeyde teşvik etmektedirler. Veri toplama, mevzuatı etkileme ve çevre yasalarını takip gibi faaliyetler yürütebilirler. Kamuoyunun sesi olduklarından dolayı arkalarına aldıkları topluluğun etki gücüne göre STK’lar; fonlara erişim, medyanın dikkatini çekme, alanında uzman kişilerden yararlanma, bilgiyi paylaşma ve en önemlisi BM gibi üst düzey örgütleri iklim ve çevre politikalarını belirlerken bilgi paylaşımı noktasında kamuoyuna karşı şeffaflaşmaya zorlayabilme kabiliyetine sahiptirler (Birnie vd., 2002: 69).

BM, 1975 senesinde kurulan Birleşmiş Milletler Sivil Toplum İrtibat Servisi (UN-NGLS) ile gerek çevre konusunda gerek diğer hususlarda ilgili STK’lar ile iş birliğini, birlikte çalışmayı ve görüş alışverişini hedeflemektedir (Ryfman, 2006: 105-109). Bu ve benzeri politik hamleleri takiben STK’lar, uluslararasılaşma yolunda ivme kazanmış ve küresel politika belirleme müzakerelerinde periyodik olarak yer bulmaya başlamışlardır. Ayrıca STK’ların etkilerinin artmasında; sosyal devlet fikirlerinin neo-liberal politikaların

sonucunda zayıflaması da etkilemiştir. Toplumsal mecrada neo-liberal politikaların etkisinin zayıflaması ile doğan boşluk, STK'ların içini doldurabileceği geniş bir etki alanı doğurmuştur. Devlete ek olarak farklı aktörlerin de yönetim halkasına dahil olması, STK'ların etkisini artırmıştır. Böylelikle STK'lar, toplumsal yararı ve kaygıları savunarak karar alma mekanizmalarını etkilemektedirler (Baysoy, 2018: 50).

Özellikle 20. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren STK'lar ile devletler arasında hizmet paylaşımı ve bilgi alışverişinin başladığı söylenilebilir. İki yapı arasında üst düzey iş birliklerinin öne çeşitli sebeplerden dolayı açılmıştır. Bu duruma örnek vermek gerekir ise; devlete yüklenen mali sorumluluğu azaltmak, özel sektörlerden gerek maddi gerek bilimsel kapsamda istifade edebilmek, devletin “Leviathan” olarak büyümesini engellemek ve yine devletin sorumluluklarını hafifletmek gibi nedenler gösterilebilir (Özdemir vd., 2010: 167-170). Nitekim iklim değişikliği ve çevre krizi gibi evrensel, tüm ulusların ortak kaygısı olan bir endişenin de çeşitli uluslarda kolektif bir ses uyandırması, özellikle BM gibi ulusüstü bir yapıyı çevreci STK'lar ile gerek bilgi alışverişi noktasında gerek toplantılarda söz sahibi olmaları noktasında birlikte hareket etmeye itmiştir.

Günümüzde devletler, uluslararası müzakere ve toplantılara katılacak olan heyetlerine ilgili alanda faaliyetler yürüten STK'lardan temsilciler dahil etmektedirler. Ek olarak devletler, yapılanmaları içerisinde STK'lar ile koordinasyonu sağlayabilecek birimler kurmakta ve savaş veya afet durumlarında bölgelere sosyal yardımları çoğunlukla STK'lar aracılığı ile yapmaktadırlar. Nitekim devletlere ek olarak ulusüstü yapıların da aynı şekilde STK'lar ile iş birliği yoluna gidebildiğinin çeşitli örnekleri daha önce de ifade edilmiştir. Dünya Bankası'nın kendi çatısı altında oluşturduğu “STK Birimi”, AB'nin özellikle sosyal yardım, insan hakları, çevre sorunu ve benzeri meselelerde STK'lar ile koordineli yaptığı yardımlar örnekler olarak sıralanabilir. Nitekim, BM açısından da istişare noktasında iş birliğine gidilen STK'ların sayısı 1968 yılına bakıldığında 377 iken bu sayı 2023 yılında 2000'i aşmaktadır. BM nezdindeki toplantı ve müzakerelerde STK'lar; katılım sağlayabilir, bilimsel belge katkısında bulunabilir, gerekli protokol kuralları sağlandığı çerçevede BM gündemine başlık önerisinde bulunabilirler (“Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı”, t.y.).

Birleşmiş Milletler örgütünün kurucu konferansı olan 1945 yılında San Francisco'daki Konferans, takriben 1.200 gönüllü organizasyon temsilcisinin hazır bulunduğu bir atmosfere ev sahipliği yapmıştır. Nitekim bu temsilciler BM Anlaşması'na Ekonomik ve Sosyal Konsey'in STK'lara danışmanlık statüsü verebilmesi ile ilgili olan Madde 71'in dahil edilmesinde de büyük öneme sahiptirler (Alger, 2002: 93). Bu bağlamda kuruluşundan itibaren sadece çevre hususunda değil, aynı zamanda birçok konuda STK'ların belli bir dereceye kadar BM'nin karar alma mekanizmasına etki edebildikleri görülebilmektedir.

Birleşmiş Milletler ile STK'lar arasındaki fiziki köprüyü inşa eden yapılardan biri şüphesiz BM Sivil Toplum İrtibat Servisi (UN-NGLS)'dir. UN-NGLS, 1975 yılında BM içerisindeki birkaç kuruluşun çalışmaları ile ortaya çıkmıştır. STK'lar ile BM arasındaki koordinasyonu ve çalışmayı teşvik eden bu kuruluş, 1982 ve 1993 yıllarında olduğu gibi BM örgütünün çalışmalarını onayladığı bir yapılanmadır. UN-NGLS, BM gündemi ile örtüşen birtakım sorunlar hakkında hem daha fazla bilgi sağlama hem de bilgi tutarlılığını sağlamlaştırmak adına dinamik iş birlikleri sağlamaktadır. Böylelikle BM süreçlerine STK katılımını kolaylaştırıp artırarak, iki yapı arasındaki yapıcı ve gerçek iş birliğini teşvik etmektedir ("United Nations", t.y.). Ayrıca UN-NGLS; BM konferansları ve etkinliklerine, alanında uzmanlaşmış STK'ların akreditasyon başvurusunda bulunmaları için çağrıda bulunmaktadır. Bu süreç; STK'ların asgari iki yıl süreyle hükümet dışı bir kuruluş olarak çalıştıklarının yetkili kurumlar tarafından lisanslandırılması, yönetim merkezlerinin bulunması, kendi bünyelerinde tüzüklerinin olması, temsil heyetine sahip olmaları, finansal ve demokratik işleyiş sistemine sahip olmaları gibi belli başlı ölçütleri kapsamaktadır. Gerekli şartları yerine getiren STK'ların ilgili yıl içerisinde en geç haziran ayına kadar ECOSOC STK birimine yazılı beyanda bulunmaları gerekmektedir. Başvuruları ECOSOC STK birimi tarafından onaylanan STK'lar ise takip eden yıl içerisinde akredite olmuş biçimde çalışmalara katılım gösterebilirler ("United Nations", t.y.). BM, STK'lar ile arasındaki sürekli iletişimi de teşvik etmekte ve devam ettirmeye çalışmaktadır. Böylelikle çok paydaşlı bir diyalog oluşturarak kamuoyunun sesi olan STK'ları BM ile, dolayısıyla kamuoyunu dolaylı yoldan BM ile buluşturabilmektedir.

Çevreci STK'lar ile BM arasındaki ilişki BM'nin web sitesinde de ayrıntılı olarak ortaya konulmaktadır. Resmi sitede aktarılan haberlerde çeşitli çevreci STK'ların; biyoçeşitliliği koruma, fosil yakıt tüketimini azaltma, çevreyi temiz tutma, yenilenebilir enerjiyi teşvik, sulak alanların korunması, plastik tüketimini azaltma, sürdürülebilir kalkınma ve benzeri birçok alanda UN-NGLS aracılığı ile BM'nin gündemine alındıkları açıkça görülmektedir. Bahsi geçen STK'lar ve benzerlerini her ne kadar bölgesel çalışmalar olsa da gerek dünyanın dört bir yanına yayılmış olmaları ile gerek iklim sorununun her yerde hissedilebilir olması ile küresel önem taşımaktadır. BM resmî web sayfasında faaliyetleri yayınlanan bu STK'ları, projeleri ve sivil toplum faaliyetlerini yürüten diğer kurumları ismen zikretmek faydalı olacaktır. Bunlar;

- Climate Action Against Plastic Waste (CAPW)
- Badabon Sangho
- Nuestros Pequeños Hermanos
- NGO Sustainability Inc.
- Habitat Derneği
- Shumei International
- Association for World Education (AWE)
- Culture and Development East Africa (CDEA)
- Secours Populaire
- NYU Shanghai
- Future Earth
- African Youth Employment Initiatives (AYEI)
- Hope to the Future Association
- Environmental Justice Foundation (EJF)
- Peace Boat
- Brooke Hospital for Animals
- Viveknanda Sevakendra O Sishu Uddyan
- The High Atlas Foundation (HAF)
- World Vision Australia

- Ocean Heroes Network
- The Association for Supporting the SDGs for the UN
- Waterspirit
- Green Hope Foundation
- Association of Professional Social Workers and Development Practitioners (APSWDP)
- Hijauku
- ATOP Meaningfulworld
- 1M1B Foundation
- United Nations Associations of Canada (UNA Canada)
- The Maryknoll Sisters of St. Dominic, Inc.
- Bangladesh NGOs Network for Radio & Communication (BNNRC)
- Pax Christi International
- Anglican Consultative Council
- Haitelmex Foundation
- Arab Youth Climate Movement Qatar
- Gaia Education
- Emirates Environmental Group
- Giving Life Nature
- India Water Foundation

olarak listelenmektedir. Bu listede bulunan STK'ların, BM Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC) aracılığıyla danışmanlık statüsü aldıkları bilinmektedir. 1996 yılında IUCN, 1998 yılında ise Greenpeace; ECOSOC akreditasyonu ile danışmanlık statüsü kazanmıştır. 2023 yılı itibari ile toplamda 6343 organizasyon ECOSOC danışmanlık statüsüne sahiptir ("United Nations", t.y.). Bu noktada özellikle *The Association for Supporting the SDGs for the UN*, Habitat Derneği ve *Future Earth* kurumlarının faaliyet haberlerini örneklendirmek faydalı olacaktır.

The Association for Supporting the SDGs for the UN, Birleşmiş Milletler çatısı altında Asya, Kuzey Amerika ve Okyanusya bölgeleri başta olmak üzere sürdürülebilir

kalkınma hedeflerini yani SDG amaçlarını destekleyen bir kuruluştur. Hazırladıkları “Plastik Atıkların Azaltılması ve Sürdürülebilir Okyanus ve İklim Eylemini Hızlandırma Yönergeleri” (GRP), BM Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (UNESCAP) tarafından sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin hızlandırılması ve yaygınlaştırılması adına en iyi uygulama seçilmiştir. GRP, iklim değişikliği ve bağlantılı hususlara ilişkin 30 ana arka plana ek 39 küresel yönergeden oluşmaktadır. Ayrıca GRP, IPCC 5. Raporu ve Paris İklim Anlaşması gibi uluslararası resmi metinlere dayanmaktadır (“United Nations”, t.y.).

Habitat Derneği’nin Dijital Dönüşüm Programı tarafından gerçekleştirilen İstanbul’daki Dijital Temizlik Projesi, BM tarafından web sayfasında yayınlanan bir diğer önemli projedir. Projenin amacı çevrimiçi çalışma ortamının ürettiği elektrik kullanımına bağlı fosil yakıt tüketimine dikkat çekmektir. Projenin bir diğer amacı, büyük telekomünikasyon şirketleri ve diğer şirketleri çalışmaya dahil etmek ve elektrik kullanımını düşürmeye teşvik etmektir. Facebook, Instagram ve benzeri çeşitli sosyal medya platformları üzerinden binlerce katılımcıya ulaşan bu projede, iş hayatındaki çeşitli yaş gruplarından insanların katılımı gerçekleşmiştir (“United Nations”, t.y.).

Future Earth, *Earth League* ve Dünya İklim Araştırma Programı tarafından hazırlanan “*The 10 New Insights in Climate Science 2020*” raporu; son derece kritik bir önem arz etmektedir. 20 ülkeden 50’nin üzerinde bilim insanının iş birliğiyle ortaya çıkan rapor; güncel bilimsel verilerin ve iklim krizine karşı neler yapılması gerektiğinin, politika yapıcılara ve kamuoyuna ulaşmasında ciddi önem taşımaktadır. Rapor, iklim krizi üzerine farkındalığı ciddi oranda artırmıştır (“United Nations”, t.y.).

Çevreci STK’ların BM iklim ve çevre politikalarının belirlenmesindeki etkisi, özellikle Maurice Strong’un 1972 ve sonrasındaki konferans Genel Sekreterliği görevi ile daha da artmıştır. Maurice Strong, UNEP kurumunun ilk İcra Direktörü ve devamında Brundtland Komisyonu’nun bir üyesidir. Bahsi geçen bu pozisyonlarda Strong, STK’lar ile yakın temasta bulunmuş ve politika belirlemedeki etkilerini artırmak için faaliyetler yürütmüştür. Bu bağlamda gerek 1972 yılında gerek 1989-1990 yıllarında konferanslar henüz gerçekleşmeden STK katılımlarına muhalif olan kesimlerin üstesinden gelmesine

yönelik çalışmalar yürütmüştür. 1969-1971 yıllarında küresel kamuoyunu iklim ve çevre krizi hakkında bilinçlendirmek adına STK'lar ile ciddi bir seferberlik örneği göstermiştir. Eylül 1971'de Hazırlık Komitesi oturumlarında STK'ların oturumlara katılımını sağlamak için birtakım düzenleme önerilerinde bulunmuştur. Bahsi geçen bu çalışmaları ile Strong, BM için çevreye dair bilgi ve uzmanlık tedarik edebilecek STK'ları hedeflemiştir. Örnek olarak IUCN, Strong'un hedeflediği STK kitlesi arasında yer almaktadır. Nitekim bahsi geçen çalışmaların sonucunda Stockholm Konferansı'nda STK faaliyetleri ciddi artış göstermiş ve 250'den fazla STK resmi statüde gözlemci olarak kayıt altına alınmıştır. Bu bağlamda Konferans içinde temsil edilen ülkelerden 47'si delegasyonlarına STK'ları dahil etmiştir. Matematiksel olarak hesaplandığında bu durum, Hükümetlerin atadığı delegelerin toplamda %15'lik bir oranının STK'lardan meydana geldiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Willets, 1996: 68-70).

1992 yılında Ajanda 21 ya da Gündem 21 olarak bilinen metnin 27. Bölümünde STK'lar, sürdürülebilir kalkınmada sürecin ortakları şeklinde nitelendirilmiştir. Nitekim 1992 Rio Zirvesi'nin devamında takip toplantıları olan; 1997-Rio+5 New York ve 2002-Rio+10 Johannesburg toplantılarında da STK'ların çevre politikaları belirleme, tartışma, danışmanlık alma ve araştırma gibi süreçlere aktif katılımı artmıştır. 1997 yılında düzenlenen COP3 ve imzaya açılan Kyoto Protokolü ile 2000 yılının başlangıç alınacağı ve 1990 yılına kıyasla devletlerin GHG salınımlarının %20 azaltılmasına yönelik yasal bir düzeneğin tedarik edilmesi; STK'ların COP toplantılarına yönelik bir diğer baskı faaliyeti olarak görülebilir. 1998 yılından itibaren toksik kimyasal maddelerin ekosistem üzerinde kontrolsüz kullanımına ilişkin uluslararası bir anlaşmanın onaylanmasına yönelik yürüttükleri faaliyetler son derece etkin sonuçlar doğurmuştur. Sürdürülebilir kalkınma ve ormanların korunarak ağaçlandırma faaliyetlerinin yürütülmesine ilişkin ciddi çalışmalarda baskı politikaları ve sivil toplum faaliyetleri yürütülmüştür. Nitekim türevi faaliyetler, sulak alanlar üzerine de etkin biçimde gerçekleştirilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler için sürdürülebilir kalkınma fonlarının mali anlamda desteklenmesi ve gelişmemiş ülkelerin bu kapsamdaki borçlarının silinmesine yönelik faaliyetler yürütülmüştür. Askeri faaliyetler, nükleer silah kullanımı, ticaret, ekonomi ve iş dünyasındaki diğer alanlarda da iklim değişikliğini olumsuz etkileyen her türlü soruna ilişkin ECOSOC STK birimi aracılığı ile

çevreci STK'ların danışman statüsünde çeşitli faaliyetler yürüttüğü bilinmektedir (REC, 2006: 12-14).

Yukarıda örnekleri verilen özverili çevreci STK çalışmalarından özellikle üçü başarılı sonuçlar doğurmuştur. 1998 yılında Buenos Aires'te düzenlenen COP4 ve 1999 yılında Bonn'da düzenlenen COP5 ile *Kalıcı Organik Kirleticiler için Stockholm Sözleşmesi* metninin hazırlık sürecinde önemli rol üstlenmişlerdir. Metin 2001 yılında imzaya açılmış ve 2004 yılında çevreci STK'ların başarılı ve etkin rolüyle yürürlüğe girmiştir. BM Genel Kurulu özel oturumu sonucunda belirlenen geçici çalışma grubuyla 2000 yılında ECOSOC ile BM Orman Forumu gerçekleştirilmiştir. Çevreci STK'ların etkin işlevi ile 2002 yılındaki Rio+10 Johannesburg toplantısını takiben iklim ve çevre krizi üzerine 3 yeni küresel iş birliği ortaya çıkmıştır. Ek olarak BM Genel Kurulu sürdürülebilir kalkınma toplantılarında 10'un üzerinde STK sunumu gerçekleştirilmiştir (REC, 2006: 15). Bu sunumları ve diğer çevreci STK çalışmalarını takiben politika yapıcıların karar alma süreçlerinin etkilendiğini söylemek pek de yanlış olmaz.

Ek olarak Türkiye'de kurulmuş veya Türkiye'de de faaliyet gösteren çevreci STK'lar ve önemli başarıları mevcuttur. Örneğin;

- Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma Vakfı (ÇEKÜL) – ECOSOC STK Birimi özel grup üyesi ve Avrupa Çevre Bürosu (EEB) üyesi statüsündedir.
- Doğal Hayatı Koruma Derneği (DHKD) – ECOSOC STK Birimi özel grup üyesi ve 2002 Rio+10 Johannesburg Zirvesi kayıtlı kuruluşudur.
- Habitat Derneği – ECOSOC STK Birimi özel grup üyesi ve 2002 Rio+10 Johannesburg Zirvesi kayıtlı kuruluşudur.
- Türkiye Erozyonla Mücadele ve Ağaçlandırma Vakfı (TEMA) – ECOSOC STK Birimi özel grup üyesi, 2002 Rio+10 Johannesburg Zirvesi kayıtlı kuruluşu, EEB üyesi ve BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi Ulusal Koordinasyon Birimi üyesidir.

- Doğa ile Barış Derneği – 2002 Rio+10 Johannesburg Zirvesi kayıtlı kuruluşudur.
- Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Doğa Topluluğu – 2002 Rio+10 Johannesburg Zirvesi kayıtlı kuruluşudur.
- Toprak Bilimi Derneği – BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi Ulusal Koordinasyon Birimi üyesidir.
- Kuş Araştırmaları Derneği (KAD) – 1985 Ramsar Sözleşmesi sonucunda ortaya çıkan Ulusal Sulak Alan Komisyonu üyesidir.
- Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF) – 1985 Ramsar Sözleşmesi sonucunda ortaya çıkan Ulusal Sulak Alan Komisyonu üyesidir.

Yukarıdaki uluslararası resmiyet kazanmış örneklerin (REC, 2006: 19) dışında yürütülen çevreci STK’lar arası özel toplantılar, protestolar, imza kampanyaları, yürüyüşler, sera gazı salınımları yüksek olan ülkelere verilen tepki amaçlı ödüller ve benzeri birçok faaliyet kamuoyunun sesini duyurmada büyük önem taşımaktadır.

Çevreci STK’lar özellikle ABD’deki ozon tabakasının incelenmesine karşı yürütülen müzakere süreçlerinde etkin rol oynamışlardır. 1984 yılında Doğal Kaynaklar Savunma Konseyi (NRDC), ABD Çevre Koruma Ajansı (EPA) kurumuna karşı konuya ilişkin dava açmıştı. Böylelikle NRDC, kamuoyu ve ABD kongresi nezdinde; araştırmalar yayımlayarak, basın toplantıları gerçekleştirerek ve konuya ilişkin araştırmalara fon yardımı yaparak dikkat çekmeyi başarmıştı. Nitekim bu sürecin devamında konuya ilişkin hareket Avrupa’da da büyük yankı uyandırmış ve etkilerini sürdürmeye devam etmiştir (Benedick, 1991: 39).

Climate Action Network (CAN), 1989 yılında iklim ve çevre krizine yönelik 289 farklı çevreci STK’nın katılımı ile kurulmuştur. Gerek ulusal gerek bölgesel gerekse de uluslararası kapsamda faaliyetler yürütmek adına CAN kurumunun; Avrupa, Amerika, Afrika ve Asya gibi farklı bölgelerde büroları bulunmaktadır. Kendi bünyesi içerisinde 1700’den fazla STK ve 180’den fazla üye kuruluş ile milyonlarca kitleye ulaşmış geniş bir kuruluş olduğunu söylemek mümkündür (“Climate Action Network”, t.y.). Nitekim bu üye

STK'ların arasında Greenpeace, WWF, Germanwatch ve FoEE gibi üyeleri barındırması, bu tespiti destekler niteliktedir ("Climate Action Network", t.y.).

CAN iklim değişikliği ve çevre krizleri ile alakalı gerek ulusal gerek uluslararası her türlü hususta politika yapıcı otoriteleri gözlemlemeye ve etkilemeye yönelik faaliyetler yürütmektedir. Uluslararası resmi görüşmelere çevreci STK'ları nispeten kapsayıcı bir grup sıfatıyla gözlemci statüsüyle katılmaktadır. Bu kapsayıcılığın dışında içinde barındırdığı STK'ların, kendileri de CAN grubundan bağımsız şekilde de faaliyetler yürütebilmektedir (Şaşmaz, 2012: 101). Örnek olarak WWF, sera gazı emisyonlarını tetikleyen gazlar arasında belki de ilk akla gelen karbondioksit gazının salınımını tetikleyen elektrik üretimini kısıtlamayı misyon edinerek çeşitli faaliyetler yürütmüştür. İklim Koruyucuları Programı, bu faaliyetler arasında en göze çarpanı olarak görülebilir. Nike ve Collins gibi bazı şirketler bu programlara destek vermişlerdir. Nitekim toplamda 180'i aşkın şirket Kyoto Protokolü'ne destek vermek adına bu programa katılım sağlamıştır (Newell, 2000: 127-128).

1972 Stockholm Konferansı'na yaklaşık olarak 400 STK temsilcisinin katıldığı bilinmektedir. 1992 Rio Zirvesi'ne paralel olarak STK'lar ve diğer kurumlar tarafından Flamengo Park'ta düzenlenen Küresel Forum'da; 17,400 katılımcının yer aldığı STK'lar toplantısı büyük yankı uyandırmıştır. 165 farklı ülkeden çeşitli STK'lar bu STK Küresel Forumu'nda yerini almıştır. RioCentro hükümetler arası müzakerelerinde akreditasyon almış 4,020 STK bulunmaktaydı. Bunların ortalama 1/8 oranındaki kesimi takribi 1,300 temsilci göndermişti. Ayrıca Rio Zirvesi'ni takip edebilmek adına 7,000 ile 9,000 medya mensubunun da akredite edildiği bilinmektedir (Death, 2015: 583-588). 1997 yılında Kyoto Protokolü'nün kabul edilmesiyle sonuçlanan COP3 oturumuna takribi 250 STK gözlemci statüsünde katılım sağlamıştır. Resmi sayılar ile COP1 Berlin oturumuna 165, COP2 Cenevre oturumuna 116 ve COP3 Kyoto oturumuna 236 STK'nın gözlemci statüsünde katıldığı görülmektedir. Bununla birlikte STK'ların iklim ve çevre krizine ilişkin gerçekleşen COP oturumları hakkında haber takibini kolaylıkla yapabilmeleri adına CAN bünyesinde oluşturulmuş Yeşil Gazete, gündemin istikrarlı takibi açısından büyük önem taşımaktadır (Oberthür ve Ott, 1999: 29-32). 2003 yılından beri geçerliliğini koruyan Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'ne ek Cartagena Protokolü de çevreci STK'ların gerek resmi

gerek gayri resmi faaliyetleri ile gerçekleşmiş bir başka politikadır. Nitekim 1994 yılında kabul edilen BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi'nde, 1946'da kurulan Uluslararası Balınacılık Kurulu'nda, 1992 yılında Orman Prensipleri'nde ve ormancılık üzerine diğer benzeri politik yaklaşımların içerisinde çevreci STK'ların etkilerine ve izlerine rastlamak mümkündür (Betsill ve Corell, 2008: 67-176).

Yukarıda birtakım örnekleri zikredildiği gibi çevreci STK'ların küresel iklim değişikliği politikalarındaki önemi her geçen yıl derinleşmekte ve politika yapıcılarının üzerindeki etkileri artmaktadır. Stockholm'den Paris'e kadar olan iklim politikaları sürecinde çevreci STK'lar, politika yapıcı otoriteler için ciddi bir araştırma ve bilgi kaynağı haline gelmiştir. Uluslararası iklim ve çevre anlaşmalarında ulus-devletlerin üstlendikleri GHG emisyonu gibi taahhütlerde, baskı politikaları ile ciddi başarılar elde etmişlerdir. Çevre adına kurulmuş uluslararası kurumların gerek bilimsel gerek kamusal bağlamda tabiri caiz ise ciddi bir beslenme kaynağı haline gelmişlerdir. Çevre sorunlarına çözüm bulmak adına kendileri gibi diğer çevreci STK'lar ile iş birliğine giderek hükümet programları için yeni ve istikrarlı modeller önermişlerdir. Uluslararası örgütlerin ve ulus-devletlerin kamuoyuna karşı şeffaflık ilkesini gözetmelerini sağlayabilmişlerdir. Araştırma ve geliştirme çalışmaları ile kamuoyunu iklim ve çevre krizleri hakkında bilgi sahibi olmaya teşvik etmişlerdir (McCormick, 2010: 107-108).

Katharina Rietig, küresel iklim müzakerelerine STK'ların daha yüksek derecede etki etmesi için ön koşulları üç hipotez ile formüle etmiştir. Bunlardan ilki; STK'ların küresel çevre politikaları belirlemede erken dönem içinde faaliyet yürütmeleridir. Kısaca ulus-devletler konuya ilişkin müzakere pozisyonlarına karar vermeden önce çevreci STK'lar lobicilik gibi faaliyetlere ağırlık vermeleridir. Küresel çevre müzakereleri gerçekleştikten sonra aktivist eylem planlarının hayata geçirilmesi, tepkiden öteye geçemeyebilir. İkincisi; çevreci STK'ların çeşitli gösteriler aracılığı ile medyada geniş çaplı bir kamuoyu baskısı uyandırmalarıdır. Medyanın dikkatini çekmek, STK'ların sivil toplumun sesi oldukları düşünüldüğünde büyük önem taşımaktadır. Son olarak üçüncüsü; lobicilik faaliyetleri yürüten kişi ya da toplulukların hükümet temsilcileri ile sıcak temas halinde kapasite geliştirme desteğinde bulunabilen isimler olmaları gerekliliğidir (Rietig, 2016: 277).

Yukarıda açıkça ifade edildiği üzere STK'lar gündem oluşturmaya dair çeşitli faaliyetleri ile uluslararası kamuoyunu etkilemiş ve çevre krizinin küresel bir sorun olarak kabulünü sağlamıştır. Her ne kadar BM nezdinde gerçekleşen iklim ve çevre politikaları yeterlilik ve uygulanabilirlik gibi noktalarda eleştirilere açık olsa da birazdan açıklanacak olan eylem planlarının belirlenmesi ve yürürlüğe girmesinde çevreci STK'ların etkin politikaları yadsınamaz derecede önem taşımaktadır. Uluslararası kamuoyunun çevre sorunlarına karşı tepki göstermesi ve küresel bir tehdit olarak görmeye başlaması bu sorunların ancak küresel çabalarla çözülebileceğine dair kanaati beslemiş, bu durum da uluslararası örgütleri ön plana çıkarmıştır. Güvenlik anlayışında klasik paradigmadan insani güvenliğe yönelik yaşanan değişim de bu süreci hızlandırmıştır. Güvenlik anlayışındaki bu değişimin belki de kendini gösterdiği en somut alan BM iklim ve çevre politikaları olmuştur.

4.4. Birleşmiş Milletler İklim ve Çevre Politikaları

Kuruluşundan günümüze kadar yaşanan uluslararası gelişmelere paralel olarak BM gibi uluslararası örgütlerin fikir ve amaç yelpazelerinde gözle görülür bir genişleme yaşanmıştır. BM örgütü özelinde incelendiğinde, geleneksel güvenlik perspektifi ile inşa edilmiş olan örgütün temel hedeflerinin değişime uğradığı veya geniş bir bakış açısıyla tanım bulmaya başladığı görülmektedir. İklim ve çevre konularının yerküreyi ciddi olarak etkileyen bir sorun haline dönüşmesi üzerine süreç içinde BM için de çevre güvenliği kritik bir önem arz etmiş ve örgütün programlarında yer almaya başlamıştır. Özellikle 1970'li yılların başlarından itibaren çevre sorunları BM gündemine gelmeye başlamış ve günümüze değin konjonktürün en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Bu bağlamda 1972 Stockholm Zirvesi, 1985 Viyana Sözleşmesi, 1987 Montreal Protokolü, 1988 IPCC Panellerinin Kuruluşu, 1992 Rio Zirvesi ve Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi/*United Nations Framework Convention on Climate Change* (BMİDÇS/UNFCCC), 1997 Kyoto Protokolü ve 2015 Paris İklim Anlaşması gibi uluslararası kabul görmüş resmi ve radikal adımlar atılmıştır. BM örgütünün attığı somut adımlardan ilki 1972 senesinde fiziki formuna kavuşan “Birleşmiş Milletler Çevre Programı” (UNEP) olmuştur. Nitekim UNEP programının kuruluşu da 5-16 Haziran 1972

tarihleri arasında gerçekleşen Stockholm Konferansı ile vuku bulmuştur. Bu sebeple ilk olarak UNEP ile Stockholm Konferansı'ndan, devamında ise anılan BM iklim ve çevre politikalarından bahsetmek faydalı olacaktır.

4.4.1. Stockholm Zirvesi ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) (1972)

Özellikle 18. Yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi'nin etkisini takiben, Dünya atmosferi ve ekosistemi içerisinde ciddi oranda tahribat gözlemlenmiştir. Bu yıkım gerek evrensel boyutu gerek gelecek nesiller adına kritik tehlikesi ile ulus-devletleri ortak hareket etme durumuna sevk etmiştir. Nitekim BM, iklim değişikliği ve ekosistemin tahribatı üzerine bu paydada mutabık kalmış ve çeşitli eylem planları hazırlamıştır. Bu bağlamda 1873 senesinde Viyana kentinde ilk somut adım olarak Uluslararası Meteoroloji Kongresi gerçekleştirilmiştir. Gerçekleşen kongrede, ekosistem tahribatına ilişkin çeşitli ölçümler yapılmış ve bu tahribatlar gözler önüne serilmiştir.

Günümüze değin sera gazı emisyonlarının artışıyla atmosferdeki sıcaklık artışının 1880, sera gazı emisyonunu tetikleyen CO² artışının 1958, küresel ısınmanın etkisi ile deniz su seviyelerinde artışın 1993, kutuplardaki buz kütlelerinin azalışındaki artışın 2002 ve CO² değerinin 2014 senesinden beri ilgili kurumlarca izlenildiği bilinmektedir. Yapılan bu takiplerin ışığında etkileri fark edilmeye başlanan iklim değişikliği sorunu, ulus-devletleri tarihler 1972 senesini gösterdiğinde ilk BM Çevre Konferansı olan Stockholm Zirvesi'nde toplanmaya sevk etmiştir (Eryılmaz ve Demirarslan, 2018: 55).

Küresel manada güvenlik anlayışının farklı bir boyutta genişlediği iklim değişikliği sorunsalı, özellikle BM müfredatında çevre güvenliği tehdidi olarak yerini almıştır. Bu kapsamda BM bünyesinde atılan ilk radikal adım 1972 tarihli Stockholm Zirvesi'dir. Bu zirvedeki katılımcılar Stockholm Deklarasyonu'nu ve İnsan Çevresi için Eylem Planı gibi çeşitli ilkeleri kabul ederek radikal bir başlangıç adımı atmışlardır (Kaya, 2000: 301). Ayrıca modern uluslararası çevre hukuku açısından yapılan zirvenin ve deklarasyonun kurucu bir nitelik taşıdığını da söylemek mümkündür (Handl, 2012).

Konferansın hazırlanışında İsveç kritik bir rol üstlenmiştir. 1967 senesinde bu krize ilişkin somut ve radikal bir adımın gerekliliği derinleştirilmiş ve İsveç tarafından çevre üzerine bir BM konferansının kurulmasına çağrıda bulunulmuştur. Süregelen diplomasi trafiği akabinde Soğuk Savaş konjonktürünün etkisiyle tarihler 1972 senesini gösterdiğinde BM; çevresel, sosyal ve ekonomik konular adına bir konferans çağrısı olan 2398 (XXIII) sayılı kararı kabul etmiştir ve Mayıs 1972’de BM onayı ile bahsi geçen zirve gerçekleşmiştir (“ISS”, 2020, 10 Eylül).

Stockholm Zirvesi’nin temelinde dönemin BM Genel Sekreteri Yardımcısı Maurice Strong ve 27 ülkenin temsilcilerinden oluşan bir hazırlık komitesi yer almaktadır. Konferans’da altı gündem başlığı belirlenmiştir. Bu altı başlık ise ikiye bölünecek şekilde üç farklı komite tarafından ele alınmıştır. Komitelerden ilki çevresel refah için popülasyon yerleşiminin düzenlenmesi adına çevre mevzuatının bilgilendirici, sosyal ve kültürel yönleri üzerinedir. İkinci komite, doğal kaynakların yönetilmesinin çevresel sonuçları ve sürdürülebilir bir kalkınma üzerine çalışmalar yürütmüştür. Son olarak üçüncü komite, krizin tanımlanması ve kontrolü, çevre kirliliğinin engellenmesi ve eylem önermeleri üzerine çalışmıştır (Kenneth, 1972: 34).

Katılımcı devletler zirvede imzalanan deklarasyon ile insani yaşam çevresi adına eylem planı ve bu kapsamda çeşitli ilkelerden meydana gelen bir dizi maddeyi kabul etmişlerdir (“United Nations”, t.y.). Burada 26 ilkesi ile Stockholm Deklarasyonu ve zirve sonrası kurulan UNEP, son derece kritik bir önem arz etmektedir.

Deklarasyonun yedi maddelik beyan kısmında; insanın yaşadığı çevrenin hem bir parçası hem de sahip olduğu gelişimiyle şekillendiricisi olduğu ifade edilmiştir. Çevrenin korunması ve sorunların giderilmesi, insan yaşamının muhafaza edilmesi adına tüm devletlerin yükümlülüğüdür. Bununla birlikte insan sürekli ilerlemek ve gelişmek zorundadır. Bunu yaparken yol açabileceği doğa tahribatının zararlarının altı çizilerek ilerleme ve çevrenin korunması adına eşgüdümlü bir politika gereği ifade edilmiştir.

Gelişmekte olan ulus-devletlerde ekosistem tahribatı, çoğunlukla az gelişmişlikten sıyrılma çabalarının bir sonucu olarak açıklanmıştır. Gelişmiş ya da sanayileşmiş devletlerde ise bu tahribat, teknolojik ilerleme ve sanayileşmeyle ilişkilendirilir. Dünya popülasyonundaki hızlı artış, ulus-devletlerin ilerlemesini gerekli hatta zorunlu kılmıştır. Bu neden-sonuç ilişkisi ise çevre tahribatı olarak keskin bir açmaza zemin hazırlamıştır. Bu durumdan mütevellit ulus-devletler doğan zorunluluğun bir gereği olarak, tabiri caiz ise doğa ile iş birliği içinde insani yaşamın sosyal ilerleyişini yürütmelidir. Ancak gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş devletlerin iş birliği içinde olduğu bir durumda gelecek nesillere temiz bir düzen devredilebilir ve sunulabilir (United Nations, 1972: 3). Özellikle beyan kısmının altıncı ve yedinci maddelerinde bu durum ekosentrik yaklaşıma atıf içermektedir.

Beyan kısmının devamında çevreye dair sıralanan 26 ilkede ise; insanın onuruna ve refahına işaret edilerek kaliteli bir çevre ve yaşam koşullarına sahip olma hakkı zikredilmiştir. Ekosistem içerisindeki doğal kaynakların sürekliliği veya sürdürülebilirliği, gelecek insan nesillerinin akıbeti için elzem nitelik taşır ve bundan dolayı muhafaza edilmelidir. Yenilenebilir enerji ön plana çıkmalı ve üretim kapasitesi korunmalıdır. Çevre güvenliği hususundaki metinde, yaban hayatının korunmasının gerekliliği de deklarasyonun dördüncü ilkesinde ifade edilmiştir. Yenilenemeyen doğal kaynakların tükenme tehdidinden korunmasının önemi bu metinde ayrıca yer almaktadır. Toksik maddelerin sınırlı kullanımı ve sera gazı emisyonundaki artışa sebebiyet veren maddelerin kontrolü son derece önemlidir. Ayrıca ulus-devletlerin politikaları ve faaliyetleri nedeniyle ortaya çıkan deniz kirliliğine karşı gerekli önlemler alınmalıdır. Ekonomik ve sosyal kalkınmanın insan yaşamı için önemi son derece açıktır. Bu sebeple gelişmekte olan ülkelerin kendi bünyeleri içindeki çabaları, gelişmiş ülkeler tarafından sürdürülebilir bir gelecek ve ekosistem için destek görmelidir. Herkes için farklı iklimler olabilir fakat ortak tek bir çevre vardır, ortak çaba ile muhafaza edilmelidir. Raporun on yedinci maddesinde gelindiğinde ise; çevre kalitesini artırmak adına bilinen dokuz doğal kaynağın planlama, yönetme ve kontrol etme görevleri ilgili bölgesel kurum ve kuruluşlara emanet edileceği taahhüt edilir. Belgenin devamında, bir ulus-devletin her türlü ilerlemesindeki önem vurgulanarak çevre hakkında toplumların bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Gerek gelişmiş gerek gelişmekte olan ülkelerin iş birliği içerisinde olması ile sağlam bir zemine oturtulacak her türlü ar-ge çalışmaları, kurumlar, planlamalar ve anlaşmalar teşvik edilmelidir. Söz konusunun çevre olduğu bir

krizde sorun ancak ortak eylem planları ve müttefiklik ruhu ile çözülebilir. Raporun yirmi altıncı ve son maddesiyle nükleer silahlar ve diğer kitle imha güçlerinin ortadan kaldırılması ve imha edilmesi adına tüm devletler ortak çabaya davet edilmiştir (United Nations, 1972: 4-5).

BM örgütünün 16 Haziran 1972 tarihinde 21. Genel Kurul Toplantısı ile yukarıda özetlenmeye çalışılan bir dizi ilke ve beyan, uluslararası çevre hukuku ve güvenliği adına ilk resmi adım olarak bilinmektedir. Örgütün kuruluşundan günümüze kadar hedeflerinin zaman içinde genişlediği açıkça görülmektedir. BM'nin temellerini atan geleneksel güvenlik yaklaşımları, ulusüstü sorunların doğmasıyla ortak hareket etmeyi gerekli kılmış ve ulus-devletleri kolektif adım atmaya sevk etmiştir. Bu ve benzeri krizlerin bir nişanesi olarak daha önce ismen zikredildiği üzere çeşitli alt kurumlar oluşturulmuş ve planlamalar gerçekleştirilmiştir. Böylece BM'nin vizyon ve misyonu genişlemiş gerek dolaylı gerek doğrudan çevre güvenliğinin tesisi BM müfredatında yerini almıştır (Kaygusuz Akbay, 2020: 155).

Nitekim 1972 senesindeki Stockholm Zirvesi ve bu zirvede alınan kararlar neticesinde “Birleşmiş Milletler Çevre Programı” (UNEP) kurulmuştur. 15 Aralık'ta BM'nin 2997 sayılı kararıyla UNEP, Kenya'nın başkenti Nairobi'de fiziki formuna kavuşmuştur (“Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı”, t.y.). UNEP, bu bağlamda dünya ekosistemini incelemek ve denetlemek adına uluslararası alanda birincil sorumluluğa sahiptir (Bakkes, vd., 2022: 6).

Kurumun görev ve amaçlarına kısaca değinmek gerekir ise; özellikle BM sınırları içerisinde kritik çevre sorunu açmazlarının ortaya çıkarılması ve böylesi bir amaç için ilgili hükümetler arası kuruluşlar, sivil toplum örgütleri ve diğer bağımsız organlar ile ahenk içinde iş birliğinin sağlanması öne çıkmaktadır. Mevcut insani sistemin ve gelecek nesillerin sağlıklı ve dinç bir ekosistem içerisinde yaşamlarını sürdürmeleri ve dünyanın sürdürülebilirliğinin güvence altına alınması da UNEP kurumunun amaçları arasındadır (Görçelioğlu, 1975: 158). Nitekim UNEP, bahsi geçen amaçlara ithafen çok sayıda

uluslararası çevre anlaşmalarına öncülük etmiş ve ilgili iş birliklerinin sekreterlik görevlerini üstlenmiştir (“UN Environment Programme”, t.y.).

Yukarıda bahsedilen amaçları yerine getirebilmek için UNEP, birbiriyle bağıntılı yedi politika izlemektedir. Bunlar;

- İklim Politikaları
- Kimyasallar ve Kirlilik Üzerine Politikalar
- Doğa Politikaları
- Bilim Politikaları
- Çevresel Yönetim Politikaları
- Finans ve Ekonomi Politikaları
- Dijital Transformasyon Politikaları

Bu politikalar, dünyanın en üst düzey karar alma mekanizması olarak nitelendirilen BM Çevre Meclisi (UNEA) ve UNEP iş birliği ile yürütülmektedir. UNEA, global iklim ve çevre politikalarını belirlemeyi ve konuya ilişkin yasaları geliştirmeyi misyon edinmiş bir organdır. İki yılda bir toplanan Meclis, bu başlıklar çerçevesinde faaliyetleri ile hükümetler arası politika trafiğine öncülük eder ve hız kazandırır. Meclis, UNEP ve Yönetim Konseyi’nin halefi olarak bilinmektedir. Evrenselliği ile önemi derinleşen Meclis’in günümüzde 193 üye ülkesi bulunmaktadır (“UN Environment Programme”, t.y.).

Ayrıca UNEP aksiyon planında; 193 üye ülke, sivil toplum örgütleri, iş dünyasının önde gelen isimleri ve ilgili diğer paydaşları ile ortak çalışmalar yürütmektedir (“UN Environment Programme”, t.y.). BM örgütünden bağımsız diğer kurum ve kuruluşlar ile yapılan bu iş birlikleri küreselleşme sürecinde baskı gruplarının ve sivil toplum örgütlerinin kamuoyunun sesi haline gelmesi ile uluslararası arenada belirgin bir şekilde iz bırakmaya başlamıştır.

Bu bağlamda UNEP sivil toplum örgütleriyle yaptığı iş birliklerinin, hükümetler arası karar verme mekanizmasının kamuoyuna karşı açıklık ve şeffaflık sağlaması adına olduğunu beyan eder. Bu kapsamda UNEP iklim krizine karşı kurulan bir masada sadece bilim insanları, uzmanlar, tüzel kimlikler ve BM ile değil; aynı zamanda kâr amacı gütmeyen akredite sivil toplum örgütleri ile de iş birliği içindedir. Bu kapsamda “Birleşmiş Milletler Çevre Meclisi (UNEA)” ile “Küresel Ana Gruplar ve Paydaşlar Forumu (GMGSF)” organlarının üye hükümetler tarafından sivil toplumun rolünün kabul edilmesiyle akreditasyonu onaylanmıştır. Böylece GMGSF ile sivil toplum kuruluşları mevcut ve gelecekteki UNEP politikaları üzerine bilgilendirilebilecektir. Politika belirleme sürecindeki hazırlık aşamasında UNEP ve sivil toplum arasında bir köprü kurulabilecek, politika diyaloglarına ve görüş alışverişine istikrarlı bir zemin hazırlanabilecektir. Sivil toplum kuruluşları ise kendi bünyelerinde GMGSF forumunda ve BM Çevre Meclisi’nde tartışılması adına bölgesel yaklaşımları tartışmak üzere Bölgesel Danışma Toplantıları (BİK’ler) düzenlemektedir (“UN Environment Programme”, t.y.).

UNEP ve STK’lar arasındaki bağlantıyı daha net bir şekilde ifade etmek gerekir ise; özellikle son on yılda 500’den fazla STK resmi danışmanlık statüsüne sahip olmuştur. Bununla birlikte bir STK’nın resmi danışmanlık alması için yapması gereken tek şey UNEA kurumuna akreditasyon başvurusunda bulunmasıdır (“UN Environment Programme”, t.y.). Ayrıca 1975-1992 yılları arasında UNEP Başkanlık görevini üstlenen Mostafa K. Tolba 1982 senesinde verdiği bir röportajda;

“Öncelikle UNEP örgütünün çevre hareketlerinde STK’ların rolüne son derece önem verdiğini belirtmemi izin verin. Stockholm Konferansı’nın düzenlenmiş olması, büyük ölçüde STK’lardan kaynaklanan baskıların bir sonucuydu ve onların paralel forumundaki müzakerelerden çıkan deklarasyonun nihai eylem planı üzerinde önemli bir etkisi oldu.”

sözlerine yer vererek (Tolba, 1982: 4); aslında UNEP kurumunun ortaya çıkmasında çevreci STK’ların ne kadar önemli rol oynadığını gözler önüne sermiştir. Tolba, verdiği demecin devamında; Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN), Çevre Koruma Derneği (SCOPE), Uluslararası Çevre ve Kalkınma Enstitüsü (IIED), Uluslararası

Dünya Simülasyon Merkezi (ICES) ve Çevre Koruma Vakfı (FEC) gibi çevreci STK'lar ile UNEP örgütünün yakın iş birliği içerisinde olduğunu beyan etmiştir. Tolba ayrıca, bir STK'nın UNEP kurumundan daha fazla donanımına sahip olduğu bilirse, kendilerine danışmaktan kaçınmayacaklarının da altını çizmiştir. Nitekim, dönemin Akdeniz bölgesi koruma altındaki alanlarına ilişkin protokol oluşturmak üzere arka plan belgelerinin IUCN örgütü ile UNEP iş birliği çerçevesinde hazırlandığı bilinmektedir. Ayrıca Stockholm'deki zirvenin ardından UNEP çatısı altında kurulan Çevre İrtibat Merkezi (ELC) de STK'lar ile olan iş birliklerinin bir başka tezahürü olarak bilinmektedir. Böylece o dönemde UNEP ve 6.500 adet çevreci STK arasında bir köprü kurulmuş ve diyalog trafiği tedarik edilmiştir (Tolba, 1982: 4).

“Only One Earth” sloganları ile Stockholm Zirvesi'nin bir sonucu olarak kurulan UNEP; kendi yapısı içinde Yönetim Konseyi, Çevre Fonu ve Çevre Koordinasyon Kurulu'ndan oluşmaktadır. Bununla birlikte 1973 senesinde kurulan Yeryüzünü Gözetleme Programı, BM örgütü ve örgüte bağlı alt organlar arasında konuya ilişkin uyumu ve koordinasyonu tesis etmek adına kurulmuştur (Sönmezoğlu ve Bayır, 2012: 251). UNEP yapısının geneline bakıldığında ise icra direktörünün başı çektiği bir üst yönetim kadrosu tarafından yönetildiği görülmektedir. Bu bağlamda Daimî Temsilciler Komitesi (CPR), UNEA toplantılarını hazırlamakta ve alınan kararların denetimini sağlamaktadır. CPR, 1985 Mayıs'ında UNEP Yönetim Konseyi'nin 13/2 numaralı kararı ile kurulmuştur (*“UN Environment Programme”*, t.y.).

Kurumun 1972-1975 yılları arasındaki ilk icra direktörü, BM Genel Kurulu tarafından seçilen Kanadalı iş insanı Maurice Strong olarak bilinmektedir. Görevi esnasında yardımcılığını yapan Mısırlı bilim insanı Mostafa Kamal Tolba ise 1975 senesinde göreve gelerek tam on yedi sene görevini yürütmüştür. Günümüzde UNEP icra direktörlüğü görevini Danimarkalı ekonomist ve çevreci Inger Andersen yürütmektedir (*“UN Environment Programme”*, t.y.).

Yukarıda beyan edilen vizyon, misyon ve ortakları ile UNEP, söz konusunun çevre olduğu bir krize karşı önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Fakat yenilenemeyen üretim ve

tüketim araçlarından dolayı; iklim değişikliği, biyoçeşitlilik kaybı ve çevre kirliliğinin artışı ile somutlaşan son derece ciddi bir gezegen krizi devam etmektedir. Bu sebeptendir ki kuruma ayrılan bütçe, sorunun derinleşmesi ile yeteriz kalmaya başlamıştır. UNEP bütçesinin %95'i gönüllü fonlara dayanmaktadır. Çevre Fonu olarak bilinen bu mali destek UNEP bünyesindeki çalışmaların ana kaynağıdır. Ayrıca Küresel Çevre Kurumu, Yeşil İklim Fonu ve Avrupa Komisyonu da UNEP kurumunun fonlanmasında katkı sağlamaktadır ("UN Environment Programme", t.y.). Bununla birlikte günümüzde UNEP örgütünün BM'ye bağlı bir alt organ olarak kısıtlı bütçeye sahip olduğu ve yetersiz beslendiği genel kabul gören bir görüştür. Yetki alanı genişleyen bu organın doğru orantılı bir şekilde sahip olduğu bütçe artırılmamış, yetersiz kalmıştır. Bu sebeple uluslararası arenada örgütün yenilenmesi gerektiğine dair düşünceler de mevcuttur (Kayhan, 2013: 86). Stockholm Zirvesi'nin ve UNEP örgütünün kuruluşuna ithafen her yıl 5 Haziran günü, Dünya Çevre Günü olarak kutlanmaktadır. Geçtiğimiz sene UNEP 50. Yıl dönümünü kutlamıştır.

4.4.2. Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi (1985)

İklim değişikliğine sebebiyet veren ozon tabakasındaki incelme, tarihinde ilk kez UNEP kurulduktan dört sene sonra 1976 yılında uluslararası düzlemde tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmaların bir ürünü olarak bir sene sonra 1977 yılında UNEP ve WMO iş birliği ile Ozon Tabakası Koordinasyon Komitesi (CCOL) kurulmuştur. Ozon tabakasındaki bu incelmeyi periyodik ve sistematik bir şekilde incelemek adına kurulan komite gerek barındırdığı uzman kadrosu gerek ortaya koyduğu güçlü argümanlar ile 1985 Viyana Sözleşmesi'nin önünü açmıştır. Bu bağlamda ilk devletler arası diyaloglar 1981 yılında başlamış ve tarihler 1985 Mart'ını gösterdiğinde *Ozon Tabakasının Korunması için Viyana Sözleşmesi* kabul edilmiştir ("T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı", t.y.).

Dönemin konjonktüründe konuya dair önlem alma refleksi gösteren ilk ülke ABD olmuştur. Bu refleks; özellikle ABD'nin o dönemde dünyadaki kloroflorokarbonların (CFC) %30'unu oluşturduğu bilgisi ile ayrı bir derinlik kazanmaktadır. ABD'nin attığı bu adım ile İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya gibi CFC karneleri kabarık olan Avrupa ülkelerinden de konuya ilişkin gayret beklendi. Fakat bu beklentiler Avrupa Topluluğu ülkelerinin az

gelişmiş ülkeler üzerindeki pazar payına ket vuruyordu. Bu sebeple Avrupa ülkeleri yapılan bilimsel analizlerin yetersizliğini ve belirsizliğini gerekçe göstererek böylesi bir adıma direndiler. Ayrıca Asya-Pasifik ve Latin Amerika ülkelerinin de bu hadiseye karşı muhalif tutum benimsemesi, ABD'nin o tarihlerde ozon tabakasının incelmeye karşı olan gayretlerinde yalnız bırakılmasıyla sonuçlandı (Duru, 2001: 308).

1985 yılına gelindiğinde ozon tabakasının incelmeye sebebiyet veren faaliyetlerin doğal çevreye ve insan sağlığına zararları gün yüzüne çıkmaya başladı. Nitekim sorunun somutlaşmasını takiben bilimsel araştırma ve analizlere olan rağbet de arttı. Her ne kadar dönem itibarıyla konuya dair anlaşmazlıklar olsa da Viyana Sözleşmesi bir yanıt olarak doğmuş, iklim ve çevre krizine ilişkin birçok metnin öncüsü olmuştur ("UN Environment Programme", t.y.).

1985 yılında kabul edilen Viyana Sözleşmesi, özellikle metnin giriş kısmında Stockholm Deklarasyonu 21. Maddesine doğrudan atıf içermektedir. Tekrardan hatırlatmak gerekir ise 21. Maddede; taraf devletler, kendi ulusal kaynaklarını başka ulus-devletlerin çevresel hakkına müdahale etmeyecek şekilde kullanmayı taahhüt etmiştir (United Nations, 1972). Madde bu kapsamda İklim Değişikliği sorununun bölgeselden ziyade küresel olduğuna atıfta bulunarak bu çevre krizinin etki alanının genişliğini vurgulamıştır.

Anlaşmasının ilk maddesinde; "Ozon Tabakası", "Olumsuz Etkiler", "Alternatif Teknolojiler veya Ekipman", "Alternatif Maddeler", "Taraflar", "Bölgesel Ekonomik Bütünleşme Örgütü" ve "Protokoller" kavramlarının sözleşme içerisindeki tanımlamalarına yer verilmiştir. İkinci madde, taraf devletlerin genel hatları ile yükümlülüklerini içermektedir. Sözleşme gereğince ulus-devletler, insan faaliyetlerinin sonucu olarak türeyen bu krize karşı gerekli tedbirleri alacak ve diğer ülkelerde bilim ve teknoloji alışverişini tedarik edecektir. Üçüncü madde, ozon tabakasındaki incelmeye ve krizin geneline dair sistematik ve küresel bir araştırma trafiğinin taahhüt edilişi olarak özetlenebilir. Dördüncü madde ise benzer nitelikte hukuki, teknolojik ve sosyolojik iş birliği üzerinedir. Beşinci madde, oluşacak bilgi transferlerinin sekreteryaya kanalı ile sağlam bir zemine oturtulacağını belirtmiştir (UNEP, 1985).

Altıncı madde; yapılacak taraflar konferanslarının protokolü, takvimi ve amaçları üzerine çerçeveyi oluşturur. Bu maddede özellikle son paragrafa bakıldığında; taraflar konferanslarına gözlemci statüsünde STK'ların katılabileceği görülmektedir. Bu önemli katılımın sağlanması için STK'ların sekreteryaya beyan sunmaları ve taraf ulus-devletlerden 2/3 oranında itiraz ile karşılaşmamış olması gerekmektedir (UNEP, 1985). Gerek Stockholm Konferansı'na zemin hazırlamaları gerek Viyana Sözleşmesi'nde belirtilen bu hakları ile STK'lar, iklim değişikliği gibi küresel bir sorunda BM gibi küresel bir örgütün politikalarına etki edebilmektedir. Bu durum daha önce de belirtildiği üzere STK'lar gibi baskı gruplarının kamuoyunun sesi olarak uluslararası karar alma mekanizmalarını etkilediğini kanıtlamaktadır.

Yedinci madde sekretaryanın görevlerini, sağlam bir zemine oturtmak ve netleştirmek adına detaylı olarak açıklamaktadır. Sekizinci ve dokuzuncu maddeler ise taraf devletlerce önerilebilecek protokol metinlerinin sekreteryaya tarafından ne şekilde kabul göreceğini ve değişiklik esaslarını açıklamaktadır. Onuncu maddede ise eklerin sözleşme içerisindeki statüsüne işaret edilmektedir. Viyana Sözleşmesi'ne veya protokollerine yapılan her türlü atıflar, sözleşmenin eklerine de yapılmış sayılacaktır. On birinci madde, anlaşmanın oluşmasında ve uygulanmasında taraf devletlerce ortaya çıkması muhtemel her türlü anlaşmazlıkta izlenecek yol haritası üzerinedir. 12-15 aralığındaki maddeler ise sırasıyla; imzalama, kabul ve onay, katılım belgesi ve oy hakları üzerine çerçeve çizmeye yöneliktir. Sözleşmenin 16-21 aralığındaki son maddeleri ise sözleşme ve protokolleri arasındaki bağıntıya yer vererek; yürürlük süreci, çekincelere yer verilmemesi, sözleşmeden ayrılma protokolü, depoziterlik usulü, yayınlandığı orijinal lisansları ve sahip olduğu iki eki ile sonlandırılmıştır (UNEP, 1985).

Viyana Sözleşmesi, 1988 yılında yürürlüğe giren ve 2009 senesinde küresel onaya ulaşan bir metindir. Sözleşme genel hatları ile insan faaliyetlerinin ozon tabakası üzerindeki yıkıcı etkilerini açıklamayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken ülkeler arası bilgi transferini tedarik etmek ve iş birliğini teşvik etmek de misyonları arasındadır ("UN Environment Programme", t.y.). Türkiye bu sözleşmeyi ilan edildiği yıl kabul eden ülkeler arasındadır.

Katılımını 9 Temmuz 1990 tarihli Dışışleri Bakanlığı kararınca, 8 Ağustos 1990 tarihindeki Resmî Gazete açıklaması ile arz etmiştir (Resmî Gazete, 1990).

Bununla birlikte Viyana Sözleşmesi, taraf olan ulus-devletlerin herhangi radikal bir adım atmak istememesinden dolayı çerçeve bir sözleşme olmaktan öteye geçememiştir. Ek olarak krizin çözümüne doğrudan bir katkı sağlayamasa da sözleşme; ilerleyen tarihlerdeki 1992 *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi* (BMİDÇS) gibi önemli kararların öncülü olmuştur (Breitmeir, 1997: 103). Ayrıca Viyana Sözleşmesi'nden iki sene sonra karşımıza çıkan Montreal Protokolü; çizilen çerçevelerin, benimsenen politika metinlerinin ve diplomasi trafiklerinin bir başka tezahürü olarak önem arz etmektedir. Bu sebeple araştırmanın devamında kronolojik olarak ilerlemek adına, 1987 tarihli *Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü* metnine yer verilecektir.

4.4.3. Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Montreal Protokolü (1987)

Her ne kadar Montreal Protokolü 1987 yılında gündeme gelse de bilimsel araştırmalar çerçevesinde ozon tabakasındaki incelmeye, özellikle NASA uyduları eşliğinde 1970'lerin başlarından beri izlenmekteydi (Loyola, vd., 2009: 213). Ozon tabakasındaki incelmeye, ancak 1985 yılında rapor edilmeye başlandıktan sonra küresel gündemin hayati bir konusu olmuştu (Birdal, 2009: 186). Fakat gerek tabakadaki incelmeyi konu alan araştırmaların yetersizliği gerekse güvenilirliği açısından ulus-devletler, kendi geleneksel çıkarlarını düşündüklerinde Viyana'da atılan adımları uygulamada yetersiz çaba göstermişti. Bununla birlikte 1985 senesinde Antartika bölgesindeki ozon tabakasında görülen delik, ulus-devletleri konuya dair önlem almaya sevk etmişti (Velders, vd., 2007: 4814). Bu sebeple sözleşmeyi sağlam bir zemine oturtacak yeni bir diplomasi enstrümanına ihtiyaç doğmuştu.

1985 senesinde imzalanan Viyana Sözleşmesi'nin üzerinden hemen iki sene sonra karşımıza çıkan Montreal Protokolü, özellikle Viyana'da atılan adımların soğumaması ve derinleştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Nitekim günümüzde 196 ülkenin bu

protokole taraf olması da anlaşmayı çevre ve iklim politikalarının uygulanması noktasında başarılı hale getirmiştir (Epstein vd., 2014: 338). Protokolde, sera gazlarındaki artışa dayalı olarak ozon tabakasındaki incelmenin aslında insan faaliyetleri sonucu ortaya çıktığında mutabık kalınmıştır. Bu sebeple de sera gazlarındaki artışlara sebebiyet veren insan faaliyetlerinin kısıtlanması adına bir anlaşma çerçevesi ön görülmüştür. Bu bilgiden yola çıkılarak özellikle 1992 senesinde yayınlanan BMİDÇS metninin, aslında Montreal Protokolü ile temellerinin atıldığını söylemek pek de yanlış olmaz (“T.C. Dışişleri Bakanlığı”, t.y.).

Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Montreal Protokolü, 16 Eylül 1987 tarihinde 24 ülkeden temsilcilerin katılımı ile imzalanmıştır. Genel hatları ile özetlemek gerekir ise protokol; stratosferdeki ozonu incelten sera gazı kalemlerinin 2000 senesine kadar kademeli olarak ortadan kaldırılmasının bir taahhütnamesi idi. Bu sera gazı kalemleri; daha önce de zikredilen CFC’ler, halonlar, karbon tetraklorürler ve metil kloroformlar gibi ortalama 100 kalemden oluşan “Ozon Tabakasını İncelten Maddeler” (ODS) olarak tanımlanır (Carpenter vd., 2014: 63). Ek olarak 10-15 Ekim 2016 tarihlerinde Ruanda’nın başkenti Kigali’de 28. Taraflar Toplantısı (MOP 28) gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda alınan karar ile ozon tabakasındaki incelmeye sebebiyet veren yukarıda birtakım örnekleri zikredilen maddeler arasında hidroflorokarbonlar da yerini almıştır (“T.C. Dışişleri Bakanlığı”, t.y.).

Protokol, o dönemde Avrupa Topluluğu dahil 30 imzacısı ile 1 Ocak 1989’da yürürlüğe girmiştir. Böylece ozon tabakasını incelten maddelerin üretiminin ve tüketiminin küresel çapta %83’lük kısmından sorumlu olan devletler, Montreal Protokolü ile ciddi bir taahhüt altına girmişlerdi. Bu sorumluluğu daha net bir şekilde açıklamak gerekir ise, 1993 Temmuz’una kadar protokolü imzalayan devletlerin yıllık CFC tüketimlerini 1986 yılındaki seviyelerine indirmeleri gerekiyordu (Birdal, 2009: 199). Nitekim bu bilgiler ışığında da Montreal Protokolü’nün küresel ısınmayı artıran sera gazlarının üretim ve tüketimine ciddi oranda ket vurduğu kabul edilir. Ozon tabakasındaki incelmeye sebebiyet veren bu karbon maddelerinin sınırlandırılması ile protokol; küresel ısınmadaki artışı, o tarihler analiz edildiğinde 7 ile 12 yıl arasında geciktirmiştir. Resmin geneline bakıldığında ise iklim

değişikliğindeki negatif yönlü aktivasyon, ilk eylem planlarının 1970'lerin başından itibaren uygulansaydı gecikmenin 31 ile 45 yıl arasında olabileceğine işaret etmektedir (Molina vd., 2009: 20617).

Montreal Protokolü 1987 senesinde imzalanmış ve 1989 yılında da yürürlüğe girmiştir. Protokole taraf olan devletler yılda bir kez olmak üzere toplanmakta ve bu toplantılar protokolün uygulanması veyahut değiştirilmesi üzerine yapılmaktadır. Protokol üzerinde toplamda 6 defa değişiklik gerçekleştirilmiştir. Daha önce de zikredilen Kigali Değişikliği bu kapsamda yapılan son değişikliktir. Burada 2016 senesinden itibaren, kullanılan hidroflorokarbonların (HFC) sistematik bir şekilde azaltılması çağrısında bulunulmuştur. İmzalandığı tarihten günümüze protokol metni, küresel olarak anlaşmaya varılan bir dizi ilke ve esasın çerçevesi olmuştur. Ozon tabakasındaki incelmanın akıbeti esas alındığında ise protokolün başarıya ulaştığı ve tabakayı muhafaza etmeye - iyileştirmeye devam ettiği görülmektedir (“UN Environment Programme”, t.y.).

Montreal Protokolü'nün önsöz kısmında; taraf olacak devletlerin ozon tabakasının incelmesine sebebiyet veren CFC ve ODS'ler gibi sera gazlarının üretim ve tüketiminde sorumluluklarının altı çizilmektedir. Gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeler arasında bu bağlamda mali bir dayanışma inşa edilecektir. Kolektif bir çaba ile sera gazlarının üretim ve tüketimi kontrol altına alınmalı ve sınırlandırılmalıdır. Önsözde inşa edilen çatının devamında 1. Madde ile “Tanımlar” bölümüne yer verilir. Burada ilk olarak “Sözleşme” kelimesi ile aslında 22 Mart 1985 tarihli Viyana Sözleşmesi'nin kastedildiği beyan edilir. Devamında; “Sözleşme”, “Taraflar”, “Sekreteryâ”, “Kontrollü Madde”, “Üretim”, “Tüketim”, “Hesaplanmış Seviyeler” ve “Endüstriyel Rasyonalizasyon” kelimelerinin neleri temsil ettiği açıklanmıştır (“UN Environment Programme”, t.y.).

İkinci ve üçüncü maddeler “Kontrol Tedbirleri” “Kontrol Seviyelerinin Hesaplanması” bölümleri olarak göze çarpmaktadır. Burada özellikle, taraf olan devletlerin protokolde beyan edilen yıllık sera gazı üretim ve tüketim kotalarının bir kısmını bir başka taraf ülkeye devredebileceği önemli bir ifadedir. Bunu yaparken dikkat edilmesi gereken hususlar ise ilgili maddelerin üretim ve tüketiminde belirtilen limitleri aşmamak ve altı

Çizilen dönem içerisinde sekreteryaya beyan vermektir. Taraf devletlerin sera gazı emisyonuna sebebiyet veren maddelere ilişkin üretim ve tkretim limitleri, bu limitleri ne oranda başka bir devlete devredebilecekleri ve bunu nasıl bir düzende yapacakları, “Kontrol Tedbirleri” ve “Kontrol Seviyelerinin Hesaplanması” başlıklarında ifade edilmiştir. İkinci madde içerisinde toplamda 10 adet alt başlık ile daha önce örnekleri zikredilen maddelerin limit ve kota hesaplanışları da net bir biçimde arz edilmiştir (“UN Environment Programme”, t.y.).

Dördüncü madde ise protokole taraf olmayan devletler ile ilgili maddelerin kullanımına ilişkin kota ticaretini yasaklamaktadır. Protokole taraf olan devletler hesaplanan madde üretim ve tkretim limitlerini sadece protokole taraf olan devletler arasında paylaşabilir. Taraf olmayan devletlere; kota ithalatı, ihracatı, bahsi geçen maddelere ilişkin teknoloji transferi ve diğerk imkanların tedariğı kısıtlanmıştır. Bu kapsamda dördüncü bölüm kısıtlamaları ve denetim mekanizmasını daha net ifade etmek adına kendi bünyesinde iki alt başlık daha içererek konuya dair sağlam bir zemin inşa etmiştir. Beşinci maddeye gelindiğinde ise gelişmekte olan ülkelerin konuya dair ayrıcalıklı durumları ifade edilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan kontrol tedbirleri, takvimi, limit alışverişine dair usul ve esaslar ele alınmıştır (“UN Environment Programme”, t.y.). Ek olarak bu bölümde ilgili ülkelere sahip oldukları sera gazları üretim ve tkretim kotalarına uyumu geciktirme hakkı tanınarak aralık bir kapı bırakılmıştır. Bununla birlikte bahsi geçen uyumu geciktirme hakkı da belli başlı usul ve esaslarca protokol içinde sınırlandırılmasına rağmen, bu durumun kimi araştırmalarca iklim krizini nleme, geciktirme veya durdurmada negatif yönlü bir korelasyon doğurduğu iddia edilmektedir (“UN Environment Programme”, t.y.).

Altıncı madde 1990 yılından itibaren protokole taraf olan devletlerin mevcuttaki bilimsel, teknolojik, teknik ve çevresel bilgilerin ışığında; beyan edilen kontrol mekanizmalarının denetlenmelerinin taahhüt yazısı olarak okunabilir. Yedinci maddede taraf olan devletler; kontrollü maddelerinin her birinin ithalatı, ihracatı ve üretimi üzerine protokol çerçevesindeki sekreteryaya belirtilen takvimce beyan sunacağını kabul eder. Sekizinci maddede ise protokole karşı bir uyumsuzluk durumunda izlenecek prosedürü taraf devletler kabul etmektedir. Dokuzuncu madde, özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler

arasında konuya ilişkin bilgi alışverişine sağlam bir zemin hazırlar. Bu madde krizin küreselliği göz önüne alındığında son derece önemlidir. Başka bir açıdan küresel eylem planı oluşturur. Buna göre; taraf devletler arasında kendi bölgesel yasalarına uygun şekilde Ar-Ge faaliyetleri, ortak kamu bilinci ve bilgi diyalogu sağlamak adına iş birliği sağlanacaktır. Bu iş birliğinin konuları; kontrollü maddelerin geri dönüşümü, alternatifleri, maliyetleri ve faydaları gibi hususlarda bilgi transferlerini tedarik etmek olarak özetlenebilir (“UN Environment Programme”, t.y.).

Onuncu madde özellikle taraflar arasındaki mali koordinasyon hususunda son derece önemlidir. Bu maddeye göre taraf devletler, teknoloji transferi de dahil olmak üzere finansal ve teknik iş birliğini sağlayacak bir mekanizma inşa edecektir. Böylece ilgili maddelerdeki kontrollü madde kullanımlarının uyumları sağlanacaktır. “Çok Taraflı Fon” (MLF) olarak bilinen bu mekanizma oluşabilecek ilgili tüm ek maliyetlerin teminatı olarak 1991 senesinde inşa edilmiştir. Oluşturulan fonun temel amacı; protokolün kontrol mekanizmasına uymak adına yıllık kişi başı ODS üretim ve tüketimi 0,3 kg’dan az olan protokole taraf olan devletlere mali destek sağlamaktır. MLF mekanizmasının oluşabilecek bir ek maliyeti ne şartlar altında karşılayacağı da bu madde ve alt paragrafı içerisinde açıkça ifade edilmiştir. MLF faaliyetleri, dört uluslararası kuruluş tarafından yürütülmektedir. Bunlar; UNEP, UNDP, UNIDO ve Dünya Bankası’dır. On birinci maddede taraflar arası olağan ve olağanüstü toplantılar üzerine takvim belirlenmiştir. Olağanüstü bir toplantı için taraf devlet, protokol çerçevesindeki sekreteryaya beyan sunmak zorundadır. Sunulan beyan ilk altı ay içerisinde geriye kalan taraf devletlerin en az üçte biri tarafından onaylanırsa olağanüstü toplantı gerçekleşebilir (“UN Environment Programme”, t.y.).

On birinci maddenin özellikle beşinci ve sonuncu alt maddesi tezin içeriği bakımından büyük önem taşımaktadır. Burada BM, konuya ilişkin uzman kuruluşları, “Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı” (IAEA) ve bu protokole taraf olmayan bir ulus-devletin taraflar toplantısına gözlemci statüsünde katılabileceği belirtilmektedir. Ayrıca taraflar toplantılarında gözlemci statüsünde bulunmak isteyen konuyla ilgili olarak uzmanlaşmış herhangi bir STK da sekreteryaya beyan verdiği ve kabul gördüğü sürece gözlemci olarak toplantılarda yerini alabilir. Tıpkı daha önce Stockholm Zirvesi başlığında belirtildiği gibi

STK'lara sunulan bu hak Montreal Protokolünde de yerini almıştır. Bir STK taraf devletler tarafından en az üçte birlik bir ret oyu ile karşılaşmadığı sürece toplantılarda gözlemci olarak bulunabilir. Ek olarak gözlemci statüsündeki kurumların taraf devletlerce belli usul ve esaslara tabi olacağı da beşinci paragrafta belirtilmektedir (“UN Environment Programme”, t.y.).

On ikinci madde, sekreteryanın genel hatları ile görev ve amaçları üzerine yazılmıştır. Sekreteryanın görevleri; tarafların toplantılarını düzenlemek, bilgi transferini sağlamak için yol oluşturmak, ilgili başlıklarda raporlar hazırlamak ve taraf devletlere dağıtmak, teknik yardım taleplerini diğer taraf devletlere ulaştırmak, gözlemci statüsündeki kurum veya devletleri bilgilendirmek ve taraflarca verilecek diğer görevleri yerine getirmek olarak sıralanmıştır. On üçüncü madde tarafların ve sekreteryanın karşılaşabileceği mali hükümleri içermektedir. On dördüncü maddede de “Sözleşme” kelimesi ile protokolün tanım bölümünde de beyan edildiği üzere 1985 Viyana Sözleşmesi'ne atıf bulunmaktadır. Protokolde 1985 Viyana Sözleşmesi metninin maddeleri uygulanacaktır. On beşinci madde imza, on altıncı madde ise yürürlük prosedürlerine ilişkindir. On yedinci maddede yürürlük süreci tamamlandıktan sonra protokole katılan taraflara yöneliktir. On sekizinci maddede bu protokole ilişkin hiçbir çekincenin kabul edilmeyeceğinin altı çizilmiştir. On dokuzuncu madde protokolden çekilme prosedürü, yirminci ve son madde ise protokolün orijinal lisanlarını belirtmek adına eklenmiştir. Son olarak Montreal Protokolü içerisinde kontrollü maddelere ilişkin altı adet ek barındırmaktadır (“UN Environment Programme”, t.y.).

Türkiye, gelişmekte olan ülkeler kategorisinde olarak 19 Aralık 1991 tarihinde protokole taraf olmuştur. Bununla birlikte protokol metninin kabulü 20 Haziran 1990 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanmıştır (Resmî Gazete, 1990). Ayrıca ülkemiz protokole uygulanan tüm değişiklikleri kabul etmiştir ve taraf olan devletler arasında başarılı olanlar arasında yer aldığı da bilinmektedir (“T.C. Dışişleri Bakanlığı”, t.y.). Montreal Protokolü, 16 Eylül 1987 tarihinde kabul edilmiştir. Böylece küresel kapsamda onay alan nadide anlaşmalar arasında yerini almıştır. Protokol metni, bilimsel ve teknolojik gelişmeler ışığında gelişim ve değişim göstermektedir. Ayrıca UNEP kurumunun genel merkezinde yer

alan Ozon Sekreterliği de protokole taraf olan devletlere yardımcı olmaktadır (“UN Environment Programme”, t.y.).

Protokolün önemini vurgulamak adına; alınan kararların uygulanabilirliği ve sürdürülebilirliği ile doğru orantılı bir biçimde ozon tabakasının ortalama 2050 yılında düzelmesi öngörülmektedir. Araştırmalara göre Montreal Protokolü olmasaydı, yine 2050 yılında mevcut ozon tabakasındaki incelme on kat daha artacaktı. Bu durumla birlikte milyonlarca melanoma, kanser ve göz kataraktı gibi vakalarda ciddi artışlar gözlemlenecekti. Protokolün 2030 senesine kadar her yıl ortalama iki milyon insanı cilt kanseri gibi ciddi bir hastalıktan kurtardığı tahmin edilmektedir. Günümüze kadar protokol çerçevesinde taraf devletler, küresel çapta ODS’lerin %93’lük bir kısmını kademeli olarak kaldırmışlardır. Bu maddelerin iklim değışikliğine sebebiyet veren sera gazlarındaki payı göz önünde bulundurulduğunda; protokolün son derece başarılı sonuçlar doğurduğu yargısı ortaya çıkmaktadır (“UN Environment Programme”, t.y.). Bu bilgilerin ışığında da en başta protokole zemin hazırlayan Stockholm Zirvesi’nin STK’lar ve baskı gruplarının faaliyetleri ile yapıldığı düşünülürse; özellikle iklim ve çevre üzerinde faaliyet gösteren STK’ların önemi ve etkisi yadsınamaz derecede öne çıkmaktadır. Nitekim bu gibi faaliyetlerin sonucunda çevre bilimi küresel siyasetin konularına dahil olmuş ve iklim krizi ile küresel ısınma gibi konular siyasetin gündemine taşınmıştır (Whitesides, 2020).

4.4.4. Hükümetlerarası İklim Değışikliği Paneli (IPCC) (1988)

Birleşmiş Milletler bünyesinde iklim ve çevre krizine karşı atılan önemli adımlardan bir diğeri, şüphesiz *Hükümetlerarası İklim Değışikliği Paneli* (IPCC) olarak bilinen kurum ve çalışmalarıdır. 1988 senesinde UNEP ve WMO iş birliği ile oluşturulan IPCC; gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelere iklim ve çevre politikalarını sağlam bir zemine oturtmak adına gerekli bilimsel araştırmaları tedarik etmek için kurulmuştur. Ek olarak IPCC çalışmaları, uluslararası iklim ve çevre müzakerelerinde de son derece önemli kalemler olarak yerlerini almaktadır. Halen 195 üyesi bulunan IPCC, çalışmalarında dünyanın her yerinden insanların katkıda bulunması ile evrensel bir perspektif kazanmaktadır. Kurum yılda en az bir defa olmak üzere Genel Kurul çatısı altında toplanmaktadır. Bu oturumlara

gerek üye devletlerden gerekse gözlemci kuruluşlardan; yüzlerce politika yapıcı, bilim insanı, araştırmacı ve uzman katılmaktadır. Bununla birlikte IPCC Başkanı, büro üyeleri ve çalışma gruplarında yer alan isimler yine bu panel toplantılarında belirlenmektedir (“IPCC”, t.y.). Taslak kapsamında hazırlanan raporların nihai belgelendirmeleri bu toplantılarda onaylanmaktadır. Hazırlanan raporlarda uzmanlar; iklim değişikliğini tetikleyen faktörler, oluşturduğu etkiler ve gelecekteki akıbeti üzerine çalışmalar yürütmektedirler. Bunu yaparken ayrıca iklim sorununa ilişkin uyum çalışmaları ve krizi hafifletme çalışmaları üzerine de araştırmalar yapılmaktadır. IPCC, bu kapsamda hazırlanan binlerce bilimsel araştırmayı inceleyip değerlendirmek ve özetlemek üzerine mesai harcamaktadır (IPCC, 2021).

IPCC, çatısı altında yürütülen ve kabul edilen araştırmaların tamamına rehberlik sağlamak, tavsiye vermek ve karar almak üzere bir Büro faaliyet göstermektedir. Bu alt organ; IPCC Başkanı, üç adet başkan yardımcısı, bir alt paragrafta açıklandığı üzere çalışma gruplarının eş başkanları ve yardımcıları, son olarak da ulusal sera gazı envanterleri özel timi eş başkanlarından oluşmaktadır. Mevcut formu ile 34 üyesi bulunan IPCC Bürosu, yapılan araştırmaların belirli bir düzen içerisinde işlenmesi açısından son derece önemli bir alt organdır (“IPCC”, t.y.). Bununla birlikte IPCC İcra Komitesi de kritik bir öneme sahiptir. IPCC Başkanı, başkan yardımcıları, çalışma gruplarının başkanları ve ulusal sera gazı envanterleri özel timinin başkanları İcra Komitesini (ExCom) oluşturur. ExCom yapısının görevi; IPCC amaç ve protokollerini, panel kararlarına ve büro tavsiyelerini uygun olarak denetlemek ve düzenlemektir. Ayrıca faaliyetlerini gerçekleştirirken takvim planlamasının zamanında ve etkili biçimde uygulanmasını sağlamak da ExCom görevleri arasında yer alır (“IPCC”, t.y.).

IPCC, kendi bünyesinde üç farklı çalışma grubuna ve bir adet ulusal sera gazı envanterleri özel ekibine sahiptir. Birinci çalışma grubu, iklim değişikliğine sebebiyet veren fiziki temeli araştırmayı ve irdelemeyi amaçlamaktadır. İkinci çalışma grubu, iklim değişikliğinin etkilerini, bu etkilere uyum mekanizmasını ve bu mekanizmanın hassasiyetini araştırmaktadır. Üçüncü çalışma grubu ise elde edilen girdiler ışığında iklim değişikliğinin azaltılmasını, mümkünse durdurulmasını misyon edinmiştir. Ulusal sera gazı envanterleri

özel ekibi, bahse konu olan sera gazı emisyonları girdi ve çıktıların araştırılması, hesaplanması ve rapor edilmesi ile ilgilenir. Ek olarak bu emisyonların azaltılması üzerine bilimsel metod araştırma ve geliştirme konusunda da faaliyet yürütmektedir. IPCC kurumuna sunulmak üzere yapılan tüm akademik araştırmalar, IPCC bünyesinde oluşturulan mekanizmalarca incelenmeye ve özetlenmeye tabiidir. IPCC hazırlanan raporları birden fazla taslak oluşturma ve analiz etme evreleri ile geliştirmektedir. Raporların nihai formu, IPCC üye ülkelerinin onayı ile tamamlanmaktadır. Böylelikle son evre, raporu hazırlayan bilim insanları ile onaylayan taraflar arasında köprü işlevi görmektedir (“IPCC”, t.y.). Araştırmaların sade ve öz bir zemine oturtulması, özellikle politika yapıcılara sunulacağı düşünüldüğünde son derece önemlidir.

1988 senesinde kurulmasından itibaren IPCC, özellikle iklim ve çevre krizi üzerine yürütülen ciddi çalışmaların kaynağı olmuş ve politika yapıcı mercilere bu bağlamda bilgi tedariki sağlamıştır. Nitekim ilk raporlarını 1990 senesinde yayınlamalarını takiben, BM Genel Kurulu elde edilen bulguları dikkate alarak oluşturulacak bir çerçeve için müzakereleri başlatma kararı almıştır. Böylece 1992 senesinde Rio’da gerçekleşen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı ile *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi* (UNFCCC) imzaya açılmıştır (IPCC, 2021). 2001 yılında IPCC II. Çalışma Grubu, konuya ilişkin *Üçüncü Değerlendirme Raporu* (TAR) belgesini yayınlarak “İklim Sistemine Tehlikeli Antropojenik Müdahale” hususunda insan faaliyetlerinin etkisini ve neler yapılması gerektiğini açıkça beyan etmiştir (IPCC, 2001: 77). Burada “Antropojenik Müdahale” açık bir şekilde kanıtlanmakla birlikte beşer yaşamın krize ilişkin neleri ne şekilde yapması gerektiği de ele alınmış ve ifade edilmiştir. 2007 yılında yayınlanan AR4 sentez raporuna göre; 1850-2007 seneleri arasındaki 1,5 yüzyıl aşkın dönemde yerkürenin en sıcak yıllarını 1995-2006 tarihleri arasında yaşadığı kanıtlanmıştır (IPCC, 2007: 30). IPCC çatısı altında yayınlanan bu gibi raporlar ve nicesi, özellikle 1900-2000 arası yüzyıllık süre zarfı boyunca ortalama sıcaklık artışlarının 0,6 derece yükseldiğini açığa çıkarmıştır. Bununla birlikte AR4 raporuna göre ortalama sıcaklık artışı ilerleyen tarihlerde yükselmiş; aynı tarih bandındaki taban sıcaklık artışı 0,74 dereceye çıkmıştır (Doğan ve Tüzer, 2011: 22).

2018 yılında IPCC kurumunun 30. yıl dönümünde yayınlanan özel raporu “1,5 Derecelik Küresel Isınma” (SR1,5), konuya ilişkin raporlar arasında en önemlisi olarak yerini almaktadır. Nitekim bu rapor yaklaşık olarak 40 farklı devletten yüzlerce yazarın takriben 6000 ile 7000 farklı bilimsel araştırmayı analiz ederek ortaya çıkardığı bir üründür. Ortalama 650 sayfalık bu rapor, döneminde yaklaşık olarak 900 ile 1000 bilim insanına teyit ettirilmesi ile son derece istikrarlı ve önemli bir rapor formuna ulaşmıştır (IPCC, 2018: 573). Yayınlanan raporda tıpkı TAR gibi küresel çapta sıcaklık artışlarının insan faaliyetlerinin bir ürünü olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Nitekim bu durum 1960 ve sonrası 30 yıl boyunca sıcaklık artışları izlenerek açığa çıkarılmıştır. Raporda, küresel çaptaki sıcaklık ortalamasının sanayi öncesi dönemlere geriletilemeyeceği öne sürülmüştür. Bununla birlikte yeterli çaba ve iş birliği ile ortalama sıcaklık artışı değerinin maksimum 2 derecede sabitlenebileceği varsayımında bulunmaktadırlar. Taraf ülkeler ortaya çıkan bu antropojenik müdahalede ortak çaba ve istikrarı yakalayabilirler ise; taahhüt edilen değerlerin 1,5 dereceye kadar indirilebileceği varsayımı da yine 2018 özel raporu içerisinde yerini almaktadır. Raporda bu önlemlerin alınmaması durumunda küresel değerlerin 2 dereceyi aşacağı ve zaman içerisinde katlanarak 6 dereceyi geçebileceği ön görülmüştür (IPCC, 2018: 51).

Veriler ışığında görülmektedir ki; kötü senaryonun gerçekleşmesi durumunda iklim felaketleri şiddetlenecek ve geri dönülmesi her geçen gün daha da imkansızlaşacaktır. Benzer görüşler yeni veriler ışığında sonraki “*Taraflar Toplantıları*” (COP) ve “*Değerlendirme Raporları*” (AR) aracılığı ile yinelenmiştir. Nitekim 2022 senesinde hazırlanan *Altıncı Değerlendirme Raporu* (AR6)’nda, 2021-2040 ve 2041-2100 yılları arası kısa, orta, uzun vadelerde iklim değişikliğinin sonuçları; oluşturduğu risk grubu ve etkileri ile yapılması gerekenler detaylı ve açıkça ifade edilmiştir (IPCC, 2022: 13). Daha önceki raporlarda olduğu gibi bu raporda da yerkürenin karşı karşıya olduğu iklim krizinin ve küresel sıcaklık artışlarının altı çizilmiş ve gerekli önlemlerin alınması çağrısında bulunulmuştur. Bununla birlikte 2018 raporlarının beyan edilmesini takiben dört sene sonra 2022 yılında yayınlanan AR6, özellikle açıklandığı tarihlerin Rusya-Ukrayna Savaşı’na tekabül etmesiyle büyük oranda bu gerilimin gölgesinde kalmıştır (Türkeş, 2022: 197).

Özetlemek gerekirse IPCC çalışmaları gerek kamuoyunun bilinçlendirilmesi gerekse ulus-devletlerin karar alma mekanizmalarında oluşturduğu etki ile; 1992 BMİDÇS, 1997 Kyoto Protokolü ve 2015 Paris Anlaşması gibi konuya dair önemli materyalleri beslemiştir (Özel ve Kılıç, 2006: 149). Panel çatısı altında gerçekleşen her oturum ve her rapor; iklim krizine karşı ulus-devletleri ortak çaba göstermeye sevk etmiştir. BM iklim ve çevre politikaları kronolojik olarak incelendiğinde, IPCC faaliyetlerinin sürekli bir sonraki çevre metnine zemin hazırladığı görülmektedir. Böylece panelin kuruluşu, ulus-devletleri kolektif çabaya ittiğinden özellikle araştırmaların küreselliği göz önünde bulundurulduğunda isabetli bir politika ürünü olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda tezin kronolojik sırası dikkate alınırса araştırmanın devamında 1992 senesinde gerçekleşen Rio Zirvesi ve zirve sonucu ortaya çıkan *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi* (UNFCCC veya BMİDÇS) metninden bahsetmek faydalı olacaktır.

4.4.5. Rio Zirvesi ve Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) (1992)

BM iklim ve çevre politikalarında özellikle 3-14 Haziran 1992 tarihli “*Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı*” (UNCED), doğurduğu prensipler ve anlaşmalar ile günümüz iklim ve çevre politikalarını inşa etmiştir. UNCED, Brezilya’nın Rio de Janeiro kentinde gerçekleştiğinden dolayı “Rio Zirvesi” olarak da anılmaktadır. Bununla birlikte “Dünya Zirvesi” olarak da bilinmektedir. Ayrıca UNCED, 1972 tarihli Stockholm Zirvesi’nin 20. yıldönümünde düzenlenmiş bir organizasyondur. Nitekim Stockholm’de olduğu gibi Rio Konferansı’nda da 179 farklı ülkenin politika yapıcıları, diplomatik temsilcileri, medya organları, bilim insanları ve birçok STK zirveye katılım sağlamıştır. UNCED çevre üzerindeki sosyo-ekonomik antropojenik müdahaleyi tartışmak ve çözümlemek amacıyla düzenlenmiştir. Ek olarak daha önce benzerine rastlanmamış sayıda STK temsilcilerinin katılım sağladığı STK’ların “Küresel Forum’u” da yine UNCED çatısında gerçekleşmiştir (“United Nations”, t.y.). Ayrıca UNCED ile, üç ana ilkeler metni ve üç adet ekolojik anlaşma imzaya açılmıştır. Bunlar;

- Rio Çevre ve Kalkınma Deklarasyonu
- Ajanda 21 (Gündem 21)
- Orman Prensipleri
- Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi (UNCCD)
- Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (CBD)
- Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC/BMİDÇS)’dır.

(“Avrupa Çevre Ajansı”, 2012). Bu metinler iklim ve çevre politikalarını oluşturmada son derece önemlidir.

UNCED çatısında yayınlanan Rio Çevre ve Kalkınma Deklarasyonu, 27 ilkesi ile yukarıda beyan edilen prensipler ve anlaşmalar için özet niteliğindedir. Deklarasyonun özellikle ilk ilkesi son derece önemlidir. Burada insan yaşamının sürdürülebilir kalkınmanın odak noktasında yer aldığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte insan ırkının doğa ile uyumlu, sağlıklı ve üretken biçimde yaşama hakkının altı çizilmiştir. Deklarasyonun devamında; ulus-devletlerin gerek kendi sınırları içerisinde gerek sınır ötesinde sürdürülebilir bir kalkınmanın tedarigi için görev ve sorumlulukları taahhüt edilmiştir. Bahsi geçen kalkınma politikası için yenilenemeyen tüketim kaynaklarının terk edilerek yenilenebilir kaynaklara mümkün mertebe yönelmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu ilkelere kalkınma hakkı sadece mevcut ulus-devlet ve halkların değil; ayrıca gelecek nesillerin de son derece doğal bir hakkıdır. Gerek mevcut halkların gerekse gelecek nesillerin refahları bu bağlamda gözetilmelidir. Ulus-devletler yerküre ekosistemini bu sebeple muhafaza ve müdafaa etmek zorundadır. Ayrıca gelişmiş ülkeler, bu güçten yoksun gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkeleri de destekleme sorumluluğu taşımaktadır. Çünkü bahsi geçen krize dair sürdürülebilir bir kalkınma sadece küresel çapta bir eylem planı ile hayata geçebilir. Bu bağlamda deklarasyon içerisinde sürdürülebilir kalkınma ve krize ilişkin kolektif eylem planları gelecek nesillerin haklarını güvence altına alarak 27 ilke ile ifade edilmiştir (UN, 1992: 3).

Deklarasyon metninin devamında “Ajanda 21” olarak bilinen sürdürülebilir kalkınma çerçevesi de yer almaktadır. Ajanda 21, kendi içerisinde önsöz ve dört bölümden oluşmaktadır. Kısaca özetlemek gerekir ise ilk olarak Ajanda 21 önsözü, 27 ilkenin genişletilmiş bir özeti olarak okunabilir. Önsöz metninin üçüncü paragrafının son iki cümlesi tezin içeriği itibari ile ayrı bir önem taşımaktadır. Burada BM örgütü iklim ve çevre krizindeki kilit rolünde, diğer uluslararası bölgesel kuruluşların, alt-bölgesel kurumların ve STK’ların bu krize karşı desteğini istemiştir. Ayrıca halk katılımını maksimum seviyeye çekerek özellikle STK’ların uluslararası süreçlere aktif katılımını teşvik etmiştir (UN, 1992: 12).

Ajanda 21 ilk bölümünde sürdürülebilir kalkınmanın tedariki ve devamlılığı için sosyal ve ekonomik boyutlar irdelenmiştir. İkinci bölümde ise böylesi bir kalkınma politikası üzerine gerekli olan kaynakların korunması ve yönetim protokolü ifade edilir. Üçüncü bölüm, daha önce de beyan edildiği üzere gelişmiş ülkelerin, geliştirmekte olan ve gelişmemiş ülkeleri desteklemesine dair bu ülkelerin sorumluluklarını derinleştirmektedir. Dördüncü ve son bölüm ise sürdürülebilir kalkınmayı uygulamaya geçirmek adına ortaya yol haritası sunmayı amaçlamaktadır (UN, 1992: 12).

BM Çevre ve Kalkınma Konferansı Raporu içerisinde beyan edilen bir diğer materyal “Orman Prensipleri” olarak bilinmektedir. Tüm orman türlerinin muhafaza edilmesi, yönetilmesi ve sürdürülebilirliği hakkında Orman Prensipleri 15 maddeye yedirilmiş 42 ilkeden oluşmaktadır. Akla gelebilecek her türlü orman kaynaklarının ve ağaçların; gelecek kuşakların sosyal, ekonomik, ekolojik ve kültürel kullanım haklarını sekteye uğratmayacak şekilde sürdürülebilir kullanımını içermektedir. Bununla birlikte prensipler içerisinde orman kaynaklarının ticaretine ilişkin düzenlemeler de bulunmaktadır. Orman kaynaklarının sürdürülebilirliği ekosistem üzerindeki tahribat göz önünde bulundurulduğunda öncelik taşımaktadır. Ulus-devletler tarafından bu aciliyet, Orman Prensipleri ile açık bir şekilde ifade edilmiştir. Ayrıca yine Orman Prensipleri içerisinde (d) numaralı paragrafta; ulusal orman politikalarının geliştirilmesi ve uygulanmasında kamuoyunun ve STK’ların katılımının önemine işaret edilmektedir. Orman Prensipleri

beyanı, doğrudan ormanlar üzerine ilk küresel mutabakat olarak da tanımlanmaktadır (UN, 1992: 480).

1992 senesinde imzaya açılan *Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi*, özellikle Afrika kıtasında derin etkileri görülen kuraklık ve çölleşme krizleri göz önünde bulundurularak ortaya çıkmış Rio çatısındaki bir başka metindir. Sözleşme, önsöz ile toplamda yedi bölümden oluşmaktadır. Önsöz kısmında taraf devletler, bahsi geçen krizlerden etkilenen bölgelerdeki halkların yaşam standartları üzerindeki olumsuz etki ile mücadeleyi taahhüt altına almıştır. Bu sorunun aciliyeti vurgulanarak; önsöz metninin altıncı paragrafında krizin fiziksel, biyolojik, politik, ekonomik, kültürel ve sosyal etkilerden mütevellit vuku bulduğu ifade edilmiştir. Ek olarak metnin devamında, 1977 senesindeki BM Çölleşme Konferansı ile kabul edilen “*Çölleşme ile Mücadele Eylem Planı*” kapsamındaki hükümler yenilenmiş ve 1992 tarihli sözleşme bu eylem planı üzerine yeniden inşa edilmiştir (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 1992).

Önsöz bölümünün 21 ve 22. paragrafları tezin içeriği itibari ile ayrı bir vurgu ile zikredilmelidir. Bu paragraflarda kuraklık ve çölleşme ile mücadelede ulus-devletlerin ve uluslararası resmi örgütlerin yanı sıra STK’ların da önemi vurgulanmış ve daha önceki diplomasi metinlerinde olduğu gibi yinelenmiştir. Ayrıca Ajanda 21 metnine de bu sözleşme içerisinde atıfta bulunulmuştur. Otuz üçüncü alt bölümün on üçüncü paragrafında, ulus-devletlerin Ajanda 21 içerisindeki yükümlülüklerine tekrardan değinilmiştir. Önsöz sonrasında anlaşma toplamda altı bölüm içermektedir. Birinci bölüm; sözleşme içerisinde kullanılan önemli anahtar kelimeleri tanımlar. Ayrıca sözleşmenin amaçları ve ilkeleri yine bu bölümde yer almaktadır. İkinci bölümde; gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerin sorumlulukları genel hükümler ile açıklanmıştır. Ek olarak özellikle Afrika kıtasının krizdeki yeri ve bu sözleşmenin diğer diplomasi metinleri ile ilişkisi ifade edilmiştir. Üçüncü bölümde ise bilimsel ve akademik iş birliğine işaret edilerek çeşitli eylem planları ve destekleyici birtakım önlemler açıklanmıştır. Dördüncü bölüm, sözleşme çerçevesinde kurulacak alt kurum ve organlar üzerinedir. Beşinci bölümde protokol ve prosedür çizelgesi ifade edilmiştir. Son olarak altıncı bölümde ise sözleşme çerçevesindeki taraf ulus-devletlerin finansal sorumlulukları açık bir şekilde zikredilmiştir. Birleşmiş

Milletler ölleşme ile Mücadele Sözleşmesi bu kapsamda 1992 yılında Rio Konferansı ile imzaya açılmış, 1994 yılında kabul edilmiş, 1996 yılında da yürürlüğe girmiştir (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 1992).

Rio Zirvesi'nin sonuçlarından bir diğeri 1992 *Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi* (CBD) metnidir. Bu sözleşme ile biyolojik çeşitliliğin muhafaza edilmesi, insan yaşamının mutabık kaldığı bir eylem konusu olarak anılmıştır. İnsan yaşamı ve tüketiminin bir sonucu olarak biyolojik çeşitliliğin azaldığını ifade etmektedir. Ulus-devletlerin kendi biyolojik kaynakları üzerindeki haklarına saygı gösterilerek resmin tamamını güvence altına almaya çalışacak bir sözleşme olarak okunabilir. Ek olarak konu üzerinde bilgi eksikliğinin de olduğunu ifade ederek; bilimsel, teknik ve kurumsal kapasitelerin çoğaltılması ile bu eksikliğin giderilmesi gereği sözleşme çerçevesinde önemli bir sorun olarak ifade edilmektedir. Bahsi geçen krize sebebiyet veren insan müdahalelerinde; gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin sorumlulukları da yine sözleşme içerisinde beyan edilmiştir. Bu bağlamda gelişmiş olan ülkelerin yükümlülükleri daha önceki diplomasi metinlerinde de olduğu üzere tamamlayıcı nitelik ile güçlendirilmiştir. Ayrıca sözleşmede önsöz kısmının 15. paragrafında; biyoçeşitliliğin muhafaza edilmesi ve sürdürülebilirliği adına ulus-devletlerin, hükümetler arası kuruluşlar ve STK'lar ile gerek bölgesel gerek küresel düzeyde iş birliğinin teşvik edildiği görülmektedir. Sözleşme toplamda önsöz ve ekleri hariç 42 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerde; sözleşmenin hedefleri, ilkeleri, biyolojik çeşitliliğin devamı için alınması gerek önlemler, sürdürülebilir kalkınma ile bağlantısı, teşvik politikaları, araştırma-geliştirme çalışmaları gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca sözleşme hazırlanır iken finansal çerçeve de yine sözleşme içerisinde yerini almıştır (UN, 1992). Biyolojik çeşitlilikteki azalışa ithafen ortaya çıkmış sözleşmeye 1992 senesinde 157 ulus-devlet taraf olmuştur. Bu bilgi ışığında sözleşmenin dünyadaki nicel olarak en fazla taraf içeren anlaşmalar arasında olduğunu söylemek mümkündür (Tolba, 1992: 289). Nitekim anlaşmaya güncel verilere bakıldığında 197 ülkenin taraf olduğu bilinmektedir.

Yukarıda beyan edilen anlaşmalar ve ilkeler ile BMİDÇS, takip edilen diğer iklim krizi üzerine ortaya çıkmış eylemlerin ışığında ilk çevre mutabakatı olarak bilinmektedir. Bununla birlikte bağlayıcılığı zayıf kalmakta ve çerçeve ulus-devletler tarafınca sembolik

bir önem taşımaktadır. En genel tabir ile mutabakatın amacı, iklim krizindeki antropojenik müdahaleyi kontrol altına almak ve taraf devletlerin emisyonlarını artırdığı sera gazlarını (GHG) dengelemektir (von Bassewitz, 2013: 103).

Metnin önsöz kısmında ulus-devletlerin sera gazı emisyonlarındaki artış ile cereyan eden sera etkisine karşı endişelerine vurgu yapılmıştır. Bu durum gerek ekosistemin bileşenlerini gerek insan yaşamını olumsuz etkilemektedir. Sera gazları emisyonlarındaki bu artışta gelişmiş devletlerin büyük bir payı olduğu da önsöz metni içerisinde vurgulanmıştır. Ayrıca gerek gelişmekte olan gerek gelişmemiş ülkelerin payı da sosyal ve ekonomik ilerleme ihtiyacının etkisi ile artış gösterecektir. Özellikle gelişmiş ülkelerin pastadaki payına vurgu yapılarak; BMİDÇS öncesinde 1972 Stockholm, 1985 Viyana, 1987 Montreal ve diğer diploması çabalarına bu önsöz metninde atıfta bulunulmuş ve içerikleri teyit edilmiştir. Bununla birlikte mutabakat çerçevesinde konuya ilişkin uluslararası iş birliğinin ve bilimin yol göstericiliğinin önemi, önceki diploması kalemlerinde olduğu gibi vurgulanmıştır (UN, 1992: 2).

Metnin ilk maddesinde daha önceki sözleşmelerde de olduğu gibi mutabakat içerisinde önem teşkil eden dokuz ifadenin ne anlama geldiği açıklanmıştır. Bu terimler; “İklim değişikliğinin zararlı etkileri”, “İklim değişikliği”, “İklim sistemi”, “Emisyonlar”, “Sera gazları”, “Bölgesel ekonomik entegrasyon kuruluşu”, “Hazne”, “Yutak” ve “Kaynak” terimleridir. İkinci madde ise mutabakatın amacını ifade etmektedir. Bu amaç; gözlemlenen sera gazı emisyonlarındaki artış ve bu artışa sebebiyet veren antropojen müdahaleyi en aza indirmek, mümkünse durdurmaktır. Bunu yapmak için sürdürülebilir kalkınmanın önemi vurgulanmıştır. Üçüncü madde ile mutabakatın beş ilkesi beyan edilmiştir. Bu ilkeler ışığında bahsi geçen amacı gerçekleştirmek adına en büyük sorumluluk, krizin en büyük sorumlusu olan gelişmiş ülkelere verilmiştir (UN, 1992: 8). Bununla birlikte gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerin yükümlülükleri, bu ülkelere aşırı sorumluluk yüklememek adına güvence altına alınmıştır. Nitekim metnin güncel taraf devletleri ele alındığında toplamda 197 ülkenin 48’i gelişmemiş veyahut en az gelişmiş ülkelere oluşmaktadır. Bu ülkeler sadece krize en az sebebiyet veren ülkeler değil ayrıca krizden en çok etkilenen ülkeler olarak bilinen yoksul ekonomilerdir. Bu bağlamda kendi aralarında ayrı kolektif bir grup

oluşturmuşlar ve *Least Developed Countries* (LDC) grubunu kurmuşlardır (Andrei vd., 2016: 4).

Genel olarak tüm taraf devletler, iklim değişikliğinin sebep-sonuç ve zararlarını minimum düzeye indirmek adına ciddi önlemler almalıdır. Sürdürülebilir kalkınma ve taraf devletlerin mevcut kalkınma politikaları birbirine nüfuz ederek entegre olmuş biçimde uygulanmalıdır. Ayrıca bu yükümlülükleri gerçekleştirmek için üç farklı ülke grubunun da birbirleri ile iş birliği içerisinde olması gerekmektedir. Gelişmiş ülkeler bu durumu güvence altına almak için geliştirmekte olan ve gelişmemiş ülkelere destek sağlamalıdır (UN, 1992: 9). Mutabakatın dördüncü maddesi ile taraf devletlerin yükümlülükleri beyan edilmiştir. Bu bağlamda sözleşme içerisinde en önemli maddeler arasında yer aldığını söylemek mümkündür. Bu yükümlülükler göre özellikle Montreal Protokolü'ndeki taahhütler dikkate alınarak taraf devletler, sera gazı emisyonlarını 1990 senesi değerlerine çekmekle sorumludur. Bununla birlikte düzenlenen taraflar konferanslarında sera gazı emisyonlarını beyan etmekle mükelleftirler. Ek olarak sera gazı emisyonlarını sınırlandırmayı başarmak adına taraf devletler, birbirleri ile iş birliği içerisinde teknoloji transferinin de yardımı ile kolektif eylem planı oluşturmalıdır (UN, 1992: 13). Dördüncü maddenin ilk alt maddesinde tüm taraf devletlerin sorumlulukları beyan edilir. İkinci alt madde, sözleşmeye taraf olan gelişmiş ülkelerin ve ek-1 içerisinde bulunan diğer tarafların harici yükümlülüklerini açıklamaktadır. Üçüncü, dördüncü ve beşinci alt maddeler ise gelişmiş ülkelerin ve ek-2 içerisinde bulunan diğer tarafların harici yükümlülüklerini içerlerinde barındırmaktadırlar. Ayrıca dördüncü madde ile gelişmiş ülkeler; geliştirmekte olan ve gelişmemiş ülkelerin sera gazı emisyon hedeflerini somutlaştırabilmeleri adına gerek mali gerek teknolojik gerekse sosyal ve kültürel desteği tedarik etmekle yükümlüdür, iş birliği esastır. Belirtmek gerekir ki dördüncü madde kapsamında belirtilen sera gazları sadece Montreal Protokolü'nde bahsi geçen kalemler değil; ek olarak bilimsel araştırmalarca belirtilen diğer sera gazlarını da kapsamaktadır (UN, 1992: 15).

Beşinci madde, araştırma-geliştirme ve sistematik veri toplama girdileri üzerinedir. Burada özellikle hususa dair tekrara düşülmemesi gerekliliği ifade edilmiştir. Altıncı madde, iklim krizine karşı kamuoyunu bilinçlendirmenin gerekliliği ve konuya ilişkin eğitimin

şeffaflaşması üzerine ifadeler içerir. Yedinci madde, “*Taraflar Konferansı*” (COP) görev mekanizmasını açıklamaktadır. Bu madde ile COP, sözleşmenin en yüksek merci kabul edilmektedir. Bu organın yükümlülüğü kısaca, COP toplantılarında alınan kararların ve sözleşmenin uygulanabilirliğini denetlemektir. Ek olarak yedinci maddenin altıncı paragrafında; COP içtüzüğü çerçevesinde taraf devletlerden en az 1/3 oranında ret almadıkça STK’ların gözlemci olarak katılabileceği de ifade edilmiştir (UN, 1992: 18). Nitekim BM Çevre ve Kalkınma Hazırlık Komitesi’nin 2 Mart- 3 Nisan 1992 tarihleri arasındaki IV. Oturumunda; bahsi geçen konferansın genel sekreteri tarafından akredite biçimde önerilmiş dönemin 170 STK’sının bir listesi de yayınlanmıştır (UN, 1992).

Olağan toplantılar yılda bir defa, olağan dışı toplantılar ise taraf devletlerin 1/3 oranında oyu ile yapılmaktadır (UN, 1992: 18). Sekizinci madde “*Sekreteryâ*” görevlerini açıklamaktadır. Buna göre görevi, COP alt organlarını ve bu organlardan gelecek olan raporları denetlemek ve kontrollerini sağlamaktır. Dokuzuncu madde gerek COP gerek diğer yardımcı organlara ihtiyaç halinde gerekli teknolojik ve bilimsel bilgi tedariğini sağlamak adına kurulacak olan “*Bilimsel ve Teknolojik Danışma Yardımcı Organı*” alt kuruluşunun görevlerini ifade eder. Ek olarak “*Uygulama Yardımcı Organı*” ise BMİDÇS metninin nizami uygulanabilirliğini sağlamak adına kurulmuştur. Onuncu madde ile bu alt organın görevleri listelenmiştir. On birinci madde, COP ve BMİDÇS finansal mekanizması üzerine çerçeve sunmaktadır. Sırasıyla on ikinci ve on üçüncü maddeler; taraf devletlerin bağlı bulundukları ülke gruplarına göre sera gazı emisyon raporlarını ve diğer bilgi kalemlerindeki iletişim prosedürlerini açıklamaktadır ayrıca doğması muhtemel sorunların karar süreci de açıklanmıştır. Bununla birlikte sözleşmenin on dördüncü maddesi ile oluşacak potansiyel bir anlaşmazlığın barışçıl bir çerçeve ile çözüm mekanizması inşa edilmiştir. Herhangi bir taraf devlet sözleşme üzerinde değişiklik önerisinde bulunabilmektedir. Bunun için izlenmesi gereken yol haritası on beşinci madde ile çizilmiştir. On altıncı madde, BMİDÇS içerisindeki eklerin sözleşmenin ayrılmaz birer parçaları olduğunu açıklar. Bununla birlikte kabul ve değişiklik prosedürünü ifade eder. On yedinci madde protokol metinleri, on sekizinci madde ise taraf devletlerin oy hakkı üzerinedir. On dokuzuncu madde ile BM Genel Sekreteri’nin BMİDÇS 17. madde protokollerinin garantörü olduğu ifade edilir. Sözleşmenin devamında sırasıyla; imza, düzenleme, onay, yürürlük, çekince, ayrılma ve lisanlar üzerine çerçeve maddeler bulunmaktadır (UN, 1992).

BMİDÇS toplamda 26 madde ve ülke gruplarını listeleyen iki ekten oluşmaktadır. İmzaya açıldığı yıl kabul edilmiş ve 21 Mart 1994 tarihinde ilgili protokol şartlarını sağlayarak yürürlüğe girmiştir. Türkiye'nin mutabakat metnine karşı yaklaşımı, sözleşmenin salt kendisine taraf olmak, ancak eklerinden muaf tutulmaktı. Nitekim Türkiye, 29 Ekim- 9 Kasım 2001 tarihleri arasında düzenlenen COP7 toplantısını takiben yaklaşımında küçük bir değişikliğe giderek sadece ek-2 listesinden çıkarılma talebinde bulunmuştur. Bu durumun ışığında taraf devletler Türkiye'nin talebini onamış ve ek-1 içerisinde özel şartlar ile ülkemiz 24 Mayıs 2004 tarihinde sözleşmeye katılmıştır (Özdemir vd., 2013: 6).

Günümüze gelindiğinde mevcut hali ile toplamda 197 ülke sözleşmeye taraf olmuştur ("T.C Dışişleri Bakanlığı", t.y.). Mutabakat metni iklim ve çevre krizine karşı diğer eylem planları düşünüldüğünde lider statüsü taşımaktadır. BM nezdinde krize ilişkin politika tarihçesi incelendiğinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK), Soğuk Savaş sonrası dönemde endişe radarındaki çevre krizi payı derinleşmiştir. Bunun bir sonucu olarak 1992 Rio Zirvesi ile açıklanan BMİDÇS ve yukarıda beyan edilen diğer çevre politikaları türemiştir. Böylece 1972-1991 arası dönemler politikalar nezdinde ele alındığında 1992 yılında iklim ve çevre krizine karşı eylem planlarının derinlik kazandığı açık bir şekilde görülmektedir. Nitekim 1992 sonrası düzenlenen COP toplantıları ve sonuçlarında ortaya çıkan önemli metinler bahsi geçen argümanı destekler nitelik taşımaktadır (Öztürk ve Öztürk, 2019: 538).

İklim ve çevre krizi küresel bir sorun olduğu için ulus-devletler bazında kolektif hareket etmeyi gerektirir. Bu sebeple yukarıda bahsi geçen diplomasi adımları taraf devletlere; teknolojik yardımlaşma, bilgi alışverişi, finansman, bilimsel ve akademik koordinasyon gibi konularda birlikte hareket etmeyi gerekli kılmıştır. Özellikle bu yaklaşımın bir sonucu olarak 1992 senesinden sonrasındaki 20 yıl içerisinde BM iklim ve çevre politikalarında BMDİÇS ile ciddi finansal, teknik ve bilimsel kapasite inşa etmiştir (van Asselt ve Moncel, 2012). Bununla birlikte tekrardan belirtmek gerekir ki bu çerçeve sözleşmesi bağlayıcı değildir. Mutabakat metnini takiben iklim değişikliği sorununa karşı çözüm üretmek ve sözleşmeyi uygun görüldüğü takdirde yenilemek adına her yıl COP

toplantıları düzenlenmiştir. Bu kapsamda sözleşme sonrası ilk konferans 28 Mart- 7 Nisan 1995 tarihleri arasında COP1 olarak Almanya’da gerçekleşmiştir. Son toplantı ise 6-18 Kasım 2022 tarihleri arasında COP27 olarak Mısır’da gerçekleşmiştir (“UNFCCC”, t.y.). Fakat iklim krizinin ciddiyeti düşünüldüğünde bağlayıcı adımlar; uygulanabilirliğini derinleştirmek adına COP3 sonucu 1997-2020 aralığında *Kyoto Protokolü* ve COP21 sonucu 2020 yılından sonrası için ise 2015 *Paris Anlaşması* ile atılmıştır (“T.C Dışişleri Bakanlığı”, t.y.). Bu bağlamda kronolojik sıra dikkate alındığında ilk olarak Kyoto Protokolü’nü açıklamak uygun olacaktır.

4.4.6. Kyoto Protokolü (1997)

Kyoto Protokolü, BMİDÇS içerisinde taraf devletlerin kabul ettiği taahhütlerinin bağlayıcı bir zemine oturması açısından büyük önem taşımaktadır. Protokol metni, Japonya’nın Kyoto kentinde düzenlenen COP3 oturumuyla ortaya çıkan bir ürün olduğu için Kyoto Protokolü olarak anılmaktadır (“UNFCCC”, t.y.). Bununla birlikte onay sürecinin karmaşık prosedürlerinden dolayı 11 Aralık 1997’de imzaya açılan protokol metni ancak 16 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğe girebilmiştir. Burada protokolün yürürlük aşamasına geçebilmesi için iki husus göze çarpmaktadır. Yürürlük aşaması için ilk olarak Kyoto Protokolü’nün asgari 55 taraf devlet içermesi gerekmektedir. İkinci olarak ise taraf devletlerin mevcut GHG salınım seviyelerinin küresel olarak bakıldığında genel toplamının %55’i gibi bir orana tekabül etmesi gerekliliğidir. Nitekim bahsi geçen şartlar Rusya’nın protokole taraf olması ile 2005 senesinde gerçekleşmiş ve protokol metni yürürlüğe girmiştir (Şahin, 2016: 6). Kyoto Protokolü; taraf devletlerin GHG emisyonlarını düşürmelerini, kurduğu esneklik mekanizmaları ile yükümlülük altına alarak taraf devletleri kendine bağlayıcı hale getirmiştir. Bu noktada uluslararası çevre hukuku özelinde eşsiz bir materyal olduğu söylenebilir (Telesetsky, 1999: 800).

Genel hatları ile Kyoto Protokolü 2008-2012 ve 2013-2020 olmak üzere iki taahhüt dönemi içermektedir (“T.C. Dışişleri Bakanlığı”, t.y.). İlk taahhüt döneminde beyan edilen hedeflerin toplamı 1990 senesi GHG toplam salınımı ile karşılaştırıldığında yaklaşık %5’lik bir GHG azaltım hedefine denk düşmektedir. İkinci taahhüt dönemi ise Katar’ın başkenti

Doha’da 8 Aralık 2012’de kabul edilmiştir. Bununla birlikte yürürlük prosedürünün karmaşıklığından mütevellit ancak 28 Ekim 2020 senesinde 147 ülkenin kabul etmesiyle 31 Aralık 2020’de yürürlüğe girebilmiştir. İkinci taahhüt dönemindeki taraflar, ilk dönemdeki GHG azaltım taahhütlerini %5’ten %18’e çıkarmışlardır. Bununla birlikte ikinci dönem içerisinde ABD, Rusya, Yeni Zelanda ve Japonya gibi önde gelen ülkelerin yer almayışı; protokol metninin uygulanabilirliğini ve amacını ciddi oranda etkilemiştir (“T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı”, t.y.).

Mevcut formu değerlendirildiğinde bu protokolü imzalayıp onaylayarak 192 ülke taraf olmuştur (“UNFCCC”, t.y.). Protokol metni, BMİDÇS içerisindeki taahhütleri özellikle gelişmiş ülkeler için bağlayıcı bir zemine oturtmaktadır. Bahsi geçen gelişmiş ülkeler ise protokol metni ek-b içerisinde yer almaktadır. Bu ulus-devletler; Avrupa Birliği (AB) ülkeleri, 37 sanayileşmiş ülke ve piyasa ekonomisine geçiş aşamasında olan taraf devletler olarak özetlenebilir (“UNFCCC”, t.y.). Türkiye, protokol metnini 5 Şubat 2009 tarihinde kabul etmiş ve 26 Ağustos 2009 senesinde metne taraf olmuştur (“T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı”, t.y.). Bununla birlikte Türkiye, protokol metninin gün yüzüne çıktığı tarihlerde BMİDÇS tarafı olmadığından Ek-b ülkeleri arasında yer almamaktadır. Bu sebeple protokol metninin geneline bakıldığında Türkiye için bağlayıcı bir yükümlülük getirmediğini söylemek pek de yanlış olmaz (Türkeş, 2014: 119).

Kyoto Protokolü’ndeki kilit nokta, özellikle emisyon ticaretine ilişkin kurduğu mekanizmalar ile taraf devletlere sağladığı esnekliktir. Böylece taraf devletler hedeflerine ulaşmakta ilk olarak bölgesel limitlerini zorlayacaktır. Eğer ki taahhütlerini gerçekleştiremezler ise *Emisyon Ticareti (Emission Trading - ET)*, *Temiz Kalkınma Mekanizması (Clean Development Mechanism - CDM)* ve *Ortak Uygulama (Joint Implementation - JI)* gibi protokol metnince kurulan mekanizmalardan istifade edebileceklerdir. Bu esneklik mekanizmalarının genel yapısı ve görev alanları sırasıyla; 6., 12. ve 17. maddelerce Kyoto Protokolü içerisinde yerini almıştır (Türkeş vd., 2000: 88-98). Sırayı bozmayacak şekilde esneklik mekanizmalarını kısaca açıklamak adına ilk olarak ET; sanayileşmiş ve pazar ekonomisine geçiş sürecinde olan taraflar arasında GHG kredi alışverişine imkân sağlamaktadır. CDM, Kyoto Protokolü’nün sanayileşmiş ülkelere GHG

hedeflerini tutturmaları adına sağladığı emisyon indirim mekanizmasıdır. Bu kapsamda konuyla ilgili çalışmaların proje ve mali konularında finansman sağlamaktadır. II, Ek-1 içerisinde yer alan iki ülkenin aralarında GHG azaltımı üzerine gerçekleştirdikleri projelerin yatırımlarının sonucunda GHG indirim kredisi kazandığı bir diğer esneklik mekanizması olarak bilinmektedir (Türkeş, 2006: 105). Bununla birlikte ülkelerin taahhütleri de BM İklim Değişikliği Sekreterliği bünyesinde izlenmektedir. Böylece ülkelerin GHG salınım kotaları takip edilmekte, incelenmekte ve doğrulanmaktadır (UNFCCC, 2008: 15).

Kyoto Protokolü, BMİDÇS yükümlülüklerini yineler ve teyit ederek toplamda 28 maddeden oluşmaktadır. Birinci madde metin içerisinde kullanılan önemli terimleri açıklamaktadır. Bu terimler ve açıklamaları; “Taraflar Konferansı”, “Sözleşme”, “Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli”, “Montreal Protokolü”, “Mevcut ve Oy Kullanan Taraflar”, “Taraflar” ve “Ek-1’de yer alan Taraflar” terimleri ve bu terimlerin neyi ifade ettikleridir. (UNFCCC, 1997: 1-2). Burada özellikle bölüm içerisinde sıkça zikredileceğinden dolayı “Ek-1’de yer alan Taraflar” terimini açıklığa kavuşturmak gerekir. Ek-1 ülkeleri, BMİDÇS ek-1 içerisinde yer alan ülkeler olarak Kyoto Protokolü’nce kabul edilmektedir (UNFCCC, 1997: 1). İkinci madde ile tarafların devletlerin GHG hedeflerini gerçekleştirmede izlemesi gereken sürdürülebilir kalkınma rotası çizilmiştir. Bu bağlamda bölgesel düzeyde enerji verimliliği artırılmalıdır. BMİDÇS, Montreal Protokolü ve diğer diplomasi metinlerinin uygulanmaları teşvik edilmelidir. Sürdürülebilir tarım politikaları ve yenilenebilir enerji kaynakları araştırılmalı, teşvik edilmeli ve uygulanmalıdır. Bu kapsamda işin finansal ayağında da ilgili düzenlemeler yapılmalı ve desteklenmelidir (UNFCCC, 1997: 2-3).

Üçüncü madde, Kyoto Protokolü kapsamında değerlendirilen en kritik maddeler arasındadır. BMİDÇS Ek-1’de listelenen (Türkiye hariç) tarafların ilk taahhüt dönemlerinde protokol metni Ek-a’da yer alan sera gazları salınımlarını 1990 GHG emisyonları ile kıyasla en az %5 düşürmeleri gerekmektedir. Belirtmek gerekir ki gelişmekte olan ülkeler protokol metni çerçevesinde baz yıl olarak farklı bir tarihi alabilmektedirler (Breidenich vd.: 1998: 320). GHG listesi; karbondioksit (CO₂), metan (CH₄), azot protoksit (N₂O), hidroflorokarbon (HFC), perflorokarbon (PFC) ve kükürt hekzaflorür (SF₆) gazları olarak

Kyoto Protokolü ekleri içerisinde listelenmiştir (UNFCCC, 1997: 22). Bununla birlikte 1990 sonrası dönem için ormanlaştırma, arazi kullanımı ve antropojenik müdahale ile ormansızlaşan bölgelerin akıbeti ile ilgili hükümler de protokol metni üçüncü maddesi ile ifade edilmiştir. Ayrıca gelişmiş ülkeler, ilgili madde gereğince protokol metninin istikrarlı bir biçimde uygulanabilmesi adına gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelere mali ve teknolojik destek sağlamalıdır. Ek olarak taraf devletlerin her biri, sera gazı emisyonlarının takibini kontrollü biçimde sağlamak adına Bilimsel ve Teknolojik Danışma Yardımcı Organına 1990 senesi GHG kotaları ve sonrasındaki GHG değişimlerini raporlamalıdır. Bahsi geçen GHG değişimleri gerek IPCC gerek ilgili yardımcı organlar tarafından verilen tavsiyeler üzerine kontrollü biçimde sentezlenmeli ve uygulanmalıdır. Ek-1 içerisinde yer alan piyasa ekonomisine geçiş aşamasındaki taraf devletler, emisyon hedeflerini gerçekleştirmede baz yıl olarak 1990 senesini değil ikinci taahhüt dönemini başlangıç yılı olarak alabilirler. Ayrıca taraf devletlerin taahhüt edilen GHG emisyon kotalarının tamamını kullanmamaları halinde oluşan kota farkı, bir sonraki döneme üçüncü madde uyarınca devredilebilir. GHG emisyon kotaları taraf devletler arasında ilgili çerçeve zemininde aktarılabilir (UNFCCC, 1997: 4-6).

Dördüncü madde ile Ek-1 içerisinde bulunan taraf devletlerin hangi şartlar içerisinde taahhüt ettikleri GHG şartlarını sağlamış sayılacağı ifade edilmiştir. Burada ayrıca Ek-a üzerine atıfta bulunulmuştur ve sera etkisini tetikleyen antropojenik faaliyetler Ek-a içinde bulunmaktadır. Örneklendirmek adına; enerji, üretim, yakıt, kimyasal, tarım, atık ve GHG tüketimini içeren diğer endüstriyel faaliyetler açık bir şekilde listelenmiştir (UNFCCC, 1997: 22-23). Bahsi konu olan faaliyetler sonucunda taraf devletler; protokol metninin üçüncü maddesi uyarınca hesaplanmış GHG salınımlarını, Ek-b içerisindeki listede beyan edilen GHG hedeflerinin (UNFCCC, 1997: 24) kontrolü ile uygun görüldüğü takdirde taahhütlerini yerine getirmiş sayılacaklardır (UNFCCC, 1997: 6). Bu kapsamda Kyoto Protokolü'nün ilgili taraflara nicel GHG emisyon azaltım hedefi koyan ilk uluslararası metin olduğunu söylemek mümkündür ("T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı", t.y.). Dördüncü madde ile Kyoto Protokolü, birinci taahhüt dönemi süresince yürürlükte kalacaktır. GHG hedeflerinin başarıya ulaşmadığı durumda taraf devletler ayrı olarak kendi taahhütlerinden sorumlu tutulacaktır. Beşinci madde ile Ek-1 taraflarının bahse konu olan tüm GHG salınımlarının hesaplanması üzerine bölgesel bir mekanizmayı azami bir sene

içinde yürürlüğe sokması gerekmektedir (UNFCCC, 1997: 6-7). Altıncı madde, taraf devletler arasındaki GHG hedeflerinin aktarımı üzerine çerçeve çizmektedir. Anlaşmanın uygulanabilirliğini sağlamak adına oluşturulan imkanlardan biri olan Emisyon Ticareti, taraf devletlere kendileri için belirlenmiş GHG hedeflerinin bir bölümünün ticaretini yapma hakkı tanımaktadır. Böylece emisyon ticaret mekanizması bir bakıma “Karbon Piyasası” temellerini atmıştır (Binboğa, 2014: 5734). Yedinci, sekizinci ve dokuzuncu maddeler, taraf devletlerin GHG ulusal bildirimleri ve bu raporların denetim mekanizması üzerine zemin hazırlamaktadır (UNFCCC, 1997: 8-10). Onuncu ve On birinci maddeler, sürdürülebilir kalkınmanın hayata geçmesi ve uygulanabilirliğini devamlı kılmak için yapılması gerekenleri açık bir şekilde ifade etmektedir. Bununla birlikte gelişmiş taraf devletlerin, gelişmekte olan ya da gelişmemiş taraf devletlere yönelik ek sorumlulukları da kısaca bu maddelerde zikredilmiştir (UNFCCC, 1997: 10-13). On ikinci madde, CDM alt organının sorumlulukları, görev yelpazesi ve etki alanı üzerine çerçeve sunmaktadır. Taraflar Konferansı, BMİDÇS en yüksek mertebesindeki kurum organ olarak kabul edilmektedir. Ayrıca yapılacak taraflar toplantılarının görevleri, takvimi, karar alma mekanizması gibi kalemler on üçüncü madde ile belirlenmiştir.

Bununla birlikte protokol metninin on üçüncü madde sekizinci paragrafında; ilgili hususlarda faaliyet gösteren ve uzmanlaşmış bölgesel veya uluslararası kurum ya da kuruluşların sekreteryaya beyan vermesi ile taraflar toplantılarında temsil hakkı olabildiğine işaret edilmektedir. Bu bağlamda ilgili herhangi bir STK, taraf devletlerden 1/3 oranında ret almadığı sürece taraflar konferansında gözlemci olarak bulunabilmektedir (UNFCCC, 1997: 12-16). Tez içerisinde daha önce bahsi geçen diplomasi metinlerinde olduğu gibi Kyoto Protokolü’nde de STK’ların temsil hakkına yer verilmiştir. Bu paragraf tezin içeriği itibari ile önemli bir ibare içermektedir.

On dördüncü ve on beşinci maddeler sırasıyla, sekreteryaya ve ilgili yardımcı alt organların görev ve işleyiş mekanizmalarını açıklamaktadır. On altı, on yedi ve on sekizinci maddeler ise Taraflar Konferansı’nın yetki ve etki alanı üzerine çerçeve sunmaktadır. Oluşması muhtemel bir anlaşmazlığın giderilmesi adına uygun bulunan değişiklikler on dokuzuncu madde gereğince Kyoto Protokolü’ne uygulanacaktır. Nitekim yirminci madde

ile herhangi bir taraf devletin ne şartlar altında değişiklik önerisinde bulunabileceği karara bağlanmıştır. Yirmi birinci madde ile protokol metninin ekleri ve bu eklerin taraf devletlerce onayı ile değişiklik süreçleri güvence altına alınmıştır. Yirmi ikinci maddeden protokol metninin son maddesi olan yirmi sekizinci maddeye kadar; Kyoto Protokolü oy hakları, garantörlük mekanizması, imza takvimi, yürürlük süreci, çekince hususu, metinden taraf devletlerin çekilme hakları ve metnin orijinal lisanları hususlarına değinilmiş, protokol metni (a) ve (b) ekleri ile sonuçlandırılmıştır (UNFCCC, 1997).

Tablo 3.

İlk taahhüt dönemi için Kyoto Protokolü EK B’de yer alan ülkeler ve emisyon azaltma veya artırabilme limitleri (UNFCCC, 2012).

EK-1 Ülkeleri	Birinci Taahhüt Dönemi (2008-2012)
EU-15 ülkeleri, Bulgaristan, Çekya, Estonya, Letonya, Lihtenştayn, Litvanya, Monako, Romanya, Slovakya, Slovenya ve İsviçre	-8%
Amerika Birleşik Devletleri	-7%
Kanada, Macaristan, Japonya ve Polonya	-6%
Hırvatistan	-5%
Yeni Zelanda, Rusya ve Ukrayna	0
Norveç	1%
Avustralya	8%
İzlanda	10%

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Kyoto Protokolü ile Ek-b içinde yer alan taraf devletlerin bazılarına emisyon salınımı yüzdeler dilimini azaltma koşulu, bazılarına ise emisyon salınımı yüzdeler dilimini artırabilme imkânı sağlanmıştır. Bununla birlikte ikinci taahhüt dönemine gelindiğinde, tarafların ortalama küresel sıcaklık artışlarını 2 derecede sabit tutmaları gerektiğini beyan ettiği bilinmektedir. Nitekim özellikle Avrupa ülkeleri bu karar üzerine ciddi maddi kaynak ayırmış; fakat ABD, Kanada, Rusya, Japonya ve Yeni

Zelanda her ne kadar ilk dönemde başarılı performans sergileseler de ikinci taahhüt döneminde varlıklarını göstermemişlerdir (Binboğa, 2014: 5738).

Nitekim 2007 yılına bakıldığında özellikle gelişmiş ülkeler açısından Kyoto taahhütlerini yerine getirmek ciddi sorunlar haline gelmiştir. Bu sorunların kaynağı bahsi geçen tarihlerde küresel çapta vuku bulan ekonomik krizdir. 1990 baz yılı alındığında ABD %16, Avustralya %30 ve Kanada %26,2 oranında negatif istikamette GHG emisyon artışı performansı göstermiştir. Böylelikle birinci taahhüt dönemlerindeki hedeflerini tutturmada ciddi zorluklar yaşamışlardır. Bununla birlikte 2007 dolaylarında AB katılımları ile günümüz Doğu Avrupa ülkeleri, GHG emisyon azaltımlarında ciddi başarı göstermişlerdir. Burada görülmektedir ki; Kyoto Protokolü kapsamında altı çizilen taahhüt ve diplomasi metinleri, küresel kaynak dağılımlarındaki adaletsizlik ile temellendirilmiş vaziyette nispeten başarıya ulaşabilmiştir (Doğan ve Tüzer, 2011). Gelişmiş ülkeler sanayileşmenin yüklediği sorumluluklarla kalkınarak GHG hedeflerini güçleştirmiş, gelişmekte olan bazı ülkeler ise sanayileşme statüleri ve konjonktürel konumları ile GHG hedeflerinde başarıya ulaşmıştır. Bununla birlikte açığa çıkan farklılaşmada protokol kapsamında kurulan esneklik mekanizmaları krizin çözümünden çok piyasasının ve sermayesinin doğuşunu tetiklemiştir. Böylelikle iklim krizi, sanayileşmiş devletlerin gözünde kurulan esneklik mekanizmaları ile iktisadi bir ticaret kalemi haline gelmiştir. Böylece BMİDÇS göz önünde bulundurulduğunda bağlayıcı olduğu bilirse de Kyoto Protokolü; nihai amacına ulaşamamış ve kurulan esneklik mekanizmaları amaçlarından nispeten sapmıştır. Bu sebepten mütevellit önceki diplomasi metinlerinde olduğu gibi bu iklim krizinin önemine vurgu yapılmış ve aynı hataların tekrarlanmaması ümidiyle sonrasında ortaya çıkacak olan potansiyel uluslararası anlaşmaların zemini hazırlanmıştır (Anlar Güneş, 2011: 71).

Ek olarak Kyoto Protokolü'nün içinde barındırdığı birtakım eksiklikler de nihai amacının istikrarlı biçimde gerçekleştirememesine sebebiyet vermiştir. Bu eksikliklerden kısaca söz etmek gerekir ise protokolün gün yüzüne çıktığı dönemlerde taraf devletlerin tam katılım sağlamaması ve yetersiz sayıda taraf devletin taahhüt altına girmesi ilk akla gelen örnekler arasındadır. Ayrıca ortak uygulama fikri ile taraf devletlerce Çin ve Hindistan gibi GHG salınımları yüksek olan ülkelerin protokole taraf olması teşvik edilmeliydi (Davies,

1998: 460). İklim ve çevre krizine karşı atılan bu adımda bu sorunun olumsuz etkilerine yönelik uyum ve maliyet gibi hususlar protokol metni içerisinde yer almamıştı. Ek olarak taahhüt döneminin uygulanabilirlik açısından kısa bir vadeyi konu alması ve taraf devletlerin protokol metnini yürürlüğe alma sürecindeki gecikme gibi hususlar da Kyoto Protokolü'nün nihai amacını ciddi oranda sekteye uğratmıştı (Kaya, 2020: 176). En kaba hatları ile ülkelerin sanayileşme çabaları, nüfusa bağlı olarak şehirleşme ve küresel ticaret; kapitalizmin girdileri olarak Kyoto Protokolü ve diğer eylem planlarının etkilerini azaltmaktaydı (Özcan, 2020: 182). Ayrıca küresel çaptaki hızlı nüfus artışı, özellikle ABD ve Kanada başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin protokolü uygulama kapasitesini ciddi oranda zedelemişti (Meyerson, 1998: 121). Dolayısı ile işleyiş mekanizmasının tekrardan rayına oturtulması adına 2015 Paris Anlaşması oluşturulmuş, daha keskin hatlara sahip bir diplomasi metni oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda üçüncü bölümün son alt başlığı olarak 2015 Paris Anlaşması'na yer verilecektir.

4.4.7. Paris İklim Anlaşması (2015)

Kyoto Protokolü'nün geçerlilik süresi, 2012 senesinde Katar'ın başkenti Doha'da atılan adımlar ile 2020 yılına kadar devam ettirilmiştir. Böylece yeni bir iklim eylem planını oluşturmada gerekli uzlaşma zamanı sağlanmış ve yeni bir mutabakat metninin oluşmasına yönelik bir dizi çalışma için süre tanınmıştır (Köse, 2018: 69). Ek olarak bu süre zarfında yeni bir mutabakat metninin 2020 senesi ve sonrası için yürürlükte olması adına COP toplantılarına ek, Lima Eylem Planı gibi çeşitli küresel çevre politikaları izlenmiştir (Başaran, 2017: 118). Nitekim Kyoto Protokolü sonrası iklim ve çevre politikaları üzerine bir diğer bağlayıcı adım, 12 Aralık 2015 tarihinde Fransa'nın başkentinde atılmıştır. COP21 ile düzenlenen konferansa ve sonucunda ortaya çıkan anlaşmaya 198 BMİDÇS taraflarından 194'ü taraf olmuştur ("UNFCCC", t.y.). Böylelikle Kyoto'da olduğu gibi yürürlük süreci yavaş ilerlememiş ve Paris İklim Anlaşması 22 Nisan 2016 tarihinde BM New York Genel Merkezi'nde imzaya açılmıştır. Nitekim anlaşma metni, 4 Kasım 2016'da da çifte eşige ulaşarak küresel GHG emisyonlarının %55'ine neden olan toplam 55 ülkenin imza atması ve 1/CP.17 numaralı Gelişmiş Eylem için Durban Platformu kararı ile yürürlüğe girmiştir

(UNFCCC, 2016). 198/194 oranı içinde anlaşmayı imzalamayan ülkeler; Eritre, Yemen, Libya ve İran'dır ("Anadolu Ajansı", t.y.).

Bu diplomasi metninin kabulü sonrasında 1 yıldan daha az bir süre zarfında yürürlüğe giren ilk anlaşma metni olduğunu söylemek mümkündür ("T.C. Dışişleri Bakanlığı", t.y.). Türkiye, 2015 senesinde anlaşmayı kabul etmekle birlikte 22 Nisan 2016 tarihinde gelişmekte olan ülke sıfatı ile imzalamıştır. Nitekim takip eden yıllarda ilgili prosedürler tamamlandıktan sonra Türkiye 10 Kasım 2021'de Paris İklim Anlaşması'na taraf olmuştur ("T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı", t.y.). Türkiye'nin Paris İklim Anlaşması'na taraf olmasında özellikle çevreci STK'ların etkileri olduğunu söylemek pek de yanlış olmaz. Nitekim tarihler Şubat 2021'i gösterdiğinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) iletilmek üzere 47 farklı STK tarafından ciddi bir imza kampanyası başlatılmış ve sonucunda yukarıda ifade edildiği üzere Türkiye anlaşma metninin tarafı haline gelmiştir ("WWF", t.y.).

Anlaşma, küresel sıcaklık artışlarını sanayi öncesi dönemlerle kıyaslandığında 2 derece ile sınırlamayı taahhüt etmiştir. Bununla birlikte sanayi öncesi dönemler baz alındığında gerekli iş birliği, teknoloji transferi, ortak eylem planları ve kolektif çaba ile mümkün olabildiğince küresel sıcaklık artışında 1,5 derecenin barem olduğu bir limiti hedeflemektedir. Burada Paris İklim Anlaşması'nın daha önce ilgili alt başlıkta belirtilen, IPCC kurumunun 2018 yılında yayınladığı SR1,5 raporuna atıf içerdiği ve verilerini desteklediği görülmektedir (Newell ve Phylipsen, 2018). Nitekim Paris metni, SR1,5 özel raporunun uygulanabilirliğini tedarik etmek adına atılmış bir adım olarak okunabilir (Doğan vd., 2021: 1012). Bununla birlikte Paris İklim Anlaşması, ulus-devletlerin iklim değişikliği krizine karşı direnç göstermelerini destekleyicidir. Böylesi bir kapasiteyi artırmayı, tarafların finansal işleyişini düşük GHG değerleri ile bütünleşmiş ve iç içe geçmiş hale getirmeyi amaçlamaktadır ("UNFCCC", t.y.).

Anlaşmanın işleyiş mekanizması, 5 yıllık iklim eylem planları üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda taraf ülkeler, 2020 itibari ile *Nationally Determined Contributions/Ulusal Belirlenmiş Katkılar (NDC's/NDC'ler)* iklim eylem planlarını beyan etmektedir. Böylelikle

COP27 kararını takiben taraf devletler, ortalama küresel sıcaklık artışlarını sınırlamak adına hızlandırılmış ve efektif eylem planlarının oluşturulmasında mutabık kalmışlardır. Bu durumun ışığında NDC planlamaları, her taraf devletin kendi bünyesinde bu küresel çevre krizine adaptasyon ve etkileri hafifletme gibi hususlarda neyi nasıl yapacaklarını beyan ettikleri bir raporlama mekanizması ortaya çıkarmıştır. Böylelikle ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesi ışığında gerek gelişmiş gerek gelişmekte olan gerekse de gelişmemiş ülkelere iklim adaleti penceresinde adaletli sorumluluklar yüklenmiştir (Bodle vd., 2016: 5). Nitekim özellikle LDC kategorisindeki ülkeler söz konusu olduğunda Paris İklim Anlaşması, yukarıda beyan edilen farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesi ışığında 48 gelişmemiş ülke için bu krize ilişkin kilometre taşı haline gelmiştir (Abeyasinghe vd., 2016: 4).

Oluşturulan karne sistemi ile taraf devletlerin NDC beyanları ilgili web sayfalarında şeffaf biçimde halkın erişimine açıktır (“UNFCCC”, t.y.). Gelişmiş ülkeler, önceki iklim değişikliği eylem planlarında da olduğu gibi gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelere bu konuda finansman desteği sağlamalıdır. Bu bağlamda Paris İklim Anlaşması ile iklim finansmanı oluşturulmuş, desteğin gerekliliği görüldüğü ülke gruplarına kapasiteyi artırmak adına yardımda bulunulmuştur (“UNFCCC”, t.y.). Ayrıca ilgili anlaşma ile kurulan *Enhanced Transparency Framework/Gelişmiş Şeffaflık Çerçevesi (ETF)* ile taraf ülkeler, NDC hedefleri ve bu hedefleri başarabilmek adına neler yaptıklarını raporlamakta, böylece istikrarlı bir ilerleme hedeflenmektedir (“UNFCCC”, t.y.).

Paris İklim Anlaşması birinci maddesinde, üç farklı terim ve bu terimlerin neleri temsil ettiklerine yer verilmiştir. “Sözleşme” kelimesi BMİDÇS metnine işaret etmektedir. “Taraflar Konferansı” terimi ise BMİDÇS taraflar konferansını ifade eder. Son olarak “Taraf” kelimesi Paris İklim Anlaşması’nın taraflarını temsil etmektedir. İkinci madde ile anlaşmanın; sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun önüne geçmeyi sağlam bir zemin olarak görerek, küresel iklim değişikliği ile mücadeleyi beslemeyi hedeflediği ifade edilmektedir. Bu kapsamda sanayileşme öncesi değerler baz alındığında ortalama küresel sıcaklık artışı kaçınılmazdır. Bununla birlikte küresel sıcaklık artışında 2 derece üst limit olarak görülmeli, mümkünse 1,5 derece ile sınırlanmalıdır. Bunun için gerekli iklim eylem planları atılmalı ve

teşvik edilmelidir. İklim değişikliğinin negatif etkilerine adaptasyon sağlanmalı ve gıda sektörünü olumsuz etkilemeyecek biçimde düşük GHG değerleri ve iklim direnci desteklenmeli, teşvik edilmelidir. Bunun için finansal zemin hazırlanmalı ve desteklenmelidir. Ek olarak farklı ulusal şartlar gözetilerek anlaşmanın uygulanabilirliği tedarik edilecektir. Böylelikle taraf devletler; üçüncü maddede bahsi geçtiği üzere 4., 7., 9., 10., 11. ve 13. maddelerdeki yükümlülüklerini yerine getirmek adına birlikte hareket etmeyi kabul etmektedirler (UNFCCC, 2015: 3).

Paris İklim Anlaşması, dördüncü maddesi ile bu konudaki amaçlarını listelemeye başlamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin bu amaca hizmette konumu gözetilmiştir. NDC bildirimleri takvim gereğince hazırlanmalı ve raporlanmalıdır. Bunu yaparken her bir NDC bildiriminde uluslararası gelişmişlik düzeyi gözetilmeli ve her bir taraf devlet maksimum NDC kapasitesini hedef olarak belirlemelidir. Bununla birlikte NDC hedefleri sürekli üstüne koyarak ilerlemeli, sürekli yükselen bir grafik çizmelidir. Gelişmiş ülkeler GHG emisyonlarını azaltmada özellikle işin mali yönü düşünüldüğünde liderliği üstlenmelidirler. Gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkeleri bu kapsamda desteklemeli ve teşvik etmelidirler. Nitekim Paris metni ile gelişmiş ülkeler diğer ülke gruplarına düşük GHG emisyonlarını ve iklim dirençlerini sağlamak adına gerek teknolojik gerekse mali kapsamda yardım etmelidir. Bu bağlamda 2020 senesine kadar ilgili ülke gruplarına gelişmiş ülkeler tarafından 100 milyar dolar mali destek sağlanmalıdır. Ek olarak bu metin çerçevesinde mali ve teknolojik destek 2025 ve ilerisi için katlanarak devam etmelidir (Karakaya, 2016: 3). Bu bağlamda dördüncü maddede anlaşmanın 9., 10. ve 11. maddelerine taşıdıkları büyük önem üzerine atıfta bulunulmuştur. NDC hedeflerinin beyan takvimi, 5 yılda bir olarak yine dördüncü madde ile ifade edilmiştir. NDC'ler sekreteryaya tarafından denetlenecek ve kayıt altına alınacaktır. NDC hedefleri sadece taraf devletlerin GHG azaltım taahhütlerini değil, ayrıca bu taahhütlerin somutlaşabilmeleri adına taraf devletlerin ne gibi politikalar izleyeceklerini de içermektedir. Taraf devletler beşinci madde gereğince, orman kaynakları dahil olmak üzere dördüncü madde içerisinde beyan edilen tüm GHG yutaklarını koruma altına almak ve geliştirmek için ortak çabaya davet edilmiştir (UNFCCC, 2015: 4-6).

Altıncı madde ile gelişmiş taraf devletler diğer ülke gruplarındaki tarafların NDC hedeflerini gerçekleştirebilmeleri adına sürdürülebilir iş birliğini kabul etmektedir. Bu ibare gönüllülük esasınca kabul edilmektedir. Çevresel bütünlük ve şeffaflık, anlaşmanın ve geneli itibari ile iklim politikalarının uygulanabilirliğini sağlamak adına büyük önem taşımaktadır. NDC hedefleri ile GHG emisyon azaltımı ve sürdürülebilir kalkınma teşvik edilmelidir. Uygulanabilirlik açısından kamu ve özel sektörlerin katılımı desteklenmelidir. Bu bağlamda ilgili kalemler ve kurumsal çerçeveler arasında koordinasyon olanakları sağlanmalıdır (UNFCCC, 2015: 7-8). Yedinci madde, NDC hedeflerinin uygulanabilirliğini sağlam bir zemine oturtmak adına bilgi akışının ve teknoloji transferinin önemine işaret eder. Teknik destek ve rehberlik hizmetleri teşvik edilmelidir. Bu anlaşma amaçlarına hizmet eden kurumsal düzenlemeler güçlendirilmelidir. Araştırma geliştirme faaliyetleri desteklenmelidir. Bahsi geçen hususlarda yetersiz kalabilecek olan ülke grupları gelişmiş ülkelerce desteklenmelidir. Ulusal entegrasyon planları formüle edilerek uygulanmalıdır. Savunmasız insanlar, ekosistemler ve diğer bölgeler gözetilmelidir (UNFCCC, 2015: 9-11).

Sekizinci madde ile taraf devletler; şiddetli hava olayları, sinsi şekilde derinleşen iklim krizi ve bu krizin olumsuz etkileri üzerine sürdürülebilir kalkınmanın önemini kabul etmektedir. Kayıp ve zararlar dikkate alınmalı ve en aza indirgenmelidir. Bunun için taraflar arasında iş birliği son derece kritik bir önem arz etmektedir. Tam teşekküllü bir biçimde bu krize karşı önlem alma kalemleri sekizinci madde ile listelenmiştir. Bunlar; erken uyarı sistemleri, acil durum hazırlığı, sinsi ilerleyen iklim krizi etkileri, sıcaklık artışları gibi geri dönüşü olmayan kalıcı zarar verebilecek vakalar, risk değerlendirmesi ve idaresi, risk sigortaları, mali olmayan kayıplar ve ekosistemlerin dayanıklılığı üzerinedir (UNFCCC, 2015: 12). İlgili maddenin üçüncü paragrafında; bu krize dair kayıpların ya da zararların cereyan ettiği durumlar için “*Kayıp ve Zarar için Varşova Uluslararası Mekanizması*” temel alınmıştır. Her ne kadar durum böyle olsa da ibarenin taraf devletlere sorumluluk veya tazminat yüklememesi, özellikle iklim adaleti hususunda bir başka soru işareti olarak ortaya çıkmaktadır (Kaya, 2017: 101).

Dokuzuncu, onuncu ve on birinci maddeler ile gelişmekte olan ülkelerin diğer ülke gruplarını destekleyici ek sorumlulukları yeniden ifade edilmektedir. Sürdürme, hafifletme

ve uyum sağlama konularında gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkeler tarafından desteğe ihtiyaı vardır. Gelişmiş lkeler tarafından kamu fonları ve diğer gönüllü destekleyiciler teşvik edilmelidir. Mali kaynaklar yelpazesi genişletilmeli ve uygulamaya konulmalıdır. Gelişmiş lkeler iki yılda bir defa gösterge statüsünde iletişim halinde olmalıdır. İklım finansmanı ve mali mekanizması, özellikle en az gelişmiş ülkeler ile küçük ada devletlerine iklim ve evre sorununa karşı gerek bilgi ve teknoloji gerek iktisadi alanda destek sağlamalıdır. Gelişmiş ülkelerin diğer ülke gruplarına yönelik ek sorumlulukları, iklim krizine karşı kapasite artırımı açısından büyük önem taşımaktadır. (UNFCCC, 2015: 13-16). On ikinci madde ile tarafların, iklim değişikliği eğitimini müfredata sokma, kamu bilinci, halkın katılımı ve bilgiye erişimini teşvik hususlarında iş birliğinin önemi ifade edilmiştir (UNFCCC, 2015: 16). On nc maddede iklim krizine karşı kolektif eylemlerin ancak karşılıklı güven ve itimat ile tesis edilebileceğine işaret edilmiştir. Bu kapsamda taraflar arasında şeffaflık ve teknik uzman niteliğine sahip kişi ve kuruluşların denetimi son derece büyük önem taşımaktadır (UNFCCC, 2015: 16-18).

On dördüncü ve on beşinci maddeler ile anlaşmanın taraflarının; NDC karnelerini denetlemek, global durum değerlendirmesi yapmak ve uyum mekanizmasını irdelemek gibi konularda bir araya gelmesi zerine COP oturumlarının takvimi belirlenmiştir. Buna göre ilk oturum 2023 senesinde, sonraki taraflar toplantıları ise beş yılda bir defa yapılacaktır. Ek olarak COP merciinin temellerini beslemek adına konunun uzmanlarından oluşan bir komite kurulacaktır (UNFCCC, 2015: 18-19). COP takvim ve akıbeti hususunda ek bilgiler vermekle birlikte on altıncı madde, tezin içeriği itibari ile büyük önem taşımaktadır. Bu maddenin sekizinci paragrafında; iklim ve evre üzerine uzmanlaşmış bir STK'nın düzenlenecek COP oturumlarında gözlemci olarak bulunabileceği açıkça ifade edilmiştir. Bunun için gerekli şartlar, sekreteryaya beyan vermesi ve anlaşmaya taraf devletlerden 1/3 oranında ret almamasıdır (UNFCCC, 2015: 19-21). On yedinci, on sekizinci ve on dokuzuncu maddeler ile sekreterya, bilimsel ve teknolojik danışma yardımcı organı, uygulama yardımcı organı ile diğer alt organların işleyiş ve görev mekanizmaları inşa edilmiştir (UNFCCC, 2015: 21-22).

Sırası ile anlaşmanın yirminci ve yirmi birinci maddeleri; imza, yürürlük ve onay prosedürleri ile takvimi üzerine çerçeve çizmektedir. Yirmi ikinci madde ile anlaşmada değişiklik konusu ele alınmıştır. Yirmi üçüncü madde ile de BMİDÇS eklerinin önemi ve anlaşmanın ayrılamaz parçaları oldukları vurgulanmıştır. Olması muhtemel anlaşmazlıklara karşı yol haritası yirmi dördüncü maddede zikredilmiştir. Sırası ile oy hakları, garantörlük, çekince hususu, anlaşmadan çekilme prosedürü ve düzenlendiği lisanlar yirmi beşinci ve yirmi dokuzuncu maddeler aralığında ifade edilerek anlaşma sonuçlandırılmıştır (UNFCCC, 2015: 22-25).

Paris İklim Anlaşması, şüphesiz Kyoto Protokolü sonrasında konuya ilişkin atılmış olan adımların arasında başı çekmektedir. Fakat ABD'nin Trump yönetiminde iken anlaşmadan çekilmesi, ülkenin GHG emisyon değerleri düşünüldüğünde son derece üzücü karşılanmıştır. Trump yönetimi gerekçesini, önceki dönemde Obama yönetiminin 29 Ağustos 2016 tarihinde Kongre onayı alınmaksızın Paris metnini imzalaması ile meşrulaştırmıştır. Bu pencereden bakıldığında Trump yönetimi, 1 Haziran 2017'de anlaşmadan tek taraflı biçimde yetkilerin ayrılması ilkesinin ihlali ile çekilme hakkı kazanmıştır (Durney, 2017: 234). Fakat Trump sonrası dönemde Biden yönetimi 2021 senesinde anlaşmaya geri dönmüştür. Bu durum, ABD'nin GHG değerleri düşünüldüğünde son derece kritik bir önem arz etmektedir.

Paris metninin, Kyoto Protokolü ile kıyaslandığında daha kapsayıcı olan birtakım yanları göze çarpmaktadır. İlk olarak Paris İklim Anlaşması, Kyoto Protokolü'nde olduğu gibi sadece gelişmiş ülkeler için GHG emisyon azaltım çerçevesi çizmez. GHG emisyonlarında ivme yakalayan gelişmekte olan ülkeleri de taahhüt altına alarak daha küresel bir çerçeve sunar. Ayrıca Paris metni BMİDÇS ve Kyoto metinlerine göre tüm taraflar için aynı sorumlulukları ifade eder. Bununla birlikte farklı ülke gruplarındaki kapasiteleri göz önüne alarak uyum ve işleyiş mekanizmaları yaratır. Paris metni zemininde ortaya çıkan tarafların 5 yıllık planlama beyanları ve karneleri, iklim krizine karşı tarafların üstüne periyodik bir sorumluluk yükleyerek amacını derinleştirmektedir. Ek olarak NDC beyanları üstüne koyarak ilerleyeceği için taraf devletlerden her dönemde daha güçlü eylem

planları bekler. Öncesinde bahsi geçen iklim ve çevre politikalarından farklı olarak daha şeffaf daha kurumsal bir çerçeve sunar (Kaya, 2020: 183-184).

Birleşmiş Milletler, tıpkı halefi olduğu Milletler Cemiyeti gibi klasik güvenlik anlayışı üzerine inşa edilmiştir. Bununla birlikte küreselleşme süreci ile yeni güvenlik tehditleri ortaya çıkmış, çevre ve iklim sorunlarının gezegendeki tüm canlı yaşamını tehdit eder boyuta ulaşması ile yeni bir güvenlik anlayışı gelişmiştir. Nitekim çevreci hareket, oluşum ve STK'ların etkisiyle bahsi geçen kriz konusu uluslararası platforma taşınmış, dolayısı ile BM'nin de bu çerçevede çevre sorunlarını gündemine alarak iklim ve çevre politikaları izlediği görülmektedir.

Günümüz verileri ışığında BM bünyesinde ortaya çıkan iklim ve çevre politikaları küresel çapta yadsınamaz bir önem taşımaktadır. Nitekim bu politikalara muhatap; 13,909 şirket, 1,562 yatırımcı, 3,451 organizasyon, 286 bölge, 11,361 şehir ve 194 ülke olmak üzere toplamda 30,763 aktör söz konusudur ("UNFCCC", t.y.). Böylesine bir aktör çeşitliliğinin varlığı, BM özelinde iklim ve çevre politikalarının önemini derinleştirmektedir. Nitekim yukarıda bahsi geçen diplomasi faaliyetlerinin BM bünyesinde başlaması, 1972 senesinde M. K. Tolba'nın verdiği röportajda bahsettiği üzere çevreci STK'ların baskıları sonucu Stockholm Zirvesi ve UNEP ile gerçekleşmiştir. Devamında ise yukarıda zikredilen anlaşmalar silsilesi vuku bulmuş ve krizin önemi uluslararası konjonktürde ana başlıklardan biri haline gelmiştir. Bu bağlamda uluslararası konjonktürde klasik güvenlik anlayışından insani güvenlik anlayışına özellikle Soğuk Savaş'ın bitmesi ile radikal anlamda geçildiği görülmektedir. Bu durum örnekleri etraflıca açıklandığı üzere BM çevre güvenliği minvalinde iklim değişikliği ve çevre politikaları üzerinde açık bir şekilde okunabilmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Zaman içinde yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik değişimlerin etkisiyle hâkim güvenlik paradigmaları da değişmiş ve güvenliğe karşı tehdit unsuru olarak görülen durumlar çoğullaşmıştır. Güvenlik kavramının referans nesnesi ister devlet ister insan olsun, artık tehditler her zamankinden daha çeşitli hale gelmiştir. Nitekim bu çeşitlenmeye karşın klasik güvenlik paradigmaları yetersiz kalmış ve güvenliğin tesisi daha güç bir hale gelmiştir. Bu bağlamda güvenlik kavramının yeniden tanımlanmasına karşı büyük bir ihtiyaç duyulmuş ve güvenliğe dair farklı yaklaşımlar gelişmiştir. Bu yaklaşımlar arasında özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan bir dizi gelişme nedeniyle insani güvenlik konsepti ön plana çıkmış, referans nesnesini bireyin kendisi olarak belirleyerek güvenliğı daha geniş bir perspektiften ele almıştır.

Güvenlik konseptinin süreç içinde değişimine daha yakından bakmak gerekirse, güvenliğe dair görüşlerin başlangıç itibariyle devlet odaklı konvansiyonel tehditlerin etkisiyle şekillendiğı ve yine konjonktürel değişimler çerçevesinde iyimser ve karamsar geleneksel güvenlik yaklaşımları olarak göreceli ayrıştığı görülmektedir. 20. Yüzyılda insanlığın yaşadığı 1. Dünya Savaşı, 2. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş; güvenlik paradigmalarının değişmesinde temel belirleyici olmuştur.

İlk küresel savaşın sonunda uluslararası sistemde barışın ve güvenliğin teminine yönelik iyimser bir güvenlik yaklaşımı hâkim olurken savaş sonrası yeni bir barışçıl düzenin oluşturulabilmesinin mümkün olduğu ve güvenliğin uluslararası iş birliğı aracılığıyla temin edilebileceğine dair bir inançla Milletler Cemiyeti kurulmuştur. Milletler Cemiyeti, uluslararası sistemin daha eski yıllarında Avrupa Ahengi olarak tanınan bir sistemin türevi olarak uluslararası güvenliğe ve ulus-devletler arasında iş birliğine hizmet doğrultusunda kurulmuştur. Cemiyet, kurucu anlaşmasının giriş cümlelerinde de belirtildiğı üzere uluslararası güvenlik ve iş birliğı çerçevesinde silahsızlanmayı teşvik etmek üzerine hazırlanmıştır. Uluslararası hukuk kurallarını ve adaleti daimî kılmak, ulus-devletler

arasındaki açık iletişimi tesis etmek ve güven inşasını temellendirmek, örgütün odak noktalarını oluşturmaktadır. Anlaşmanın özellikle 8. Maddesine bakıldığında; Milletler Cemiyeti üyelerinin silahlanma konusunda sadece barışın korunması ve ulusal güvenliğin sağlanması için son çare olarak izne sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca, metinde anlaşmaya taraf devletlerin uluslararası yükümlülükleri ortak eylem planları ile yerine getirecekleri ifadesi yer almaktadır. Anlaşma'nın 10. Maddesi, ülkelerin toprak bütünlüğünü ve egemenliklerini olası tehditlere karşı kolektif adım atma gibi yollar ile koruma altına alma ve toprak egemenliklerine saygı göstermeyi taahhüt etmektedir. Nitekim 11. Madde ile de bu ifade desteklenmiştir. Son olarak anlaşmanın 16. Maddesi, Milletler Cemiyeti üyesi devletlerden herhangi birinin Milletler Cemiyeti kurallarına aykırı biçimde olası savaş ilanında, Milletler Cemiyeti'nin tüm üyelerine *ipso facto* (kendiliğinden/otomatik olarak) bir biçimde savaş ilan ettiğini kabul etmektedir. Nitekim böylesine bir güvenlik tehdidi meydana gelmiş ve örgütün yıkılmasına neden olacak 2. Dünya Savaşı patlak vermiştir. Diğer bir deyişle, Cemiyet, tıpkı Avrupa Ahengi sistemi gibi hüsrarla sonuçlanmış ve savaşın önüne geçememiştir. Devlet merkezli konvansiyonel tehditlerin uluslararası iş birliği ile uluslararası hukuk çerçevesinde çözümlenebileceğine ilişkin güvenliğe dair iyimser yaklaşımın reel politikada bir karşılığı olmamıştır. 1. Dünya Savaşı sonrası ortamda devletlerin birbirine karşı duydukları güvensizlik hissi ve bu doğrultuda aldıkları konvansiyonel tedbirler ve izledikleri politikalar sonucu bu devletler askeri kapasite artırımı yoluna başvurmuş ve aralarındaki sorunları çatışma yoluyla çözmeye yönelmişlerdir. Diğer bir ifadeyle, 2. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin altında yatan temel neden, devletlerin birbirlerine karşı duyduğu güvensizlik duygusu ve bu duygunun oluşturduğu açmaz olarak nitelendirilebilir. Klasik güvenlik yaklaşımına göre ülkelerin güvenliğinin odağı devlettir ve devleti korumak için her şey mübahtır. Daha sonraki yıllarda tanımlanan güvenlik ikilemi, güvenliği sağlamak için kapasite artıran devletlerin nasıl bir güvensizliğe doğru sürüklendiğine işaret etmektedir. Nitekim ilk küresel savaş böylesine bir konjonktürde cereyan etmiştir, bu durum uluslararası sistemde yeteri kadar sağlıklı algılanamamış ve ikinci küresel savaşın patlak vermesiyle güvenlik sorunlarının uluslararası hukuk çerçevesinde uluslararası iş birliği ile çözümlenebileceğine dair iyimser yaklaşım sonuçsuz kalmıştır.

Nitekim sorunları Cemiyet çerçevesinde çözüme çabaları başarısız olmuş, ikinci küresel savaşın yaşanması engellenememiş ve Milletler Cemiyeti tümüyle etkisiz bir aktöre dönüştüğü 2. Dünya Savaşı'nı müteakiben varlığına resmi olarak son vermiştir.

Öte yandan 2. Dünya Savaşı'nın getirdiği devasa yıkımın da etkisiyle uluslararası güvenliğin teminine ve barışa dayalı istikrarlı bir uluslararası sistem kurma arzusu her zamankinden çok daha fazla güç kazanmıştır. Milletler Cemiyeti'nin dağıldığı dönemde yeniden benzeri bir başarısızlıkla karşılaşmamak umuduyla geçmişin deneyiminden dersler çıkararak 1945 yılında Birleşmiş Milletler kurulmuştur.

Bununla birlikte, bu yeni örgütün kurulduğu ilk yıllardan itibaren Soğuk Savaş olarak nitelendirilen 1947-1991 yılları arası dönemde reel politığın dayatması ile karamsar güvenlik fikirleri yeniden hâkim olmuştur. Bu noktada önemli bir konu; 2. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle istikrarlı bir barış ortamının gerçekleştirilebileceğine dair büyük bir umudun olduğu ve Birleşmiş Milletler gibi küresel bir örgütün kurulduğu vasatta nasıl yeni bir gerilim noktası olan Soğuk Savaş konjonktürüne geçildiğidir. Bu geçiş, görünürde Batı ve Doğu blokları arasında oluşan ideolojik kutuplaşmanın yanı sıra aslına bakıldığında uluslararası sisteme damgasını vuran karamsar güvenlik yaklaşımlarının oluşturduğu hakimiyetin bir sonucudur. Çünkü bu anlayışa göre devletler askeri kapasite ve güç artırımı ile güvenliği tesis etmektedir. Bu durum gerek konvansiyonel silahlanmaya gerek nükleer silahlanmaya sebebiyet vermiş ve iki kutup arasında büyük bir gerilimi ortaya çıkarmıştır. Nitekim bu gerilim zaman içerisinde karamsar güvenlik fikirlerinin bizatihi kendisi de besleyerek bahsi geçen bu paradigma ile Soğuk Savaş atmosferi arasında bir korelasyon meydana getirmiştir. Ülkeler arasındaki gerilim arttıkça karamsar güvenlik yaklaşımları güç kazanmış, karamsar güvenlik yaklaşımları güç kazandıkça Soğuk Savaş gerilimi tırmanmaya devam etmiştir.

Öte yandan, önemli bir noktaya işaret etmek gerekir ki; Birleşmiş Milletler, özellikle kurucu anlaşması üzerinden irdelendiğinde insani güvenlik konseptinin izlerini konvansiyonel güvenlik yaklaşımının hâkim olduğu dönemlerde de örtülü olarak taşımaktadır. Bu noktada, örgütün kurucu metnine bakıldığında BM Anlaşması'nın

önsözünde örgütün amaçları ifade edilirken özne olarak “insan” vurgusu önem taşımaktadır. Bu amaçlar kısaca;

- Sonraki nesilleri, tarihte iki defa insanlığa ciddi acılar yaşatan savaş musibetinden kurtarmak,
- İnsan hakları, insan onuru ve eşitlik ilkelerine olan inanç için çaba göstermek,
- Adaletin, uluslararası bağlayıcı metinlerin ve hukuk kaynaklarının işleyişini muhafaza etmek ve bunun için doğru atmosferi inşa etmek,
- Sosyal gelişimi desteklemek ve yaşam standartlarını özgürlük çatısı altında yükseltmek,
- Hoşgörü ve iyi komşuluk ilkeleri ile uluslararası barış içinde yaşamak,
- Uluslararası kuvvet kullanımını ortak çıkar harici durumlarda yasaklamak ve bu ilkeye uygun zemini hazırlamak,
- Tüm ulusların ekonomik ve sosyal ilerlemesini destekleyecek bir mekanizmayı oluşturmak,

olarak kabul edilmektedir. Nitekim gelecek nesilleri savaşın, yani konvansiyonel tehditlerin “insanlığa” yaşattıklarından korunmak ve “insan” hakları, “insan” onuru, adalet ve iyi komşuluk gibi değerlerin uluslararası sistemde hâkim olması ancak yeni bir güvenlik konseptinin sağladığı temeller ile 1990 sonrası dönemde insani güvenlik konsepti ile oluşmaya başlamıştır.

Gerek Birleşmiş Milletler’in kurulduğu ilk yıllarda gerek 1945’ten günümüze uluslararası iş birliğini gerektiren ve güvenliğin ilgili bölgelerde tesisi açısından büyük önem taşıyan bir dizi politikaları gözlemlemek mümkündür. Bu politikaların BM nezdindeki yansımaları özellikle kurulan alt kurum ve programlar ile BM barış gücü faaliyetleri çerçevesinde değerlendirilebilir. Bununla birlikte artık güvenlik kavramının gün yüzüne çıktığı ve karamsar güvenlik yaklaşımlarının yerini yeni güvenlik yaklaşımlarına; tehditlerin çeşitlendiği bir atmosferde bıraktığı görülmektedir. Böylesine bir atmosferde insani güvenlik konsepti yine Birleşmiş Milletler’in bizatihi kendi raporlarında ilk defa ismen zikredilmiş ve

üretilmiştir. Artık Birleşmiş Milletler'in güvenlik anlayışı devleti referans nesnesi olarak algılamaktan çok insanı referans nesnesi olarak gören bir boyuta geçmiştir. Bu iddia, en somut ve açık olarak örgütün iklim değişikliği ve çevre politikalarında görülmektedir.

“İnsani güvenlik konseptinin Birleşmiş Milletler iklim ve çevre politikalarındaki yansımaları nelerdir?” temel sorusu ışığında irdelenen bir dizi iklim değişikliği ve çevre politikası, örgüt içerisindeki güvenlik anlayışının zamanla değiştiğine işaret etmektedir. Bu sebeple Birleşmiş Milletler'in iklim ve çevre politikalarının gerek hazırlık aşamasında gerek uygulanmasında insani güvenlik konseptinin yadsınamaz derecede büyük önem taşıdığını söylemek mümkündür. Nitekim klasik güvenlik fikirlerinin ön plana çıktığı bir atmosferde 1972 Stockholm Zirvesi ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), 1985 Viyana Sözleşmesi, 1987 Montreal Protokolü, 1988 Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC), 1992 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS), 1997 Kyoto Protokolü ve 2015 Paris İklim Anlaşması gibi sonuçları beklemek son derece ütöpik bir yaklaşım olacaktır. Bu diplomatik adımlar, insani güvenlik konseptinin yansımaları olarak güvenlik tehditlerinin çeşitlendiği yeni bir konjonktürde atılmıştır. Zaman içinde iklim ve çevre sorunlarının yerküreyi tehdit eden en büyük güvenlik sorunu olarak ortaya çıkması klasik güvenlik yaklaşımının değişmesini doğurmuş, ancak bu farkındalığın gelişiminde özellikle çevreci hareketlerin ve STK'ların belirleyici bir rolü olmuştur. Diğer bir deyişle BM nezdinde yürütülen tüm bu çalışmaların ve bunların Sözleşme, Anlaşma ve Protokol gibi yazılı metinler ile sonuçlanmasının arka planında büyük bir sivil çaba yer almaktadır. Küresel bir güvenlik tehdidi olarak değerlendirilen iklim değişikliği krizinin BM gibi ulusüstü bir yapı içerisinde gündeme gelmesi bu kolektif çaba ile mümkün olmuş, küresel düzeyde kamuoyu baskısı örgütün bu konuda karar alma sürecini hızlandırmıştır. Nitekim kamuoyunun BM gibi ulusüstü bir yapıya bu derecede etki edebildiği bir gerçeklik, konvansiyonel güvenlik yaklaşımları üzerinden okunamamaktadır.

İnsani güvenlik konseptinin Birleşmiş Milletler nezdindeki yansımaları değerlendirirken, BM'nin faaliyetlerini klasik güvenlik yaklaşımına mı yoksa insani güvenlik yaklaşımına mı dayandırdığı şeklinde bir soru yanıltıcı olacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken husus çevre konusu özelinde daha net görüldüğü şekliyle bu politikaların

ve uluslararası baskının varlığının insani güvenlik konsepti ile derinleştiğidir. Elbette BM gibi uluslararası örgütlerin iklim ve çevre politikaları, gerek örgütlerin benimsediği yaklaşımlar gerekse bu politikaların uygulanabilirlik dereceleri açısından ciddi oranda sorgulanabilir vaziyettedir ki sorgulanmalıdır. Çünkü sadece bu sorgulama ile uygulanabilirlik daha sağlam temellere oturtulabilir ve hedeflenen sonuçlar elde edilebilir. Politikaların pratikteki yansımaları ciddi eleştirileri hak etmekle birlikte bu politikaların ortaya çıkışı tamamıyla insani güvenlik konseptinin oluşturduğu çerçeve ile mümkün olmuştur. Bu çerçeveyi sürdürülebilir kılmak hem bahsi geçen BM politikalarının uygulanabilirliğine zemin hazırlayacak hem de küresel iş birliğini daha üst bir mertebeye, insanın temel referans nesnesi olarak devletin önüne geçtiği bir zemine bırakmaya başlayacaktır. Gelineen noktada küresel bir güvenlik tehdidine karşı gerçekleştirilen tedbirlerin; küresel sıcaklık artışları gibi bilimsel değerler dikkate alındığında yetersiz olduğu, bununla birlikte krize karşı eylem planı oluşturmada iyi bir başlangıç olarak değerlendirilebileceği söylenebilir.

Gerek Birleşmiş Milletler nezdinde gerek diğer ulusal veya uluslararası ölçekte güvenlik politikaları hazırlanırken belirlenen çerçeve, bu politikaların farklı güvenlik tehditleri oluşturmalarına neden olmuştur. BM iklim ve çevre politikalarının uygulanabilirliğini ve uygulamadaki yetersizliğini sorgulatan nokta da budur. İnsani güvenlik konseptinin ilk kez tartışılmaya başlanıldığı dönemin öncesinde de iklim ve çevre politikaları yürütülmüştür, fakat bu politikaların göreceli başarısı özellikle 21. Yüzyıl ile derinleşmiş ve elle tutulur sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Bu başarının ortaya çıkmasının altında yatan temel sebep, konvansiyonel güvenlik yaklaşımlarını bir kenara alarak insani güvenlik konseptine geçişte yatmaktadır. Geçmişte politika yapım sürecinde küresel ölçekte alınmış birtakım klasik kararlar, günümüzde yaşadığımız iklim değişikliği etkileri gibi birtakım hazin sonuçları doğurmuştur. Bu sonuçlar daha şiddetli etkilerini gelecek kuşaklarda gösterecektir. Bu sebeple gerek BM gerek ulusal ve uluslararası diğer yapıların karar alma süreçlerinde insani güvenlik konsepti ile hareket etmesi gerekmektedir. Küresel güvenlik tehditleri ile ancak küresel iş birliği vasıtasıyla başa çıkılabilir. Bu durum güvenliğin tesisi açısından kritik önem taşımaktadır.

İklim değışikliği, doğal kaynakların fütursuz biçimde ulus-devletler tarafından klasik çıkar algıları doğrultusunda kullanımı ile gerçekleşmektedir. Herhangi bir doğal kaynağın herhangi bir birey ya da kurum (devlet ya da uluslararası yapılar gibi) tarafından kendi çıkarları doğrultusunda kontrolsüz bir şekilde kullanımı ve tüketimi, o kaynağın zamanla tükenmesine sebebiyet vermektedir. Bu durum kaynak kullanımını gerçekleştiren taraf her kim olursa olsun günün sonunda zarara uğrayacağı bir tabloyu meydana getirmektedir. Bu sebeple, toplumların veya devlet gibi yapıların doğal kaynakları aşırı kullanımının küresel zararlarına dikkat çekilmeli ve çevresel tahribatı önleyici mekanizmaların ve davranışların altı çizilmelidir. Doğal kaynakların aşırı ve kontrolsüz kullanımı engellenmeli ve denetlenmelidir.

Bu kontrol ve denetim mekanizmaları Birleşmiş Milletler'in iklim ve çevre politikaları sonucu kurulmuş ve faaliyetlerini yürütmektedir. Karar alma mekanizmalarında resmi anlaşmalardaki atıflarda görüldüğü üzere STK'ların ve kamuoyunun önemine yer verilmiştir. BM nezdinde faaliyetler daha şeffaf ve kamuoyuna açık şekilde yürütölmektedir. Bununla birlikte iklim krizine karşı elde edilen bulgular, küresel tehdide karşı yürütölen politikaların yetersiz olduğuna işaret etmektedir. Bu durumun sonucu olarak hala yapılacak çok şey olduğu ileri sürölebilir. Ayrıca küresel karar almada kimi tarafların hala yetersiz çaba gösterdiği söylenebilir. Nitekim bu endişeleri gidermek için her yıl iklim değışikliğine karşı COP ve IPCC toplantıları gerçekleştirilmektedir. 21. Yüzyılda gelinen bu noktaya insani güvenlik konseptinin söz konusu olmadığı bir senaryoda ulaşılabilceği düşüncesi son derece ütöplik bir yaklaşım olacaktır. Yerküre yukarıda bahsedildiği üzere çeşitli küresel savaşları yaşamış, klasik güvenlik tehditleri klasik çözümler gerektirmiştir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda güvenlik tehditlerinin arttığı ve bu tehditler ile başa çıkmada klasik çözümlerin yetersiz kaldığı görölmektedir. Bu sebeple insani güvenlik yaklaşımının dünyanın her bölgesinde gerek ulusal gerek uluslararası çaba ile vurgulanması ve uygulanması son derece kritik bir önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Abeyasinghe, A., Craft, B. and Tenzing, J. (2016). “The Paris Agreement and the LDCs: Analysing COP21 Outcomes from the LDC Positions. *International Institute for Environment and Development*. <http://www.jstor.org/stable/resrep02657>

Açıkgöz, A. (2019). Çevresel Güvenlik Politikalarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkisi: Greenpeace ve Uluslararası Doğayı Koruma Birliği Örnekleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.

Akgül Açıkmeşe, S. (2021). “Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları ve Güvenlikleştirme”. E. Balta (ed.). içinde: *Küresel Siyasete Giriş*. (ss. 239-256). İletişim Yayınları: İstanbul.

Aksu, M. ve Turhan, F. (2012). “Yeni Tehditler, Güvenliğin Genişleme Boyutları ve İnsani Güvenlik”. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*. 4 (2), ss. 69-80.

Alameşe, Y. (2021). İnsani Güvenlik ile İnsani Kalkınma ve İnsan Hakları İlişkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.

Alger, C. (2002). “The Emerging Roles of NGOs in the UN System: From Article 71 to a People’s Millennium Assembly”. *Global Governance*, 8 (1), pp. 93-117.

Alkire, S. (2003). A Conceptual Framework for Human Security. *Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity – CRISE* (pp. 1-52). Retrieved: 2023, September 18th, <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08cf740f0b652dd001694/wp2.pdf>

Altınar, B. (2014). “Birleşmiş Milletler: Amacı, Gelişimi, Etkinliği, Uluslararası Güvenliğe Katkısı ve Geleceği”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), s. 1-9.

Altuğ, T. ve Özkan, F. (2015). “Sera Gazı Emisyonlarının İzlenmesi, Doğrulanması ve Raporlanması”. *Verimlilik Dergisi*, (2), s. 67-86.

Amer, R. (1993). “The United Nations’ Peacekeeping Operation in Cambodia: Overview and Assesment”. *Contemporary Southeast Asia*. 15 (2), pp. 211-231.

Anadolu Ajansı (2022, 12 Aralık). Dünya, Paris İklim Anlaşması hedeflerini yakalamaktan uzak. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunya-paris-iklim-anlasmasi-hedeflerini-yakalamaktan-uzak/2761437>

Anadolu Ajansı. (2019, 7 Mayıs). Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/saglik/turkiyede-kirli-hava-52-bin-olume-neden-oldu-/1472435>

Anderson, M. S. (1993). *The Rise of Modern Diplomacy: 1450-1919*. Longman Group, London.

Andrei, S., Tenzing, J., Craft, B. and Abeyasinghe, A. (2016). A Study of LDC Capacity at the UNFCCC: Engaging in Negotiations and Interpreting Outcomes. International Institute of Environment and Development, London.

Anlar Güneş, Ş. (2011). “İklim Değişikliği Yükümlülüklerine Uygunluğun Sağlanması: Kyoto Protokolü Uygunluk Mekanizması”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8 (31), s. 69-94.

Arı, T. (2021). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Modern ve Post-modern Teoriler*. Alfa Aktüel Yayınları, Bursa.

Arıkanoglu, N. (2016). “Anarşik Düzendeki Uluslararası Topluma Doğru Yol Alan Dünyada Birleşmiş Milletlerin Rolü”. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2 (1), ss. 165-183.

Arslan, H. (2011). “Bir ‘Doğrudan Eylem Hareketi’ Olarak Greenpeace (Yeşil Barış)”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011 (23), s. 247-258.

Avrupa Çevre Ajansı. (2012, 21 Haziran). Küresel Sürdürülebilirliğe Giden Yol. Erişim adresi: <https://www.eea.europa.eu/tr/isaretler/isaretler-2012/makaleler/kuresel-surdurulebilirlige-giden-yol>

Azarkan, E. (2008). “11 Eylül Saldırıları Sonrası Dönemde Birleşmiş Milletlerin Uluslararası Terörizm Konusundaki Tutumu”. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 12-13 (16-17-18-19), ss. 45-68.

Bakan, S. ve Şahin, S. (2018). “Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler”. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*. 4 (2), ss. 135-152.

Bakkes, J., Cheatle, M., Mzavanadze, N., Pinter, L. and Witt, R. G. (2022). *Keeping the World’s Environment Under Review*. Central European University Press: Vienna.

Balcı, A. ve Kardaş, Ş. (2014). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Küre Yayınları, İstanbul.

- Baldwin, D. A. (1997). "The Concept of Security". *Review of International Studies*, 23 (1), pp. 5-26.
- Balkaya, F. (2014). "Yeni Toplumsal Hareket Çeşidi Olarak Çevreci Hareketler". *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 3 (5), s. 41-50.
- Baranyi, S. (1995). "Peace Missions and Subsidiarity in the Americas: Conflict Management in the Western Hemisphere". *International Journal*. 50 (2), pp. 343-369.
- Başaran, Z. (2017). "A Brief Assesment on the Paris Climate Agreement and Compliance Issue". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 14 (54), s. 107-125.
- Baylis, J. (2008). "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı". M. Aydın, H. G. Brauch, M. Çelikpala, U. O. Spring ve N. Polat (der.). içinde: *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe* (ss. 153-166). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Baysal, T. (2018). "Çevrecilik Hareketlerinin Sınıfsal Boyutu ve Kamu Yönetimini Etkileme Potansiyeli". *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*. 8 (2), s. 257-276.
- Baysoy, K. (2018). Küreselleşen Dünyada Sivil Toplumun Rolü ve İşlevi: Greenpeace Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Niğde.
- Benedick, R. E. (1991). *Ozone Diplomacy: New Directions in Safeguarding the Planet*. Harvard University Press, Cambridge.
- Benes, E. (1932). "The League of Nations: Successes and Failures". *Foreign Affairs*. 11 (1), pp. 66-80.
- Bennet, A. L. ve Oliver, J. K. (Eds.). (2001). *International Organizations: Principles and Issues*. Pearson: UK.
- Betsill, M. M. and Corell, E. (eds.). (2008). *NGO Diplomacy: The Influence of Nongovernmental Organizations in International Environmental Negotiations*. The MIT Press: London.
- Bilgin Yıldırım, H. (2007). "Küresel Isınma, İklim Değişikliği ve Türkiye". *Ziraat Mühendisliği*, (349), s. 22-29.
- Bilgin, P. (2006). "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları". *Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi*, 8 (14), ss. 69-96.
- Binboğa, G. (2014). "Uluslararası Karbon Ticareti ve Türkiye". *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 9 (34), s. 5732-5759.

Birdal, M. (2009). “Çevre Korumacılığının Ekonomi Politikası: Montreal Protokolü’nde Kolektif Faaliyet’in Dinamikleri”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 59 (2), s. 185-212.

Birdişli, F. (2011). “Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (31), ss. 149-169.

Birdişli, F. (2019). *Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Birnie, P., Boyle, A. and Redgwell, C., (2002). *International Law & The Environment*. Oxford University Press: Oxford.

Bodle, R., Donat, L. and Duwe, M. (2016). “The Paris Agreement: Analysis, Assessments and Outlook. *Carbon & Climate Law Review*. 10 (1), pp. 5-22.

Bomberg, E. (2005). *Green Parties and Politics in the European Union*. Routledge, London.

Bozkır, Ö. (2018). “Çevreci Anlayışın Siyasallaşması: Yeşil Siyaset ve Türkiye”. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*. 2 (1), s. 56-69.

Brauch, H. G. (2008). “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5 (18), ss. 1-47.

Breidenich, C., Magraw, D., Rowley, A., and Rubin, J. W. (1998). “The Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change”. *The American Journal of International Law*, 92 (2), pp. 315–331.

Breitmeir, H. (1997). “International Organizations and the Creation of the Environmental Regimes”. O. R. Young (eds.). in: *Global Governance: Drawing Insights from the Environmental Experience* (pp. 87-114). The MIT Press: US.

Bulkeley, H. and Newell, P. (2010). *Governing Climate Change*. Routledge, London.

Buzan, B. (1983). *People, States & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Wheatsheaf Books Limited, Brighton.

Buzan, B., Waever, O. and Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers: London.

Can, C. (2019). Küresel İklim Değişikliği ve Uluslararası Çabalar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Isparta.

Carpenter, L. J., Reimann, S., Burkholder, J. B., Clerbaux, C., Hall, B. D., Hossaini, R., Laube, J. C., Yvon-Lewis, S. A., Engel, A. (Crit. Ed.), Montzka, S. A. (Crit. Ed.), Blake, D. R. (Other coll.), Dorf, M. (Other coll.), Dutton, G. S. (Other coll.), Fraser, P. J. (Other coll.), Froidevaux, L. (Other coll.), Hendrick, F. (Other coll.), Hu, J. (Other coll.), Jones, A. (Other coll.), Krummel, P. B. (Other coll.), ... Yokouchi, Y. (Other coll.). (2014). Update on Ozone-Depleting Substances (ODSs) and Other Gases of Interest to the Montreal Protocol. In A.-L. Nohende Ajavon, P. A. Newman, J. A. Pyle, ... A. R. Ravishankara (Eds.), *Scientific Assessment of Ozone Depletion: 2014* (pp. 1.1-1.101). Geneva, Switzerland: World Meteorological Organization.

Carson, R. (1962). *Silent Spring*. Fawcett Publications, Minnesota.

Ceritli, İ. (1998). “Çevreci Hareketlerin Siyasallaşma Süreci”. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 1 (3), s. 255-277.

Clark, H. (2017). “What Will it Take to Achieve the Sustainable Development Goals?”. *Journal of International Affairs*. 1 (1), pp. 53-59.

Climate Action Network. (t.y.). Members. Retrieved from: <https://caneurope.org/members-old/>

Climate Action Network. (t.y.). What is CAN Europe. Retrieved from: <https://caneurope.org/about-us/>

Connelly, J. and Smith, G. (1999). *Politics and the Environment: From Theory to Practice*. M. Waller and S. Young (eds.). Routledge: London.

Craig, S. L. (2007). “Traditional Security Threats”. in: *Chinese Perceptions of Traditional and Nontraditional Security Threats*. (pp. 25-100). Strategic Studies Institute: Pennsylvania.

Çakır, M. (2022). “Güvenliğin Dönüşümü ve Ulusal Güvenlik”. *Diplomasi ve Strateji Dergisi*, 3 (2), ss. 260-278.

Çeçen, Z. ve Güvenç, F. (2022). “Toplum Sağlığına İklim Değişiklikleri ve Küresel Isınmanın Etkileri”. *SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi*, 4 (1), s. 14-25.

Çelenk, B. (2022). *The Structuring and Institutionalizing of Discourses on Climate Change and Security in the United Nations Security Council*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kadir Has Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.

Çınar, Y. (2016). “Çatışma Sürecinden Devlet İnşasına: Doğu Timor”. *Bilgi Strateji*, 8 (14), ss. 85-112.

Çomak, H. (2008). “Avrupa Güvenlik Yapılanmasının Yeni Parametreleri ve Türkiye’nin Durumu”. *Bilgesam*, 14 (1), ss. 97-120.

Dadaşova, R. (2018). “Birleşmiş Milletlerin Barışı Sağlama Misyonu ve Yapısal Bir Sorun Olarak Veto Hakkı”. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*. 2 (1), ss. 67-100.

Dash, S. P. (2001). “The State, Civil Society and Democracy: A Note”. *The Indian Journal of Political Science*. 62 (2), pp. 241-252.

Davies, P. G. G. (1998). “Global Warming and the Kyoto Protocol”. *The International and Comparative Law Quarterly*, 47 (2), pp. 446–461.

Death, C. (2015). “Disrupting Global Governance: Protest at Environmental Conferences from 1972 to 2012”. *Global Governance*, 21 (4), pp. 579-598.

Dedeoğlu, B. (2014). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. Yenyüzyıl Yayınları, İstanbul.

Demirel, S., Alptekin, K. ve Alluşoğlu, M. (2014). “Sivil Toplum Örgütleri”. *Mülkiye Dergisi*. 26 (233), ss. 127-138.

Dışişleri Bakanlığı (1990, 20 Haziran). Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolüne Katılmamızın Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun, *Resmî Gazete*. Erişim: 7 Şubat 2023, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc073/kanuntbmmc073/kanuntbmmc07303656.pdf

Dışişleri Bakanlığı (1990, 9 Temmuz). Milletlerarası Sözleşme, *Resmî Gazete*. Erişim: 7 Şubat 2023, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20629.pdf>

Doğan, N. (2022). “Yeşil Yönetim”. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 11 (3), s. 483-492.

Doğan, S. ve Tüzer, M. (2011). “Küresel İklim Değişikliği ile Mücadele: Genel Yaklaşımlar ve Uluslararası Çabalar”. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0 (44), pp. 157-194.

Doğan, S. ve Tüzer, M. (2011). “Küresel İklim Değişikliği ve Potansiyel Etkileri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 12 (1), s. 21-34.

Doğan, S., Doğan, E. ve Tüzer, M. (2020). “Küresel Isınma ve İklim Değişikliği: Bilimsel Uzlaşmadan Politik Ayırışmaya”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (39), s. 1453-1484.

Doğan, S., Doğan, E. ve Tüzer, M. (2021). “Paris Anlaşması İklim Sıcaklık Hedefi ve Karbon Bütçesi Yaklaşımı: G20 Üyeleri için Kümeleme Analizi”. *Social Sciences Research Journal*. 10 (4), s. 1008-1029.

Dönmez, H. (2020). İslam Ülkelerinin Güvenlik Sorunları ve İslam İş Birliği Teşkilatı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Malatya.

Dural, A. B. (2008). “Türkiye’de Çevreci Harekete Sağlanan Destek ve Yeşil Siyaset”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), s. 190-216.

Durch, W. S. (1993). “Building on Sand: UN Peacekeeping in the Western Sahara”. *International Security*. 17 (4), pp. 151-171.

Durney, J. (2017). “Defining the Paris Agreement: A Study of Executive Power and Political Commitments”. *Carbon & Climate Law Review*. 11 (3), pp. 234-242.

Duru, B. (1995). Çevre Bilincinin Gelişim Sürecinde Türkiye’de Gönüllü Çevre Kuruluşları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Kent ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Duru, B. (2001). “Viyana’dan Kyoto’ya İklim Değişikliği Serüveni”. *Mülkiye*, 25(230), s. 301-333.

Ellis, H. C. “The Origin, Structure and Working of the League of Nations”. *Journal of the Royal Institute of International Affairs*, 8(1), pp. 66-67.

Elmas, M. S. (2013). *Modern Toplumun Güvenlik Açmazı*. USAK Yayınları, Ankara.

Elrod, R. B. (1976). “The Concert of Europe: A Fresh Look at an International System”. *World Politics*. 28 (2), pp. 159-174.

Emiroğlu, H. (2006). “Uluslararası Siyasal Örgütlenme Modeli Oluşumunun Tarihsel Süreci ve Birleşmiş Milletler Örgütü (1941-1990)”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2 (4), s. 103-137.

Epstein, G., Perez, I., Schoon, M. and Meek, C. L. (2014). “Governing the Invisible Commons: Ozone Regulation and the Montreal Protocol”. *International Journal of the Commons*, 8 (2), pp. 337-260.

Erdem, E. İ. (2016). “İnsani Güvenlik Kavramı Bağlamında Çevre Güvenliği”. *Gazi Akademik Bakış*, 10 (19), ss. 255-281.

Ergüven, N. S. (2016). “Uluslararası Hukuk Açısından Güvenlik Kavramının Teorik Temelleri”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65 (3), ss. 771-836.

Erim, N. (1943). “Milletler Cemiyeti Üzerine Düşünceler”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 1 (01), ss. 31-46.

Eryılmaz, H. ve Demirarslan, K. O. (2018). “Artan Küresel Isınma ve Duyarsızlaşan Küresel Politikalar”. *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), s. 52-69. DOI: 10.22466/acusbd.470523

Fleming, D. F. (1935). “The League of Nations and Sanctions”. *Southern Political Science Association*. 8 (1), pp. 20-23.

Foster, J. B. (1999). *The Vulnerable Planet: a Short Economic History of the Environment*, Monthly Review Press, New York.

Fukuda-Parr, S. and Messineo, C. (2012). “Human Security: A Critical Review of the Literature”. *Centre for Research on Peace and Development (CRPD)*, 11 (1), pp. 2-19.

Gale, T. (2004). Volume 1: United Nations. *Worldmark Encyclopedia of the Nations*. Gall, T. L. (ed.). Michigan: Gale Group.

Gaspar, D. (2014). “Human Security: From Definitions to Investigating a Discourse”. M. Martin and T. Owen (eds.). in: *Routledge Handbook of Human Security*. (pp. 28-42). Routledge Taylor & Francis Group, London.

Gedik, Y. (2020). “Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma”. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. 3 (3), ss. 196-215.

Geymen, A. ve Dirican, A. Y. (2016). “İklim Değişikliğine Bağlı Deniz Seviyesi Değişiminin Coğrafi Bilgi Sistemleri Kullanılarak Analiz Edilmesi”. *Harita Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 8 (1), s. 65-74.

Global Gridded Model of City Footprints (GGMCF). (t.y.). Carbon Footprints of World Cities. Retrieved from: <https://www.citycarbonfootprints.info/>

Goetze, C. (2017). “The Peacebuilding Field as Default Space”. in: *The Distinction of Peace: A Social Analysis of Peacebuilding* (pp. 43-66). University of Michigan Press: Michigan.

Goodrich, L. M. (1947). “From League of Nations to United Nations”. *International Organization*. 1 (1), pp. 3-21.

Görcelioğlu, E. (1975). "Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Doğal Çevrenin Korunmasına İlişkin Çalışmalar". *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*. 25(2), s. 158-166.

Green, S. W. (1963). "The Peacekeeping Role of the United Nations". *Section of International and Comparative Law Bulletin*. 7 (3), pp. 33-35.

Griffiths, M. ve O'Callaghan, T. (2002). "International Relations: The Key Concepts". in: *League of Nations*. (pp. 176-180). Routledge: UK.

Griggs, D., Smith, M. S., Rockström, J., Öhman, M. C., Gaffney, O., Glaser, G., Kanie, N., Noble, I., Steffen, W. and Shyamsundar, P. (2014). "An Integrated Framework for Sustainable Development Goals". *Ecology and Society*. 19 (4), pp. 48-72.

Guangkai, X. (2007). "Nontraditional Security Threats". in: *Chinese Perceptions of Traditional and Nontraditional Security Threats*. (pp. 101-130). Strategic Studies Institute: Pennsylvania.

Hamourtziadou, L. (2019). "Security Challenges of the 21st Century: New Challenges and Perspectives". *Journal of Global Faultlines*. 6 (2), pp. 121-123.

Handl, G. (2012). "Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration), 1972 and Rio Declaration on Environment and Development, 1992". *Tulane University Law School*, <https://legal.un.org/avl/ha/dunche/dunche.html>

Hardin, G. (1968). "The Tragedy of the Commons". *American Association for the Advancement of Science*, 162 (3859), pp. 1243-1248.

Henk, D. (2005). "Human Security: Relevance and Implications". *Parameters*, 35 (2), pp. 91-106.

Heywood, A. (2015). *Political Theory: An Introduction*, Macmillan Education Limited: London.

Homolar, A. (2015). "Human Security Benchmarks: Governing Human Wellbeing at a Distance". *Review of International Studies*. 41 (5), pp. 843-863.

Hughes, E. J. (1974). "Winston Churchill and the Formation of the United Nations Organization". *Journal of Contemporary History*. 9 (4), pp. 177-194.

Hula, E. (1949). "Four Years of the United Nations". *Social Research*. 16 (4), pp. 395-415.

Hultman, L., Kathman, J. and Shannon, M. (2013). “United Nations Peacekeeping and Civilian Protection in Civil War”. *American Journal of Political Science*. 57 (4), pp. 875-891.

Hultman, L., Kathman, J. and Shannon, M. (2014). “Beyond Keeping Peace: United Nations Effectiveness in the Midst of Fighting”. *The American Political Science Review*. 108 (4), pp. 737-753.

Hurrell, A. (1994). “A Crisis of Ecological Viability? Global Environmental Change and the Nation State”. *Political Studies Association*, 42 (1), pp. 146-165.

IPCC (2001). *Climate Change 2001: Impacts, Adaptation and Vulnerability*. Retrieved: 2023, February 15th, https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/03/WGII_TAR_full_report-2.pdf

IPCC (2007). *Climate Change 2007: Synthesis Report*. Retrieved: 2023, February 16th, https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/ar4_syr_full_report.pdf

IPCC (2014). *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation and Vulnerability*. Retrieved: 2023, September 18th, https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/WGIIAR5-Chap12_FINAL.pdf

IPCC (2018). *Global Warming of 1.5 C°*. Retrieved: 2023, February 15th, https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2022/06/SR15_Full_Report_HR.pdf

IPCC (2021). Timeline, Highlights of IPCC History. *IPCC AR6 Fact Sheet Timeline* (pp. 1-2) Retrieved: February 14, 2023, from https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2021/07/AR6_FS_timeline.pdf

IPCC (2021). What is the IPCC? *IPCC AR6 Fact Sheet* (pp. 1-2) Retrieved: February 14, 2023, from https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2021/07/AR6_FS_What_is_IPCC.pdf

IPCC (2022). *Climate Change 2022: Impacts, Adoption and Vulnerability*. Retrieved: 2023, February 15th, https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/downloads/report/IPCC_AR6_WGII_FullReport.pdf

IPCC. (t.y.). About the IPCC. Retrieved from: <https://www.ipcc.ch/about/>

IPCC. (t.y.). Documentation. Retrieved from: <https://www.ipcc.ch/documentation/>

IPCC. (t.y.). Library. Retrieved from: <https://www.ipcc.ch/library/>

IPCC. (t.y.). The Intergovernmental Panel on Climate Change. Retrieved from: <https://www.ipcc.ch/>

IPCC. (t.y.). The IPCC Bureau. Retrieved from: <https://www.ipcc.ch/bureau/>

IPCC. (t.y.). Working Groups. Retrieved from: <https://www.ipcc.ch/working-groups/>

İğci, T. ve Çobanoğlu, N. (2019). “İklim Değişikliğinin ve İklim Değişikliği ile ilgili Küresel Anlaşmaların Çevre Etiği Bakımından Değerlendirilmesi”. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 7 (2), s. 130-146.

Jones, S. G., Hilborne, L. H., Anthony, C. R., Davis, L. M., Girosi, F., Benard, C., Swanger, R. M., Garten, A. D. and Timilsina, A. (2006). “Somalia”. in: *Securing Health: Lessons from Nation-Building Missions* (pp. 83-116). RAND Corporation: California.

Jones, S. G., Wilson, J. M., Rathmell, A. and Riley, K. J. (2005). “Kosovo”. in: *Establishing Law and Order After Conflict* (pp. 27-60). Rand Corporation: California.

Kamacı, F. (2021). “Güvenlik Politikalarının Geleneksel İki Yüzü: Realizm ve İdealizm”. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (2), ss. 85-95.

Kanat, S. ve Aktel, M. (2019). “Küreselleşme ve Güvenlik: Ulusal Güvenliğe Yakın Yeni Tehditler”. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*. 6 (15), ss. 112-126.

Kapani, M. (1975). *Politika Bilimine Giriş*. Bilgi Yayınevi, İstanbul.

Karabulut, B. (2021). “Uluslararası Güvenlik Yaklaşımları: Karşılaştırmalı Bir Analiz”. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), ss. 51-87.

Karakaya, E. (2016). “Paris İklim Anlaşması: İçeriği ve Türkiye Üzerinden Bir Değerlendirme”. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3 (1), s. 1-12.

Kartal, H. B. ve Kartal, A. N. (2020). “İnsan ve Doğa İlişkisi Üzerine Bir Deneme: 1960 ve 1970’lerde Çevrecilik Yaklaşımları”. *Kent Akademisi*, 13 (4), s. 761-770.

Kaya, H. E. (2020). “Kyoto’dan Paris’e Küresel İklim Politikaları”. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(10), s. 165-191.

Kaya, İ. (2000). “The Stockholm Commitments: Progressive Development of International Environmental Law”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1-2), pp. 301-311.

Kaya, Y. (2017). “Paris Anlaşmasını İklim Adaleti Perspektifinden Değerlendirmek”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. (14) 54, s. 87-106.

Kaygusuz Akbay, M. (2020). “Birleşmiş Milletler Şartı’nda Belirtilen Amaçlar ile Çevre Arasındaki İlişkiler”. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9(1), s. 152-171.

Kayhan, A. K. (2013). “Birleşmiş Milletler Çevre Programı Üzerine Bir İnceleme”. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 33(1), s. 61-90.

Kaymaz, C. ve Tut, G. (2020). “İklim Değişikliği Politikalarına Yönelik Bir Çerçeve Denemesi”. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), s. 78-98.

Keleş, R., Akarsu, B., Hun, E. ve Erdem, Ü. (2016). “İnsan Çevre Toplum”. R. Keleş (ed.). içinde: *Çevre ve Siyaset*. İmge Kitabevi: İstanbul.

Kenneth, W. (1972). “The Stockholm Conference on the Human Environment”. *Royal Institute of International Affairs*, 48(1), pp. 33-45.

Keong, C. Y. (2021). *Global Environmental Sustainability: Case Studies and Analysis of United Nations’ Journey Toward Sustainable Development*. Elsevier, Amsterdam.

Kertcher, C. (2012). “From Cold War to a System of Peacekeeping Operations: The Discussions on Peacekeeping Operations in the UN During the 1980s up to 1992”. *Journal of Contemporary History*. 47 (3), pp. 611-637.

Kılıç, S. ve Tok, N. (2013). “Çevrecilikte Yeni Bir Kimlik: Ekolojizm”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8 (29), s. 223-250.

Kılıç, Z. (2006). EU Environmental Policy and Environmental NGOs Lobbying. Unpublished M.A. Thesis, Institut Europeen Des Hautes Etudes Internationales, Advanced European and International Studies, İstanbul.

Kılınç, B. (2013). The Governance of International Humanitarian Order: Non-Coercive Practices of the United Nations. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

Kıran, A. (2008). “Milletler Cemiyeti ve Önlenebilen Savaş”. *Girne Amerikan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), s. 19-36.

Köse, İ. (2018). “İklim Değişikliği Müzakereleri: Türkiye’nin Paris Anlaşması’nı İmza Süreci”. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*. 9 (1), s. 55-81.

Kretchik, W. E. (2003). “Multinational Staff Effectiveness in UN Peace Operations: The Case of the U.S. Army and UNMIH, 1994-1995”. *Armed Forces & Society*. 29 (3), pp. 393-413.

Kurian, A. L. (2012). "Sustainable Development in Energy the Energy Sector". *The Indian Journal of Political Science*, 73 (4), pp. 673-682.

Kurunç, H. (2012). Birleşmiş Milletler Müdahaleleri: Barışı Koruma ve Barışa Zorlama Operasyonlarının İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.

Küçüközyiğit, U. (2004). Küreselleşmeyle Yükselen STK'lar; İnternetin Katkısı ve Greenpeace Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.

Küçükşahin, A., Şafak, İ. C. ve Dedeoğlu, Ç. (2009). "Güvenlik Bağlamında Risk ve Risk Yönetimi". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 5 (10), ss. 9-34.

Lamb, R. P. and Tolba, M. K. (1982). "An Interview With UNEP's Chief". *Environmental Conservation*, 9(1), pp. 1-6.

Langholtz, H. J. (2018). *History of United Nations Peacekeeping Operations Following the Cold War: 1988 to 1996*. Peace Operations Training Institute, Virginia.

Lascurettes, K. (2017). "The Concert of Europe and Great Power Governance Today: What Can the Order of 19th Century Europe Teach Policymakers About International Order in the 21st Century?". *RAND Corporation*. 1 (1), pp. 1-33.

League of Nations (1920). *The Covenant of the League of Nations*. Retrieved: 2023, January 10th, https://libraryresources.unog.ch/ld.php?content_id=32971179

Levermore, C. H. (1921). "Achievements of the League of Nations in its First Year". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 96 (1), pp. 11-16.

Lim, M. M. L., Jorgensen, P. S. and Wyborn, C. A. (2018). "Reframing the Sustainable Development Goals to Achieve Sustainable Development in the Anthropocene Systems Approach". *Ecology and Society*. 23 (3), pp. 21-42.

Loyola, D., Erbertseder, T., Balis, D., Lamber, J. C., Spurr, R., Roozendael, M. V., Valks, P., Zimmer, W., Meyer-Arne, J. and Lerot, C. (2009). "Operational Monitoring of the Antarctic Ozone Hole: Transition from GOME and SCIAMACHY to GOME-2". Zerefos, C., Contopoulos, G., Skalkeas, G. (eds.). in: *Twenty Years of Ozone Decline* (pp. 213-236). Springer Science+Business Media: Berlin.

Mabey, N., Gullede, J., Finel, B. and Silverthorne, K. (2011). "A Clear and Present Danger: How Climate Change Impacts Security?". in: *Degrees of Risk: Defining a Risk Management Framework for Climate Security*. (pp. 17-24). E3G: London.

MacFarlane, S. N. and Khong, Y. F. (2006). *Human Security and the UN: A Critical History*. Indiana University Press, Indiana.

Mavi, İ. (2021). “Küresle İklim Değişikliği Bağlamında Yeni Toplumsal Hareket Örneği Olarak Küresel Çevreci Hareketler”. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), s. 116-126.

Mazlum, İ. (2021). “Küresel Siyasette Süreklilik ve Değişim: Temel Sorunlar, Yeni Tartışmalar”. E. Balta (ed.). içinde: *Küresel Siyasete Giriş*. (ss. 457-490). İletişim Yayınları: İstanbul.

McCormick, J. (2001). *Environmental Policy in the European Union*. Palgrave Macmillan, London.

McCormick, J. (2010). “The Role of Environmental NGOs in the International Regimes”. Axelrod, R. and Vandever, S. (eds.). in: *The Global Environment: Institutions, Law and Policy*. (pp. 92-110). Routledge: Oxford.

Meyerson, F. A. B. (1998). “Population, Carbon Emmissions, and Global Warming: The Forgotten Relationship at Kyoto”. *Population and Development Review*, 24 (1), pp. 115–130.

Mohapatra, S. (2018). *Climate Change, New Security Challenges and the United Nations*. Routledge, London.

Molina, M., Zaelke, D., Sarma, K. M., Andersen, S. O., Ramanathan, V. and Kaniaru, D. (2009). “Reducing Abrupt Climate Change Risk Using the Montreal Protocol and Other Regulatory Actions to Complements Cuts in CO² Emissions”. *Environmental Change Institute*, 106 (49), pp. 20616-20621.

Moran, D. (1995). “The Fog of Peace: The Military Dimensions of the Concert of Europe”. *Strategic Studies Institute*. 1 (1), pp. 1-10.

NASA. (t.y.). Global Climate Change Vital Signs of the Planet. Retrieved from: <https://climate.nasa.gov/>

Newell, P. (2000). *Climate for Change: Non-State Actors and the Global Politics of the Greenhouse*. Cambridge University Press, Cambridge.

Newell, P. and Phylipsen, D. (2018). “Implications of the IPCC Report on 1,5 Degrees for Scaling up Nationally Determined Contributions (NDCs) under Paris Agreement”. *Climate Strategies*. <http://www.jstor.org/stable/resrep21727>

Newman, E. (2010). “Critical Human Security Studies”. *Review of International Studies*. 36 (1), pp. 77-94.

Nisar-ul-Haq. (2004). "United Nations Peacekeeping Futuristic Challenges". *Indian Journal of International Affairs*. 17 (2), pp. 43-72.

Nordhaus, W. D. (1975). "Can We Control Carbon Dioxide?". *International Institute for Applied System Analysis*. Retrieved: 2023, May 23th, <https://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/365/1/WP-75-063.pdf>

O'Brien, J. V. (2010). "World War II: Combatants and Casualties (1937-1945)". *John Jay College of Criminal Justice*, pp. 1-35.

Oberthür, S. and Ott, H. E. (1999). Alexander Carius and R. Andreas Kraemer (eds.). *The Kyoto Protocol: International Climate Policy for the 21st Century*. Springer: Berlin.

Office of the Historian. (t.y.). The League of Nations, 1920. Retrieved from: <https://history.state.gov/milestones/1914-1920/league>

Okur, M. A. (2008). "Körfez Savaşı ve Irak'ın İşgali Arasındaki Dönemde Irak'ta Faaliyet Gösteren BM Misyonları". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 4 (7), ss. 163-174.

Otaç, T. (2019). "İkinci Dünya Savaşında Müttefik Konferansları ve Türkiye için Önemi". *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 1 (1), ss. 97-126.

Otto, D. (1996). "Nongovernmental Organizations in the United Nations System: The Emerging Role of International Civil Society". *Human Rights Quarterly*, 18 (1), pp. 107-141.

Ovalı, A. Ş. (2006). "Ütopya ile Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde insan Güvenliği Kavramsallaştırması". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3 (10), ss. 3-52.

Ömeroğlu, M. (2006). Uluslararası Toplumun İklim Değişikliği ve Ozon Tabakasının İncelmesi Karşısındaki Tutumu ve Değişen "Güvenlik" Anlayışı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

Özbek, C. (2021). Küresel Çevre Güvenliği Perspektifinden Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Çerçevesinde Birleşmiş Milletler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Edirne.

Özcan, B. A. (2020). "Ortak Mülkiyet Çerçevesinde İklim Değişikliği Sorununun Çözümünde Kyoto Protokolü'nün Etkisi". *Akdeniz İİBF Dergisi*, 20 (2), s. 169-184.

Özcangaz, M. (2015). Avrupa Ahengi'nin Yapısal Özellikleri Çerçevesinde "Güç Dengesi" ve "Politik Eşitlik" Kavramlarının Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek

Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.

Özdemir, A. D., Demirel Yazıcı, D. ve Tahmiscioğlu, M. S. (2013). “BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kapsamında Sürdürülen Müzakere Sürecinin Değerlendirilmesi”, *II. Türkiye İklim Değişikliği Kongresi- TİKDEK*, 3-5 Haziran 2013, İstanbul. 1-17.

Özdemir, S., Başel, H. ve Şenocak, H. (2010). “Sivil Toplum Kuruluşları (STK)’nın Artan Önemi ve Üsküdar’da Faaliyet Gösteren Bazı STK’lar Üzerine Bir Araştırma”. *Journal of Social Policy Conferences*, 0 (56), s. 151-234.

Özdoğan, M. (2019). “Realizm ve Neorealizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi”. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8 (1), ss. 1-24.

Özel, M. ve Kılıç, S. (2006). “Küresel Bir Sorun olarak İklim Değişikliği ve İklim Politikaları”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 0 (34), s. 137-169.

Özkan, H. C. ve Ökem, H. S. (2019). “Birleşmiş Milletler Odaklı Sürdürülebilir Gelişim Modeli”. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*. 11 (2), ss. 97-111.

Özmehmet, D. E. (2008). “Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları”. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*. 3 (12), ss. 1853-1876.

Öztunç, Ö. (2006). Uluslararası Çevre Politikalarında Birleşmiş Milletlerin Rolü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Öztürk, K. (2002). “Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye’ye Olası Etkileri”. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22 (1), s. 47-65.

Öztürk, M. ve Öztürk, A. (2019). “BMİDÇS’den Paris Anlaşması’na: Birleşmiş Milletler’in İklim Değişikliğiyle Mücadele Çabaları”. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 12 (4), s. 527-541.

Öztürk, O. (2017). “Suriye’de Barışın İnşası ve Birleşmiş Milletlerin Rolü”. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 1 (2), ss. 133-166.

Paris, R. (2001). “Human Security: Paradigm Shift or Hot Air”. *International Security*. 26 (29), pp. 87-102.

Pedersen, S. (2007). “Back to the League of Nations”. *The American Historical Review*. 112 (4), pp. 1091-1117.

Pell, H. C. (1919). "The League of Nations Covenant". *Proceedings of the Academy of Political Science in the City of New York*. 8 (3), pp. 46-49.

Perveen, S. (2004). "Population Growth and Sustainable Development". *Economic and Political Weekly*. 39 (7), pp. 629-633.

Polat, D. Ş. (2020). "Kuruluşundan Çöküşüne Milletler Cemiyeti Sistemi ". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (76), s.1950-1967.

Population and Development Review (2005). "Poverty, Infectious Disease and Environmental Degradation as Threats to Collective Security: A UN Panel Report". Retrieved: 2023, July 24th, <http://www.jstor.org/stable/3401492>

Raustiala, K. (1997). "States, NGO's, and International Environmental Institutions". *International Studies Quarterly*, 41 (4), pp. 719-740.

Rawson, D. (2012). "From Retribution to Reconciliation: Transitional Justice in Rwanda, 1994-2011". *Georgetown Journal of International Affairs*. 13 (2), pp. 115-123.

REC Türkiye (2006). Bölgesel Çevre Merkezi. *İklim Değişikliği Görüşmelerinde Sivil Toplum Kuruluşları* (s. 1-33) Erişim: 25 Nisan 2023, <https://rec.org.tr/wp-content/uploads/2016/11/iklimstk.pdf>

Rietig, K. (2016). "The Power of Strategy: Environmental NGO Influence in International Climate Negotiations". *Global Governance*. 22 (2), pp. 269-288.

Roach, S. C. (2013). "Critical Theory". T. Dunne, M. Kurki and S. Smith (eds.). in: *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (pp. 171-186). Oxford University Press: Oxford.

Rothschild, E. (1995). "What is Security?". *Daedalus*. 124 (3), pp. 53-98.

Ryfman, P. (2006). *Sivil Toplum Kuruluşları*. İsmail Yerguz (çev.). İletişim Yayınları: İstanbul.

Sağlam, N. E., Düzgüneş, E. ve Balık, İ. (2008). "Küresel Isınma ve İklim Değişikliği". *Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi*, 25 (1), s. 89-94.

Sancak, K. (2013). "Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü". *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), ss. 123-134.

Sander, O. (1994). *Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e*. İmge Yayınevi, İstanbul.

Sandifer, D. V. (1945). "Progress in the Establishment of the United Nation Organization". *Proceedings of the Section of International and Comparative Law (American Bar Association)*. 1 (1), pp. 15-24.

Sandler, T. (2017). "International Peacekeeping Operations: Burden Sharing and Effectiveness". *The Journal of Conflict Resolution*. 61 (9), pp. 1875-1897.

Savaş, V. F. (2007). *İktisatın Tarihi*. Siyasal Kitabevi, Ankara.

Schroeder, P. (1975). "The "Balance of Power" System in Europe, 1815-1871". *Naval War College Review*. 27 (5), pp. 18-31.

Smith, M. (1976). "The League of Nations and International Politics". *British Journal of International Studies*. 2 (3), pp. 311-323.

Sönmezoğlu, F. ve Erler Bayır, Ö. (2012). "Çevre Sorunlarına İlişkin Uluslararası Rejimler". *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47 (1), s. 247-289.

Strohmeyer, H. (2001). "Collapse and Reconstruction of a Judicial System: The United Nations Missions in Kosovo and East Timor". *The American Journal of International Law*. 95 (1), pp. 46-63.

Suhrke, A. (1999). "Human Security and the Interest of States". *Security Dialogue*. 30 (3), pp. 265-276.

Şahoğlu, H. V. (2023). "Başarısız Bir Birleşmiş Milletler Misyonu: Kıbrıs". *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (11), ss. 1-12.

Şaşmaz, Z. F. (2012). Küresel Sivil Toplumun Doğuşu mu? Çevre STK'larının Uluslararası Politikada Rolü ve İşlevleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.

Şaylan, İ. B. (2009). Climate Change Regime Within Context of International Environmental Politics. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

Şemşek, İ. (2014). "Viyana Kongresi Sürecinde Barışın İnşası ve Avrupa Ahengi (1814-1822)". *İÜ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Minerva Öğrenci Bülteni*. 1 (15), ss. 27-39.

T.C Şehircilik, Çevre ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (t.y.). Montreal Protokolü. Erişim adresi: <https://iklim.gov.tr/montreal-protokolu-i-38>

T.C. Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi Nezdinde Daimî Temsilciği. (2015, 7 Aralık). Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN). Erişim adresi: <http://cenevreofisi.dt.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/203426>

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (1992). *United Nations Convention to Combat Desertification*. Retrieved: 2023, February 21, https://webdosya.csb.gov.tr/db/cem/icerikler/unccd_eng_1-20211108133742.pdf

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (t.y.). Paris Anlaşması. Erişim adresi: <https://iklim.gov.tr/paris-anlasmasi-i-34>

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (t.y.). Kyoto Protokolü. Erişim adresi: <https://iklim.gov.tr/kyoto-protokolu-i-35>

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (t.y.). Viyana Sözleşmesi. Erişim adresi: <https://iklim.gov.tr/viyana-sozlesmesi-i-36>

T.C. Dışişleri Bakanlığı (t.y.). Paris Anlaşması. Erişim adresi: <https://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi.tr.mfa>

T.C. Dışişleri Bakanlığı (t.y.). BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi. Erişim adresi: <https://www.mfa.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi.tr.mfa>

T.C. Dışişleri Bakanlığı (t.y.). Kyoto Protokolü. Erişim adresi: <https://www.mfa.gov.tr/kyoto-protokolu.tr.mfa>

T.C. Dışişleri Bakanlığı (t.y.). Viyana Sözleşmesi ve Montreal Protokolü. Erişim adresi: <https://www.mfa.gov.tr/viyana-sozlesmesi-ve-montreal-protokolu.tr.mfa>

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (t.y.). Kyoto Protokolü. Erişim adresi: <https://enerji.gov.tr/evced-cevre-ve-iklim-kyoto-protokolu>

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (2018, 3 Aralık). Birleşmiş Milletler. Erişim adresi: <https://abdigm.meb.gov.tr/www/birlesmis-milletler/icerik/1089>

Tarlock, A. D. (1992). “The Role of Non-Governmental Organizations in the Development of International Environmental Law”. *Chicago-Kent Law Review*, 68 (1), pp. 61-76.

Taylor, V. (2004). “From State Security to Human Security and Gender Justice”. *Agenda: Empowering Women for Gender Equity*. 59 (1), pp. 65-70.

TBMM (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. Erişim: 12 Nisan 2023, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm>

Tekin, F. (2019). Türkiye’de ve Uluslararası Alanda Yapılan İnsani Güvenlik Çalışmalarının Tarihsel Perspektiften Nitel Analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Kahramanmaraş.

Telesetsky, A. (1999). "The Kyoto Protocol". *Ecology Law Quarterly*, 26 (4), pp. 797-813.

The Green Ten. (t.y.). Homepage. Retrieved from: <https://green10.org/>

The Hague Centre for Strategic Studies (2017). *New Security Threats and Opportunities Alert: The Dark Side of the Security Coin*. Retrieved: 2023, July 21st, <https://www.jstor.org/stable/resrep12604>

Thomas, N. and Tow, W. T. (2002). "The Utility of Human Security: Sovereignty and Humanitarian Intervention". *Security Dialogue*. 33 (2), pp. 177-192.

Thomson, D. (1990). *Europe Since Napoleon*. Longman Group, London.

Tolba, K. M. (1992). "Reflections on the Role and Future of UNEP". *Environmental Conservation*. 19 (4), pp. 289-290.

Tomuschat, C. "The United Nations of Age Fifty: A Legal Perspective". *The American Journal of International Law*, 91(4), pp. 762-764.

Toprak, D. (2005). "Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1 (2), ss. 146-169.

Tuna, G. (2003). "Uluslararası Örgütler ve Çevre". *Doğu Batı*, 24 (1), s. 257-272.

Tuvdendarjaa, M. (2022). "Challenges of the United Nations Peacekeeping Operations". *Asia-Pacific Center for Security Studies*. 11 (2), pp. 1-6.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (t.y.). Tehlike. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>

Türkçe Bilgi. (t.y.). Risk. Erişim adresi: [Risk - Türkçe Bilgi \(turkcebilgi.com\)](http://Risk-Türkçe Bilgi (turkcebilgi.com))

Türkeş, M. (2006). "Küresel İklimin Geleceği ve Kyoto Protokolü". *Jeopolitik*, 29 (1), s. 99-107.

Türkeş, M. (2008). "Küresel İklim Değişikliği Nedir? Temel Kavramlar, Nedenleri, Gözlenen ve Öngörülen Değişiklikler". *İklim Değişikliği ve Çevre*, 1 (1), s. 26-37.

Türkeş, M. (2014). "İklim Değişikliğiyle Savaşım, Kyoto Protokolü ve Türkiye". *Mülkiye Dergisi*, 32 (259), s. 101-131.

Türkeş, M. (2020). "İklim Değişikliğinin Tarımsal Üretim ve Gıda Güvenliğine Etkileri: Bilimsel Bir Değerlendirme". *Ege Coğrafya Dergisi*, 29 (1), s. 125-149.

Türkeş, M. (2022). “Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli’nin (IPCC) Yeni Yayımlanan İklim Değişikliğinin Etkileri, Uyum ve Etkilenebilirlik Raporu Bize Neler Söylüyor?”. *Dirençlilik Dergisi*. 6 (1), s. 197-207.

Türkeş, M., Sümer, U. M. ve Çetiner, G. (2000). “Kyoto Protokolü Esneklik Mekanizmaları”. *Tesisat Dergisi*, 52 (1), s. 84-100.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP). Retrieved from: <https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-cevre-programi.tr.mfa>

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). Hükümetdışı Kuruluşların (NGO) Dünya Ekonomik ve Sosyal Gelişimindeki Roller. Erişim adresi: <https://www.mfa.gov.tr/hukumetdisi-kuruluslarin-ngo-dunya-ekonomik-ve-sosyal-gelisimindeki-rolleri.tr.mfa>

Türkmen, Z., Er, S. ve Karabacak, D. (2014). “1914’ten 2014’e 100’üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak”, *Uluslararası Sempozyum*, 20-21 Kasım 2014, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul. 1-5.

Ullman, R. H. (1983). “Redifining Security”. *The MIT Press*, 8 (1), pp. 129-153.

UN (1992). *List of non-governmental organizations recommended for accreditation by the Secretary General of the Conference*. Retrieved: 2023, February 23, <https://digitallibrary.un.org/record/141002>

UN (1992). *Report of the United Nations Conference on Environment and Development*. Retrieved: 2023, February 20, <https://digitallibrary.un.org/record/160453?ln=en#record-files-collapse-header>

UN (1992). *United Nations Convention on Biological Diversity*. Retrieved: 2023, February 21, <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf>

UN (1992). *United Nations Framework Convention on Climate Change*. Retrieved: 2023, February 22, https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf

UN (1996). *Netherlands National Committee for IUCN Accreditation Document*. Retrieved: 2023, May 18th,

<https://esango.un.org/civilsociety/showProfileDetail.do?method=printProfile&tab=1&profileCode=1249>

UN (1998). *Greenpeace International Accreditation Document*. Retrieved: 2023, May 18th,

<https://esango.un.org/civilsociety/showProfileDetail.do?method=printProfile&tab=1&profileCode=1527>

UN Environment Programme. (t.y.). About Montreal Protocol. Retrieved from: <https://www.unep.org/ozonaction/who-we-are/about-montreal-protocol>

UN Environment Programme. (t.y.). About the United Nations Environment Assembly. Retrieved from: <https://www.unep.org/environmentassembly/about-united-nations-environment-assembly>

UN Environment Programme. (t.y.). About UN Environment Programme. Retrieved from: <https://www.unep.org/about-un-environment>

UN Environment Programme. (t.y.). Committee of Permanent Representatives. Retrieved from: <https://www.unep.org/cpr>

UN Environment Programme. (t.y.). Funding and Partnerships. Retrieved from: <https://www.unep.org/about-un-environment-programme/funding-and-partnerships>

UN Environment Programme. (t.y.). Policies and Strategies. Retrieved from: <https://www.unep.org/about-un-environment/policies-and-strategies>

UN Environment Programme. (t.y.). Secretariats and Conventions (MEAs). Retrieved from: <https://www.unep.org/about-un-environment/why-does-un-environment-matter/secretariats-and-conventions>

UN Environment Programme. (t.y.). The Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer. Retrieved from: <https://ozone.unep.org/treaties/montreal-protocol/montreal-protocol-substances-deplete-ozone-layer>

UN Environment Programme. (t.y.). The Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer. Retrieved from: <https://ozone.unep.org/treaties/vienna-convention>

UN Environment Programme. (t.y.). UNEP: 50 Years of Environmental Milestones. Retrieved from: <https://www.unep.org/environmental-moments-unep50-timeline>

UN Environment Programme. (t.y.). Why Civil Society Matters. Retrieved from: <https://www.unep.org/civil-society-engagement/why-civil-society-matters>

UNEP (1985). “*The Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer*” Retrieved: 2023, February 7th, <https://ozone.unep.org/treaties/vienna-convention/vienna-convention-protection-ozone-layer>

UNEP (2022). *UNEP Organization Chart*. Retrieved: 2023, February 1st, <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/35352/UNEPOrg.pdf>

UNFCCC (1997). *Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change*. Retrieved: 2023, February 27, <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/docs/cop3/107a01.pdf>

UNFCCC (2008). *Kyoto Protocol Reference Manual: On Accounting of Emissions and Assigned Amount*, (pp. 15-30). Retrieved: 2023, February 28, https://unfccc.int/sites/default/files/08_unfccc_kp_ref_manual.pdf

UNFCCC (2015). *Paris Agreement*. Retrieved: 2023, March 6, https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf

UNFCCC (2016). *Adoption of the Paris Agreement*. Retrieved: 2023, March 7, <https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/l09r01.pdf>

UNFCCC (t.y.). Global Climate Action. Retrieved from: <http://climateaction.unfccc.int/>

UNFCCC (t.y.). Key Aspects of the Paris Agreement. Retrieved from: <https://unfccc.int/most-requested/key-aspects-of-the-paris-agreement>

UNFCCC (t.y.). Nationally Determined Contributions (NDCs): The Paris Agreement and NDCs. Retrieved from: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/nationally-determined-contributions-ndcs#NDC-registry-->

UNFCCC (t.y.). NDC Registry. Retrieved from: <https://unfccc.int/NDCREG>

UNFCCC (t.y.). Paris Agreement- Status of Ratification. Retrieved from: <https://unfccc.int/process/the-paris-agreement/status-of-ratification>

UNFCCC. (t.y.). The Paris Agreement. Retrieved from: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement>

UNFCCC. (t.y.). Conference of the Parties (COP). Retrieved from: <https://unfccc.int/process/bodies/supreme-bodies/conference-of-the-parties-cop>

UNFCCC. (t.y.). Kyoto Protocol- Targets for the first commitment period. Retrieved from: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-kyoto-protocol/what-is-the-kyoto-protocol/kyoto-protocol-targets-for-the-first-commitment-period>

UNFCCC. (t.y.). Parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change. Retrieved from: https://unfccc.int/process/parties-non-party-stakeholders/parties-convention-and-observer-states?field_partys_partyto_target_id%5B512%5D=512

UNFCCC. (t.y.). The Kyoto Protocol- Status of Ratification. Retrieved from: <https://unfccc.int/process/the-kyoto-protocol/status-of-ratification>

United Nations (1972). *Report of the United Nations Conference on the Human Environment*. Retrieved: 2023, January 31th, <https://digitallibrary.un.org/record/523249?ln=en>

United Nations (1994). *UN Human Development Report 1994*. Retrieved: 2023, July 21st, <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1994>

United Nations (2012). *Resolution Adopted by the General Assembly on 10 September 2012*. Retrieved: 2023, September 18th, <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2022/06/N1147622.pdf>

United Nations (2016). *Human Security Handbook: An Integrated Approach for the Realization of the Sustainable Development Goals and the Priority Areas of the International Community and the United Nations System. United Nations Trust Fund for Human Security* (pp. 1-46) Retrieved: 2023, September 18th, <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/10/h2.pdf>

United Nations Climate Change. (t.y.). Mechanisms Under the Kyoto Protocol. Retrieved from: <https://unfccc.int/process/the-kyoto-protocol/mechanisms>

United Nations Climate Change. (t.y.). What is the Kyoto Protocol? Retrieved from: https://unfccc.int/kyoto_protocol

United Nations Environment Programme. (t.y.). List of Accredited Organizations. Retrieved from: <https://www.unep.org/civil-society-engagement/accreditation/list-accredited-organizations>

United Nations. (t.y.). Civil Society Climate Action Stories. Retrieved from: <https://www.un.org/en/civil-society/call-civil-society-climate-action-stories>

United Nations. (t.y.). Future Earth. Retrieved from: <https://www.un.org/en/civil-society/future-earth>

United Nations. (t.y.). Habitat Association. Retrieved from: <https://www.un.org/en/civil-society/habitat-association>

United Nations. (t.y.). Historical Background. Retrieved from: <https://www.ungeneva.org/en/library-archives/league-of-nations/background>

United Nations. (t.y.). History of the United Nations. Retrieved from: <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un>

United Nations. (t.y.). Member States. Retrieved from: <https://www.un.org/en/about-us/member-states#gotoT>

United Nations. (t.y.). Milestones in UN History 1941-1950. Retrieved from: <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un/1941-1950>

United Nations. (t.y.). NGO Branch: United Nations Department of Economic and Social Affairs. Retrieved from: <https://esango.un.org/civilsociety/displayConsultativeStatusSearch.do?method=redefine>

United Nations. (t.y.). Non-Governmental Liaison Service. Retrieved from: <https://www.un.org/en/civilsociety/ngls>

United Nations. (t.y.). Our Story. Retrieved from: <https://www.un.org/en/civilsociety/ngls/ourstory>

United Nations. (t.y.). Predecessor: The League of Nations. Retrieved from: <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un/predecessor>

United Nations. (t.y.). Preparatory Years: UN Charter History. Retrieved from: <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un/preparatory-years>

United Nations. (t.y.). The Association for Supporting the SDGs for the UN. Retrieved from: <https://www.un.org/en/civil-society/association-supporting-sdgs-un>

United Nations. (t.y.). The League of Nations. Retrieved from: <https://www.ungeneva.org/en/library-archives/league-of-nations>

United Nations. (t.y.). The San Francisco Conference. Retrieved from: <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un/san-francisco-conference>

United Nations. (t.y.). Transition to the United Nations. Retrieved from: <https://www.ungeneva.org/en/library-archives/league-of-nations/transition>

United Nations. (t.y.). United Nations Charter (Full Text). Retrieved from: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>

United Nations. (t.y.). United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, Brazil, 3-14 June 1992. Retrieved from: <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>

United Nations. (t.y.). United Nations Conference on the Human Environment, 5-16 June 1972, Stockholm. Retrieved from: [https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972#:~:text=The%201972%20United%20Nations%20Conference,the%20environment%20a%20major%20issue.&text=One%20of%20the%20major%20results,Nations%20Environment%20Programme%20\(UNEP\).](https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972#:~:text=The%201972%20United%20Nations%20Conference,the%20environment%20a%20major%20issue.&text=One%20of%20the%20major%20results,Nations%20Environment%20Programme%20(UNEP).)

Uysal Şahin, Ö. (2016). “The Comparative Analysis of the Kyoto Protocol and Copenhagen Accord”. *Journal of Awareness*, 1 (1), pp. 5-16.

Üste, R. B. (2015). “Doğanın Siyaset Paradigması: Yeşil Siyaset”. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 7 (2), s. 38-54.

van Asselt, H. and Moncel, R. (2012). All Hands on Deck! Mobilizing Climate Change Action Beyond the UNFCCC. Stockholm Environment Institute, Stockholm.

van Ginneken, A. H. M. (2006). *Historical Dictionary of League of Nations*. The Scarecrow Press, Oxford.

Velders, G. J. M., Andersen, S. O., Daniel, J. S., Fahey D. W. and McFarland, M. (2007). “The Importance of the Montreal Protocol in Protecting Climate”. *Environmental Change Institute*, 106 (49), pp. 4814-4819.

von Bassewitz, N. (2013). “International Climate Change Policy: Where do we Stand?”. Ruppel, O. C., Roschmann, C. and Ruppel-Schlichting, K. (eds.). in: *Climate Change: International Law and Global Governance: Volume II: Policy, Diplomacy and Governance in a Changing Environment*. (pp. 101-170). Nomos Verlagsgesellschaft mbH.: Germany.

Waeber, O. (1995). "Securitization and Desecuritization". *Columbia University Press*. pp. 46-87.

WCED (1987). *Our Common Future*. Retrieved: 2023, 25th July, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

White, N. D. (2019). "The Legacy of the League of Nations: Continuity or Change?". *Revista Espanola de Derecho Internacional*. 71 (2), pp. 277-284.

Whitesides, G. (2020). "Learning from Success: Lessons in Science and Diplomacy from the Montreal Protocol". *Science & Diplomacy*, 9 (2), pp. ...

Willetts, P. (1996). "From Stockholm to Rio and Beyond: The Impact of the Environmental Movement on the United Nations Consultative Arrangements for NGOs". *Review of International Studies*, 22 (1), pp. 57-80.

Willetts, P. (2000). "From 'Consultative Arrangements' to 'Partnership': The Changing Status of NGOs in Diplomacy at the UN". *Global Governance*. 6 (2), pp. 191-212.

Williams, A. (2000). *Preventing War: the United Nations and Macedonia*. Rowman & Littlefield Publishing Group, Maryland.

Winkler, H. R. (1948). "The Development of the League of Nations Idea in Great Britain, 1914-1919". *The Journal of Modern History*. 20 (2), pp. 95-112.

Wolfers, A. (1952). "National Security as an Ambiguous Symbol". *Political Science Quarterly*, 67 (4), pp. 481-502.

WWF (t.y.). 10 Soruda Paris Anlaşması. Erişim adresi: <https://www.wwf.org.tr/?10741/10-Soruda-Paris-Anlasmasi>

Yeşilyurt, Y. (2020). "Sivil Toplum ve Ulus Devlet". *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*. 1 (6), ss. 20-37.

Yılmaz, M. E. (2005). "UN Peacekeeping in the Post Cold War Era". *International Journal of World Peace*. 22 (2), pp. 13-28.

Zyla, B. (2021). "Human Security". *Oxford Bibliographies*, (DOI: 10.1093/OBO/9780199743292-0261). Erişim adresi: <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0261.xml>

